

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEDİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ÜSKÜPLÜ ATÂ VE DÎVÂNÇESİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arife ÇAĞLAR

Mayıs-2013

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEDİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**ÜSKÜPLÜ ATÂ VE DÎVÂNÇESİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arife ÇAĞLAR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mücahit KAÇAR

Mayıs-2013

TRABZON

ONAY

Arife ÇAĞLAR tarafından hazırlanan “*Üsküplü Atâ ve Divânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*” adlı bu çalışma tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (*oybirliği /oyçokluğu*) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....

(Başkan)

.....

Doç. Dr. Mücahit KAÇAR (Danışman)

.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım..../..../....

.....

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Arife ÇAĞLAR

24.05.2013

ÖN SÖZ

Dîvân Edebiyatı sahası içerisinde, ismi tezkirelerde veya bazı kaynaklarda birkaç satırla zikredilen ve şiiirlerine de sadece şiiir mecmualarında rastladığımız, çeşitli sebeplerle eserlerine bir bütün halinde ulaşamadığımız dikkate değer birçok şair mevcuttur. Bunlardan bazıları, gün yüzüne çıkarılan eserleriyle edebî sahada yaşama hakkı elde ederken diğerleri unutulma veya birkaç satırla anılma talihsizliğine mahkûm olmaktadır. Üsküplü Atâ da hakkında çeşitli kaynaklarda yer alan yetersiz bilgiye rağmen, tespit ve incelemeyle edebiyatımıza kazandırılan “Tuhfetü’l-Uşşâk” adlı mesnevisiyle edebiyatımızdaki varlığını kalıcı kılmıştır. Bununla birlikte kaynaklarda varlığı bildirilen divanı, şu ana kadar tespit edilememiştir. Bu suretle çalışmamız şairin tespit edilemeyen divanının tarafımızca oluşturulması esasına dayanmaktadır.

Giriş, sonuç, sözlük ve ekler haricinde beş bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde kaynaklardan hareketle Üsküplü Atâ’nın hayatı, eserleri ile kaynaklardan ve şiiirlerinden hareketle edebî şahsiyeti, ayrıntılarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde tarafımızca tespit edilen şiiirlerin nazım şekilleri değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise şairin şiiirlerindeki vezin tercihi genel mânâda divan şairleri ve o dönemde yaşamış şairlerin kullandığı vezinlerle karşılaştırılarak ortaya konulmuştur. Yine aynı bölümde, verilen örneklerle şairin kafiye ve redif kullanımı ele alınmıştır. Böylece vezin, kafiye ve redif bağlamında şairin edebî kişiliği kapsamlı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde şiiirler, belâgat ilminin beyân ve bedî kısmını oluşturan sanatlar bakımından ele alınmıştır. Çalışmanın asıl amacını oluşturan son bölümde ise John Rylands Kütüphanesi’nden edindiğimiz nüsha ile birlikte çeşitli şiiir mecmualarından derlediğimiz şiiirler, metin tenkiti ve tamiri kapsamında bir araya getirilerek şairin divançesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Herhangi bir kaynağın esas alınmadığı bu birleşimde vezin, kafiye ve anlam bakımından en uygun olduğu düşünülen ifade/ler tercih edilmiş olup diğerleri de klâsik dipnot yöntemiyle belirtilmiştir. Böylece şiiirlerin vezinleri, aruzda yapılan değişiklikler ve kafiye, anlamla bağdaştırılıp ele alınarak en doğru metin ortaya konulmaya

alışılmıştır. Ayrıca çalışmayı incelemek isteyenlere yardımcı olması amacıyla sözlük-dizin, kaynakça ve şiirlerin edinildiği bazı nüshaların örnek fotoğrafları çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında engin hořđr, sabır, bilgi ve desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mücahit Kaçar'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca alışma kaynaklarımı edinmemde bana hořđryle yardımcı olan değerli hocalarım Doç. Dr. Ömer Zülfe, Yrd. Doç. Dr. Hasan Gültekin ve Yrd. Doç. Dr. Melike Türkdoğan'a minnettarlığımı arz ediyorum. ğrenim hayatım boyunca üzerimde emeği olan bütün hocalarım ile bu süreçte benden desteğini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarım a şükranlarımı sunuyorum.

Mayıs 2013

Arife AğLAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV-V
İÇİNDEKİLER.....	VI-IX
ÖZET.....	X
ABSTRACT.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII-XIV
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜSKÜPLÜ ATÂ.....	4-35
1.1. Hayatı.....	4
1.2. Edebî Kişiliği.....	10
1.2.1. Kaynaklara Göre Edebî Kişiliği.....	10
1.2.2. Şairin Kendi Şiirleri Hakkındaki Düşünceleri.....	13
1.3. Eserleri.....	22
1.3.1. Tuhfetü'l-Uşşâk.....	24
1.3.2. Dîvân.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÎVÂNCENİN NAZIM ŞEKİLLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	36-60
2.1. Kaside.....	36
2.2. Gazel.....	43
2.3. Müseddes.....	56
2.4. Murabba.....	57
2.5. Kıt'a.....	58
2.6. Rubâ'î.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÎVÂNCENİN VEZİN, KAFİYE VE REDİF YÖNÜNDEN İNCELENMESİ...61-105

3.1. Vezin (Ölçü) Giriş.....	61
3.1.1. Vezinlerin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı.....	61
3.1.2. Vezinde Meydana Gelen Değişiklikler.....	64
3.1.2.1. Vasl (Ulama).....	65
3.1.2.1.1. Vasl-ı Ayn.....	66
3.1.2.1.2. Arapça ve Farsça Olmayan Kelimelerde Ünlünün Ünlüye Vasledilmesi.....	66
3.1.2.1.3. Sekt.....	89
3.1.2.2. İmâle (Uzatma).....	70
3.1.2.2.1. İmâle-i Maksûre (Kısa Uzatma).....	70
3.1.2.2.2. İmâle-i Memdûde (Med).....	73
3.1.2.3. Zihâf (Kasr/Kısaltma).....	76
3.1.3. Tahfif (Kasr).....	78
3.1.4. Vezin Bakımından Hatasız Beyitler.....	81
3.2. Kafiye.....	85
3.2.1. Kafiyyeye Giriş.....	85
3.2.2. Revi.....	85
3.2.3. Kafiye Çeşitleri.....	87
3.2.3.1. Mücerred Kafiye (Kafiye-i Mücerrede).....	87
3.2.3.2. Mürekkeb Kafiye (Kafiye-i Mürekkebe).....	88
3.2.3.2.1. Mürdef Kafiye.....	88
3.2.3.2.2. Müesses Kafiye.....	88
3.2.3.2.3. Mukayyed Kafiye.....	89
3.2.4. Kafiye Kusurları.....	89
3.2.4.1. Adı Konulan Kafiye Kusurları (Uyûb-ı Mülakkaba-i Kâfiye).....	89
3.2.4.1.1. İkvâ.....	89
3.2.4.1.2. İkfâ.....	90
3.2.4.1.3. İtâ.....	90
3.2.4.1.3.1. İtâ-yı Celî (Açık Kafiye Tekrarı).....	90
3.2.4.1.3.2. İtâ-yı Hafî (Gizli Kafiye Tekrarı).....	93

3.2.4.2. Adı Konulmayan Kafiye Kusurları (Uyûb-ı Gayr-i Mülakkaba-i Kâfiye).....	93
3.2.5. Müstahlef ve Ma'zûl Harfler.....	95
3.2.6. Yâ-yı Ma'rûfe ve Yâ-yı Mechûle.....	98
3.2.7. Ön Kafiye ve Ön Redif/ Zü-Kâfiyeteyn ve Zü'l-Kavâfi.....	99
3.3. Redif.....	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DÎVÂNCENİN BELÂGAT YÖNÜNDE İNCELENMESİ.....	106-149
4.1. Beyân.....	106
4.1.1. Mecâz-ı Mürsel.....	106
4.1.2. İstiâre.....	109
4.1.2.1. Açık İstiâre (İstiâre-i Musarraha).....	109
4.1.2.2. Kapalı İstiâre (İstiâre-i Mekniyye).....	112
4.1.3. Teşbih.....	114
4.1.4. Kinâye.....	118
4.2. Bedî.....	120
4.2.1. Anlamla İlgili Sanatlar.....	120
4.2.1.1. Tenâsüb.....	120
4.2.1.2. Tezâd.....	122
4.2.1.3. Leff ü Neşir.....	124
4.2.1.4. Tevriye.....	125
4.2.1.5. Hüsn-i Ta'lîl (Güzel Sebebe Bağlama).....	128
4.2.1.6. Tecâhül-i Ârif (Bilmezlikten Gelme).....	129
4.2.1.7. Sürekli Niteleme (Tensîkü's-Sıfât).....	131
4.2.1.8. Tecrid.....	132
4.2.1.9. Mübalağa.....	133
4.2.1.10. Tekrir.....	135
4.2.2. Lafızla İlgili Sanatlar.....	137
4.2.2.1. Ses Tekrarına ve Benzeşmesine Dayalı Sanatlar.....	137
4.2.2.1.1. Cinas.....	137
4.2.2.1.2. İştikak.....	141

4.2.2.2. Kelime Tekrarına Dayalı Sanatlar.....	142
4.2.2.2.1. Reddü'l- Acüz Ale's-Sadr ve Îâde.....	142
4.2.2.3. Serikât-i Şi'riyye ve Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar.....	144
4.2.2.3.1. İktibâs.....	145
4.2.2.3.2. İrâd-ı Mesel/ İrsâl-i Mesel.....	147
4.2.2.3.3. Telmih.....	148

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. METİN.....	150-274
5.1. Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti.....	150
5.2. Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar.....	151
5.3. Dîvânçenin Tenkitli Metni.....	152
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	275
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	278
SÖZLÜK-DİZİN.....	287
EKLER.....	380
ÖZGEÇMİŞ.....	386

ÖZET

Bu çalışmada XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarında yaşamış, hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olunmayan Üsküplü Atâ ve onun şiirleri ele alınmıştır. Çalışmada Atâ'nın imkân dâhilinde edinilen şiirleri bir araya getirilerek şu ana kadar tespit edilemeyen divanının oluşturulması amaçlanmıştır. Böylece şairin edebî kişiliği ve şiirlerinin değeri ortaya konulmak istenmiştir.

Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Üsküplü Atâ'nın hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Atâ'nın şiirleri nazım şekilleri yönünden ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise şiirler vezin, kafiye ve redif kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde şiirler, belâgat ilminin beyân ve bedî kısmını oluşturan sanatlar bakımından ele alınmıştır. Son bölümde de elimizdeki nüsha ve çeşitli mecmualardan edinilen şiirler, metin tenkiti ve tamiri bağlamında değerlendirilip bir araya getirilerek Üsküplü Atâ'nın dîvânçesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Okuyucuya fayda sağlaması açısından hazırlanan sözlük-dizin, kaynakça ve tarafımızca tespit edilen ve şiirlerin bazılarını içeren üç nüshadan (John Rylands Kütüphanesi, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi and İzmir Millî Kütüphane'de bulunan) birkaç fotoğraf, çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Üsküplü Atâ, Tuhfetü'l-Uşşâk, dîvânçe, metin tenkidi, nazım şekilleri.

ABSTRACT

In this work one can find information about the poet lived at the end of the 15th century and at the beginning of the 16th century- Skopjan Atâ and his poetry about whose life there is not enough knowledge. In the study it was aimed to create an undeterminable so far divan by gathering Atâ's poems possibly. In this way his literary character and the value of his poetry have been tried to be suggested.

In the first part of the five-divided study, the life of Skopjan Atâ, his works and his literary character have been emphasized. In the second part, Atâ's poetry has been discussed in terms of verse types. In the third part, the poems have been evaluated within the context of rhyme, rhythm and redif (affix rhyme). In the fourth part Skopjan Atâ's poems are analysed about belâgat and the examples are given and investigated. Finally in the last and main part of the study, a Skopjan Atâ divançe has been tried to be formed by gathering and evaluating the poems obtained from the copies we've had and various journals on the basis of text criticism and maintenance.

A glossary, an index, a bibliography and determined by us including the some photographs of three copies (which found in John Rylands Library, Konya Mevlânâ Museum Library and İzmir Nationally Library) of some poems have been added to the end of the study to help the readers.

Key Words: Skopjan Atâ, Tuhfetü'l-Uşşâk, divançe, editorial text, verse types.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Üsküplü Atâ'nın Şiirleri ve Tespit Edildiği Kaynaklar.....	29
2	Kasidelerin Bölümleri.....	38
3	Kasidelerde Kafiye Kelimelerinin Tekrarlanma Durumu.....	41
4	Mecmau'n-Nezâ'ire Göre Üsküplü Atâ'nın Nazire Yazdığı Şairler.....	44
5	XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gazellerindeki Beyit Sayısı.....	47
6	Üsküplü Atâ'nın Gazellerinin Son Harflerine Göre Dağılımı.....	48
7	Üsküplü Atâ'nın Şiirlerinde Kullandığı Vezinlerin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı.....	61
8	Üsküplü Atâ ve Dîvân Şairlerinin Gazelerde Kullandıkları Aruz Kalıpları.....	62
9	Üsküplü Atâ'nın Şiirlerinin Genelinde Kullandığı Aruz Kalıpları.....	63
10	Üsküplü Atâ ve Dîvân Şairlerinin Bahir Tercihleri.....	63
11	Üsküplü Atâ'nın Vezin Tercihlerinin Çağdaş Şairlerle Karşılaştırılması.....	64
12	Üsküplü Atâ'nın Şiirlerinde Kullandığı Redifler.....	104
13	Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti.....	150

KISALTMALAR LİSTESİ

A	: Arapça
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
Akt.	: aktaran
astr.	: astronomi
bkz.	: bakınız
c.	: cemi
e.	: edat
ed.	: edebiyat
F.	: Farsça
g.	: gazel
H.	: hicrî
Haz.	: hazırlayan
h.i.	: has isim
i	: isim
k.	: kaside
k.	: kütüphane
M.	: milâdî
Mc.	: mecmua
mec.	: mecâzî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı

mu.	: murabba
mü.	: müseddes
müz.	: müzik
n.	: nidâ
s.	: sayfa
sf.	: sıfat
T.	: Türkçe
tas.	: tasavvuf
vb.	: ve benzeri
zf.	: zarf
zool.	: zooloji

GİRİŞ

Edebî eserler, şahıs, dönem ve toplumdan ayrı tutulmayan bir bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir. Bir eseri meydana getiren kişinin (şairin) hayatı, eğitimi, kişiliği ve ruh dünyası o eserin oluşumunda ne kadar etkiliyse yaşadığı yüzyılın veya toplumun koşulları da o derede etkilidir.

XV. yüzyılın başında yaşanan Ankara savaşı (1402) ve beraberinde idarî boşluğun meydana getirdiği taht mücadeleleri, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da yıllardır inşa etmeye çalıştığı siyasî birliğin sarsılmasına sebep oldu ise de Çelebi Mehmed'in (1413) tahta çıkmasıyla bu durum sona ermiştir. II. Murad'ın (1421-1451) yaptığı fetihler ve ardından Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle Anadolu ve Rumeli'de siyasî birlik sağlanmış ve böylece devlet kısa sürede toparlanarak kuruluş sürecinden yükseliş sürecine geçmiştir. XVI. yüzyılda da bazı etkin padişahlar, (II. Bâyezid -1480-1512-, Yavuz Sultan Selim -1512-1520-, Kânûnî Sultan Süleyman -1520-1566-) önceki yüzyıldaki gelişim ve büyümeyi devam ettirerek devleti büyük bir imparatorluk haline getirmişlerdir.

XV. yüzyılın başlarında devletin siyasî yapı ve birliğinde bir sarsıntı olmakla beraber bu devletin edebî yaşamında olumsuz bir etki yaratmamıştır. Bu dönemin ilk zamanlarında halen var olan Karamanoğulları ve Candaroğulları sahasında çeşitli eserler yazılmakla birlikte Osmanlı sahasında da edebî faaliyetler sürmekteydi. Yani yüzyılın ilk çeyreğinde başta Konya ve Karaman olmak üzere Kastamonu ve Sinop gibi şehirler, dönemin kültür merkezleri konumundaydı. Ayrıca bu dönemde, Arapça ve Farsça'dan Türkçeye çeşitli tercüme yapılmaktaydı. Kısacası bu dönemde tıpkı devlet gibi edebiyat da hem Anadolu'da hem de Rumeli'de kuruluş dönemini tamamlayarak klâsik bir hal almaya başlamıştı.

XVI. yüzyılda ülkenin genel anlamda bütün müesseselerindeki gelişme, bilim, kültür, sanat ve edebiyatla da doğru orantılı olarak devam etmiştir. XVI. yüzyıldaki padişahların sanat ve bilim insanlarına olan himayeci tutumu ve devlet büyüklerinin edebiyata verdikleri önem aynıyla devam etmiştir. Bu durumda kendilerinin de bizzat bu faaliyetlerle uğraşmalarının hissesi büyüktü. Bununla birlikte İstanbul'da saray, konak ve

medrese gibi birçok yerde ilim ve sanat meclisleri kuruldu.¹ Osmanlı Devleti'nin en önemli unsurlarından biri olan akıncılar İstanbul'da başlayan bu yapıyı, taşrada kendi konumlarına göre farklı yansımalarla inşa ediyorlardı. Böylece devletin her bir köşesinde önemli kültür merkezleri oluştu. Bağdat, Diyarbakır, Konya, Bursa, Edirne, Vardar Yenicesi ve Üsküp gibi yerlerde pek çok sanatçı yetişti.²

Bu merkezler içerisinde zikredilen Üsküp, Balkan yarımadasının tam ortasında yer alması, coğrafi ve ticarî yolların kesişme noktası olması açısından büyük önem arz etmektedir. Yıldırım Bâyezid zamanında (1392) Türk yönetimine giren Üsküp, Bosna'nın fethedilmesine kadar uç beylerinin yönetim merkezi olarak kullanılmaktaydı. Şehir, daha çok Rumeli'ye yönelik fetih hareketlerinde bulunan devlet için eşsiz bir uç beyliği idi.³ Hatta Yıldırım Bâyezid, Üsküp'ün serin su ve havasından hoşlanıp, bazen devlet merkezi Edirne'de bazen de Üsküp şehrinde kışlayıp etraf ülkelerine akınlar yapardı.⁴ Üsküp, XV. asrın ortalarından itibaren bölgenin idarî merkezi konumunu aldı. Bundan sonra Üsküp, iskân ve İslamlaştırma yoluyla önemli bir Türk-İslâm şehri oldu ve batıya yönelik seferlerde Edirne'den sonra ikinci merkez oldu.⁵ İstanbul'dan sonra bilim ve kültür hayatının vazgeçilmezi olan tekke ve medreselerin kurulduğu merkezlerden birisi olan Üsküp'te 19 Dîvân şairi yetişmiştir.⁶

XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bildirilen ve Üsküplü olduğu bilinen şairlerden birisi de Üsküplü Atâ'dır. Kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında aynı yüzyılda yaşamış Atâ isimli/mahlaslı üç şair olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki bizim çalışmamıza konu edindiğimiz Üsküplü Atâ'dır. İkincisi, Hekim Sinanoğlu Atâ Efendi olarak vasedilen Atâ'dır ki kendisinin Edirne Timarhânesi tabîbi olduğu bildirilmektedir. Üçüncüsü ise Keşfîzâde Atâ Efendi olarak tanıtılır ve şair Keşfi

¹Haluk İpekten ve Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı" **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., 1992, s. 130-156. Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s.95-106. Haluk İpekten ve diğerleri, "XVI. Yüzyıl Dîvân Edebiyatına Toplu Bakış" **Büyük Türk Klâsikleri**, C.III, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2004, s.195-209. Mustafa İsen ve diğerleri, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları, 2009, s. 74-97. Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, İstanbul: Acar Matbaacılık, s.511-12, 570-73.

²Mustafa İsen, **Ötelerden Bir Ses**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s.79, 82.

³Mustafa İsen, **Tezkireden Biyografiye**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010, s.327-28.

⁴Dzuneis Nureski, **Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehrinden Yetişen Divan Şairleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

⁵Mustafa İsen, **Tezkireden Biyografiye**, s.327-28., Nazif Hoca, "Üsküp" **İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1977, s. 122-127.

⁶Mustafa İsen, **Tezkireden Biyografiye**, s. s.327-28

Efendi'nin oğlu olduğu, İstanbul'da yaşadığı ve H. 940 M. 1533'te hayatta olduğu bildirilir. Bazı kaynaklarda Üsküplü Atâ'nın ölüm tarihi H.960 M. 1552'den sonra ve Hekim Sinanoğlu Atâ'nın ölüm tarihi de H. 960 M. 1552 olarak ifade edilmektedir. Bu bilgilere ilave olarak ilk Atâ'nın kadı, ikincisinin hekim olduğu bilgisi verilmiş ancak üçüncü kişinin mesleği belirtilmemiştir.⁷ Tarihi kaynaklarda kendileri hakkında yetersiz bilgiler verilen Hekim Sinanoğlu Atâ Efendi ile Keşfîzâde Atâ Efendi'nin şiirlerine, tarafımızca bakılan şiir mecmualarında da pek rastlanılmamıştır.

Atâ isminin, şairin asıl adı mı yoksa mahlası mı olduğu konusunda elimizdeki kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte yapılan bir çalışmada şairin hem adının hem de mahlasının Atâ olduğu bildirilmektedir.⁸ Bu bilgi, herhangi bir kaynağa dayandırılmadığından tarafımızdan dikkate alınmamıştır. Bilindiği üzere Yesevî tarikatının büyük şeyhlerinin isimlerinin yanında saygı ve hürmet gereğince “ata” kelimesi zikredilmektedir: Korkut Ata, İrkil Ata, Çoban Ata, Zengî Ata vb. gibi.⁹ Bazı kaynaklarda Üsküplü Atâ'nın Yesevî tarikatıyla ilişkisi göz önünde bulundurularak ismi, böyle bir anlam çerçevesinde değerlendirilmiştir.¹⁰ Ancak bu kullanımın bir ismin yanına eklenme suretiyle olması ve şairin şiirlerinin tespit edildiği bütün mecmualarda isminin ayın (ع), tı (ط) ve elif (ل) harfleriyle yazılan, “bağışlama, bahşış, ihsan” mânâlarına gelen Arapça bir kelime olması bu görüşün yanlışlığını ortaya koymaktadır.

⁷Fatma Özdemir, **Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt 468-734**, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.518-522. Bu şairler hakkında bilgi edinebileceğimiz diğer tarihî kaynaklar, bu kaynaktaki belirtildiği için sadece bu eserin künyesinin verilmiştir.

⁸M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitledi Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.180.

⁹Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Fuad Köprülü, “Atâ” maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997, s. 711; Nuri Akbayan, “Ata maddesi” **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/İsimler/Eserler/Terimler)**, C.I, Dergah Yayınları, 1977, s. 208; Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı, **Yesevîlik Bilgisi**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000, s. 353; Mengi, a.g.e., s. 29. ve H. İbrahim Şener ve Alim Yıldız, **İslâm Sonrası Türk Edebiyatı**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008, s. 71.

¹⁰İ. Hakkı Aksoyak, **Ahmed-i Yesevî'nin Rumelili Bir Takipçisi Üsküplü Atâ Tuhfetü'l-Uşşâk**, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2006, s.5-6.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜSKÜPLÜ ATÂ

1.1.Hayati

Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında hiçbir bilgi bulunmayan ve ecdadının Acem (İran) diyarından geldiği bilinen¹¹ Atâ'nın Üsküplü olduğu hususunda bütün kaynaklar hemfikirdir.¹² Atâ da Tuhfetü'l-Uşşâk adlı mesnevisindeki şu beyitlerle Üsküplü olduğunu belirtmekte ve soyunun Ahmed Yesevî'ye dayandığını söylemektedir:

Kâtibî'nün şehri Nişâbürsa

Melce'-i 'Attar gibi nürsa

Sen Yesev'den Şeyh Ahmed pürısın

Ma'nî yüzinden o şemsün nürısın

Şuretâ hâk-i reh-i Üsküb'sin

Ma'denısın sen zer-i Üskübısın'¹³

¹¹ Aysun Sungurhan, **Beyanî Tezkiresi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s.125; Filiz Kılıç, **Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şuarâ (İnceleme-Metin)**, C.III, İstanbul: MAS Matbaacılık A.Ş., 2010, s.1092; Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü's-Şuarâ**, C.II, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara: T.T.K. Basımevi, 1981, s.638; Şemseddin Sami, **Kâmûsü'l-A'lâm**, C.IV., Tıpkıbasım, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996, s.3158, Ayrıca bkz. Haluk İpekten ve diğerleri, **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 942, 1958, s.50; Sadeddin Nüzhet Ergun, "Atâ (Üsküplü)" **Türk Şairleri**, C.II, s.538; M. Fatih Köksal, a.g.t., s.180. Ayrıca Üsküplü Atâ ile ilgili yapılmış önceki çalışmalar için bkz. Aksoyak, a.g.e., s.1-23; Dzuneis Nureski, a.g.t., s.43-45 ve Seyfullah Türkmen, **Uşşâk-nâme Dil İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

¹² Mustafa İsen, **Sehi Bey Tezkiresi Heşt-Behişt**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, s.202; Filiz Kılıç, a.g.e., s.1092; Mehmed Riyazî, **Riyazü's-Şu'arâ**, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no:3724, s.105; Hasan Çelebi, a.g.e., s.638; Aysun Sungurhan, a.g.t., s.125; Şemseddin Sami, a.g.e., s.3158; Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye**, Haz. Ali Aktan vd., İstanbul: Sebil Yayınları, 1996, s.553; Fatma Özdemir, a.g.t., s.518. Ayrıca bkz. Haluk İpekten vd., a.g.e., s.50; Ergun, a.g.e., s.538.

¹³ Aksoyak, a.g.e., s.251.

Ayrıca bu durum, Beyânî tezkiresinde “*silsile-i nesebi Şeyh Ahmed Yesevî Hazretine müntehîdür*”¹⁴, Âşık Çelebi tezkiresinde “*Şeyh Ahmed Yesevî neslindendir*”¹⁵, Hasan Çelebi tezkiresinde “*silsileleri sultânü’l-evliyâ bürhânü’l-asfiyâ sâhibü’l-makâmâtî’l-aliyye mazharü’l-kerâmâtî’s-seniyye mâlik-i enfâs-ı İsevî Hazret-i Şeyh Ahmed Yesevîye intisâb ile iddi’â-yı ‘ırâkat-ı ensâb iderdî*”¹⁶, Tuhfe-i Nâili’de “*Şeyh Ahmed-i Yesevî ahfâdındandır*”¹⁷ ve Kâmûsü’l-A’lâm’da da “*...Şeyh Ahmed Yesevî neslinden olmak iddi’âsında bulunurdu.*”¹⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Köprülü de şairin Yesevî soyundan geldiğini “*Garp Türkleri arasında Yesevî torunlarından olarak...Üsküplü şâir ‘Atâ’yı görüyoruz*” sözleriyle açıkça belirtmiştir.¹⁹

Üsküplü Atâ’nın ilim tahsil etmesini ve sonrasında bunu bırakarak Nakşibendî tarikatına mensup olmasını Âşık Çelebi, “*tarîk-i ‘ilmden ferâgat idüp tarîk-i Nakş-bendî’ye intimâ idüp zânû-yı vahdeti dâmen-i ‘uzlete ve ser-i müşâhedeyi ceyb-i mücâhedeye çeküp Üsküb’de inzivâ itdî*”²⁰; Latifî, “*taḥşîl-i ‘ilmden teḳâ’üd idüp Nakşibendiyye tarîkına sâlik ve sülûkinde nice müşâhedeye ve mükâşefeye mâlik olmuş idi*”²¹; Hasan Çelebi, “*Tarîkat-ı Nakş-i bendiyye sülûk itmegin Tecnisât-ı Kâtibi üslûbı üzere taḫavvufdan manzûm bir risâlesi vardır*”²²; Mehmed Süreyya, “*Nakş-bendî olup tehzib-i ahlâk eylemiştir*”²³ ve Riyâzî, “*...tarîk-i ‘ilme sülûk etmişken ferâg idüb sâlik-i tarîk-i Nakş-i bendî olmuş idi*”²⁴ ifadesiyle dile getirmektedir. Saadeddin Nüzhet Ergun ise “*Atâ, tarikat mensubu olmak itibariyle mutasavvıfâne manzumeler yazmakla beraber...*”²⁵ sözleriyle onun Nakşibendî tarikatıyla olan bağına kastetmektedir. Bunların aksine Sehî Bey, Atâ’nın ilimleri sırasıyla

¹⁴ Sungurhan, a.g.t., s.125.

¹⁵ Kılıç, a.g.e., s.1092.

¹⁶ Hasan Çelebi, a.g.e., s.638.

¹⁷ Özdemir, a.g.t., s.518.

¹⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s.3158. Ayrıca bkz.; Haluk İpekten vd., a.g.e., s.50 ve Ergun, a.g.e., s.538.

¹⁹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, s.63.

²⁰ Filiz Kılıç, a.g.e., s.1092.

²¹ Latifî, **Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ**, Haz. Rıdvan Canım, Ankara: T.T.K. Basımevi, 2000, s.397.

²² Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.638.

²³ Mehmed Süreyya, a.g.e., s.553

²⁴ Mehmed Riyâzî, a.g.e., s.106.

²⁵ Ergun, a.g.e., s.538. Ayrıca bkz. Haluk İpekten ve diğerleri, a.g.e., s.50.

tahsil ettikten sonra ticaretle meşgul olduğunu yazmaktadır.²⁶ Şair, mesnevisinde tahsil ettiği ilimlerle ilgili düşüncelerini şu beyitlerle anlatır:

*Tenfır Ez-Ba‘z-ı ‘Ulūm ve Terğīb Be-Ba‘z
Nāzenīn ‘ōmri ‘abeş şarf eyledūñ
Ya‘ni taḥşīl-i fen-i şarf eyledūñ*

*Bir zemān daḥı dūrişdūñ naḥve sen
Yigreg idi varmasañ ol naḥve sen*

*Bunca demler daḥı olduñ mantıķı
Aña ḥarc itdūñ bu zībā mantıķı*

*Ḥikmet aşlına dūrişdūñ bir zemān
Bilmedūñ nedür mekān ile zemān*

*Gāhī ta‘rīf-i riyāzī eyledūñ
Fikrūñi cennet riyāzı eyledūñ*

*Geh ma‘ānīydi sözüñ gāhī kelām
Andan artuķ söylemezdūñ bir kelām*

*Geçdi ‘ōmrūñ kesb idince āleti
Olduñ uş enbā‘-yı cinsūñ āleti*

*Baķma ḥükm-i Bū ‘Alī Sīnā’ya sen
Bir nażar eyle velev şı’nāya sen*

*Kim anuñ kılduđı Ḳānūn u Şifā
Bu marāzdan cānuña virmez şifā*

*Cümleden ‘ilm-i ilāhīdür ğarāz
Cevher ol ma‘nīde ḳamusı ‘arāz*

*Felsefe degül İlāhī didüğüm
Ālet olur anda ālet didüğüm*

²⁶ Mustafa İsen, *Sehi Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*, s.202.

*Ġayrı o kendüñde iste gün ü dün
Tā saña el vire ‘ilm-i min-ledün*²⁷

Atâ, sarf, nahiv, mantık, hikmet, riyâzî, me‘ânî, kelâm ve felsefe gibi ilimleri tahsil ederek ömrünü heba ettiğini ve bütün ilimlerdeki asıl maksadın ilm-i ilâhî olması gerektiğini düşünmektedir. Bütün bu beyitlerden ve İbn-i Sînâ ile onun Kânûn ve Şifâ adlı eserlerinden bahsedilmesinden hareketle şairin iyi derecede ilim sahibi olduğu söylenebilir. Gerek tezkirelerdeki bilgilerden gerekse “*Cümleden ‘ilm-i ilâhîdür ġarâz*” ve “*tā saña el vire ilm-i min-ledün*” ifadelerinden ve şairin Tuhfetü’l-Uşşâk adlı eseri ile divançesinde yer alan aşağıdaki iki beyitten Atâ’nın aklî ve naklî ilimlerden ziyade ledün ilmine sahip olmak istediğı ve bu sebeple de Nakşibendî tarikatına girdiğı yani tasavvufa yöneldiğı, böylece Latifî’nin deyimiyile “...ve sülûkinde *nice müşâhedeye ve mükâşefeye mâlik*”²⁸ olduğu düşünölmektedir.

Çünkü almaz nağş u alur Nağş-bend

Geç bu zâhir nağşuña bir nağş u bend²⁹

Dervîş-i Nakşibendiye beñzer cihânda râst

Tebdîl-i şekle itmez iken i‘ tibâr serv (k.9/8)

Atâ’nın yine mesnevisinde Nakşibendî tarikatının kurucusu Hoca Bahaeddin’i (ö.1389) ve bu tarikatın ileri gelenlerinden Emir Ahmed Buharî ile şeyhi Abdullah İlahî’yi zikretmesi onun bu tarikatla bağıını ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Ayrıca bu vesileyle Anadolu sahasında Lâmiî Çelebi ve Mollâ Murad’ın manzumeleri yanında Emir Ahmed Buharî ile Abdullah İlahî’den manzum olarak bahseden ilk şairlerden birisi de Üsküplü Atâ olmuştur.

Der-Vaşf-ı Ġazret-i Emîr Buġârî Sellemehullâlu

Kim alup çengâline bir dem seni

Gezdüre âfâkı ey merd-i seni

²⁷ Aksoyak, a.g.e., s.228-229.

²⁸ Latifî, a.g.e., s.397.

²⁹ Aksoyak, a.g.e., s.226.

*Sırrıdur Hâce Bahā'ü'd-dīnūñ ol
Dürridür baħr-ı bahā vü dīnūñ ol*

*Naħdidür Hâce İlähī gencinūñ
Naħdini artur İlähī gencinūñ*

*Yiridür ol serverūñ İslāmbol
Ma'rifet çoğ anda vü İslām bol*

*Ķutb-ı Hağ MİR Buħārī andadur
Şanki dünyānuñ biħarı andadur*

*Devlet anuñ kim bunuñ gibi ere
Ölmedin pāyına yüz süre ere*

*Aña irürseñ iresin özüñe
Ķoyasın Ķışrı iresin özüne*

*Yoğsa ne eb fā'ide eyler ne üm
Bir bahāne oldı mürşid Hağ'dan um³⁰*

Birkaç kaynakta kadı olduğu söylenilen³¹ Atâ'nın ne zaman ve nerede vefat ettiği tam olarak tespit edilememekle birlikte Nâil Tuman, Sicill-i Osmanî'deki "H. 960 (M. 1552) sâlınden sonra vefat eyledi"³² ifadesiyle Latifî tezkiresindeki "Sultān Selim Ķhān ki pâdişāh-ı nüktedān-fehīm idi samīmen eş'ārına teslīm iderdi ol devrde āħirete intikāl itdi"³³ ifadesini değerlendirerek şairin II. Selim döneminde vefat etmiş olduğunu

³⁰ Aksoyak, a.g.e., s.5-6.

³¹ Bu bilgi için bkz. **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası**; Özdemir, a.g.t., s.59 ve 518; Ömer Zülfe, "Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4 (18), 2011, s. 152.

³² Mehmed Süreyya, a.g.e., s.553.

³³ Latifî, a.g.e., s.397.

belirtmiştir.³⁴ Ancak II. Selim döneminin 1566-1574 yılları arasında olmasıyla bu değerlendirmenin doğru olma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Ayrıca Sicill-i Osmanî’de Atâ Çelebi ve Atâ Efendi isimleriyle yer alan iki şairin ölüm tarihlerinin aynı olması nedeniyle bunların birbirine karıştırıldığı düşünülmektedir. Latifi’nin tezkiresinde “*Sultân Selim Han*”³⁵ ve şairin bir kasidesinde yer alan³⁶

Sulţân Selîm ol ki şerîf adın anıcağ

Miskînlik idüben kulağını çeker nişân (k.8/22)

ifadesiyle kastettiği kişinin Yavuz Sultan Selim olması kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber Kamûsü’l-A’lâm’da Atâ’nın onuncu karn-ı hicrî Osmanlı şairlerinden³⁷ olduğu belirtilmiş ve zaten Keşfe’l-Zünûn’da da “...*Atâ el-Üskübî el-müteveffâ fi hudûd-i senet-i selasîn ve tis‘a-mi’e*” ifadesiyle şairin ölüm tarihi, H.930/M.1523/1524 olarak kaydedilmiştir.³⁸ Atâ’nın Tuhfetü’l-Uşşâk adlı eserinin yazılış tarihi, Ankara Millî Kütüphane nüshasının 1a yaprağında “*tarih-i telif sene 911*” (M.1505-1506) olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda eserin sonlarındaki şu beyitte

Hüsn-i hulûkı ideler câna siper

Oldı çün târîh “mir’ât-i siyer

“*mir’ât-i siyer*” ifadesiyle düşülen tarih de aynıdır.³⁹ M. Fuad Köprülü de kendi kütüphanesinde olan bir nüshadan hareketle eserin bu tarihte yazıldığını teyit etmektedir.⁴⁰ Şairin mesnevisini kâmil bir yaşta yazmış olma ihtimali ve diğer bilgiler dikkate alındığında Atâ’nın on altıncı yüzyıl başlarında Yavuz Sultan Selim devrinin sonunda

³⁴ Özdemir, a.g.t., s.518.

³⁵ *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* adlı eserde Atâ’nın Yavuz Sultan Selim döneminde vefat ettiği açıkça belirtilmiştir. Bkz. Haluk İpekten vd., a.g.e., s.50.

³⁶ Bu kaside, John Rylands Kütüphanesi, nr: 62’de kayıtlı mecmuada yer almaktadır.

³⁷ Şemseddin Samî, a.g.e., s.3158.

³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfe’l-Zünûn*, I, Haz. M. Şerefettin Yalçınkaya, Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul: M.E.B., 1971, s.370.

³⁹ Aksoyak, a.g.e.,s.26.

⁴⁰ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s.400; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s.63; M. Fuad Köprülü, “Türkler (Türk Edebiyatı)”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.12/2, Ankara: M.E.B. Yayınları, 1977, s.557.

veyahut Kanuni Sultan Süleyman döneminin başlarında vefat etmiş olması mümkündür.⁴¹ Âşık Çelebi tezkiresindeki “Âhîr yine Üsküb’de müteveffâ olmuştur”⁴² ifadesinden de şairin Üsküb’te vefat ettiğini anlamaktayız.

1.2. Edebî Kişiliği

1.2.1. Kaynaklara Göre Edebî Kişiliği

Atâ’nın yaşadığı dönem içerisinde şiiirleriyle takdir edilip beğenildiğini, başta İranlı şair Kâtibî olmak üzere İran’ın itibarlı ünlü şairlerine birçok naziresinin olduğunu ve Sultan Selim tarafından ilgi gördüğünü Latifî şu mısralarla anlatmaktadır: “...zamânında eş‘arı iştihâr u i‘tibâr bulmuş idi. Mu‘teberât-ı ekâbir-i Fürse nezâyir-i keşîresi ve Tecnîsât-ı Kâtibiye Türkî nazîresi var. Sultân Selim Hân ki pâdişâh-ı nüktedân-fehîm idi samîmen eş‘ârına teslîm iderdi....Ol devrûn maqbûllerinden ve mu‘aşîrlarındandır.”⁴³ Sehî Bey, “Güzel kasideleri ve eşsiz fikirleri vardır. Gazelleri hoş, nazmı makbul kişidir”⁴⁴; Beyânî, “mübâhîdür”⁴⁵(övuilen); Mehmed Süreyya “şâir-i mâhirdir”⁴⁶ ifadeleriyle onu methederler. Âşık Çelebi ise onun şairlik gücünü İshak Çelebi’yle aynı devirde yaşadığını belirterek ve ona benzeterek anlatır: “İshâk Çelebi ile mu‘aşîrdur, bu dağı anuñ gibi ‘alemüñ bir şüh-ı şehri-âşûbıdur.”⁴⁷ Yine Hasan Çelebi de onun İshak Çelebi’yle yakınlık ve sohbetinin olduğunu ve bu sohbetlerden hesapsız bilgiler edindiğini ve bununla şanını yücelttiğini şu sözlerle dile getirir: “Merhûm İshak Efendiyle sohbet ü ülfet üzere olup hûşe-

⁴¹ Atâ’nın ölüm tarihinin tespitinde, İ. Hakkı Aksoyak’ın Ahmed-i Yesevî’nin Rumelili Bir Takipçisi Üsküplü Atâ Tuhfetü’l Uşşâk adlı eserinde (2.sayfa) İsmail E. Erünsal’ın “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları III Telhisi Mustafa Efendi Ceridesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir 1993,s.12-16 künyeli makalesini merkeze alarak Kanuni dönemde Atâ’nın beş kaside sunduğu ve karşılığını aldığı gibi bilgiler şahsımızca makalede bulunamamış ancak aynı yazarın “Arşiv Belgelerine Göre XVI. Asır Şairleri” adlı bir makalesinde yine aynı dönem şairlerinden olan Keşfi’nin oğlu Atâ adlı bir şaire ait, devrin padişahına sunulmuş yedi kaside olduğu görülmüştür. (Bkz.: E. İsmail Erünsal, “Arşiv Belgelerine Göre XVI. Asır Şairleri” **Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları**, Haz. E. İsmail, Erünsal, Cemal Kafadar, Gönül Alpay Tekin, Cambridge Mass Harvard Üniversitesi, 2008.)

Bununla beraber “Mustafa Beyânî, **Tezkiretü’ş-şu‘arâ**, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara: TTK Basımevi, 1997, s.177” künyeli eserde şairin vefat tarihi H.974/M.1566-67 olarak ifade edilmiştir. Bu bilginin Ali Emiri Efendi Kütüphanesi’ndeki bir nüshaya dayanması ve diğer hiçbir tezkirede de böyle kesin bir bilgiye yer verilmemesi sebebiyle bu bilgi dikkate alınmamıştır.

⁴² Kılıç, a.g.e., s.1092.

⁴³ Latifî,a.g.e., s.397.

⁴⁴ İsen , **Sehi Bey Tezkiresi Heşt-Behişt**, s.202. Ayrıca bkz. Haluk İpekten ve diğerleri, a.g.e., s.50.

⁴⁵ Sungurhan,a.g.t., s.125.

⁴⁶ Mehmed Süreyya, a.g.e., s.553.

⁴⁷ Kılıç, a.g.e., s.1092.

çîn-i ma'ârif-i bî-hisâbı olmagla celâlet-i şân iktisâb itmiş idi."⁴⁸ Saadeddin Nüzhet ise onun şiirlerinin mahiyetini "Atâ, tarikat mensubu olmak itibariyle mutasavvifâne manzumeler yazmakla beraber tamamıyla lâdinî mahiyette bir san'atkar zevkiyle şiirler de vücuda getirmiştir."⁴⁹ sözleriyle ifade eder.

Tezkirelerde Atâ'nın sanat gücünü anlatması bakımından dikkate değer bir tenkit olayı nakledilmektedir. Atâ ile o dönemde kendisini vaazda İbn-i Cevzî ve Sa'lebî ve belâgatte de Asma'î ve Câhız gibi gören Mollâ Arap Vâiz adlı bir şahıs arasında geçen tenkit olayını Âşık Çelebi, tezkiresinde şöyle anlatır:⁵⁰

Mervîdür ki Moñla 'Arab Vâ'iz ki fenn-i va'zda İbni Cevzî vü Şa'lebî geçerdî ve belâgatde Aşma'î vü Câhız. Zemânede mütedâvil Süleymân mevlidinüñ ba'zî yirine dahl idüp kendü bir mevlid nazm eyler. Egerçi zu'mınca bülegâ-yı 'Acemi göze göstermez belki fuşahâ-yı 'Araba vücüd virmez idi ammâ bu yüzden nefsin kezîm eyler ki 'Ağâ-yı merhûma irsâl idüp- bizim fenn-i nazmda (bu fende) çendân mümâresetümüz ve 'ilm-i kâfiye vü 'arûzla nazma münâsebetümüz yokdur. Egerçi beşeriyet mûcibi ile kusûr u fûtûr var ise ser-engüşt-i ıslâhla taşhîh buyursunlar ve lağv u haşv var ise tenkîh buyursunlar, ıslâh mañalline müm yapışdursunlar dir. Risâle 'Ağâ'ya varduğda bâdî-i nazarda nazmınüñ reğabeti ve tertibinüñ sañâfeti ma'lûm olup cümlesin erimiş mûma bandırup yine kendüye gönderür. Vâ'iz merhûm birkaç gün 'Ağâ'yı ikfâr u zemme haşr idüp kürsîyi kışsa-hân meclisine döndürür.

Özetle ismi zikredilen Mollâ, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin bazı yerlerini değiştirip bir Mevlit kaleme alarak kendisinin nazm ilminde eksik olduğunu belirttiikten sonra eserini okuyup düzeltmesi ve düzelttiği yerlere de bal mumu yapıştırması için Üsküplü Atâ'ya gönderir. Atâ da eserin baştan sona düzeltilmeye ihtiyaç duyduğunu göstermek amacıyla onu bütünüyle muma batırıp Mollâ'ya geri gönderir. Bu duruma oldukça sinirlenen Mollâ, Atâ hakkında ileri geri konuşur ve daha da ileri giderek onu kâfir olmakla itham eder.

⁴⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e, s.638.

⁴⁹ Ergun, a.g.e., s.538.

⁵⁰ Kılıç, a.g.e., s.1092. Ayrıca bkz. Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.638; Şemseddin Sami, a.g.e., s.3158; Ergun, a.g.e., s.538.

Burada hem o devirde kendisini şair olarak gören veya özentî şairlerin vaziyeti açıkça görülmekte⁵¹ hem de Atâ'nın tashih için kendisine başvurulacak kabiliyette ve bilgide bir şair olduğu açığa çıkmaktadır.

Şairin, mesnevisinde *Der-Zikr-i Şu'arâ-yı 'Acem* başlığı altında Unsûrî, Hâkânî, Enverî, Ezrakî, Esîr, Dakîkî, Ascedî, Kumrî, Emâmî, Nizârî, Hâce Kemâl, İmâd, Hasan, Hâcû, Atîkî, Firdevsî, Selmân Katrânî, Zahîr, İsferengî, Nazîrî, İsmet, Gıyâs, Hâce Hâfız, Nâsır, Nevâyî, Lutfî⁵² ve *Der- Zikr-i Şu'arâ-yı Rûm* başlığı altında da Cem Sultan, Adnî, İzârî, Ahmedî, Şeyhî, Nizâmî, Atâyî, Vahîdî, Mehdî, Ulvî, Kâsımî, Sâmi, Çâkerî, Sâfi, Hafî, Hamdî, Hilâlî, Necmî, Kutbî, Şâhidî, Şem'î, Muhibbî, Nihânî, Necâtî⁵³ gibi şairleri beğenerek zikretmesi onun hem döneminin sanat zevkine sahip olduğunu hem de edebî muhite hâkim olduğunu göstermektedir. Yine eserinin bu kısmında şair,

Bu degül ancak 'Acem fâzılları

Bir niçe bunca ola fâzılları

Cümlesini naql idersek söz uzar

Râst gelmez işbu yazıya bozar

Diyelüm Rûmîlerüñ de ba' zısın

Ey 'Aţâ sen de o külden ba' zısın⁵⁴

beyitleriyle kendisinin de döneminin beğenilen Osmanlı şairlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.

Şiirlerinin çoğunluğu nazire mecmularından edinilen Atâ'nın Edirneli Nazmî'nin mecmuasındaki bir gazeline Nazmî ve Subhî ikişer Âhî, Celîlî, Şem'î, Refikî, Revânî, ve Selmân gibi şairlerce de birer nazire yazıldığı ve kendisinin de Ahmed Paşa, Nizâmî, Necâtî, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Nesîmî, Ulvî, Şeyhî gibi 23 şairin şiirlerine 56 nazire

⁵¹ Horun Tolasa, **Şehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Ankara: Akçağ Yay., 2002, s.201.

⁵² Aksoyak, a.g.e., s.255-258.

⁵³ Aksoyak, a.g.e., s.259-260.

⁵⁴ Aksoyak, a.g.e., s.258.

yazdığı tespit edilmiştir.⁵⁵ Bu durum değerlendirildiğinde Atâ'nın hem başka bir şaire nazire yazacak sanat gücüne sahip olduğu hem de şiirinin nazire yazılacak derecede beğeni kazandığı söylenebilir.

1.2.2. Şairin Kendi Şiirleri Hakkındaki Düşünceleri

Tezkirelerde ve edebiyat tarihlerinde şairliği ve sanatı takdirle karşılanan Atâ, kendi şiirlerinde şairliğini ve şiirlerini, yaşadığı dönem içerisindeki anlayışa uygun ifade ve sıfatlarla övmektedir.

Takdir edilen bir şair addedilmenin ölçüsü, öncelikle fitrî birtakım özelliklerden ileri gelmektedir ki bu da *tab* ve *tabiat* kelimeleriyle ifade edilir. Sayıca diğer kelimelerle karşılaştırılmayacak derecede olan *tab* kelimesi, şairi değerlendiren kaynaklarda şairlerin yaradılış hâlini ifade eden en münasip kelimedir. Sözlük anlamı “tabiat, huy ve yaradılış” olan kelime, tezkirelerde bu genel anlamının yanında sanatla ilgili, sanata meyilli, sanat zevk ve yeteneğine sahip oluş hâli gibi özel bir anlam kazanır ve doğrudan doğruya şairin şiire olan kabiliyetini anlatır.⁵⁶ Cibillet, hilkat, himmet, isti'dât ve mizâc kelimeleriyle de adlandırılan bu nitelik Dîvân şiirinde seyyah, şahbaz, gavvâs, ufuk ve nihâl gibi çeşitli kavramlara teşbih edilerek kullanılmıştır.⁵⁷

Ṭab' -1 ğavvâş-1 ' Aṭâ baḥr-1 ma' ânîye ṭalub

Âferînler ki getürdi yine bir gevher-i ḥâş (g.62/5)

(Atâ'nın dalgıca benzeyen yaradılışına âferin ki mânâlar denizine dalıp yine halis bir inci getirdi.)

Atâ, bu beyitte, şairliğiyle denizde değerli nesnelere arayan dalgıcı ve şiiriyle de çok zor bulunan ve eşsiz bir değere sahip olan inciyi bağdaştırmıştır. Dalgıç, denizden nasıl ki en değerli şeyi çıkarıyorsa yaradılışında bu sanata sahip olan Atâ da daldığı mânâ denizinden en etkili ve güzel sözleri bulmaktadır. Ayrıca bilindiği üzere inci nisan yağmuruyla oluşmaktadır. Divan şiirinde de söz, nisan yağmuruna teşbih edilir çünkü o,

⁵⁵ Bu konu ayrıntılarıyla gazel bahsinde ele alınmıştır.

⁵⁶ Tûbâ Işınsoy İsen, **Divan Şiirinde Fahriye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.72-73.

⁵⁷ Muhammet Nur Doğan, **Fuzulî'nin Poetikası**, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.45-48.

düştüğü yeri yeşertir. Ancak her düşen damla yani söz, inci olmaz. Şairin sözü inci olabilen bir yağmur damlasıdır.

Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nın mukaddimesinde de şairlik dalgıçlık gibi meşakkatli ve marifet gerektiren bir işe ve orijinal bir mazmun da nadir bulunan bir inciye benzetilerek şu sözler zikredilmektedir: “...ve gavvâs-ı tab'ın havâs u avâma deryâ-yı fesâhatdan cevâhir-i belâgat çıkarıp saçmaktadır. (...ve tabiatının dalgıcı havas ve avama fesahat deryasından belâgat incileri çıkarıp saçmaktadır.)”⁵⁸

Divan şiirinde ilim kelimesinden daha sık zikredilen, gönül ve marifet bilgisi anlamına gelen *irfan* da iyi bir şairin niteliklerdendir. Deryâ-yı irfan olmak, mir-livâ-yı irfan olmak veyâ hüsrev-i sâhib-zuhûr-ı irfan olmak gibi deyişlerle kullanılmaktadır.⁵⁹ Tab' gibi herkeste bulunmayan ve aşkla elde edilen irfanı ve marifeti, Atâ şu beyitlerle ifade etmiştir:

Ma'rifet gevherlerin yârâna îşâr it ' Atâ

Kim ziyân itmez ne deñlü eyleseñ israf aña (g.15/5)

(Atâ, marifet incilerini dostlarına dağıt ki onu ne kadar israf etsen de zarar etmezsin.)

XVII. yüzyılın meşhur şairlerinden Nef'i -belki de Üsküplü Atâ'nın bu beytinden etkilenip- bu beyitle aynı anlam dairesinde olan şu beyti dile getirmiştir.

Girdi miftâh-ı der-i genc-i maânî elime

Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değıl

Divan şairleri, sanat güçlerini kullanarak şiirlerini aynı motif ve hayal çerçevesinde ancak orijinal bir mahiyette oluşturmuşlardır. Bu suretle XV. ve XVI. yüzyıllarda şairlerin kendilerini tûtîye (papağana), şiirlerini de çeşitli mücevherlere veyahut kendilerini bülbüle, şiirlerini de taze bir gül veya goncaya benzettikleri görülmektedir.⁶⁰ Üsküplü Atâ da XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir şair olarak bu geleneğe bağlı kalmıştır.

⁵⁸ Doğan, a.g.e., s.46.

⁵⁹ Işinsu İsen, a.g.t., s.74.

⁶⁰ Işinsu İsen, a.g.t., s.37.

Ḳā'il olurdu ' Aṭā ṭūṭī maḳālūñ dinlese

Görse eş'āruñ götürirdi irādet gülşeni (k.15/13)

(Atâ, papağan senin sözlerini dinlese onları tekrarlardı ve şiirlerini görse onları gül bahçesine götürürdü.)

Ṭūṭī işitse nazmuñı kāyil olur ' Aṭā

Ḳande irişe ṭūṭī-yi şekker-şiken baña (g.6/5)

(Ey Atâ, papağan senin şiirlerini duysaydı konuşmaya başlardı/senin sözdeki üstünlüğüne razı olurdu. Şeker yiyen/tatlı sözler söyleyen papağan bana nasıl ulaşır?)

İlk beyitte şair, şiirlerinin papağanı konuşturacak kadar etkili olduğunu, ikinci beyitte de papağanın bile kendi şiirleri kadar tatlı, hoş sözler söyleyemeyeceğini ifade etmektedir.

Gel ' Aṭā sözlerine ḥ'ār nazar eyleme kim

Ḳara ḥāk içre bulunur nice cevher ḥātem (k.6/27)

(Atâ'nın sözlerine hor gözle bakma ki kara toprak içinde nice elmas yüzük bulunur.)

İy ' Aṭā gevherlerūñ gülşende gül gūş eyleyüb

Āb-ı zerle naḳş ider evrāḳ-ı gül-gūn üstine (g.94/7)

(Atâ, gül senin marifetini/şiirlerini, gül bahçesinde duyup bunları altın suluyla gül renkli yaprakların üstüne yazar.)

Ayağūñ ṭoprağına īşār itmege ' Aṭā

Gūyiyā her beytidür bir rişte-i dürr-i ' Aden (g.81/7)

(Atâ'nın her bir beyti, sanki senin ayağına saçmak için ipe dizilmiş bir Aden incisidir.)

Üsküplü Atâ, ilk beyitte şiirlerini mücevherle eşdeğer hatta ondan daha üstün tutmuştur. İkinci beyitte ise gevher kelimesinin marifet, hüner anlamı yani şiirleri kastedilmektedir. Diğer yandan gülün bu şiirleri altın suyuyla (âb-ı zerle) nakşetmesiyle de hem şiirlerinin altın suyuyla gül renkli yapraklar üstüne yazılacak kadar değerli olduğunu hem de gülün bu şiirlerin güzelliğine dayanamayıp sararıp solması anlatılmaktadır.

Bu kaşidem benim ol gülşene beñzer gūyā

K'ola her bir budağı üzre birer ter gönçe (k.10/33)

(Benim bu kasidem, her dalında taze goncası olan bir gül bahçesine benzemektedir.)

Bülbül-i gūyāsın eksilme cihān bāğında sen

Tāze dūr-i āb-ı nazmuñla feşāhat gülşeni (k.15/14)

(Dünya bahçesinde öten bir bülbül gibisin, nazımının yeni parlak incisiyle fesâhat gülşeninden eksik olma.)

Bülbül-i cāna şafā virdi ' Aţāyā ğazelūñ

Bāğ-ı tab' içre açılmış gül-i hoş-būdur bu (g.87/5)

(Ey Atâ, gazelin, can bülbülüne neşe verdi. Bu gazel, yaradılış bağında açılmış hoş kokulu bir güldür.)

Bahār-ı hūsnine karşı nigāruñ

' Aţā di şi' r-i terler tāze tāze (g.95/7)

(Atâ, sevgilinin güzellik baharına karşı yeni yeni şiirler söyle.)

İkinci beyitte bu dünyayı bir bağa benzeten şair, kendisini de bu bağın vazgeçilmez bir unsuru olan bülbülle nitelendirmektedir. Atâ, ayrıca şiirinin inci gibi kusursuz yani fâsîh olduğunu da ifade etmiştir. Üçüncü beyitte şair, şiirini bülbüle sevinç veren hoş kokulu bir güle benzetmiştir. Son beyitte de şair, şiirlerinin yazılma nedenini, sevgilinin güzelliğine atfetmektedir. Şair, birinci ve dördüncü beyitlerdeki *ter* ve ikinci beyitteki *tāze* kelimeleriyle de şiirlerinin orijinalliğine dikkat çekmektedir.

Divan şiirinde, anlamın orijinalliğini nitelendirmek için *tāze* ve *ter* kelimelerinin yanında bu anlamı karşılamak için *bıkr*, *rengîn*, *hayâl* ve *endişe* gibi sıfatlar da kullanılmaktadır.⁶¹ Atâ da birçok beytinde kendine has üslûbuyla bu sıfatları kullanarak şiirlerinin eşsiz olduğunu ifade etmiştir.

⁶¹ Işinsu İsen, a.g.t., s.68.

Ḥarem-i dilde şol ebkârdur ebyâtım kim

Ṭakınır barmağına her biri birer ḥâtem (k.6/26)

(Şiirlerim, gönül hareminde her biri parmağına birer yüzük takan bakirelerdir.)

Şair, hemen hemen her yüzyılda şiirin, yeni bir tarz ve şekilde yazıldığını belirtmek üzere fikir ve mânâ kelimeleri ile beraber kullanılan *bikr* sıfatıyla⁶² şiirlerinin bakir yani orijinal olduğunu dile getirmiştir. Atâ, şiirini tertemiz, bakir kızlara benzetmiştir. Bunlara olan rağbeti de parmaklarına taktıkları yüzükle –ki bu nişan yüzüğü olabilir- ifade etmiştir.

Rişte-i bârîkdür ‘ıkd-ı güherden cilveger

İy ‘Atâ nazmuñda şûret gösteren rengin ḥayâl (g.76/5)

(Ey Atâ, şiirlerinde görünen renkli hayal, cezbeden bir elmas gerdanlığın ince ipidir.)

Bağrum firâk odıyla yanmış kebâba beñzer

Keyfiyyet ile şî’rüm rengin-şarâba beñzer (g.37/1)

(Gönlüm ayrılık ateşiyle yanmış kebaba, şiirim ise nitelik olarak renkli bir şaraba benzer.)

Şiirdeki edâ ve üslubun güzelliğini dile getirmek için kullanılan renkli, parlak, latif, güzel, hoş anlamlarına gelen *rengin* sıfatı, bazı beyitlerde üslûbun renkli olmasını, bazı beyitlerde de orijinal anlamını karşılamaktadır. Yukarıdaki ilk beyitte de Atâ, şiirlerindeki hayali değerli bir elması taşıyan ince bir ipe benzetmektedir. İkinci beyitte ise şair, şiirini yine rengin sıfatıyla nitelendirmiştir. Onun şiiri, insanların iradesini yok ederek onları sarhoş eden ve onlarda müptelalık oluşturan bir şarap misalidir.

Hayâl ve endîşe kelimeleri de herhangi bir sıfat olmaksızın şairin sanat gücünü övmeye kullanılır.

Bilüñ ḥayâli açar gönlüm iy cefâ-pîşe

Ḥayâl ile açılır çün kilid-i endîşe (g.88/1)

(Ey sevgili, belinin hayali gönlümü açar çünkü düşünce kilidi, hayal ile açılır.)

⁶² Işinsu İsen, a.g.t., s.66.

Yukarıdaki beyitte Atâ, şiirlerindeki hayalin ince, eşsiz olmasını sevgilinin incecik beliyle nitelendirmiştir ve düşüncüyü kilidi olan bir nesneyle somutlaştırarak onu açacak olanın hayal olduğunu söylemiştir. Aslında bununla anlatmak istediği, sanatındaki orijinalliğinin hayalinin eşsizliğinde saklı olmasıdır.

Cihân dili bezene nazm-ı âbdârûñla

Niteki cevher ile zeyn ola alan ancer (k.4/35)

(Güzel bir hançer, elmas ile süslendiği gibi âlemin gönlü de senin taze/nükteli/hoş şiirinle bezensin.)

Şair, burada nazm kelimesini *taze*, *parlak*, *nükteli*, *zarif*, *güzel* ve *hoş* anlamlarını karşılayan *âb-dâr* kelimesiyle nitelendirilerek hem anlamca şiirinin orijinal olduğunu hem de üslupça nükteli, hoş ve elde tutulan, elmasla bezenmiş değerli bir hançer gibi zarif olduğunu ifade etmiştir.

Atâ, yine aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere gazel, şi'r, nazm, nâme, mecmûa gibi isimleri hoş, garrâ, sûz, dil-âvîz, melâhat, letâfet, şevk, tarab-engîz, şeker-nisâr, kemâl ve rengîn gibi sıfatlarla nitelendirerek şiirlerinin üslûb ve edâ yönünden eşsiz olduğunu dile getirmiştir.

Mecmû' a-i ' âlemde ' Atâ işbu redife

Çok şi' r ola bunuñ gibi arrâ azel olmaz (g.57/7)

(Atâ, âlem mecmuasında bu redifle yazılan şiir çoktur ancak bunun gibi parlak bir gazel bulunmaz.)

Parlak, güzel, gösterişli anlamlarını karşılayan *garrâ* kelimesiyle, sözün etkili yani *pür-sûz* olması⁶³ kastedilmektedir. Bu beyitte de şair, daha önce bu redifle şiir yazıldığını ancak kendisinin diğerleriyle karşılaştırılmayacak kadar güzel ve etkili olduğunu belirtmiştir. Üsküplü Atâ, aşağıdaki dört beyitte de yine şiirinin ne kadar etkili olduğunu sûz, nâr gibi sıfatlarla niteleyerek dile getirmiştir:

⁶³ Işinsu İsen, a.g.t., s.71.

Bir sūz gerek sözde ki te'sir ide cāne

Bir sözde ki sūz olmaya ol bād-ı hevādur (k.2/57)

(Sözün gönle tesir etmesi için bir ateş gerekir, bir sözde ateş olmazsa o kuru ve boş bir sözdür.)

Burada söylenen sözün karşıdakine tesir etmesi için etkileyici bir üslubunun olmasına dikkat çekilmesinin yanında, sūz kelimesinin “dert, acı, ızdırap” anlamları da değerlendirildiğinde sözün başkasına tesir etmesi için öncelikle o sözü söyleyenin söylediği hali, derdi yaşaması da kastediliyor olabilir.

Sözlerüm sūzı yaķarsa ne 'aceb āfāķı

Yaķduñ iy mihr sen ol āteşi ruhsāruñ ile (g.90/3)

(Sözlerimin ateşi ufakları yakarsa şaşılır mı? Ey sevgili, yanağın ile o ateşi sen yaktın.)

Atâ, burada sūz sıfatı ile sözlerinin etkisini anlatmıştır. Şair, sevgilinin kıpkırmızı yanağına meftun olmuş ve bunun verdiği ızdırapla söylediği sözler ufakları yakmaktadır. Yani çektiği ızdırapla ne gün doğarken ne de gün batarken (gece-gündüz) uyumamaktadır. Mihr kelimesiyle hem sevgili hem de güneş kastedildiğinde güneş doğarken ve batarken ufukta oluşan kızılılık, şairin sevgilinin yanağına duyduğu özlemle söylediği yakıcı, dertli sözlerden kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde de Atâ'nın, hoş, tarab-engîz, dil-âvîz, melâhat, letâfet gibi sıfatları kullanarak sanatını övdüğü görülmektedir.

Eksilme 'Aķā hoş tarab-engîz sözün vār

Ħaķ'dan bu sūhan Tûrı bugün saña 'aķādur (k.2/56)

(Atâ, hoş, coşturucu sözün var -bu söz meydanından- eksik olma, bugün bu söz dağı Allah'ın sana ihsanıdır.)

Ayrıca bu beyitte Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında Allah (c.c) ile konuşmasına telmih yapılmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Mûsâ Tûr-i Sînâ'da Cenâb-ı Hak'la konuşmuş ve buna binaen kendisi “Kelîmullah” sıfatıyla vasıflandırılmıştır. Beyitte Tûr kelimesinin kullanılmasında Mûsâ aleyhisselâmın mucizelerinin hatırlatılması ve böylece şairin kendi

sözlerinin değerini vurgulanması amaçlanmaktadır. Bundan hareketle Atâ da şairliğinin ve sözlerinin mucize etkisi gösterdiğini söylemektedir.

Güş-1 şanemde nazm-ı dil-âvîzûñ işidüb

Baş egdi saña güşe urub güşdâr elin (k.7/20)

(Güzel kimse, gönül çeken şiirini işitip sözünü dinlemek için kulak vererek sana baş eğdi.)

Kilk-i ‘ Aḫâ’ya bak ne şekerler nişâr ider

Kim gördi anı kim ola şekker-nişâr serv (k.9/36)

(Atâ’nın kalemine bak ne güzel şekerler saçar ki servi onu görüp şeker dağıtan olmuştur.)

Aşağıdaki beyitte Atâ şiirini kâinatın ve bütün canlıların yaşam kaynağı olan suya benzetmiştir. Nasıl ki su, bulunduğu yere canlılık veriyor, geçtiği yeri yeşertiyorsa onun şiiri de onu ihtiva eden eseri güzelleştirmektedir. Yani şair, mecmuaların onun şiirine yer vermekle kendilerine bir canlılık ve güzellik kattığını ifade etmiştir.

Bulsa şi’ rümden melâḫat n’ola her mecmû‘ a kim

Vire gelmişdür letâfet iy ‘ Aḫâ gülzâre şu (g.85/5)

(Atâ, her eser/mecmua şiirinden güzellik alsın ne olur ki, su gül bahçesine güzellik vere gelmiştir.)

Yine divan şiiri geleneğinde şair, eserlerinin ve şairliğinin en iyisi ve hatta diğerlerinden üstün olduğunu, kendisini bu konuda tanınmış bir şahsa benzeterek veya onunla eş tutarak ifade eder. Bu kişi veya kişiler, çoğunlukla İran ve Arap coğrafyasından olduğu gibi kendi edebî coğrafyasından da olabilmektedir.⁶⁴ Üsküplü Atâ da birçok beytinde şiirlerinin üstünlüğünü anlatmak için gerek İran gerekse Anadolu muhitinden tanınmış kişilerin ismini zikretmiş ve kendi şiirleri kadar güzel şiir yazılamayacağını yanı sıra bunlara nazire dahi yazılamayacağını şu beyitlerle dile getirmiştir:

Selmân selâsetiyle Süleymân-ı nazm iken

Görse öperdi bu ğazel-i âbdâr elin (k.7/22)

⁶⁴ Işinsu İsen, a.g.t.,s.45-46.

(Selmân şiiirlerindeki akıcılık ile şiiirin Süleymân'ı iken bu parlak gazeli görse -bunun sahibinin- elini öperdi.)

İy ‘Aţâ hüsreviyüz gerçi diyâr-ı nazmuñ

Lîk her kıande ise ehl-i kemâlûñ kıulıyuz (g.58/5)

(Ey Atâ, nazm diyarının sultanıyız ancak her nerede isek mükemmellik sahibinin kuluyuz.)

‘Aţâ şî‘ r ile Rûm-ili’nde ak yüzde kıara beñsin

Ne yirde añsalar dirler bu fen içinde fâyiķdur (g.30/7)

(Atâ, şiiirle Anadolu’da ak yüzdeki kara ben gibisin, nerede adımı ansalar “bu sanatta en üstünüdür” derler.)

Atâ, sanat gücünü, ilk beyitte İran’ın kasideleriyle meşhur şairlerinden olan Selmân-ı Sâvecî’den daha üstün olduğunu, ikinci beyitte de sultân-ı şuarâ söyleyerek bu alanda tanınmış kişilerle kendisini kıyaslamak suretiyle ortaya koymuştur. Son beyitte de şair, tezat sanatından yararlanarak beyaz bir yüzde siyah bir ben ne kadar dikkat çeker ve güzelliğe güzellik katarsa kendisinin de öyle olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda Rûm ve beyaz yüz kelimeleriyle Anadolu’da yaşayan beyaz insanların ve bunun aksi olarak Habeşli ve Hindli gibi siyahî insanların kastedildiği düşünöldüğünde şair, kendisinin Anadolu’da yaşayan ancak bir Hind ve Arap şairi kadar iyi şiiir yazabilen birisi olduğunu ifade etmektedir.

Bu nazma bir nazîre diyen şâ‘ ir olımaz

Kim beñzemez nigâre her iden nigâr elin (k.7/24)

(Her çizilen resim sevgiliye benzemediği gibi bu şiiire de nazire yazacak şair bulunmaz.)

Bî-bedel diyü ‘Aţâ ögmek ne hâcet nazmını

Merd olan meydâna gelsün kim yaraşmaz lâf aña (g.14/7)

(Ey Atâ, şiiirini eşsiz diye övmene lüzum yok! Yiğit olan kişiye dedikoduyla eleştirmek yakışmaz, merd olan söz meydanına gelsin.)

İy ‘ Atâ böyle edâyile nazîre diyene

Ġâfil olma gözün aç merd-i sühan-dân dirler (g.39/6)

(Ey Atâ, gözünü aç gafil olma! Bu üslûpla nazire söyleyene güzel söz söyleyen yiğit derler.)

İlk beyitte Atâ, şiirine yazılabilecek nazireyi bir şeyin aslı ile ona bakılarak yapılan benzetmenin aynı değerde olmayacağını; ikinci beyitte şiirinin nazire yazılamayacak derecede eşsiz olduğunu ve son beyitte de yazdığı nazirenin değerini belirterek yine kendi şairliğinin ve şiirlerinin üstünlüğünü dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitte de şairliğin aşkla ilişkisi ifade edilmiştir.

Gülile hem-dem olub ötmeye başlar bülbül

Ekşeri hūblara yâr olan şâ‘ir olur (g.43/2)

(Bülbülün gülle arkadaş olup ötmeye başlaması gibi genellikle güzellere yar olan kişi şair olur.)

1.3. Eserleri

Üsküplü Atâ’nın Tuhfetü’l-Uşşâk adlı bir mesnevisi ve Dîvân’ı olduğu bilinmekle beraber⁶⁵ kaynaklarda Atâ’nın İran şairi Kâtibî’nin Tecnîsât adlı eserine nazire olarak yazdığı Tuhfetü’l-Uşşâk mesnevisinin nazire olduğu bilinmediği/farkedilmediği için sanki Tuhfetü’l-Uşşâk’tan başka bir eseri daha olduğuna dair değerlendirmeler yer almaktadır.

Sehî Bey, “*Kâtibî’nin cinasları tarzında pek çok cinas bulup bunları manzum bir kitap haline getirdi*”⁶⁶ cümlesini telaffuz etmekte ancak bu eserin adını söylememektedir. Hasan Çelebi, “*Tarîkat-ı Nakş-i bendiyye sülûk itmegin Tecnîsât-ı Kâtibi üslûbı üzere taşavvufdan manzûm bir risâlesi vardır Bu beyit ol risâledendir.*” ifadesinden sonra bu risâleden şu beyti örnek verir:⁶⁷

⁶⁵ Haluk İpekten vd., a.g.e., s.50. Ayrıca bkz.: İ. Hakkı Aksoyak, a.g.e., s.6; Mine Mengi, “Bir Şiir Mecmuası Hakkında” *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, C.7, S.1, Ankara 1977, s.73-78.

⁶⁶ İsen, a.g.e., s.202.

⁶⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.638.

Hudâ'nuñ olmasa tevfiķi hem-râh

Kimesne ķurbına bulmazdı hem râh⁶⁸

Lâtifi ise “*Ve Tecnisât-ı Kâtibi üslûbında manzum bir risâlesi ve ahvâl-i țariķata münâsib bir maķalesi vardır. Ammâ ol ķadar meşhûr degüldür. Bu beyt ol maķaledendür*”⁶⁹ ifadesiyle Hasan Çelebi'nin kaydına ilave olarak şairin bir makalesi olduğunu ve onun risalesinden verdiği örneğın makalesinde olduğunu belirterek birinci beyti yukarıdakiyle hemen hemen aynı olan şu iki beyte yer verir:

Hudâ'nuñ olmasa tevfiķi hem-râh

Kimesne ķurbetine bulmaz râh

Derdâ bu eski eski köynekler ile sînem

Yer yer ocağı ķalmıř řehr-i ģarâba beñzer⁷⁰

Bunların yanında Keş-el-Zünûn'da da “*Türkî manzum li-Atâ el-Üskübî el-müteveffâ fi hudûd-i senet-i selasîn ve tis'a-mi'e nazmuhâ alâ üslûbi't-Tecnisâti'l-Kâtibi*” şairin Kâtibi'nin Tecnisât'ı tazında bir eseri olduğu dile getirilmiştir.⁷¹

Âşık Çelebi tezkiresinde “*Merģumuñ Tecnisât-ı Kâtibi țarzında ol baħrde Tecnisât'ı vardır ve Tuģfetü'l-Uřřâķ nâm bir kitâbı daģı vardır*”⁷² ve Riyâzî tezkiresinde ise “*Kâtibi țavrında Tecnisât-ile Tuģfetü'l-Uřřâķ nâm bir kitâbı vardır*”⁷³ yanlış bir değerdendirde bulunmuşlardır.⁷⁴ Bu kaynaklardan farklı olarak Köprülü,

⁶⁸ İ. Hakkı Aksoyak, sadece Hasan Çelebi ve Lâtifi tezkirelerinde yer alan bu beyitin Tuģfetü'l-Uřřâķ'ta yer almadığını belirtmektedir. (Bunun için bkz. İ.Hakkı Aksoyak, a.g.e., s.26)

⁶⁹ Latifi, a.g.e., s.397.

⁷⁰ Tuģfetü'l-Uřřâķ'ta bu eserin Tecnisât-ı Kâtibi'ye nazire olduğu belirtildiği için Lâtifi'nin bu konuda yanlışlık yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla Hasan Çelebi'nin bu beytin kaynağı konusunda yaptığı tespitin doğruluk derecesi artmaktadır. Ayrıca şairin bir makalesi olduğu da iddia edilebilir

⁷¹ Kâtip Çelebi, a.g.e, s.370.

⁷² Kılıç, a.g.e., s.1092.

⁷³ Mehmed Riyâzî, a.g.e., s.105.

⁷⁴ Aksoyak, a.g.e., s.26. Ayrıca Köprülü de *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde bu duruma değinmiştir (bkz. sayfa 63).

Süleyman Çelebi Mevlid'inin halk arasında şöhretini görerek başta Akşemseddinzâde Hamdî olduğu halde, Üsküplü Atâ ve Saruhanlı Keşfi de mevlid manzumeleri yazmışlarsa da onun mevkiini tutamamışlardır. Atâ'nın Tecnisat-ı Kâtibi'ye nazîre olarak 911'de yazdığı Tuhfetü'l-Uşşâk'ı bu asır başındaki mesneviciler arasında ona bir mevki verebilir (nüshası hususî kütüphanemizde).⁷⁵

ifadesiyle diğerleri gibi Atâ'nın Tuhfetü'l-Uşşâk adlı eserinin yanında mevlid yazdığını da belirtmiştir. Ancak elimizdeki hiçbir kaynakta böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu durumun Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi tezkirelerinde farklı bir şekilde kaydedilen Atâ'yla Mollâ Arap Vâiz arasında yaşanan, yukarıda özetlediğimiz olayın,⁷⁶ Kâmûsü'l-A'lâm'da "Süleymân Çelebi'nin Mevlüd manzûmesine dahl idüb aḥbâr-ı mevzû' ayı cāmi' olduğunu iddi' â itmekle, kendisi buña bedel bir manzûme nazm iderek, nazımca ḥaṭası var ise, taṣḥīḥ itmek üzere, mûmâ-ileyh Süleyman Çelebi'ye göndermiş, Süleyman Çelebi bu manzûmenin ser-â-pâ muḥtâc-ı taṣḥīḥ olduğunu beyânla i' âde ve kendisini meclis-i va' zında tekfir itmiş olduğunu mervîdir."⁷⁷ şeklindeki bir kayıttan dolayı Atâ'ya izafe edildiği düşünülmektedir. Zikrettiğimiz diğer kaynaklarda mevlid yazıp düzeltmesi için Atâ'ya gönderen Mollâ Vâiz iken burada bunu yapanın Atâ olduğu ve tashih için gönderdiği kişinin de Süleyman Çelebi olduğu anlatılmaktadır. Atâ'nın mevlid yazmış olma ihtimalinin bu kayda dayanılarak söylenildiği tahmin edilmektedir. Ancak XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Süleyman Çelebi ile Atâ'nın görüşmüş olması imkânsızdır. Sözü edilen eser hakkında diğer kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılmaması ve bu eserin gün yüzüne çıkmamış olması, bu bilginin yanlışlığını düşündürmektedir.

1.3.1. Tuhfetü'l-Uşşâk

Atâ'nın Tuhfetü'l-Uşşâk adlı eseri, Timurlular zamanında yaşamış, hamse [Gülşen-i Ebrâr, Mecmau'l-bahreyn, Sî-nâme, Dil-rübây ve Deh-bâb (Tecnîsât)] ve Divan sahibi Şemsüddin Muhammed Kâtibi'nin (ö.1437) ahlâkî öğüt ve hikâyeleri konu edinen, çoğunlukla cinas veya diğer adıyla tecnis sanatıyla kaleme aldığı Tecnîsât yani asıl adıyla

⁷⁵ Köprülü, a.g.e.,s. 400. Ayrıca bkz. Köksal, a.g.t., s.180. M. Fatih Köksal, Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi tezkirelerinde tam anlamıyla anlatılan bu anekdotu yanlış yorumlayarak Atâ'nın şiirlerinin beğenilmediğini ifade etmişlerdir.

⁷⁶ Kılıç, a.g.e., s.1092, Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.638. Ayrıca bkz. Tolasa, a.g.e., s.201, 275-276.

⁷⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s.3158.

Deh-bâb eserine yazılan bir naziredir. Tuhfetü'l-Uşşâk'ın Ankara Millî Kütüphanesi nüshasının 1a yaprağında bu durum ve eserin yazılış tarihi “Der- nazîre-i Tecnîsât-ı Kâtibî” ifadesiyle ve “*tarih-i telif sene 911*” (M.1505-1506) olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda eserin sonlarındaki şu beyitte

“*Hüsn-i hulkı ideler cāna siper*

Oldı çün târîh “mir’ât-i siyer”

“*mir’ât-i siyer*” ifadesiyle düşülen tarihle de eserin 911’de yazılmış olduğu kesinlik kazanmaktadır.⁷⁸ Eserin Ankara Millî Kütüphanesi, Yz. A. 2188 ve Gazi Hüsrev Begova Kütüphanesi (Saraybosna), R. 2421 olmak üzere iki nüshası vardır.⁷⁹

Hasan Çelebi’nin “Tariķat-ı Nakş-i bendiyye sülûk itmegin Tecnîsât-ı Kâtibi üslûbı üzere taşavvufdan manzûm bir risālesi vardır.”⁸⁰ ifadesinden de görüleceği üzere eser tasavvufî bir muhtevaya sahiptir.⁸¹

Her bölümde beş hikâye olmak üzere on bölümden oluşan eser, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmış olup 1413 beyittir. Bölümlerde işlenen konular sırasıyla aşk, bezm ve sohbet, kendini beğenmişliği terk etmek, izzet, herkese iyilik yapmak, kötülükten vazgeçmek, kanaat, yaşayış tarzı, herkesle ilişkiyi kesmek, Hakk’a yakın olmak hakkındadır.⁸²

Tuhfetü'l-Uşşâk, edebiyatımızda cinas sanatıyla kaleme alınmış önemli eserlerden biri olması ve döneminin dil zenginliğini de ihtiva etmesi bakımından dikkate değer bir eserdir.⁸³

⁷⁸ Aksoyak, a.g.e., s.25-26. Eserin yazım tarihi için ayrıca bkz. Köprülü, a.g.e., s.400.

⁷⁹ Aksoyak, a.g.e.,s.46.

⁸⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.638-639.

⁸¹ Ayrıca bkz. Aksoyak, a.g.e, s.25.

⁸² Aksoyak, a.g.e.,s.80.

⁸³ Aksoyak, a.g.e., s.24.

1.3.2. Dîvânı

Üsküplü Atâ'nın kaynaklarda⁸⁴ varlığından haberdar olduğumuz divanının şu anda herhangi bir nüshasına rastlanılmamıştır. Ancak Manchester'da John Rylands Kütüphanesi'nin Türkçe yazmaları arasında 62 numarayla kayıtlı, Atâ'nın şiirlerinin de içerisinde bulunduğu, XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşamış ve aşağıda isimleri zikredilen on dört şairin divanlarının yer aldığı bir yazma eser tespit edilmiştir.⁸⁵ Eserin çeşitli yerlerinde Mehmed Ağa veya Fethi-zâde Bende Mehmed, Derviş Hulvî ve Abdülhayy Mustafa isminde eserin sahibi oldukları düşünülen üç kişinin mührüne rastlanmış olursa da kime ait olduğu tespit edilememiştir. Dönemin ünlü şairleriyle daha az bilinen şairlerini içermesi bakımından önemli bir mecmua özelliği taşıyan, aynı zamanda istinsah tarihiyle müstensihi bilinmeyen eser, 534 varak olup sayfalardaki satır sayısı 17'dir. Sayfaları yaldız çerçevesi ve başlıklar da yaldızla yazılmıştır. Meşin ciltlidir ve ufak, intizamlı nestalikle yazılmıştır. Mecmuanın yaldızla yazılmış 1b-2a fihrist bölümünde divanlarının yer alış sıralarıyla verilen ve bir kısmı sayfa kenarında olmak üzere mecmuada divanı bulunan şairler sırasıyla şunlardır: Necâtî, Mesîhî, İshak Çelebi, Nizâmî, Ahmed Paşa, Şem'î, Vasfî, Ca'fer Çelebi, 'Amrî, Helâkî, Kemâl-i Zerd, Zâtî, 'Atâ ve Bâkî. Bunlar içerisinde Helâkî'nin adı fihriste olmamasına rağmen mecmuada divanı bulunmaktadır ve fihristin son sırasında adı geçen Bâkî'den sonra "ve şuarâ-yı diğēr" ifadesinin olmasına rağmen eserde fihristtekilerden başka şairin bulunamaması eserin tamamlanmamış olma ihtimalini düşündürmektedir.

Üsküplü Atâ'nın bu nüshada yer alan şiirleri, 436b-459b sayfaları arasında derkenârda yer almaktadır. Nüshada 16 kaside (436b-455b) ve 17 gazel tam olarak bulunmakta ve nüsha 18. gazelin ilk mısra'ında (455b-459b) sona ermektedir.

Başı: Şîrînterîñ nevâle vü ferruhterîñ nevâ

K'ola anuñla bülbül-i dil dâsitân-serâ

⁸⁴ Kâfzâde Fâ'izî, Zübdetü'l Eş'âr (Bkz. Bekir Kayabaşı, *Kâfzâde Fâ'izî, Zübdetü'l Eş'âr*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s.405) ve Mehmed Riyazî, Riyazü'ş-Şu'arâ (Mehmed Riyazî, a.g.e, s.106.) adlı eserlerinde Atâ'nın divanını gördüklerini söylemekte ve bu divandan örnek beyitler vermektedirler.

⁸⁵Bu nüsha ile ilgili bütün bilgiler, Mine Mengi'nin "Bir Şiir Mecmuası Hakkında" adlı makalesinden edinilmiştir.

Sonu: Mâh-rûyuñdan alurken mihr-i ‘âlem-tâb tâb

....

John Rylands’da bulunan divançe ve aşağıda bahsi geçen (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi ile İzmir Millî Kütüphanesi’nde bulunan) iki mecmuadan birkaç fotoğraf örnek teşkil etmesi bakımından çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Bu yazma eser dışında şairin şiirlerinin tespit edildiği sekiz kaynak sırasıyla şunlardır: Edirneli Nazmi’nin Mecma’ü’n-Nezâ’ir’i⁸⁶, Pervâne Bey Mecmûası⁸⁷, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4078 numarada kayıtlı şiir mecmuası⁸⁸, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No: 739 kayıtlı Mecmû’a-i Nezâyir⁸⁹, Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa 1031 numarada kayıtlı olan Mecmû’a-i Nezâ’ir⁹⁰, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi’nde 2456 numarada kayıtlı Mecmû’a-i Nezâ’ir⁹¹, Ankara Millî Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu’nda 470 numaralı dvd’de kayıtlı olan Mecmû’a-i Eş’âr⁹² ve sonuncusu İzmir Millî Kütüphanesi’ndeki 2013 numaralı şiir mecmuasıdır. Ayrıca Sadeddin Nüzhet Ergun’un Türk Şairleri adlı eserinde de şaire ait şiirler tespit edilmiştir.⁹³ Bu kaynakların yanında şairin yaşadığı düşünülen dönem içerisinde büyük öneme sahip Eğridirli Hacı Kemâl’in Câmîü’n-Nezâ’ir’ine de bakılmış ancak Atâ’nın fihrinde yer alıp metinde yer almayan şairler arasında olduğu görülmüştür.⁹⁴

⁸⁶ Köksal, a.g.t.

⁸⁷ Bu eser için Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünce hazırlanmış olan 23 yüksek lisans tezinden Atâ’nın şiirlerinin tespit edildiği 19 tez kullanılmış ve bunların künyeleri kaynakçada verilmiştir.

⁸⁸ Bu mecmua için bkz. Özlem Seçkin Güleriyüz, **Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4078 Numarada Kayıtlı 16.yy’a Ait Bir Şiir Mecmuası (51a-100b) (Çeviriyazılı Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, 2008, s.138-139, 152-153.

⁸⁹ Bu mecmûa için bkz. Hasan Gültekin, “Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû’a-i Nezâyir”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 27 (1), Haziran 2010, s. 107-122.

⁹⁰ Bu mecmua hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Zülfe, a.g.m., s.151-169. Ayrıca bu mecmua, Ömer Zülfe danışmanlığında birkaç kişi tarafından çalışılmıştır.

⁹¹ Hüseyin Ayan, “Bir Nazire Mecmûası”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 7, İstanbul 1993, s.111-118.

⁹² Bu mecmua için bkz.: Fatih Kıran, **Klâsik Türk Şiirine Ait Bir Mecmû’a-i Eş’âr**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 241-243, 551-552.

⁹³ Bu eserde, şaire ait sekiz şiir bulunmaktadır. Ancak bunlardan kendisindeki bir mecmuada olduğunu belirttiği şiir ve müseddes dışındaki şiirler Pervâne Beg’in mecmuasından edinildiği için dikkate alınmamıştır.

⁹⁴ Bkz. Yasemin E. Morkoç, **Eğridirli Hacı Kemâl’in Camiü’n-Nezâ’ir (Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.LXII, 2003.

John Rylands Kütüphanesi'ndeki nüshada eksik olarak yer alan şiirlere bu mecmualarda yer alan gazeller de dâhil edilerek Atâ'nın varlığı bilinen ancak bulunamayan divanı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda zikrettiğimiz bu kaynaklardan derlenen şiirlerin hangi kaynaktan alındığı ve hangi şiirlerin ortak olduğu ilk mısralarıyla beraber kaside, gazel gibi nazım türlerinde gruplandırılıp hurûf-ı hecâyâ göre düzenlenerek aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tabloda, Pervâne Beg Nazire Mecmuası'dan alınan 60 gazel, Edirneli Nazmî'nin Mecma'ün-Nezâir'inden alınan 56 gazel ve 1 murabba, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4078 numarada kayıtlı mecmuadan edinilen biri bahsi geçen mecmuaların her ikisinde de yer alan iki gazel⁹⁵; John Rylands Kütüphanesi'ndeki divanda tespit edilen 16 kaside ve 18 gazel⁹⁶; İzmir Millî Kütüphanesi'ndeki mecmuada tespit edilen 13 gazel⁹⁷; Sadeddin Nüzhet Ergun'un Türk Şairleri adlı eserinden edinilen 1 müseddes ve 1 gazel; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 739 numarada kayıtlı Mecmû'a-i Nezâyir'den edinilen 4 gazel; Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa 1031 numaralı Mecmû'a-i Nezâ'ir'de tespit edilen 12 gazel; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki mecmuadan edinilen 4 gazel ve Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu'nda 470 numaralı dvd'de kayıtlı olan Mecmû'a-i Eş'âr'daki 3 gazel de tabloda yer almaktadır.

Pervâne Beg Nazire Mecmuası ile Edirneli Nazmî'nin Mecma'ün-Nezâir'inde ortak 43 gazel bulunmaktadır. John Rylands'daki 7 gazelin de zikredilen iki mecmuada yer aldığı görülmektedir. Tespit edilen bu şiirler, ortak oldukları eserler belirtilerek beyitlerinin ilk mısralarıyla verilmiştir.

⁹⁵ Güteryüz, a.g.t., s.138-139.

⁹⁶ Önceden belirtildiği üzere bu eserde son gazelin sadece ilk mısra'yı yer almaktadır.

⁹⁷ Atâ'nın şiirleri, eksik olduğunu görülen bu mecmuanın son varaklarında yer almakla beraber mecmua, şaire ait on döruncü şiirin *Fikr-i lebünle olalı dil-i la'l-i tâb-reng*

Bir şişedür ki aña virübdür şarâb reng ile başlayan ilk mısra'mda son bulmaktadır.

Tablo 1. Üsküplü Atâ'nın Şiirleri ve Tespit Edildiği Kaynaklar⁹⁸

KASİDELER⁹⁹		
	ŞİİRLERİN İLK DİZELERİ	EDİNİLEN KAYNAK
1	Şirinterin nevâle vü ferruhterin nevâ	John Rylands Nüshası
2	Bu deyr-i fenâ şanma şağın dâr-ı beğâdur	
3	Çaldırdı ser çeküb yine zerrin-livâ seher	
4	Nedür seherde görinen bu zer-nişân hancer	
5	Bir şubh-dem ki pâdişeh-i zer-nigâr-ı tığ	
6	Zeyn idüb kendözini mihr-i münevver hâtem	
7	Bâd-ı hazân ki bâğa uzatdı nişâr elin	
8	Bir subh-dem ki hüsrev-i hürşid-i zer-nişân	
9	Yapdı hişâr-ı sebz-i zümürüd-nigâr serv	
10	Yine şâh-ı gül-i terden götürüb ser gönçe	
11	Bâz-ı meşşâta-i ter-dest-i nesim-i seheri	
12	Her varak kim nüsha-i gülşende zerd ü âldür	
13	Ne yıllar esdi yine iy berid-i bâd-ı kabül	
14	İy zülâl-i 'ayn-ı 'irfânı iden her dem sebîl	
15	Ger bu hüsn ile temâşâ ide cennet gülşeni	
16	Yine cihân yüzi geldi bahâra yüz tıtdı	
GAZELLER		
Harfû'l-elif		
1	Münşî-i ezel nâme-i hüsnî idüb inşâ	John Rylands Nüshası

⁹⁸ Bu tablo, İ. Hakkı Aksoyak'ın önceden zikrettiğimiz eserinin 7-13. sayfalarında yer alan tablodan hareketle hazırlanmıştır. Bahsi geçen tabloda yer alan 24, 29, 30, 32, 44, 68, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 91, 107, 109, 113, 116 numaralı gazeller ile 2 numaralı murabba tarafımızdan bulunamamıştır. Bununla birlikte 82. gazelle 2 numaralı murabbanın aynı olduğu ve 9. gazelin de İbni Kemâl'e ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 76, 106 ve 115 numaralı gazellerin de John Ryland'daki divan dikkate alınarak kaside olduğu belirlenmiştir.

⁹⁹ Kasideler, John Rylands'daki nüshada yer aldıkları üzere verilmiş olup bunlarda harf sıralaması yapılmamıştır.

2	Vaşf-ı cemâl-i dil-bere çün kıldum ibtidâ	John Rylands Nüshası, Mecma'ün-Nezâ'ir, Sadeddin N. Ergun ¹⁰⁰
3	Öldürür biñ ' aşığı bir ' ışık ile ol meh-liķā	John Rylands Nüshası, Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
4	Ol meh-liķā cefâlar iderse baña ' Aţā	John Rylands Nüshası
5	Sözlerüñe cânım iy la' l-i şeker-bârum fidâ	John Rylands Nüshası
6	Yâr itdi derd-i hicrini bir sîm-ten baña	John Rylands Nüshası
7	Ben miyem tenhâ olan mihr ile ser-gerdân aña	John Rylands Nüshası, Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
8	Cân kulağımı tutarsañ bir nefes benden yaña	John Rylands Nüshası
9	Ĥancer-i ĥûn-rîz-ile yir yir ki zaĥm urdun baña	John Rylands Nüshası
10	Merdüm-i çeşmüñ ki kût itdüñ bugün kıandan aña	John Rylands Nüshası
11	İy ĥaţı biñ fitne zülfi yüz belâ	John Rylands Nüshası, İzmir Millî K.
12	İy ĥayâl-i kıametüñ cümle revân-ı cân-ara	John Rylands Nüshası, Mecma'ün-Nezâ'ir
13	Cîm zülfüñle elif kıaddüñ görelden dâyimâ	Mecma'ün-Nezâ'ir
14	Dil degül döymez cefâ resminde küh-ı Kıaf aña	Pervâne Beg Mc.
15	Bâr-ı ' ışkuñ ider kıaddini döymez Kıaf aña	Pervâne Beg Mc.
16	Endîşe kılub ' aklıum iki ' âlemi gezdî ¹⁰¹	Pervâne Beg Mc.
Harfü'l-ba		
17	' Işık âteşine düş diler isen şafâ-yı kıalb	John Rylands Nüshası
18	Çarĥveş her günde bir gün yüzlü mihriyle yanub	John Rylands Nüshası
19	Ne yüzle öykünür saña şems-i duĥâ ' aceb	John Rylands Nüshası
20	Mihr-i ĥüsnüñden durur her bir gönülde gözde tâb	Mecma'ün-Nezâ'ir, John Rylands Nüshası, Pervâne Beg Mc.
21	Āba düşdükçe yüzüñ ' aksi gider kendüden âb	Mecma'ün-Nezâ'ir, John Rylands Nüshası, Pervâne Beg Mc.

¹⁰⁰Sadeddin N. Ergun "Türk Şairleri" adlı eserde bu gazelin kendisindeki bir mecmuadan olduğunu bildirmiştir. Bkz.: Ergun, a.g.e., s.538-539.

¹⁰¹ Bu gazelin matla beyti eksiktir.

22	Mâh-rüyuından alurken mihr-i ‘âlem-tâb tâb ¹⁰²	John Rylands Nüshası Mecma’ün-Nezâ’ir
Harfü’t-ta		
23	Ger dilim dilim dilerse bağrumı peykân-ı dost	Pervâne Beg Mc.
Harfü’l-cim		
24	Derd-i ‘ışkıyla evel resme alışdurdı mizâc	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
Harfü’l-ğa		
25	Meclis içre gönçe-leblerle şafâ sürer kadeh	Pervâne Beg Mc.
26	Mevsim-i lâle vü güldür içelüm câm-ı şabûh	Pervâne Beg Mc.
Harfü’l-hı		
27	Ṭatsam şeker-lebüñsüz olur kând-i nâb telh	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
Harfü’z-zal		
28	Virdi mezâk-ı câna lebün bir haber lezîz	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc., Konya Mevlânâ Müzesi K. ¹⁰³ Hasan Hüsnü Paşa (SK)
Harfü’r-ra		
29	Göremez bād-ı seher âhı gubārından eşer	Mecma’ün-Nezâ’ir
30	Benüm gibi aklar şem‘ üñ sirişki bağı yanıkdur	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
31	Âhum ol dūd-ı siyehdür k’âfitâb üstindedür	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
32	Mîmdür ol gönçe-fem kim mâh-tâb üstindedür	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
33	Gül gül olduğça yüzi sünbüllerin kim dağıdur	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
34	‘Ârızuñ gülzârı her dem tâze cennet bâğıdur	Mecma’ün-Nezâ’ir, Pervâne Beg Mc.
35	Çünki her başdan çıkan bu zülf-i ser-keşden çıkar	Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
36	Şoḥbet el virmeyicek yâr ile fūrkat yegdür	Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
37	Bağrum firâk odıyla yanmış kebâba beñzer	Pervâne Beg Mc., Konya Mevlânâ Müzesi K. ¹⁰⁴

¹⁰² John Rylands’daki divanda bu gazelin sadece ilk mısra’ı yer almaktadır. Bundan sonra divan son bulmaktadır.

¹⁰³ Bu mecmua hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hüseyin Ayan, a.g.m., s.111-118.

¹⁰⁴ Bu mecmua hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.:Hüseyin Ayan, a.g.m., s.111-118.

38	Zār zār ağladuğum gördükçe şular çağlar	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
39	Tîğ-ı uryānuñı pehlüya çeken kıan dirler	Mecmû'a-i Nezâ'ir (İstanbul Üniversitesi K.) ¹⁰⁵
40	İki yalıñ yüzlü bendeñdür şehâ şems ü kıamer	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
41	Yine cânım sevinür ol ruķı zībā mı gelür	Fatih Bölümü (Süleymaniye K.) ¹⁰⁶ , Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg M.
42	Bāğda çün gül biter çok dürlü serv-i nāz olur	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
43	Gerçi nāz ehli güzellerde vefā nādir olur	Fatih Bölümü (Süleymaniye K.)
44	Bāğ-ı hüsnüñ ki ħirmeni güldür	İzmir Millî Kütüphane
45	Ķan içdüğüme şehd-i lebüñsüz şarāb acır	İzmir Millî Kütüphane
46	Dil derdmendi derdine ' ışkuñ devā bilür	İzmir Millî Kütüphane
47	Cām-ı leb-i dilber ki ħayātuma sebebdür	İzmir Millî Kütüphane
48	Görelî la' l-i revān baķşüñi dil cânı şanur	İzmir Millî Kütüphane
49	Bir nefes olurise dil leb-i cânānsuz ölü	İzmir Millî Kütüphane
50	Her gice iki gözüm rüşen idüb meş' aleler	İzmir Millî Kütüphane
51	Ol cevır ü cefāyı ki baña dil-ber idübdür	İzmir Millî Kütüphane
52	Cām üzre her ħabāb-ı hevādan ħaber virür	Millî Kütüphane (Ankara)
Harfü'z-za		
53	İy gönül ' üd gibi yaķılıb ol söz ile sāz	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
54	Mey-gün lebüñden içdi meger kim şarāb-ı nāz	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
55	Beñzeyimez serv-i bālā kıaddüne reftārsuz	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
56	La' l-i leb-i cân-baķşuñ cüllāb-ı şarāb-āmiz	Pervâne Beg Mc.
57	Didüm leb-i la' lüñ gibi şirīn ' asel olmaz	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)

¹⁰⁵ Bu mecmûa için bkz.: Hasan Gültekin, a.g.m., s.107-122.

¹⁰⁶ Bu mecmuada yer alan şiiirler için bkz.: Özlem Seçkin Güleriyüz, a.g.t., s.138-139, 152-153.

58	Gerçi bir Hüsrev-i iklim-i cemâlün kılıyuz	Pervâne Beg Mc.
59	Ġamuñdan açmaġa göñlüm çemen seyrine kılsam ġız	Pervâne Beg Mc.
60	Dil derdi şerhin itmege yoġtur mecâlümüz	İzmir Millî Kütüphane
Harfü's-sin		
61	Dirgürür biñ mürdeyi bir demde ol 'İsî- nefes	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
Harfü's-şad		
62	Kim ki bu şâhid-i 'ışkuñla ider soġbet-i ġaş	Pervâne Beg Mc., Sadeddin N. Ergun
63	Ġayâl-i yâr ile her cân ki ide soġbet-i ġaş	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
Harfu'd-đad		
64	Meh gün yüzüne karşı kendüyi kılmasun ' arz	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc., Millî K., Konya Mevlânâ Müzesi K., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
Harfu't-ta		
65	Gül 'arızında tâ ki belürdi ġubâr ġaġ	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
66	Evvel ol ġâl-i siyâhuñdan belürse tañ mı ġaġ	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
Harfu'z-za		
67	Göñlüm alalı zâhid ol serv-i revândan ġaz	Pervâne Beg Mc.
Harfu'l-kağ		
68	Leblerün gibi olur la'l-i şeker-bâr olıcağ	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
Harfü'l-kef		
69	Çün mey-i gül-gün ile reng-i ruġuñ al eyledün	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
70	İy perî gel şîşe-i cânumdudur yirün senün	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
71	'Işğ ikliminde göñlüm şehriyâr itsem gerek	Mecmû'a-i Nezâ'ir (İstanbul Üniversitesi K.)
72	Bâġ-ı cennet iy sipâh-ı ġaġ degül yirün senün	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg M.
73	Nice dil-süz olur iy bülbül-i şeydâ nefesün	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.

74	Gülsitân-ı ruḥuñı zeyn ideliden semenüñ	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
Harfü'l-lam		
75	Gün yüzüñ devrinde ḥaṭṭuñ 'anber-i terden hilâl	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
76	Lâle dehşetden kızar 'arz itse gül-rûlar cemâl	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
77	Her gice cân şehrini gezdükçe sulṭân-ı ḥayâl	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
78	Bâr idi dünyede eglencem o ḥod yâr degül	Millî Kütüphane (Ankara)
Harfü'l-mim		
79	Göreliden gün yüzüñ cânâ gözüm ebr-i bahâr itdüm	Pervâne Beg Mc.
80	Cân virince çekelüm derd ü belâñı güzelim	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
Harfu'l-nun		
81	İy gönül câmuñ ciger kanuyla ṭolsun dîdeden	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
82	Gözlerüñdür güzelüm göz göre kanuma giren	Mecma'ün-Nezâ'ir
83	'Anber-efşân idicek sünbül-i dildâr etegin	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
84	İçersem âb-ı ḥayvânı lebüñsüz baña kan olsun	Mecma'ün-Nezâ'ir, Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
Harfü'l-vav		
85	Eşk-i çeşmümle n'ola virsem ḥadeng-i yâre şu	Pervâne Beg Mc., Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
86	Sözüñ işitse kendüden gider şu	İzmir Millî Kütüphane
87	Zülf-i dildâre dimeñ nâfe-i hoş-büdur bu	Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
Harfü'l-he		
88	Bilüñ ḥayâli açar gönülüm iy cefâ-pîşe	Mecma'ün-Nezâ'ir, Konya Mevlânâ Müzesi K.
89	Diller açıldı vefâ-pîşeli cânânlar ile	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
90	Cân çıkarırken söge şol la'l-i şeker-bâruñ ile	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
91	Beñzedür süz ile dil şem' fetilin tenüme	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
92	Bir nazar kıl nâme-i ḥüsninde yâruñ kaşına	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.
93	Āh kim kaşd ideli ğamzelerüñ cânumuza	Mecma'ün-Nezâ'ir, Pervâne Beg Mc.

94	Mihr ile kılsañ nażar bir zerre-i dñn üstine	Mecma'un-Nezâ'ir, Hasan Hüsnü Paşa (Süleymaniye K.)
95	Nigāruñ hadñi derler tāze tāze	İzmir Millî Kütüphane
Harfü'l ya		
96	Gül-i bezm-i ruĥuñçün eylesem vay	Mecma'un-Nezâ'ir, İzmir Millî Kütüphane
97	Ėonçeden peykān idinelden nihāl-i gül gibi	Mecma'un-Nezâ'ir
98	İy temāşā-yı ruĥuñ āvāre cān eglencesi	Mecma'un-Nezâ'ir, Pervāne Beg Mc.
99	Bir iki dem ki ecelden ola mühlet bākī	Mecma'un-Nezâ'ir
100	Bī-vefā dil-ber imişsin şanemā āh seni	Mecma'un-Nezâ'ir, Pervāne Beg Mc.
101	Vuşlatuñ cerrini ref eyleme cānum Fethī	Mecmū'a-i Nezâ'yir (İstanbul Üniversitesi K.)
102	Sen nāz ile ŗururken nā-geh gelürse nāşī	Mecmū'a-i Nezâ'yir (İstanbul Üniversitesi K.)
MURABBALAR		
1	Gelñüz cām ile cān āyinesin pāk idelüm	Mecma'un-Nezâ'ir
MÜSEDDES		
1	İy gönül 'ālemi sen şanma şaķın cāy-ı maķar ¹⁰⁷	Sadeddin N. Ergun
RUBĀ'Ī		
1	Ėār baķma faķır ü dervīşe	Riyâzî, Kınalızāde Hasan Çelebi, Beyānî ve Āşık Çelebi Tezkireleri, Zübdetü'l Eş'ār
KIT'A		
1	İy ki şüret begenmeyen ĥod-bīn	Latifî Tezkiresi

¹⁰⁷ Ergun, eserinde bu şiirin Osman Ergin'de bulunan bir mecmuadan alındığını kaydetmiştir. (Bkz.: Ergun, a.g.e., s.539-540.)

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÎVÂNCENİN NAZIM ŞEKİLLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Kaside¹⁰⁸

Arapça kasada kökünden gelen kasîde, “kast etmek, niyet etmek, yaklaşmak ve bir şeye yönelmek” anlamlarını karşılamaktadır. Edebiyat terimi olarak kaside, ilk beyti kendi içinde diğer beyitleri de ilk beyitle kâfiyeli olup en az 9 ila 15 beyit uzunluluğunda ve aynı vezinde söylenmiş nazım biçiminin adıdır. Bununla beraber “belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş”; din veya devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan şiir olarak da tanımlanabilir. Kasidenin beyit sayısı hakkında kesinlik olmamakla beraber en az 9, 15 veya 31 en çok da 99, 100 veya 303 beyit olabileceği tespit edilmiştir.

Kâfiye şeması, aa, ba, ca, da... şeklinde olan kasîdenin musarra olan ilk beytine matla’, son beytine makta’, en güzel beytine şâh beyit veya beytü’l-kasîd ve şairin mahlasının söylenildiği beyte de tâc-beyit adı verilmektedir. Şairin kasidenin herhangi bir yerinde matla beytini yenilemesi de tecdîd-i matla’ olarak ifade edilmektedir.

Kasideler, nesîb, teşbîb veya mehdiye bölümlerinde ele aldıkları konulara, rediflerine ve kafiyelerinin revî harflerine göre adlandırılmaktadır. Bununla birlikte Allah’ın birliği ve yüceliğinin övüldüğü kasidelere tevhîd; Allah’a yakarıшта bulunulan ve günahların bağışlanması maksadıyla yazılanlara münacaât, Hz. Muhammed’i (s.a.v.), ailesi ve ashâbını övmek için yazılanlara na’t ve birini veya bir şeyi yermek amacıyla yazılanlara da hicviyye adı verilmektedir.

Edebiyatımızda kaside nazım şeklinin dikkate değer ilk örnekleri edebî dilin tam mânâsıyla yerleştiği XV. yüzyılın ikinci yarısında yazılmaya başlamış ve en müstesna

¹⁰⁸ M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2011, s.21-46; Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999, s.38-39; Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I.**, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997, s.186-190; Hüseyin Elmalı, “Kaside”, **DİA.**, 24, İstanbul 1996, s.562; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s.122-123; Mustafa İsen ve diğerleri., s. 210.

örnekleri de Osmanlı Devleti'nin her yönüyle altın çağı olan XVI. yüzyılda ortaya konmuştur. Çünkü kasîde, şairlik yeteneğinin ispatının belgesi olmakla beraber dili en üst seviyede kullanabilen şairler tarafından yazılmaktadır.¹⁰⁹ Mine Mengi'nin de ifadesiyle

Kasideler, eski şâirlerimizin divanlarında önemli yere sahiptir. Divan şâirlerimizin kasideleri gerek divanların başında yer almaları ve yazılış amacı doğrultusunda uzun söz götürmeleri, gerekse divan şiirinin, başta estetik yapıya ilişkin olmak üzere birçok özelliğini sergilemeleri açısından üzerinde durmaya değer örneklerdir. Bu nedenle divanların kasâid bölümlerine, bir bakıma, şâirin, divan şiiri bilgisini, ustalığını kanıtlayan bölümlerdir demek, yanlış olmaz.¹¹⁰

Kasidenin en güzel örneklerinin yazılmaya başlandığı XVI. yüzyılda yaşamış olan Üsküplü Atâ da 16 kaside kaleme almıştır. Bunlar içerisinde divan şairlerince çok rağbet gören hançer, hâtem, seher, serv, tîg, gonce ve nişân gibi önemli rediflerle yazılan kasideler de mevcuttur. Kasidelerin divançede yer aldıkları sıra itibariyle beyit uzunlukları şöyledir: 67, 63, 31, 35, 40, 31, 27, 37, 38, 34, 32, 16, 24, 14, 14, 13. Bu kasidelerden ikisi na't (1. ve 13. kaside), ikisi hazâniyye (7.ve 12. kaside), ikisi bahâriyye (11. v e 16. kaside) ve birisi de tevhid (2. kaside)'dir. Bununla birlikte nişân redifli sekizinci kasidedeki şu beyitten

Sulţân Selîm ol ki şerîf adın anıcağ

Miskînlik idüben kulağımı çeker nişân (k.8/22)

hareketle bunun Yavuz Sultan Selim'i ve tîg redifli beşinci kasidede yer alan şu iki beyitten de

Pâşâ-yı kâm-yâb ki yanında salınub

İzini öpdüğine ider iftihâr tîg (k.5/8)

Nâmı hüsâm-ı Mışrî-yi leşker-şiken durur

Hindü olalı sen şehe bî-ihtiyâr tîg (k.5/21)

¹⁰⁹<http://alicavusoglu.com/main.php?cat=56> (01.09.2012). Bu bilgi için ayrıca bkz. Mehmet Çavuşoğlu, "Kaside", **Türk Dili Dergisi**, Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Divan Şiiri), 414-415-416, Temmuz-Ağustos-Eylül, Ankara, 1986.

¹¹⁰ Mine Mengi, **Divan Şiiri Yazıları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s. 122.

bu kasidenin Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır Seferinde büyük başarı gösteren Veziriazam Sinan Paşa'yı medh etmek için yazıldığı düşünülmektedir. Ayrıca şair, aşağıdaki beyitte

Dervîş-i Nakşibendiye beñzer cihânda râst

Tebdîl-i şekle itmez iken i' tibâr serv (k.9/8)

açıkça görüldüğü üzere serv redifli dokuzuncu kasidesini de mensubu olduğu Nakşibendi tarikatını övmek için yazmıştır. Ancak bu kasidelerin kime sunulduğu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Kasîde nazım biçimi: *nesîb/teşbîb* (kasîdenin girişi); *girizgâh* (nesîbten sonra methiyeye giriş); *medhiye* (maksada uygun övgü); *tegazzül* (kaside içinde yer alan gazel); *fahriye* (şairin kendisini övdüğü bölüm) ve *duâ* (medhiyesi yapılan kişi veya şey için yapılan duâ) gibi kendine has bölümlerden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda Üsküplü Atâ'ya ait kasidelerin tarafımızca tespit edilen bölümleri verilmiştir.

Tablo 2: Kasidelerin Bölümleri

KASİDE	KASİDELERİN BÖLÜMLERİ						
	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Medhiye	Tâc beyit	Duâ		
1. Na't	1-22	23-26	27-57	58	58-67		
2. Tevhid	1-11	12	13-55	56	56-58	59	
3. Seher Kasidesi	1-11	12-16	17	17-29	30	31	
4. Hançer Kasidesi	1-11	12-13	14-31	22	32	32-34	35
5. Tig Kasidesi	1-7	8	9-35	36	36-40		

6. Hâtem Kasidesi	Nesîb/Teşbîb	Tecdîd-i Matla	Girizgâh	Medhiyye	Fahriyye	Duâ	
	1-11	12	13	14-24	25-30	31	
7. Hazâniyye	Nesîb/Teşbîb	Medhiyye	Tecdîd-i Matla	Tâc beyit	Fahriyye		
	1-7	8-18	13	19	20-27		
8. Nişan Kasidesi	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Medhiyye	Fahriyye	Duâ		
	1-17	18-21	22-32	33-34	35-37		
9. Serv Kasidesi	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Medhiyye	Tecdîd-i Matla	Tâc beyit	Fahriyye	Duâ
	1-6	7-8	9-35	18	36	36	37- 38
10. Gonce Kasidesi	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Tecdîd-i Matla	Medhiyye	Tâc beyit	Fahriyye	Duâ
	1-15	16-17	18	18-31	32	32-33	34
11. Bahâriyye	Nesîb/Teşbîb	Tegazzül	Tâc beyit	Girizgâh	Medhiyye	Duâ	
	1-16	17-24	25	25	26-31	32	
12. Hazâniyye	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Medhiyye	Tâc beyit	Duâ		
	1-7	8	9-14	15	16		
13. Na't	Medhiye	Tâc beyit	Duâ				
	1-21	21	22-24				
14. Kaside-i Lâmiyye	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Medhiyye	Duâ			
	1-5	6-8	9-12	13-14			
15. Gülşeni Redifli	Nesîb/Teşbîb	Girizgâh	Medhiyye	Tâc beyit	Fahriyye		
	1-7	8-9	10-12	13	13-14		
16. Bahâriyye	Nesîb/Teşbîb	Tâc beyit					
	1-12	13					

Kasidelerin yukarıda zikredilen kendine has kompozisyonlarının (*nesîb/teşbîb-girizgâh-mehdiye-tegazzül-fahriye-duâ*), yazılan çok az şiirde uygulandığı ve bazen bu sıralamada eksiklikler veya yer değişiklikleri olduğu görülmektedir. Üsküplü Atâ, bazı

eksiklikler dışında genel anlamda klâsik kaside düzenine uymuştur. Tabloda 2, 4, 6, 8, 9 ve 10 numaralı kasidelerin sadece tegazzül bölümünün; 1, 3, 5, 12 ve 14 numaralı kasidelerin hem tegazzül hem de fahriye bölümlerinin; 7. kasidede bu iki bölüme ek olarak duâ bölümünün ve 15. kasidede de tegazzül bölümü yanında duâ bölümünün eksik olduğu görülmektedir. Şair, sadece 11. kasidesinde tegazzüle yer vermiştir ancak burada da fahriye bölümü yer almamaktadır. Tâc beytin yani şairin mahlasının bulunmadığı tek kaside 14. kasidedir. Bunların yanında sadece medhiye ve duâ bölümlerinden oluşan 13. kaside, mahdûd veya muktedab olarak adlandırılan, teşbîb ve tegazzül bölümlerine yer vermeyerek medhiye bölümüyle doğrudan maksadın anlatılmaya başlandığı kasidelere¹¹¹ örnek verilebilir. Şairin son kasidesi diğerlerinden farklı olarak sadece teşbîb ve duâ bölümlerinden oluşmakta yani hiçbir övgüye yer vermemektedir. Şiirin ahengine katkı sağlayarak yeknesaklığı önleyen ve okuyucunun dikkatinin canlı kalmasına fayda sağlayan tecdîd-i matlanın 1, 3, 4, 6, 7, 9 ve 10 numaralı kasidelere uygulandığı görülmektedir.

Kaside nazım şekli diğerlerine göre daha uzun olduğu ve aynı kafiyeyle bağlı kalınması gerektiği için çoğu şair, kafiye bulmakta güçlük çekerek aynı kelimeyi kafiye olarak tekrarlamak zorunda kalmıştır. Bu durum bir kusur addedilmekle birlikte kasidelerin beyit uzunlukları fazla olduğundan 5 veya 7 beyitte bir aynı kafiyenin tekrarlanmasına tolerans tanınmıştır.¹¹² Ancak beş beyitten az bir aralıkta kafiye tekrarlanıyorsa bu *îta-yı celî* kusuru olarak kabul görmektedir.¹¹³ Aşağıdaki tabloda Üsküplü Atâ'nın kasidelerinde tekrarlanan kelimeler beyit numaralarıyla gösterilmiştir. Bu bağlamda kusur olarak değerlendirilen kelimelerin beyit aralıkları, koyu yazı stiliyle belirtilmiştir.

¹¹¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.24.

¹¹² Mücahit Kaçar, *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belâgat-Üslûp ve Dil Özellikleri-Muhtevâ)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.71.

¹¹³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.274.

Tablo 3: Kasidelerde Kafiye Kelimelerinin Tekrarlanma Durumu

KASİDE	TEKRARLANAN KELİME	BEYİTLER
1	enbiyā (sultān-1 enbiyā, şah-1 enbiyā)	29, 35
	aña	42, 52
2	fenā (dār-1 fenādur, anbār-1 fenādur)	7, 16
	semā	9, 15
	Ḥudā (āyine-i lutf-1 Ḥudā'dur, nazargāh-1 Ḥudā'dur, zıll-i Ḥudā'dur)	23, 25, 36
	pā (ser ü pādur, pādur)	27, 30
	belā (dām-1 belādur, ' ayn-1 belādur, belādur)	52, 53, 60
3	şafā (şıdķ u şafā seher, şafā seher)	7, 8
4	zer-nişān	1, 32
	ķan	4, 13
	zebān	7, 9
	revān	21, 26
	cān (cān ḥancer, zūlf-i cān ḥancer)	24, 29
	emān (el-emān ḥancer, bī-emān ḥancer)	30, 31
	zamān	5, 34
6	müdevver	5, 30
	muşavver (hüb-1 muşavver hātem, nūr-1 muşavver)	17, 21
	cevher	26, 27
5	-dār (ābdār şem' dār nāmdār Ḥızrdār şu' ledār nāmdar perdedār)	1, 4 / 23, 26 / 32, 36, 38
7	nişār (nişār elin)	1, 4
	çenār (çenār elin)	13, 17
	nigār (nigār elin)	13, 24
8	çeker (çeker nişān)	1, 22

	her (her nişān)	12, 19
	kemer (kemer nişān)	15, 28
	yeter (yeter nişān)	21, 30
	birer (birer nişān)	22, 34
	eşer (eşer nişān)	31, 32
9	nigār (nigār serv)	9, 16
	ġubār (ġubār serv)	14, 21
	-dar (tācdār serv, ābdār serv, sāyedār serv)	1, 19, 38
	-kâr (zülfeġâr serv, perhîzkâr serv, şîvekâr serv)	2, 6, 18
	-var (dāyevār serv, şūrîdevār serv, ġuşvār serv)	10, 11, 17
10	her (her ġonçe)	16, 21
	ter (ter ġonçe)	20, 28, 33
	yazar (yazar ġonçe)	23, 32
11	seherî (nesîm-i seherî bād-ı seherî)	1,6
	zîb ü ferî	1,10
	teri (ġüb ü terî ‘ârîz-ı ġülberg-i terî)	16, 21
	sîm-beri	17, 18, 19, 20
	peri	25, 31
12	ġâl (‘âşîġ-ı ġoş-ġâldür, zebân-i ġâldür)	6, 9
13	ġabûl (ġabûl, bād-ı ġabûl)	1
	uşûl (aña uşûl)	12, 14
	menġûl	14, 24
14	sebîl	1, 4
	delîl	2, 3
15	cennet ġülşeni	1
16	bahâr (naġş-ı bahâra yüz tıtdı, ebr-i bahâra yüz tıtdı)	5, 12
	zâr	7, 10

2.2. Gazel¹¹⁴

Divan şiirinin en yaygın nazım şekillerinden biri olan gazelin sözlük anlamı, kadınlarla âşıkâne sohbet etmek ve aşk üzerine konuşmaktır. Edebî bir terim olarak gazel, ilk beyti kendi içinde diğer beyitlerinin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli olan, 4-15 beyit arasında yazılabilen, son beyitte şairin mahlasının bulunduğu ve kafiye şeması aa, xa, xa, xa, xa şeklinde olan nazım biçiminin adıdır.

Gazelin mısraları birbirleriyle kafiyeli ilk beyti **matla**, son beyti **makta** ve en güzel beyti de **şâh beyit** veya **beytü'l-gazel** olarak adlandırılmaktadır. Şairin mahlası, genel olarak **tahallus** olarak adlandırılan gazelin son beytinde yer alır. Bu beyitte şairin mahlası, isim değil de ismin anlamını da kapsayacak şekilde tevriyeli kullanılmışsa bu da **hüsn-i tahallus** olarak ifade edilmektedir. Üsküplü Atâ'nın bütün gazellerinde mahlas beyti bulunmakta hatta bazı gazelerde bunlar, hüsn-i tahallus olarak kullanılmaktadır. Aşağıda bu duruma örnek olabilecek beyit verilmiştir.

‘ Âlemde her kimesneye bir nesnedür naşîb

Dil-ber cemâli vaşfi olubdur saña ‘ Aţâ (g.2/7)

(Dünyada herkese bir şey nasip olur. Sana da sevgilinin güzelliğini vafetmek ihsan edilmiştir.)

Bir şairin diğer bir şairin daha önce yazmış olduğu şiirine aynı vezin, kafiye ve benzer bir üslupla yeni bir gazel kaleme almasına tanzir etme, nazire yazma, bu tarzda yazdığı gazele de nazire denilmektedir. Üsküplü Atâ hem kendisine nazire yazılan hem de diğer şairlere nazire yazan şairlerdendir. Edirneli Nazmî'nin Mecmaü'n-Nezâ'ir'inde Atâ'nın

İçersem âb-ı hayvânı lebûnsüz baña kıan olsun

İçerseñ sen benüm kıanum şü gibi nûş-ı cân olsun (g.84/1)

beytiyle başlayan gazeline Nazmî, Subhî (2), Âhî, Celilî, Şem'î, Refikî, Revânî, Selmân, (1), tarafından 10 nazire yazıldığı tespit edilmiştir.¹¹⁵

¹¹⁴ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, s.47-57; İpekten, a.g.e., s.17-19; Dilçin, a.g.e., s.104-121; Mustafa İsen ve diğerleri, a.g.e., s. 215-218.

¹¹⁵ Köksal, a.g.t., s.163.

Bununla birlikte aynı mecmuada Üsküplü Atâ'nın başta Ahmed Paşa (12), Nizâmî (9), Necâtî (8), Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi (3), Nesîmî (3), Ulvî (3), Şeyhî (2) olmak üzere 23 şairin gazeline 56 nazire yazdığı görülmektedir.¹¹⁶ Aşağıdaki tabloda bu nazireler, mecmuadaki düzene göre ilk mısraları ve tanzir edilen şairiyle beraber verilmiştir.

Tablo 4: Mecmau'n-Nezâ'ir'e Göre Üsküplü Atâ'nın Nazire Yazdığı Şairler

Sayı	Şiirlerin ilk Mısra'ı	Nazire Yazılan Şair
1	Öldürür biñ ' aşığı bir ' ışık ile ol meh-liķā	Nizâmî
2	Cīm zülfüñle elif kıaddüñ görelden dāyimā	Nizâmî (aynı gazel)
3	İy hayāl-i ķāmetüñ cümle revān-ı cān-ara	
4	Ben miyem tenhā olan mihr ile ser-gerdān aña	Ahmed Paşa
5	Vaşf-ı cemāl-i dil-bere çün kıldum ibtidā	Şâhidî
6	Āba düşdükçe yüzüñ ' aksi gider kendüden āb	Nesîmî
7	Māh-rūyuñdan alurken mihr-i ' ālem-tāb tāb	Nesîmî (aynı gazel)
8	Mihr-i hüsñünden durur her bir gönülde gözde tāb	
9	Derd-i ' ışığıyla evel resme alışdurdı mizāc	Ulvî
10	Ṭatsam şeker-lebüñsüz olur kıand-i nāb telḥ	Resmî
11	Virdi mezāk-ı cāna lebüñ bir haber lezīz	Ahmed Paşa
12	İki yalıñ yüzlü bendeñdür şehā şems ü ķamer	Şeyhî
13	Gül gül olduğça yüzi sünbüllerin kim dağıdur	Necâtî (aynı gazel)
14	' Ārızüñ gülzārı her dem tāze cennet bāğıdur	
15	Zār zār ağladuğum gördükçe şular çağlar	Ahmedî
16	Mīmdür ol gonçe-fem kim māh-tāb üstindedür	Nizâmî (aynı gazel)
17	Āhum ol dūd-ı siyehdür k'āfitāb üstindedür	
18	Bāğda çün gül biter çok dürlü serv-i nāz olur	Necâtî
19	Göremez bād-ı seher āhı ğubārından eşer	Nizâmî
20	Yine cānum söyünür ol ruḥı zībā mı gelür	Ulvî
21	Benüm gibi aķar şem' üñ sirişki bağı yanıkıdur	Sâfî

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Köksal, a.g.t.

22	Beñzeyimez serv-i bālā addüne reftārsuz	Hafī
23	İy gōñül ‘ūd gibi yaılıbol söz ile sāz	Nizāmī
24	Didüm leb-i la‘ lūñ gibi ŗīrīn ‘asel olmaz	Kāsim Paŗa
25	Mey-gūn lebūñden idı meger kim ŗarāb-ı nāz	Ahmed Paŗa
26	Dirgūrūr biñ mūrdeyi bir demde ol ‘İsī-nefes	Atāyī
27	ayāl-i yār ile her cān ki ide ŗobet-i hāŗ	Ahmed Paŗa
28	Meh gūn yūzūñe arŗu kendūyi ılmasun ‘arz	Hilālī
29	Evvel ol hāl-i siyāhuñdan belürse tañ mı hā	Ahmed Paŗa
30	Gül ‘arızında tā ki belürdi ubār hā	ŗeyhī
31	Leblerūñ gibi olur la‘ l-i ŗeker-bār olıca	Vasfī
32	ūn mey-i gül-gūn ile reng-i ruuñ al eyledūñ	Ahmed Paŗa
33	Bā-ı cennet iy siyeh-rū hā degül yirūn senūñ	Tācī-zāde Ca’fer
34	İy perī gel ŗiŗe-i cānumdadur yirūñ senūñ	elebi (aynı gazel)
35	Nice dil-sūz olur iy būlbūl-i ŗeydā nefesūñ	Nizāmī
36	Gūlsitān-ı ruuñı zeyn ideliden semenūñ	
37	Gūn yūzūñ devrinde hāuñ ‘anber-i terden hilāl	Ahmed Paŗa
38	Her gice cān ŗehrini gezdüke sultān-ı hāyāl	Ahmed Paŗa (aynı gazel)
39	Lāle dehŗetden ızar ārz itse gül-rūlar cemāl	
40	Cān virince ekelüm derd ü belāñı gūzelim	Necātī
41	Gelūñüz cām ile cān āyinesin pāk idelüm	Tācī-zāde Ca’fer 
42	İy gōñül cāmuñ ciger anuyla olsun dīdeden	Ulvī
43	Gözlerūñdür gūzelüm göz göre anuma giren	Sabāyī
44	‘Anber-efŗān idicek sūnbūl-i dildār etegin	Necātī
45	Bir nāzar ıl nāme-i hūsninde yāruñ aŗına	Abdū’l Kerīm-zāde (Hayālī)
46	Mihr ile ılsañ nāzar bir zerre-i dūn ŗstine	Revānī
47	Āh kim aŗd ideli amzelerūñ cānumuza	Ahmed Paŗa
48	Diller aıldı vefā-piŗelū cānānlar ile	Hāŗimī-i Acem
49	Cān ıarken sōge ŗol la‘ l-i ŗeker-bāruñ ile	Necātī

50	Beñzedür sūz ile dil şem ^c fetilin tenüme	Kemâl-i Zerd
51	Bilũñ hayâli açar gön̄lũm iy cefâ-piše	Necâtî
52	İy temâşâ-yı ruñuñ âvâre cãn eglencesi	Zülâlî
53	Ġonçeden peykân idinelden nihâl-i gül gibi	Ahmed Paşa
54	Bî-vefâ dil-ber imişsin şanemâ âh seni	
55	Bir iki dem ki ecelden ola mühlet bâķî	Necâtî
56	Gül-i bezm-i ruñuñçün eylesem vay	Çâkerî

Gazellerdeki beyit sayısı konusunda farklı görüşler belirtilmiştir. Cem Dilçin, gazellerin beyit sayısının 5-9 arasında değiştiğini, 6 ve 8 gibi çift rakamlı gazellerin azlığı yanında 5, 7 ve 9 gibi tek rakamlı gazellerin daha çok tercih edildiğini ve 3-4 beyitli gazellere fazla rastlanmamakla beraber bunların **nâ-tamâm** (tamamlanmamış) yani mahlas beyti bulunmayan gazel olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁷ Haluk İpekten de edebiyatımızda gazellerin 4-15 beyit arasında yazılmakla birlikte 5, 7, 9, 11 gibi tek sayılı beyitlerle gazel yazımının daha çok rağbet gördüğünü, dört beyitli gazellerin çok az olduğunu ve beyit sayısının 15'ten fazla olan gazellerin yazıldığını dile getirmiştir.¹¹⁸ Bunun yanında E. Gülçin Ambros tarafından XVI. yüzyılda yaşamış on yedi şairin 11002 adet şiiri üzerinde yapılan bir çalışmayla, şairler arasında farklılık göstermekle birlikte 5 beyitli gazellerin kullanım oranının % 72,3, 7 beyitli gazellerin % 18,5 ve 6 beyitli gazellerin % 5 olduğu ortaya konulmuştur.¹¹⁹

Üsküplü Atâ'nın gazelleri incelendiğinde onun da çağdaşı şairler gibi gazellerini daha çok 5-7 beyitle yazdığı görülmektedir. XVI. yüzyıl şairlerinin tercihlerinin tespit edilebileceği aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere Atâ, gazellerini en fazla 9 ve en az 4 beyitle yazmıştır. Aşağıda 4 beyitle yazdığı gazelin ilk ve son beyti verilmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Dilçin, a.g.e., s.109.

¹¹⁸ İpekten, a.g.e., s.17.

¹¹⁹ Edith Gülçin Ambros, "Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: 16. Yüzyılda Durum" **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul: YKY, 1.baskı, 1999, s.391-395. Ayrıca bkz.: Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, s.51.

¹²⁰ Bu gazelin dördüncü beyitindeki "Ağâ" kelimesinin yazılış olarak "ğitâ" kelimesiyle benzerlik göstermesi bu beyitin mahlas beyti olmayacağı ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Vuşlatuñ cerrini ref' eyleme cānum Fethī

Naşb-ı nefis itme belā zammına cānum Fethī

...

Ne girībān ü etek var ne abā var ne ' Aā

Ne mekīnem bu cihānda ne mekānum Fethī (g.101/1, 5)

Tablo 5: XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gazellerindeki Beyit Sayısı¹²¹

Şair	Gazel Sayısı	Gazellerdeki Beyit Sayısı												
		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Üsküplü Atâ	102	1	47	8	41	2	3	-	-	-	-	-	-	-
İbni Kemâl	440	2	239	55	127	5	9	2	1	-	-	-	-	-
Fuzûlî	309	-	24	21	230	16	13	4	1	-	-	-	-	-
Bâkî	547	-	320	83	103	13	18	7	3	-	-	-	-	-
Muhibbî	2801	11	2253	253	248	21	9	3	1	-	1	-	-	-
İshâk Çelebi	342	-	175	8	134	5	18	-	2	-	-	-	-	-
Hayalî Bey	648	3	564	34	32	7	3	3	2	-	-	-	-	-
Figanî	107	-	101	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vasfî	102	-	53	16	25	5	2	-	1	-	-	-	-	-
T. Yahya	516	1	349	4	147	6	9	-	-	-	-	-	-	-
Zâtî	1825	1	1210	15	532	10	47	4	6	-	-	-	-	-
Usûlî	147	-	52	8	39	12	18	8	4	3	1	-	1	1
Nev'î	557	-	467	58	27	4	-	-	1	-	-	-	-	-
Aşkî	568	-	364	27	149	9	8	1	5	3	-	-	-	-

Bilindiği üzere gazeller, divanlarda **gazeliyyât** başlığı altında toplanmakta ve son kafiye harflerine göre sıralanmaktadır. Dîvân şairleri, genellikle her harfte gazel yazmaya çalışmışlarsa da çok azı bunda başarılı olmuştur. Bununla birlikte bazı harflerin (ر, ی, ه, ن, م, ك, ل, ز, ج) çeşitli sebeplerle kafiye harfi olarak şairlerce daha çok tercih edildiği

¹²¹ Tablonun oluşturulmasında şu iki kaynaktan yararlanılmıştır: Ambros, a.g.m., s.393 ve Kaçar, a.g.t., s.20.

görülmektedir.¹²² Üsküplü Atâ, 30 harften (Fars alfabesine ait pe ve çe harfleri de dâhil olmak üzere) 22'si ile gazel yazmıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere şair, bunlar içerisinde en çok ra (24), elif (16), he (8), ze (8), ye (7), kef (6) ve ba (6) harfini tercih etmiştir. Bu bağlamda Atâ'nın harf tercihinin Dîvân şairleriyle doğru orantılı olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Üsküplü Atâ'nın Gazellerinin Son Harflerine Göre Dağılımı

Harf		Gazel Sayısı	Harf		Gazel Sayısı
Elif	ا	16	Sad	ص	2
Bâ	ب	6	Dad	ض	1
Pe	پ	-	Tı	ط	2
Te	ت	1	Zı	ظ	1
Se	ث	-	Ayn	ع	-
Cim	ج	1	Gayn	غ	-
Çim	چ	-	Fe	ف	-
Ha	ح	2	Kaf	ق	1
Hı	خ	1	Kef	ك	6
Dal	د	-	Lam	ل	4
Zel	ذ	1	Mim	م	2
Ra	ر	24	Nun	ن	4
Ze	ز	8	Vav	و	3
Şın	س	1	He	ه	8
Şın	ش	-	Ye	ی	7

Üsküplü Atâ şiiirlerinde gazelle ilgili düşüncelerini şu beyitlerle dile getirmiştir.

Bu seher fikriyle gülşeni geşt eylerken

Hüsni vaşfında didim bu ğazel ü hūb ü teri (k.11/16)

(Bu seher, (onu) düşünerek gül bahçesinde gezerken, (onun) güzelliğini övmek için bu güzel ve yeni gazeli söyledim.)

¹²² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Akkaya, "Dîvân Şâirlerinin Gazellerinde Harf Tercihleri ve Redif Hususu", **İlmî Araştırmalar Dergisi**, 1996, 3, s. 19-24.

‘ Aṭā ğazāle şıfatlu ‘ izārı şevkından

Şafāyile ğazel-i ābdāra yüz tıtdı (k.16/13)

(Atâ, ceylan suretli -sevgilinin- yanağı aşkından sevinçle hoş gazele gazel yazmaya meyletti.)

Hûn-ı dīdeñle ‘ Aṭā nāmeñi pāyānına yaz

Nāme-i şevkdür ol dil-bere her bir ğazelüm (g.80/5)

(Atâ, kanlı gözyaşınla mecmûanı sonuna kadar yaz, her bir gazelim o güzel için aşk mektubudur.)

Yukarıdaki üç beyitte Atâ, gazel yazma sebebini geleneğe uygun olarak sevgilinin güzelliğine duyduğu aşkla izah etmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte gazelini, bülbüle sevinç veren hoş kokulu bir güle benzeten şair, son iki beyitte de çeşitli sıfatlarla gazelinin eşsizliğini ve dolayısıyla kendi maharetini dile getirmiştir.

Bülbül-i cāna şafā virdi ‘ Aṭāyā ğazelün

Bāĝ-ı ṭab‘ içre açılmış gül-i hoş-būdur bu (g.87/5)

(Ey Atâ, gazelin, can bülbülüne neşe verdi. Bu gazel, yaradılış bağında açılmış hoş kokulu bir güldür.)

Selmān selāsetiyle Süleymān-ı nazm iken

Görse öperdi bu ğazel-i ābdār elin (k.7/22)

(Selmān şiirlerindeki akıcılık ile şiirin Süleymān’ı iken bu parlak gazeli görse -bunun sahibinin- elini öperdi.)

Mecmū‘ a-i ‘ ālemde ‘ Aṭā işbu redife

Çok şi‘ r ola bunuñ gibi ğarrā ğazel olmaz (g.57/7)

(Atâ, dünyadaki eserlerin çoğunda bu redifle yazılan şiir çoktur ancak bunun gibi yazılan güzel bir gazel bulunmaz.)

Gazelde konu itibariyle daha çok aşk, sevgili, aşkın ve sevgilinin verdiği ıstırap işlenmekle birlikte gazel, ele aldığı konular itibariyle farklı şekillerde adlandırılır. Aşkın verdiği sevinç veya ıstırapı anlatan gazeller **âşıkâne gazel**; sevgilinin güzelliğinden ve ona duyulan arzudan doğrudan bahseden gazeller **şûhâne gazel**; dünyadan haz almayı, neşe ve eğlenceyi ele alan gazeller **rindâne gazel**, tasavvuf düşüncesinin baskın olduğu gazeller **sûfiyâne/ârifâne gazel**; fikrî yönü ile yol göstericiliği ağırlıkta olan gazeller **hikemî/hakîmâne gazel** olarak adlandırılır.

Üsküplü Atâ, rindâne ve şûhâne konu çerçevesinde herhangi bir gazel kaleme almamıştır. Şair, neredeyse bütün gazellerini âşıkâne tarzda yazmıştır. Bu gazellerde daha çok sevgilinin fizikî özelliklerinden bahisle ona duyulan aşk dile getirilmekle birlikte sevgilinin vefasızlığı, aşığa verdiği eziyetler, ayrılık acısı gibi konular işlenmiştir. Ayrıca bu gazellerde klâsik şiirde çokça işlenen rakip (g.8, 9, 30, 45, 54), zahid (g.6, 29, 67, 87), sakî (g.19, 25, 96) ve şarap (g.17, 52, 81, 91, 97) temalarına da değinilmiştir. Bunların haricinde Atâ ikişer adet sûfiyâne ve hikemî gazel yazmıştır. Aşağıdaki iki gazelden ilki sûfiyâne, ikincisi ise hikemî tarzda yazılmıştır.

Gazel 19

- 1 Ne yüzle öykünür saña şems-i duhâ ‘aceb
Bilmez mi ki zevâlini ol bî-hayâ ‘aceb
- 2 Bâğ-ı cihâna serv-ğadûn sâye şalmadın
Çande-yidi bu şîve-i hüsn ü bahâ ‘aceb
- 3 Bunca nuğuş vü bunca şuver çande-yidi yâ
Resm olmadın bu günbed-i deyr-i fenâ ‘aceb
- 4 Meclis kurulmadın daği sâkî tolanmadın
Yok mıydı işbu meşreb-i zevk u şafâ ‘aceb
- 5 Gördükce yâri yolına hâk olmağ isterem
Başdan gide mi hâk olıcağ bu hevâ ‘aceb

6 Dünyâda varsa bencileyin mübtelâ garîb
Yâ bulunırsa sencileyin pür-belâ ‘aceb

7 Bu bî-vefâ cihânuñ içinde ‘Aţâ seni
Derd ü belâyıçün mi yaratdı Hudâ ‘aceb

“Sabah güneşi nasıl sana benzemeye çalışır, o hayâsız, batışını bilmez mi acaba?

- (1) Servi boyun dünyayı gölgelemeden önce bu güzellik edası ve değeri, acaba neredeydi?
(2) Bu kadar resim ve suret, dünya kubbesi yaratılmadan önce acaba neredeydi? (3)
(Meclis kurulmadan saki dolanmadan önce bu zevk ve sevinç mekânı yok muydu? (4)
(Yâri gördükçe onun yoluna toprak olmak -ölmek- isterim. Acaba ölünce başdan gidermi
bu sevgi? (5) Acaba dünyada benim gibi düşkün bir garip ve senin gibi bela dolu biri
bulunur mu? (6) Atâ, bu vefasız dünyada Allah seni derd ve bela için mi yarattı acaba? (7)”

Gazel 36

1 Şoĥbet el virmeyicek yâr ile fûrkat yigdür
Lîk el virse murâdâtına vuşlat yigdür

2 Şûretâ gerçi ki miĥnetle maĥabbet birdür
Lîk biñ mertebe mâ‘ nîde maĥabbet yigdür

3 Yirde yatmaĥdan-ısa derd ü ġamuñla biñ yıl
Bir nefes zıkrûñ-ile dünyede şıĥhat yigdür

4 Tañ degül yüzini göstermez-ise aya güne
O mülâzımlara ma‘ nîde bu şûret yigdür

5 Gün gibi ġayra uyub ‘âlemi seyr itmekden
Ķuţbveş kendü maĥâmında iĶâmet yigdür

6 Ma' rifet ister-iseñ gel vañan içre sefer it
Şanma kim kesb-i kemâl itmege ğurbet yigdür

7 İy ' Atâ pâdişeh-i baħr u ber olmaħdan ise
Kişiy e ħuşk ü teri birle şanâ' at yigdür

“Yâr ile muhabbet mümkün olmayınca ayrılık daha iyidir; fakat arzularına kavuşacaksan sevgiliye kavuşma daha iyidir.(1) Görünüşte sıkıntı ile sevgi birdir; fakat mânâda sevgi, bin derece daha iyidir. (2) Derd ve kederinle bin yıl yerde yatmaktansa – hasta olmaktansa- bir nefes senin zikrinle dünyada sağlık daha iyidir.(3) Yüzünü gece gündüz göstermezsen buna şaşılmaz çünkü o tutkunlara rüyada görmek daha iyidir. (4) Güneş gibi başkalarına uyup dünyayı dolaşmaktansa kutb gibi kendi yerinde daha iyidir. (5) İlim istersen vatan içinde yolculuk et, olgunluğu elde etmek için gurbetin daha iyi olduğunu zannetme. (6) Ey Atâ, deniz ve karanın sultanı olmaktan ise kişi için kuru ve yaşlıkla kanaat daha iyidir.(7)”

Bütün beyitlerinde aynı temanın ele alındığı, yani beyitleri arasında konu bütünlüğü olan gazellere **yek-âhenk** gazel adı verilir. Divan şiirinde şairler, daha çok aşk ve sevgili haricindeki temalarda anlam bütünlüğüne bağlı kalmışlardır. Aşk bahsinde kendilerini daha rahat hisseden şairler, bu tarz şiirleri konu bütünlüğüne dikkat etmeden kaleme almışlardır.¹²³ Atâ da çoğunlukla âşıkâne gazel yazdığından dîvânçesindeki yek-âhenk gazel sayısı (g.1, 25, 32, 82, 84) oldukça azdır.

Genellikle redifli şiirlerde konu bütünlüğü, redifin verdiği üstünlükle daha kolay sağlanmakta ve bu da yek-âhenk şiirin oluşumuna imkân vermektedir. Üsküplü Atâ'nın da aşağıdaki gazelinde *kadeh* kelimesi (redifi) etrafında konu bütünlüğünün sağlandığı görülmektedir.

Gazel 25

1 Meclis içre ğonçe-leblerle şafâ sürer kadeħ
Ayağı yir basmayub rakķāsveş döner kadeħ

¹²³ Kaçar, a.g.t., s.26.

- 2 Bağrı h n olmuş şur h n n içinde derdi var
Boynunu egmiş döker derdin acır ağlar  adeh
- 3 Meclis içre hiç ayağ üzre  urur mıydı m d m
Olmasa c n  piy le adlu bir  aker  adeh
- 4 Bağr-i Şevk emv ci g lib olduğuy n s kily 
B -s t n keşti gibi   azm-i ken r eyler  adeh
- 5 Bir dem içre   asker-i derd   gam-ı devr nı Şor
Bezm meyd nında oldu s kily  Şaf-der  adeh
- 6 Olmasaydı s kily  bir Ő hid-i n z k-miz c
Reng alub la  l-i lebünden düşmez-idi ter  adeh
- 7 Devr elinden bağrı h n Őođbet-be-Őođbet geşt ider
Đađ budur ki iy   A a pes   aşıka beņzer  adeh

“Kadeh, mecliste güzellerle eğlenir, ayağı yere basmayıp rakkas gibi döner. (1) Yüreği kanla dolmuş dertli sürahi, boynunu eğmiş kadehe derdini döker. (2) Ey can, mecliste piyale adında bir cariyeye olmasaydı Şarap dağıtılır mıydı? (3) Ey saki, aşk denizinin dalgaları üstün geldiği için kadeh, direksiz bir gemi gibi kıyıya vurdu. (4) Ey saki, bir an feleğin gam ve dert askerini sor! Kadeh, içki meclisinde yiğit bir er oldu. (5) Ey saki, nazik yaradılışlı güzel olmasaydı, kırmızı dudağından renk alıp yeni bir kadeh olmazdı. (6) D nmekten bağrı kan elden ele dolaşır. A a, gerçek budur ki bu haliyle kadeh aşığa benzer. (7)”

Bu gazelde aslında bir bezm meclisi yani meyhane tasvir edilmektedir. Burada kadeh, s r h  ve piy le kişileştirilmiştir. Kadeh, mecliste eğlenen, raks eden, derd dinleyen bir kişiye, aşk denizinde ilerleyen bir gemiye, derd ve gam düşmanına üstün gelen bir

yiğide ve aşktan dolanıp duran bir aşığa teşbih edilmiştir. Yine sürahinin içindeki şarap, rengi itibariyle kana ve sürahi de bu bağlamda dertli, yaralı bir kişiye benzetilmiştir ve piyale de hizmetle görevli bir cariyeye benzetilmiştir.

Bütün beyitleri aynı güzellik ve etkileyicilikte dile getirilen gazellere **yek-âvâz** gazel denir. Bu tür gazellerin tespiti, standart kurallara bağlı olmayıp şahsî edebî zevke bağlıdır. Aşağıdaki iki gazel yek-âvâz gazele örnek gösterilebilir.

Gazel 23

- 1 Ger dilim dilim dilerse bağrumı peykân-ı dost
Her dilim bir dil olub ol dem diye kim kanı dost
- 2 Şımazam düşmen elinden şunsa bir peymâneyi
Kılmışam ‘ ahd-i ezelde ‘ ışk-ıla peymân-ı dost
- 3 Rûz-ı maşşer her kişi elden düşürse dâmenin
‘ Işk-ıla ol gün elümden düşmeye dâmân-ı dost
- 4 İy gönül kanı bu miñnet-hânedede bir dost kim
Derd-ile ölmezdin öñdin eyleye dermân-ı dost
- 5 Tañ mıdur gûy-ı ser-i ‘ uşşâk eger gâltân ola
Doğınur meydân-ı ğamda çarbet-i çevgân-ı dost
- 6 La‘ l-gûn olsa n’ola kûy u ser-i çevgân-ı yâr
Hûn-ı ‘ uşşâk ile her dem şulanur meydân-ı dost
- 7 Geh şunılır hûn-ı ğam düşnâm olur gâhî ‘ Aţâ
Hamdülillâh eksük olmaz ‘ ışk-ıla ihsân-ı dost

“Eğer dostun oku yüreğimi parça parça ederse, her parça bir dil olup o zaman “dost nerede” der. (1) Ezelde dostun sözüne yemin ettiğimden düşman elinden kadeh sunsa kırmam –içerim- (2) Mahşer günü herkeseteğini elden düşürse, o gün aşkla dostun eteği elimden düşmez. (3) Ey gönül, bu bela evinde –dünyada- dost nerede? Dost önceden derman eyleseydi derdle ölmezdim. (4) Âşıkların başının topu, yuvarlansa –başı kesilse- buna şaşılır mı? Sıkıntı meydanında –dünyada- dostun değneğinin darbesi aşığa dokunur. (5) Sevgilinin değneğinin başı ve köyü kırmızı renkli olsa ne olur. Dost meydanı her zaman âşıkların kanı ile sulanır. (6) Atâ, geh gam kanı sunulur geh azarlama olur. Elhamdülillah aşkla dostun ihsanı eksik olmaz. (7)”

Gazel 69

- 1 Çün mey-i gül-gün ile reng-i ruhuñ al eyledüñ
Odlara yakduñ beni anuñla pâ-mâl eyledüñ
- 2 Dil ruhuñ fikriyle pervâz idicek didi hıred
Tâyir-i kudsî misin kim nürdan bâl eyledüñ
- 3 Görinen âyîne-i hüsnünde iy hürî-liķā
Merdüm-i çeşm-i cihāndur kim adın hâl eyledüñ
- 4 Nice ‘ arz idem gönül göynüklerini saña kim
Lâleveş bağruma dâğ urduñ dilüm lâl eyledüñ
- 5 Harf ataldan cānuma zülf ü kad ü ebrüñ ile
Ney gibi kıan ağladub nālān idüb nāl eyledüñ
- 6 Bilmezem cānā ne hālet var mey-i ‘ ışkuñda kim
Her kime bir cür‘ asın şunduñsa hoş-hāl eyledüñ

7 Haste cânuña ‘ Aṭā bir gün devā idem diyü

Derd ile öldürdüñ ol miskîni ihmâl eyledüñ

“Gül renkli şarapla yanağının rengini kırmızı yaptın. Bununla ateşlere yaktın beni, ayaklar altına aldın. (1) (Gönül, yanağının düşüncesiyle uçtuğunda akıl dedi ki “Cebrail misin ki nurdan kanat yaptın?” (2) Ey sevgili, güzelliğinin aynasında görünen dünya, gözünün gözbebeğidir ki adını ben koydun. (3) Gönülümün yanışını sana nasıl anlatayım? Ciğerimi lale gibi dağladın, dilimi lal ettin. (4) Saçın, boyun ve kaşın ile canıma söz atıp ney gibi kan ağlatıp inlettin beni. (5) Ey can, aşkının şarabında ne hal var bilmedim ama her kime bir damlasını sunduysan hoş eyledin. (6) Atâ’nın hasta canına bir gün deva vereceğim diye o zavallıyı ihmâl edip derdle öldürdün. (7)”

2.3. Müseddes¹²⁴

Kelime anlamı altılı, altı köşeli olan müseddes terim olarak genellikle 5-7 bent arasında yazılan ve altı mısralı bentlerden oluşan nazım biçiminin adıdır. Müseddeslerde bentlerin sonundaki bir veya iki mısra aynen tekrarlanıyorsa bunlar müseddes-i mütekerrir, tekrar etmiyorsa bunlar da müseddes-i müzdevic olarak adlandırılır. Bununla birlikte müseddesin kafiye şeması da buna göre farklılık göstermektedir.

Üsküplü Atâ da murabba ve muhammesten daha yaygın olarak kullanılan ve her şairin divanında genellikle yer verdiği nazım türlerinden biri olan bir müseddes kaleme almıştır.¹²⁵

Ey gönül ‘ âlemi sen şanma şaşın cāy-ı maḡar

Bir güzergāhdurur bu gelen elbette gider

Gerilüb durma keman gibi hele doğru haber

Çekilür ḡavs-ı ḡazā vü atılır tîr-i ḡader

Sâlik-i rāh-ı fenâ olan iden ‘ azm-i sefer

Kūs-ı riḡlet çalınur ḡafile-i ‘ ömr göçer

¹²⁴ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, s.135-136. İpekten, a.g.e., 103-104.

¹²⁵ Müseddesin üçüncü bendinin bir mısra’ı edinilen kaynakta eksiktir.

İlk bendi verilen müseddesin tamamı beş benttir ve son mısra'ı bütün bentlerde tekrar ettiği için müseddes-i mütekerrir örneğini teşkil etmektedir. Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün kalıbıyla yazılan müseddesin kafiye şeması, a a a a a, b b b b a, c c c c c a, d d d d a, e e e e a şeklindedir.

Atâ, müseddesinde ölümü ve dünyanın faniliğini konu edinmiştir. İnsan yaşamını kervanla yapılan bir yolculuğa benzeten şair, ömrün de göç davulunun çalması gibi ani ve kısa bir zaman dilimi içerisinde biteceğini dile getirerek uyarıda bulunmuştur.

2.4. Murabba¹²⁶

Murabba, aynı vezinde dört mısralık bentlerden meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Bu nazım biçiminde genel olarak ilk bendin her dört mısra'ı birbiriyle kafiyelidir ve diğer bentlerin de ilk üç mısrası ilk bentle kafiyelidir. Bentlerin son mısralarının aynıyla tekrar ettiği murabbalar, murabba-ı mütekerrir, tekrarlanmayanlar ise murabba-ı müzdevic adını alır.

Bent sayıları genellikle 5-7 arasında değişen, bentleri arasında konu bakımından birlik bulunan ve sade bir söyleyişe sahip olan murabbalar, aşk dışında övgü, yergi, öğretici ve nasihat verici konularda kaleme alınmıştır.

Halk edebiyatı ürünlerinden koşmaya benzemesi sebebiyle oldukça rağbet gören bu nazım şekliyle Üsküplü Atâ da bir şiir yazmıştır. Bu şiir, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin aşağıda ilk bendi verilen murabbasını tanzir için yazılmıştır.

“Reşha-i cām ile hāk-i dili nemnāk idelüm
Gerd-i ğam almasun anda şulayub pāk idelüm
Gül ü mül şöhetini yār ile bi-bāk idelüm
Mest-i lâ-ya' ıl olalum yaalar āk idelüm”¹²⁷

¹²⁶ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, s.111-112. İpekten, a.g.e., s.84-85.

¹²⁷ Köksal, a.g.t., s.39.

Kafiye düzeni, aaaa, bbba, ccca, ddda, aaaa şeklinde olan ve son mısra'ı bütün bentlerde tekrarlanan bu murabba-ı mütekerririn ilk dörtlüğü şöyledir:

Gelüñüz cām ile cān āyinesin pāk idelüm
Yüzümüz pīr-i muġān işigine ħāk idelüm
Dibelik yā geledüm kendümüze yā gidelüm
Mest-i lā-ya' kıl olalum yaķalar çāk idelüm

Şair, bu şiirde gönüldeki kirlerin temizlenmesi ve bu sayede bir takım sırlara vakıf olunmasını, yani maddiyattan bütünüyle sıyrılıp İlâhî aşkın sarhoşluğuyla kişinin kendisinden geçme halini dile getirmiştir. Nasıl ki sarhoş bir kişi, içtiğinin etkisiyle asıl benliğinden sıyrılıp normal bir insanın yapmayacağı davranışları sergilerse ilâhî aşkın şarabını içen kişi de bu sarhoşlukta gördükleri karşısında dünyaya gönül gözüyle bakamayanların anlayamayacağı hal ve hareketlerde bulunur.

2.5.Kıt'a¹²⁸

Edebî bir terim olarak kıt'a, genellikle 2-10 beyit arasında değişen, beyitlerin ikinci mısraları birbirleriyle kafiyeli olan, matla ve mahlas beytinin mevcut olmadığı nazım biçiminin adıdır. İki beyitten uzun kıt'alar *kıt'a-i kebîre* ve ilk beyti kafiyeli olan kıt'alar ise *nazım* olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak aşk, sevgili, şarap, övgü, yergi, hikmet gibi farklı konularda yazılabilen ve beyitleri arasında konu birliği bulunan kıta'nın kafiye şeması, ax, ax şeklindedir. Hemen hemen her şair, divanında bu nazım biçimine yer vermiştir. Tezkirelerde Atâ'ya ait olduğu tespit edilen kıt'a şu şekildedir:

İy ki şüret begenmeyen ħod-bīn
Ĥüb u zişti ol eyledi inşā

Naķşa şanma ol itdügin daĥli
Daĥli naķķaşa eyledüñ ĥāşā

¹²⁸ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.73-75. İpekten,a.g.e., s.52-53.

(Ey görünüş beğenmeyen kendini beğenmiş kişi, güzel ve çirkini vücuda getiren O'dur. Yaratıldaki bu gördüğünü eksiklik zannetme, hâşâ sen bu eksikliği onu yaratana izafe ettin.)

2.6. Rubâî¹²⁹

Kelime anlamı, dörtlü, dört harfli olan rubâî, edebiyat terimi olarak özel vezinlerle yazılan dört mısralık nazım biçimidir. Menşe'i Fars edebiyatı olan rubâînin kafiye düzeni, aaxa, xaxa ve aaaa şeklinde olmakla beraber bütün mısraları kafiyeli olanlar, *rubâî-i musarra* veya *terâne* olarak adlandırılmaktadır.

Rubâî, sayısı 24'e kadar ulaşan kendisine özel vezinlerle yazılmaktadır ve rubâîyi kıt'a ve nazımdan farklı kılan esas özellik de budur. Bunlardan “*Mef'ûlü*” ile başlayan 12 kalıb Ahreb ve “*Mef'ûlün*” ile başlayan 12 kalıb da Ahrem olarak bilinir. Türk şairlerince hem açık hece sayısının fazlalığı hem de daha ahenkli olması bakımından Ahreb kalıpları Ahrem kalıplarından daha çok tercih edilmiştir.

Üsküplü Atâ'nın bilinen tek bir rubâîsi Ahrem kalıplarından Mef'ûlün Fâ' ilün Mefâ' ilün Fâ ile yazılmış olup kafiye düzeni abab şeklindedir:

H̄âr bakma faķîr ü dervîşe
Ne bilürsin ki şâh-zâde ola
Nemed içre mişâl-i âyîne
Zihni rûşen zamîri sâde ola

(Fakir ve dervişi hor görme belki onlar şehzadedir. Ayna gibi keçe içinde akli aydın, gönlü temiz olur.)

Bu şiirinde şair, insanların dış görünüşüne göre onlara değer biçilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Burada keçe içindeki dervişi aynaya benzetmiştir. Aynanın dış kısmı siyahtır ancak iç kısmı pürüzsüz ve parlaktır, keçe içindeki derviş ve fakirin durumu da böyledir. Dış görünüşleri değersizdir ama içleri, herkesin beğeniyle defalarca kendi güzelliğini görmek için ellerinden düşürmedikleri ayna gibidir.

¹²⁹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.93-94. İpekten, a.g.e., s.75-76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÎVÂNCENİN VEZİN, KAFİYE VE REDİF YÖNÜNDEN İNCELENMESİ¹³⁰

3.1. Vezin (Ölçü) Giriş

Sözlük anlamı itibariyle “çadırın orta direği” ve “bir şeyin karşılaştırıldığı ölçü” mânâlarını karşılayan aruz, terim olarak beyti ayakta tutan ölçü veyahut hatalı şiiri hatasızdan ayırmayı sağlayan ölçü anlamlarını karşılamaktadır. Arap edebiyatında oluşup Fars edebiyatı etkisiyle edebiyatımızda kabul gören aruzun, şiirde ahengin sağlanmasında büyük katkısı vardır.

3.1.1. Vezinlerin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

Aruz kalıplarının tercihi, kullanımı ve yaygınlaşması, Arap ve Fars edebiyatında da olduğu üzere aruz bilginlerinin çalışmaları ve düzenlemeleriyle değil daha çok şairlerin rağbet ve benimsemeleriyle ilgilidir. Bununla bağlantılı olarak bahsi geçen edebiyatlarda da görüldüğü üzere bazı kalıpların belirli nazım biçimlerinde veya şairlerce daha çok kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Üsküplü Atâ'nın şiirleri incelendiğinde diğer divan şairleriyle aynı doğrultuda hareket ederek şiirlerinde daha çok Remel bahrinin *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbını kullandığı görülmektedir. Bunu yine Remel bahrinin *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbı ile Muzâri bahrinin *Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün* kalıbı takip etmektedir. Aşağıdaki tabloda şairin şiirlerinde kullandığı vezinlerin nazım şekillerine göre dağılımı verilmiştir.

¹³⁰ Bu bölümdeki bilgiler için bkz.: Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, s.201-249. İpekten, a.g.e., 131-282. Bu bölümdeki tabloların oluşturulmasında Kaçar, a.g.t., s.37-41 yararlanılmıştır. Edinilen bu tablolar, Kaçar tarafından Haluk İpekten'in *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri* adlı eserinde yer alan 61 şairin divanını tarayarak elde ettiği bilgilerin değerlendirilmesiyle ortaya konulmuştur.

Tablo 7: Üsküplü Atâ'nın Şiirlerinde Kullandığı Vezinlerin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

Bahirler	Vezinler	Kaside	Gazel	Murabba	Müseddes	Kıt'a	Rubâ'î	Toplam
Hezec	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün		4					15
	Mef' ulü Mefâ' ilün Mef' ulü Mefâ' ilün		2					
	Mef' ulü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	1	5					
	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün		3					
Remel	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	3	40					77
	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	3	28	1	1			
	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün		1					
Muzâri	Mef' ulü Fâ' ilâtün Mef' ulü Fâ' ilâtün		3					22
	Mef' ulü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün	6	13					
Müctes	Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	3	2					5
Hafif	Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün		1					2
	Fâ' ilâtün Mefâ' ilün Fa' lün					1		
Ahrem	Mef' ülün Fâ' ilün Mefâ' ilün Fâ						1	1
Toplam Şiir Sayısı		=						122

Yukarıdaki tablodan hareketle Üsküplü Atâ'nın gazellerinde kullandığı aruz kalıpları, divan şairlerinin tercihleriyle karşılaştırılmış ve sonuçta şairin diğerleri tarafından daha çok tercih edilen, yukarıda bahsi geçen ilk iki kalıba, onların kullanımlarından daha yüksek oranda rağbet ettiği görülmektedir. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8: Üsküplü Atâ ve Dîvân Şairlerinin Gazelerde Kullandıkları Aruz Kalıpları¹³¹

Bahirler	Vezin	Dîvân Şairleri	Üsküplü Atâ
Remel	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	31.4	39.2
Remel	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	13.4	27.4
Muzâri	Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün	13.2	12.7
Hezec	Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	7.6	4.90
Hezec	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün	13.2	3.92
Muzâri	Mef' ülü Fâ' ilâtün Mef' ülü Fâ' ilâtün	1.3	2.94
Hezec	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün	-	2.94
Hezec	Mef' ülü Mefâ' ilün Mef' ülü Mefâ' ilün	-	1.96
Müctes	Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	6.2	1.96
Remel	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	1.2	0.98
Hafif	Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	2.4	0.98

Tablo 7 dikkate alınarak Atâ'nın şiirlerinde kullandığı bahirlere genel olarak bakıldığında şiirlerin yarısından fazlasının Remel bahriyle yazıldığı görülmektedir. Remel bahrinden sonra en çok Muzâri ve Hezec bahrini tercih etmiştir. Şairin yoğun olarak kullandığı bu vezinlerin, Tablo 8'te de görüldüğü üzere divan şairlerince rağbet gören kalıplar olduğu bilinmektedir.

¹³¹ Hezec bahrinin “Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün ve Mef' ülü Mefâ' ilün Mef' ülü Mefâ' ilün” kalıplarının Dîvân şairleri tarafından kullanım oranı, edinilen kaynakta (Kaçar, a.g.t., s.38) yer almadığı için gösterilememiştir.

Tablo 9: Üsküplü Atâ'nın Şiirlerinin Genelinde Kullandığı Aruz Kalıpları

Bahirler	Vezinler	Sayı	Oran	Toplam	
				Sayı	Oran
Remel	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	43	35.2	77	63.1
	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	33	27.0		
	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	1	0.81		
Muzâri	Mef' ülü Fâ' ilâtün Mef' ülü Fâ' ilâtün	3	2.45	22	18.0
	Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün	19	15.5		
Hezec	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün	4	3.27	15	12.2
	Mef' ülü Mefâ' ilün Mef' ülü Mefâ' ilün	2	1.6		
	Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	6	4.91		
	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün	3	2.45		
Müctes	Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	5	4.09	5	4.09
Hafif	Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	1	0.81	2	1.6
	Fâ' ilâtün Mefâ' ilün Fa' lün	1	0.81		
Ahrem	Mef' ülün Fâ' ilün Mefâ' ilün Fâ	1	0.81	1	0.81

Tablo 10: Üsküplü Atâ ve Dîvân Şairlerinin Bahir Tercihleri

Bahir	Üsküplü Atâ	Dîvân Şairleri
Remel	63.1	47.4
Muzâri	18.0	13.1
Hezec	12.2	26.9
Müctes	4.09	6.1
Hafif	1.6	2.9

Bu değerlendirmeler sonucunda Üsküplü Atâ'nın vezin tercihlerinin hem kendi çağdaşı şairlerin hem de Divan şairlerinin genelini kullandığı vezinlerle eşdeğer olduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda şairin vezin tercihlerinin çağdaşı şairlerle karşılaştırılması görölmektedir.

Tablo 11: Üsküplü Atâ'nın Vezin Tercihlerinin Çağdaşı Şairlerle Karşılaştırılması

Bahirler	Vezinler	Üsküplü Atâ	İbni Kemâl	Fuzulî	Bakî	Zâfî	Hayâlî Bey	Muhibbî	Yahya Bey	Emrî
Remel	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	35.2	50.3	29.3	23.2	42.6	41.2	53.4	37.2	25.7
	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	27.0	9.40	16.2	20.4	12.2	10.7	8.82	16.8	16.1
	Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	0.81	2.24	-	0.73	0.82	0.13	2.50	0.49	1.0
Muzâri	Mef' ülü Fâ' ilâtün Mef' ülü Fâ' ilâtün	2.45	2.91	1.25	0.88	1.48	1.65	1.54	2.12	1.54
	Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün	15.5	14.3	6.51	19.8	9.02	17.3	8.89	14.5	11.0
Hezec	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün	3.27	4.26	20	15.8	19.6	23.1	8.41	12.2	19.4
	Mef' ülü Mefâ' ilün Mef' ülü Fâ' ilün	1.6	0.22	0.25	0.29	0.66	0.41	0.13	0.65	0.18
	Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	4.91	5.38	2	4.40	6.48	2.62	4.56	2.77	2.90
	Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün	2.45	3.81	-	3.23	4.34	2.75	9.41	0.98	1.90
Müctes	Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	4.09	2.24	5.26	2.64	0.88	5.10	0.20	7.84	6.54
Haffî	Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	0.81	4.48	1.50	4.55	0.77	2.20	1.33	1.63	2.54
	Fâ' ilâtün Mefâ' ilün Fa' lün	0.81	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahrem	Mef' ülün Fâ' ilün Mefâ' ilün Fâ	0.81	-	-	-	-	-	-	-	-

3.1.2. Vezinde Meydana Gelen Değişiklikler

Belirli kalıpları olan aruz ölçüsünün şiire uygulanması, Türkçede uzun ünlü bulunmaması veya kelimelerin kalıba uydurulamaması gibi sebeplerle oldukça zordur. Bu sebeple şairler, aruz kalıplarının şiire daha kolay uygulanabilmesi veya şiirde ahengin sağlanması adına vasl, imâle, med, zihâf gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Bunlardan zihâf

- bazı örnekleri hariç- bir aruz kusuru olarak değerlendirilmekte ve imalenin de Türkçenin ses yapısına aykırı olduğu düşünülmektedir. Buna karşın N. Sami Banarlı, şu sözleri zikretmektedir: “Dîvân Şiiri’nde ve onun estetiğinde imâle hatta zihâf, her zaman hata değildir. Dili böyle kullanış, çok yerde İran tarzı söyleyişe, yani klâsik estetiğe Türkçe kelimelerde de uymaktan başka bir şey değildir.”¹³² Bununla beraber vasl, imâle ve med uygulanmaları esnasında çeşitli yöntemlerle şiirin ahengine katkı sağladıklarından tam olarak kusur olarak nitelendirilmemektedir.

3.1.2.1. Vasl (Ulama)

Vaslın lügat anlamı, “bitiştirme, ulaştırma” demektir. Aruz terimi olarak vasl, vezin gereği sonu ünsüzle biten bir kelimenin ünlü ile başlayan bir kelimeye bitiştirilerek okunmasıdır. Vasl, aruzun yazılış değil okunuş esaslı olması, Türkçenin ses akışına uygun bir uygulama olması ve şiirin ahengine katkısı sebebiyle aruzun göz ardı edilemeyecek bir ögesidir. Atâ, aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere vasl yaparak şiirde aruzu uygulamanın yanında çeşitli paralelliklerle de şiirin ahengine de katkı sağlamıştır.

Mef^ʿ ülü Mefâ^ʿ ilü Mefâ^ʿ ilü Fe^ʿ ülün

(- . . / . - - . / . - - . / . - -)

ẖahr itdügi dānāyı ider cāhil_ü nādān

Luṭf itdügi nādānı kıılır ʿārif_ü dānā (g.1/8)

Mef^ʿ ülü Mefâ^ʿ ilü Mefâ^ʿ ilü Fe^ʿ ülün

(- - . / . - - . / . - - . / . - -)

Didüm leb_-i la^ʿ lüñ gibi şîrîn ʿasel_olmaz

Didi mey_-i şāfiye cihānda bedel_olmaz (g.57/1)

Fe^ʿ ilātün Fe^ʿ ilātün Fe^ʿ ilātün Fe^ʿ ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Diller_ açıldı vefâ-pîşelü cānānlar_ile

Memleketler yapılır ʿadl usa sultānlar_ile (g.89/1)

¹³² N. Sami Banarlı, a.g.e., s. 158.

3.1.2.1.1. Vasl-ı Ayn

Vasl, ünsüzle biten bir kelimenin ünlüyle başlayan bir kelimeye bağlanarak okunması şeklinde gerçekleşmekle birlikte Türk şairleri, bilinen kuralı ihlal ederek okunuşta elif sesini karşılayan ayn harfinde de vasl yapmışlardır. Vasl-ı ayn olarak adlandırılan bu kusur, ünsüzle biten bir kelimenin ayn harfiyle başlayan bir kelimeyle bitştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Üsküplü Atâ Dîvânçesi incelendiğinde bu kusurun vezin gereği sadece iki beyitte uygulanmak zorunda kalındığı görülmektedir.

Mef' ülü Mefâ' ilün Mef' ülü Mefâ' ilün

(- - . / . - - - / - - . / . - - -)

Pâk eyle/ küdürâtı /sîneñden_/' Aţâ cānı

Kim albe/ şafâ virmez/ āb olsa/ türāb-āmiz (g.56/5)

Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

(- - . / . - - . / . - - . / . - -)

Rezzā-ı/ ezel nanu/ asemmā di/dügince

Lufindan /ana hulk u /cemāl eyle/miş_ ' Aţâ (g.16/5)

3.1.2.1.2. Arapça ve Farsça Olmayan Kelimelerde Ünlünün Ünlüye Vasledilmesi

Türkçe dil kaidesine göre iki ünlü çok nadir olarak yan yana gelebilmekte, gelmesi durumunda ise bazen “ne olur” yerine “n’olur” kullanılması gibi birinci kelimenin son hecesi veya ikinci kelimenin ilk hecesinde ses düşmesi yaşanmaktadır. Bazen de “ney-le-sin” ve “ağ-lar-mo-la” kelimelerinde görüldüğü üzere birleşik olmayan iki kelime arasındaki ünsüz düşmektedir.

Divan şairlerince yaygın olarak kullanılan n’ola, k’ola, k’ol, n’idem ve anunçün gibi vasl örnekleri, Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde da yer almaktadır. Hatta bu uygulamanın yapılması için müstensih, kelimeler üzerine (vaslı temsilen) vav harfi koymuştur. Aşağıda bu konuyla ilgili örnekler ve yer aldıkları beyitler verilmiştir.

Mefülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . - . / . - - . / - . -)

Devründe iy şehen-şeh-i devrân kuluñ gibi

Altuna ğarğ olursa **n'ola** ser-te-ser nişân (k.8/18)

“Ne ve ola” kelimeleriyle yapılan diğér vasl örneklèri için şü gazellere bakılabilir:
k.4/11, k.6/6, k.8/6, k.8/15, k.8/16, k.8/17, k.11/23, k.24/13, k.15/11, g.13/5, g.23/6, g.27/2,
g.28/4, g.29/7, g.34/6, g.35/4, g.39/2, g.39/4, g.55/2, g.85/1, g.85/3, g.85/4, g.85/5, g.90/2,
g.100/3, g.102/5.

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Bu şasidem benim ol gülşene beñzer gūyā

K'ola her bir budāğı üzre birer ter ğonçe (k.10/33)

“Ki ve ol” kelimeleriyle yapılmış diğér vasl örneklèri için şü şiihlere bakılabilir: k.1/1,
k.2/7, k.10/28, g.74/5, k.2/52, k.9/26.

Mef' ülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . - . / . - . . / - . -)

Dök şara yire cür' añı şunma raşībūñe

Benden beter yerinür **anuñçün** türāb acır (g.45/4)

“Anuñ ve içün” kelimeleriyle yapılmış diğér vasl örneklèri için şü üç şiiire bakılabilir:
k.5/16, g.3/9, g.42/3.

Bunlara ilave olarak diğér örneklèr ve yer aldıkları beyitler şöyledir: N'idem
(g.67/2), n'idelüm (g.80/1), n'eyleyeyin (g.68/4), n'eyesün (g.98/3), v'ey (k.1/30-33,
k.1/61, k.9/18, k.10/13, g.98/1).

Atâ divançesinde bu alışılmış vasl örnekleri yanında “ki” edatından sonra gelen kelimelerle vezin gereği ve dil yapısına aykırı olarak yapılan ve kıyasa muhalefet (kelime yapısında kuralsızlık) konusu içerisinde ele alınan vasl örneklerine de rastlanılmaktadır.

Mefülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . - . / . - - . / - . -)

Nâmuñ şehâ şu dilber-i nev-hatt-durur **k'anuñ**

Şunar eline zerle tolu bir şemer nişân (g.8/25)

Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

(- - . / . - - . / . - - . / . - -)

Bir ân qarâr eylemedi bunca zamândur

Ŧolmaz dañi şol mañzeni **k'anbâr**-ı fenâdur (k.2/16)

Olursa dañi olmadı aşlâ müte' allıq

Şol şehvete **k'altün** gümüş ebnâ u nisâdur (k.2/21)

Bunların ilave olarak diğeri örnekler için şu beyitlere bakılabilir: **K'imdâd** (k.1/20), **k'aqıda** (k.6/13) **k'âfitâb** (g.31/1), **k'anlar** (k.1/20) **k'eyledi** (k.5/24), **k'eyler** (k.5/30) **k'ay** (k.8/23)

3.1.2.1.2. Sekt

Aruz yazma değil okuma esaslı olduğu için vaslın yapılması gereken yerde uygulanmaması vezinde bir duraklama oluşturur. Bu kusur sekt olarak adlandırılır. Sekt, sadece vasl yapılması gereken yer tef' ile sonu ve şairin anlamla ilgili bir tercihi söz konusu olduğunda kusur sayılmayabilir.

Fâ' ilätün Fâ' ilätün Fâ' ilätün Fâ' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Dün o başlar üzre yir iden semen-berler bugün

Ħâkile yeksân olub her bir Ħase pâ-mâldür (k.12/12)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Merdüm*m-i* çeşmüñ ki qūt itdüñ bugün qāndan aña

Cān verenlere nihāyet yok beni qāndan aña (g.10/1)

Mef' ülü Fā' ilātün Mef' ülü Fā' ilātün

(- - . / - . - - / - - . / - . - -)

Cānā bu eski eski yanuqlar ile sīnem

Yir *yir* ocağı qālmış şehri harāba beñzer (g.37/2)

İlk örnekte belirtilen bütün yerlerde sekt yapılması; ikinci örnekteki ilk yerde vasl yapılması, diğerlerinde sekt yapılması ve üçüncü örneğin ilkinde vasl diğerinde sekt yapılması veznin beyte doğru bir şekilde uygulanabilmesinden ileri gelmektedir. Üsküplü Atâ'nın şiirlerinde tespit edilen diğer sekt örnekleri için aşağıdaki şiirlerin belirtilen beyitlerine bakılabilir.

(k.1/3, k.1/15, k.1/21, k.1/29, k.1/53, k.1/64, k.1/67, k.2/22, k.3/13, k.3/17, k.3/21, k.3/28, k.3/29, k.3/31, k.4/6, k.4/14, k.4/26, k.4/27, k.4/30, k.4/32, k.4/33, k.5/1, k.5/8, k.5/13, k.5/22, k.5/32, k.5/38, k.6/2, k.6/3, k.6/11, k.6/14, k.6/17, k.6/22, k.6/23, k.6/27, k.6/29, k.7/2, k.7/3, k.7/6, k.7/7, k.7/12, k.7/18, k.7/19, k.7/20, k.7/21, k.7/23, k.7/26, k.8/4, k.8/13, k.8/19, k.8/27, k.8/29, k.8/30, k.8/37, k.9/5, k.9/8, k.9/10, k.9/17, k.9/26, g.10/4, g.10/8, g.10/25, g.10/27, k.10/28, k.10/29, k.10/34, k.11/6, k.11/8, k.11/9, k.11/28, k.11/29, k.12/14, k.13/4, k.13/6, k.13/14, k.14/3, k.14/4, k.14/7, k.15/7, k.15/8, k.15/10, k.16/10, g.1/1, g.2/4, g.3/4, g.3/6, g.4/2, g.4/4, g.6/3, g.7/1, g.7/2, g.7/3, g.7/6, g.8/6, g.9/2, g.9/3, g.10/2, g.10/3, g.10/4, g.10/5, g.10/6, g.10/7, g.12/5, g.13/1, g.13/3, g.13/5, g.14/6, g.15/4, g.15/5, g.16/2, g.18/5, g.18/6, g.18/7, g.21/4, g.22/1, g.23/1, g.23/2, g.23/3, g.24/7, g.25/2, g.25/3, g.25/4, g.26/3, g.29/1, g.30/3, g.30/4, g.30/5, g.33/3, g.33/4, g.34/4, g.35/4, g.37/3, g.38/1, g.38/3, g.40/2, g.40/4, g.40/5, g.41/1, g.42/1, g.44/2, g.44/3, g.47/7, g.50/2, g.50/3, g.51/2, g.51/4, g.51/5, g.54/6, g.55/5, g.56/5, g.57/5, g.58/1, g.58/2, g.59/1, g.59/2, g.59/3, g.60/3, g.61/2, g.61/3, g.61/6, g.63/1, g.63/2, g.64/2, g.64/3, g.65/2, g.65/3, g.66/2, g.66/3, g.66/5, g.67/1, g.67/3, g.67/4, g.69/1, g.69/3, g.70/2, g.70/3, g.70/6, g.71/3, g.71/4, g.71/5,

g.72/3, g.72/4, g.72/6, g.72/7, g.73/3, g.74/3, g.75 /2, g.75/3, g.75/6, g.75/7, g.76/2, g.76/3, g.76/4, g.77/1, g.77/4, g.77/5, g.79/2, g.79/5, g.81/4, g.82/3, g.82/4, g.84/1, g.84/2, g.84/3, g.84/4, g.85/4, g.85/5, g.86/1, g.86/3, g.89/6, g.92/2, g.92/4, g.92/5, g.93/5, g.94/2, g.96/1, g.96/3, g.97/1, g.97/5, g.98/3, g.98/5, g.99/1, g.102/3, mu.1/2, mu.4/4, mü.1/2, mü.1/4.)

3.1.2.2. İmâle (Uzatma)

Sözlük anlamı, “çekme, uzatma, bir tarafa eğme” olan imâle, vezin gereği bir kelimedeki kısa heceyi uzun hece olarak yani açık heceyi kapalı hece kabul etmektir. Arapça ve Farsça sözcüklerde imâle, atıf vavlarında, tamlama kesrelerinde, imlâ harfi olan ye’lerde ve kelimenin sonunda hoş karşılanmaktadır. Ancak Türkçe kelimelerde yapılan imâleler kusur olarak addedilmektedir. Bu genel kaniya karşın N. Sami Banarlı,

...Anadolu’da gelişen Türk Dîvân Edebiyatı’nın İran söyleyişindeki **uzun hece**’lerle **heceleri uzatma prensibi**’ni daha ilk anlardan başlayarak Türkçe şiirde yeni bir estetikle kullandığı görülür. Öteden beri Türkçe’nin aruz’a uydurulmasında çekilen güçlük ve acemilikle izah edilen mühim bir kısım **imâle**’lerin asıl sebebi budur. Türkçe şiirlerdeki bütün imâleleri yanlış ve ibtidâî gösteren kökleşmiş görüş, bu bakımdan hatalı ve mübâlâğalıdır.¹³³

sözleriyle bu yanlış tutumu eleştirmiştir. Buna ilave olarak kendi bünyelerinde birincil uzun ünlü barındırdıklarından Eski Anadolu Türkçesindeki birçok kelimedeki yapılan imâlenin yersiz olduğu düşünülmektedir.¹³⁴

3.1.2.2.1. İmâle-i Maksûre (Kısa Uzatma)

İmâle-i maksûre, metnin vezne uydurulması için açık hecelerin kapalı varsayılmasıdır. Şairler, uzun sesli bulundurmamasına binaen daha çok Türkçe kelimelerde imale yapmışlardır. İpekten, genel olarak kusur olarak kabul edilen durum için şunları söylemektedir: “İmâle-i maksûr, aslında aruz hatası sayılmakla birlikte buna her zaman göz yumulmuş ve şairlerce çokça yapılmıştır. Hatta bu hatayı anlamı ve ahengi güçlendirmek için kullanan usta şairler de vardır.”¹³⁵

¹³³ Banarlı, a.g.e., s.158.

¹³⁴ Mehmed Dursun Erdem, “Birincil Ünlü Uzunlukları ve İmâle”, **Turkish Studies**, Volume 3/6, Fall 2008, s.236-261.

¹³⁵ İpekten, a.g.e., s.147.

Üsküplü Atâ, hemen hemen her beyitinde birkaç örneğin olduğu divançesinde imâle-yi maksûreyi çok fazla kullanmıştır. Şairin divançesinde, aşağıda verilen ilk beyitte görüldüğü üzere hemen hemen her kelimedede yapılarak metnin değerini düşüren imâleler olduğu gibi bundan sonraki dört örnekteki gibi ahenge katkı sağlayan paralel imâleler de bolca yer almaktadır.

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

‘İşvekâr-ı dehrûn aldan**ma** bu reng-i **dal**ına

Nice **bunuñ** gibi şüretle bezenmiş zâldür (k.12/16)

Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün

(. - - / . . - - / . - - / . . -)

Gülile hümretidür kısım-ı cevher **ü** a' râz

Mülile sekretidür baħs-i dâ**lile** medlül (k.13/17)

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün fa' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

‘İlm-i ma' ħulûn kelâm**ında** beyânuñdur bedi'

‘İlm-i menkûlûn fûrû' **ında** uşûlündür aşıl (k.14/7)

Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

(- - . / . - - . / . - - . / . - -)

Hem ħandes**ini** eyledi ħüs**nini** müzeyyen

Hem turre**ini** şâne-i teşdîd-i muṭarrâ (g.1/1)

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Sözler**üñe** cânum _iy la' l-i şeker-bârum fidâ

Gözler**üñe** 'ömrüm _iy zülf-i siyehkârım fidâ (g.5/1)

Aşağıdaki verilen üç beyitte “döne döne” ikilemesinde yapılan imâlenin bu ikilemenin anlamıyla bağlantılı olarak bilinçli yapıldığı düşünülmektedir.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

İy felek beñzer bu **döne döne** sergerdānlığım

Bir emānet idi boynuñda ki dā gördüñ baña (g.9/3)

Mef' ulü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

(- - . / - . . / . - . / - -)

Behr-ile dār-ı dünyede çarḥ-ı felek gibi

Āvāre eyledi döne **döne** ' Aṭā-yı kalb (g.17/5)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Sen elif-ķāmetlü dildāruñ miyān-ı müyına

Döne döne dāla dönmişdür dilā nice kemer (g.40/2)

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz üzere Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde birincil uzun ünlü bulunduran birçok kelimedede de imâle yapılmıştır. Bu kelimeler sırasıyla şunlardır: **Baş** (k.8/32, k.9/13, k.10/4, k.10/24, g.3/6, g.11/3, g.13/6, g.24/6, g.41/2, g.43/5, g.46/5 g.71/1, g.78/5, g.92/1, g.92/2, g.92/7, g.97/3, g.102/3); *aç* (k.3/8, k.3/16, k.10/17, k.10/34, k.15/11, g.33/2, g.54/4, g.68/2, g.72/4, g.89/1); *acı* (g.27/2, g.27/5); *var* (k.13/10, k.13/11, g.1/5, g.5/7, g.21/2, g.46/5) ve **ṭudağ, kulağ, otağ, ağ, tağ, çağ, yağı, ocağ, uçmağ, yañağ, toprağ, kabağ, ayağ, yaprağ, olmağ, oñmağ, kıлмаğ, ağız** gibi “g” sesi bulunduran kelimelerdir (k.1/12, k.1/60, k.2/28, k.3/19, k.8/21, k.9/7, g.9/20, k.9/33, k.10/1, k.10/11, k.10/18, k.10/21, g.8/1, g.16/4, g.20/7, g.28/4, g.33/2, g.33/3, g.33/4, g.33/5, g.34/2, g.34/3, g.34/4, g.34/6, g.37/2, g.46/6, g.50/5, g.59/1, g.72/4, g.72/6, g.81/7). Hatta bunlar içerisinde yer alan “**ayağ**” kelimesine ait çok sayıda örnek (k.7/7, k.7/12, k.7/14, k.8/27, k.9/9, k.9/17, k.10/28, k.11/11, k.15/8, g.11/1, g.22/3, g.50/3, g.83/7, g.96/4) vardır. Aşağıda konuya dair örnekler verilmiştir.

Mefülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . . . / . - - . / - . -)

Geh oynadurdu lâle elinde **ayağını**

Geh döndürürdi nergis-i mestüñ humâr elin (k.7/7)

Mefülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . . . / . - - . / - . -)

Ḳaddüñ hevâsı gitmeyiser sahn-ı sînedin

Ṭoprağım üzre bitse eger şad hezâr serv (g.9/20)

Mef' ülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . . . / . - - . / - . -)

Ol serv-i serkeşile nice **başa varasın**

İy dil çü âh ü nälüñi bād-ı hevâ bilür (g.46/5)

3.1.2.2.2. İmâle-i Memdûde (Med)

Sözlük anlamı, “uzatma, çekme” olan medd, Arapça ve Farsça kelimelerde iki ünsüzle biten (mest, aşk) veya bir uzun ünlüden sonra gelen bir veya iki ünsüzle biten hecelerin (yâr, dost), bir uzun bir kısa olan birleşik hece şeklinde okunmasıdır. Yapılmaması durumunda zihâf kusuru yapılmış kabul edilen medd, şairler tarafından ahengi artırmak için kullanılır. Med, sıklıkla olmasa da Türkçe kelimelerde de uygulanabilmektedir. Ancak bu tür medlerin kusur sayılmaması için anlamla ilişkili olmaları yanında ahenge de katkı sağlamaları gerekmektedir. Bununla birlikte Türkçe kelimelerde birincil uzun ünlü barındıran var, yar, kaş ve birinci veya ikinci hecesinde “ğ” bulunduran çağla-, otağ, dağ gibi kelimelerde med yapmanın kusur olarak kabul edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.¹³⁶ Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde yapılan medler vezinle ilişkili olduğu kadar ahenkle de ilişkilidir.

¹³⁶Hasan Kaplan, “Bazı Türkçe Kelimelerde Mede Dair Düşünceler”, *Turkish Studies*, 6, Fall 2011, s.633-647.

Mef' ūlü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

(- . . / - . . . / / - . .)

Gül ' arızında tā ki belürdi gubār haṭ

Çekdi şahīfe-i gül-i gülzāra yār haṭ (g.65/1)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- / - / - / - . .)

Māh-rūyuñdan alurken mihr-i ' ālem-tāb tāb

Haste cānumdan alur ol ṭurre-i pür-tāb tāb (g.22/1)

Bu iki örnekte yapılan paralel medlerin şiirin ahengine katkı sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte aşağıdaki ilk beyitte gökyüzü cisim ve olaylarıyla ilgili olan kelimelerde; ikinci beyitte sevgilinin fizikî özelliklerini niteleyen kelimelerde; üçüncü beyitte müzik aletlerinde ve son beyitte harfleri temsil eden kelimelerde med yapılmıştır. Bu durumun şairin ahenge bağlı bilinçli bir tercihi olduğu düşünülmektedir.

Mefā' ilün Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün

(. . . . / / / . . .)

Gice ki çarḥ bezenmişdi māh-rūlarile

Eline her biri almışdı berksān ḥancer (k.4/2)

Mef' ūlü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ūlün

(- . . / / / . . .)

Her serv-ḳadūñ ḳāmeti bir rāst elifdür

Her müsg-ḥaṭuñ sünbülidür lām-ı müşennā (g.1/4)

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

(. / / / . . .)

İy gönül ūd gibi yaḳılub ol söz/ ile sāz

Demidür nāy-şıfat nāle ile ol dem-sāz (g.53/1)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . - -)

Cīm zülf ü **mīm** fem bālā elifsin turre lām

Hāl ḥod zülfüñ ḥamında noḡta-i cīm-i cemāl (g.77/3)

Bilindiği üzere sonu -ûn, -ân, -în gibi hecelerle biten kelimelerde yapılan med, metne pozitif bir katkısı olmadığı yani sadece vezin için uygulandığı zaman kusur kabul edilmektedir. Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde ân (k.2/7, k.2/16) ve cân (k.5/39, g.43/6) kelimesinde vezin gereği med yapılmıştır.

Mef' ülü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ülün

(- . . / . - . / . - . / . - .)

Bir **ân** karar eylemedi bunca zamāndur

Tolmaz daḡı şol maḡzeni k'anbār-ı fenādur (k.2/16)

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . - -)

Cān vir yār yolına yüzüñi ḡāk eyle ' Aḡā

Niçeler fā'idesüz sīm ü zere ḡādir olur (g.43/6)

İmāle bahsinde olduğu üzere divançede sıklıkla olmasa da **ak** (k.1/15, k.3/4, k.3/26) ve **baş** gibi bazı Türkçe kelimelerde med yapıldığı görülmektedir.

Mef' ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

(- . . / - . . / . . . / - . -)

Geh **ak** güller ile pür olur bu lālezār

Geh bir şarı gülile bulur zīnet ü bahā (k.1/15)

Mefülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . - . / . - - . / - . -)

Çande varırsa **baş**lar üstünde tâc olur

Bağlasa biline n'ola zerrîn kemer nişân (k.8/15)

3.1.2.3. Zihâf (Kasr/Kısaltma)

“Aslından uzaklaştırma, zorla ve sürünerek yürüme” mânâsına gelen zihâf, aruz terimi olarak uzun ünlüye sahip olan Arapça ve Farsça kelimelerde vezin gereği uzun okunması gereken bir hecenin kısa okunması veyahut bunlardaki kapalı hecelerin açık kabul edilmesidir. Ciddi bir kusur olarak kabul gören zihâf, medle okunması gereken yerlerin okunmaması, kelime sonunda yer alan ye ve vav gibi med harflerinin imlâ harfi olarak okunması (î>i, û>u) veya hîç gibi çok kullanılan kelimelerde yapılması durumunda hoş karşılanmıştır. Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde görülen zihâfların çoğu kelimelerin sonunda yer alan uzun ünlünün kısa okunmasıyla meydana gelir.

Mef' ülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . - . / . - - . / - . -)

Nâmı hüsâm-ı Mışrî-yi leşker-şiken durur

Hindü olalı sen şehe bî-ihtiyâr tîg (k.5/21)

Mefâ' ilün Fe' ilätün Mefâ' ilün Fe' ilün

(. . - / . . - - / . . - / . . -)

‘Aceb mi ğamze-i cânân cigerden itse *güz*er

Harâmî şimdi mi zindâni deldi buldı halâş (g.63/2)

Bunların dışında divançede bu tür zihâflara verilebilecek diğer örnekler şunlardır: hürî (k.2/44), gehî (k.5/18), rümmânî (k.7/9), ma' nâ (k.8/35), mürâyî (k.9/13), bayrâmî (k.11/5), rühânî (k.13/8), bânî (k.15/3), muşrî (k.15/7), tütî (g.90/4, g.6/5), ma' nî (g.39/4), Mânî (g.92/3), Seydî (g.26/3), Hindü (g.48/2), şüfi (g.67/4), bârî (g.68/5), kıdsî (g.69/2), nâşî (102/5).

Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde sonu ayın harfiyle biten kelimelerde de zihâf yapılmıştır.

Mef' ulü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - / - - - / . - . . / - . -)

Vaşf-ı cemâl-i dil-bere çün kıldum ibtidâ

Geldi dilüme matla' -ı ve'ş-şemsi ve'd'đuhâ (g.2/1)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Ser-nigün ol göreyin tâli' -i naḥsum seni ben

Yohsa mihr itmede her ḥübı ḥasendür Ḥasan' uñ (g.74//6)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Matla' -ı şubḥ ideli yâr giribânımı devr

Bir gün ol tâli' i virmedi giribânumuza (g.93/2)

Son olarak kendilerinden sonra ünlüyle başlayan bir kelime bulunan ve hece değeri olarak bir uzun bir kısa olarak okunabilecek kelimelerde zihâf yapılarak vasılda olduğu gibi açık hece olarak okunmuştur.

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Ṭıfl-ı ezhâre budakları şalıncaḳ idüb

Sîmîn_ alur şaluben her yaña bād-ı seḫerî (k.11/6)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Billâh_h iy dellâk qazırsuñ raqîbiñ kellesin

İndirivir tîgüñi bir pâre gerdenden yaña (g.8/7)

3.1.3. Tahfif (Kasr)

Tahfif, şeddeli bir harfin vezin gereği şeddesiz okunmasıdır. Bu uygulama “hatt”, “hadd”, “hakk”, “dür” gibi tek heceli kelimeler başka kelimelerle terkibe girdiğinde yapılmaktadır. Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde bu tür uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Aşağıdaki beyitler bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Mef' ulü Fā' ilätü Mefā' ilü Fā' ilün

(- . . / - . . . / . - - . / - . -)

Her noqta kendü dâiresince muhîtdür

Kimisi mebd'e-i **haṭ** ü kimisi münthâ (k.1/10)

Mef' ulü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ülün

(- . . / . - . . / . - . . / - . -)

İy dil gel unut encüm ü eflâk sözini

Bunları **Hak**'uñ ğayrına isnâd haṭâdur (k.2/12)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Hâl-i ḥaddüñdür **kaḍ**üñ üzre saña şöhret viren

Şan şeherde çıqdı temcîde menâr üzre Bilâl (g.76/3)

Bu konuyla ilgili diğér örnekler için şu beyitlere bakılabilir: **hatt**=**hat** (k.5/22, k.6/15, k.8/29, k.11/22, k.16/8, g.1/4, g.11/1, g.47/2, g.58/1, g.66/1, g.66/3, g.74/5, g.75/5, g.96/3); **hakk**=**hak** (k.1/19, k.1/49, k.1/62, k.1/64, k.2/26, k.2/51, k.2/59); **hadd**=**had** (k.8/29, k.9/35); **kadd**=**kad** (g.1/4, g.69/5, g.53/5); **maḥal**=**maḥall** (k.2/13, g.57/5); **dâll**=**dâl** (k.13/17, g.72/5, g.75/2); **evvel**=**evel** (g.24/1); **müsta'idd**=**müsta'id** (k.2/20);

hâliyyâ=hâliyâ (g.99/2); **maḳarr=maḳar** (k.8/11, k.11/29, mü.1/1); **berr=ber** (g.36/7);
dürr=dür (g.50/1, g.85/2); **maḥall=maḥal** (k.2/13, g.57/5); **yevmiyye=yevmiye**(k.13/15)

Bununla birlikte “mâh-meh”, “şâh-şeh”, “eger-ger”, “İstanbul-Sitanbul”, “Eflâtun-Felâtün”, “İskender- Skender”, “gâh-geh” gibi kelimelerdeki uzun ünlülerin düşürülmesi ve kelimelerin kısaltılması da tahfif başlığı altında değerlendirilmektedir. Üsküplü Atâ'nın şiirlerinde “pirehen”, “âyine”, “ya”, “düşmen”, “siyeh”, “dâmen”, “ger”, “dünye”, “geh”, “meh”, “meh-likâ”, “şeh”, “pâdişeh”, “gülsitan”, “Sikender”, “ser-firâz”, “hargeh”, “dehen”, “güzer”, “gerden”, “güneh” ve “saydgeh” gibi kelimelerde bu işlemin yapıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda konuya dair birkaç örnek verilmiştir.

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Beñzeyeydi diyü şîrinlikde nâzük cismüñe

Geydürürler mağz-ı bādâma şekerden **pîrehen** (g.81/5)

Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- . . / - . . . / / - . .)

Ġam jengi tıtdı **âyinesin** sâde dillerün

Levḥ-i ' izârı üzre idelden qarâr ḥaṭṭı (g.65/5)

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

(- . . . / - . . . / - . . . / - . .)

Düşmenün kaṭ' â başından eksük olmaduğičün

Tîğ-i âh-ı tâbnâküm zer-nigâr itsem gerek (g.71/5)

Mef'ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- . . / - . . . / / - . .)

Şayyâdvâr bâğ içine dâneler şaçar

Mürğ-i hevâ-yı **dâmene** eyler şikâr serv (k.9/12)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . . - / . . . - / . . . - / . . -)

Geh bahâre sevinüb ħandeler eyler gönçe

Ķahķahalar idüben **gâh** güler kebg-i derî (k.11/9)

Mef' ülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- . . / - . . / - . . / - . -)

Câm-ı cihân-nümâsına beñzer **Sikendere**

K'ahvâl-i yemm-i 'askere oldı medâr tığ (k.5/25)

Fâ' ilätün Fâ' ilätün Fâ' ilätün Fâ' ilün

(- . . - / - . . - / - . - - / - . -)

Bülbül-i câna cihân bâğı kafesdür sensüzün

Gülsüz olmaz 'andelübün **gülsitân** eglencesi (g.98/6)

Konuya dair diğerk örnekler için aşağıda beyit numaraları belirtilen kelimelere bakılabilir.

Âyine (k.1/11, k.2/17, k.2/22, k.2/23, k.3/9, g.62/2, g.75/5, g.29/3, mu.1/1); **ya** (k.1/45, k.4/8, k.4/12, k.4/13, k.13/8, g.60/2, g.73/4, g.78/3); **düşmen** (k.4/15, k.5/15, g.6/2, g.8/8, g.23/2, g.70/4, g.91/7); **siyeh** (k.6/17, k.11/10, g.5/1, g.20/6, g.31/1, g.54/2, g.73/5); **dâmen** (g.91/6); **ger** (k.1/4, k.1/8, k.2/19, k.2/22, k.2/28, k.2/29, k.2/58, k.5/31, k.8/17, k.8/14, k.8/30, k.13/24, g.23/1, g.39/2, g.62/2, g.75/6); **dünye** (k.1/39, k.9/7, g.7/7, g.12/4, g.17/5, g.36/3, g.43/5, g.57/3, g.58/3, g.68/5, g.78/1, g.78/3, g.80/4, g.89/4, g.97/4, g.99/7, g.100/5); **geh** (k.2/5, k.2/6, k.2/10, k.5/18, k.7/5, k.7/7, k.8/16, k.12/15, g.23/7, g.38/5, g.102/1); **meh-likâ** (k.3/11, k.3/17, g.3/1, g.4/1); **şeh** (k.4/3, k.4/23, k.5/9, k.5/21, k.5/35, k.8/18, k.8/24, k.8/25, k.8/27, k.8/33, g.40/1, g.85/2); **pâdişeh** (k.5/1, g.36/7); **gülsitân** (k.5/14, k.9/37, g.6/3, g.44/4, g.74/1); **meh** (k.5/16, k.9/33, g.1/1, g.2/4, g.24/5, g.57/5, g.59/2, g.76/2, g.91/2); **Sikender** (k.5/7); **ser-firâz** (k.1/32, k.9/28); **hargeh** (k.10/5); **dehen** (k.10/17, k.10/18, k.10/22, k.11/26, g.68/5, g.81/3); **güzer** (k.11/20); **gerden** (k.14/12, g.8/7, g.91/5); **güneh** (k.4/4, g.60/4).

3.1.4. Vezin Bakımından Hatasız Beyitler

Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde yer alan kusursuz beyitlerin hepsi aşağıda verilmiştir. Bu örnekler azımsanmakla birlikte divançede sadece bir imale, med veya vaslın bulunduğu birçok beyit yer almaktadır.

Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilü

(- - . / - . - . / . - - . / - . -)

İy serv-i ser-firâz-ı gülistân-ı festağîm

Vey vird-i bâğ-ı sûre-i ve'n-necm izâ hevâ (k.1/32)

Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

(- - . / . - - . / . - - . / - -)

Bir lahza tururlar mı feleklerde melekler

Kıldıkları tesbîhile tehlîl ü du' âdur (k.2/32)

Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

(- - . / . - - . / . - - . / - -)

Kec-rây oluben kaçlarınıñ fikrine düşme

Sâlikleri yoldan çıkararı belki bu dâdur (k.2/54)

Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün

(- - . / - . - . / . - - . / - . -)

Nergis ' aşâya düşdi gözünden sağîm olub

Kirpiklü gözlerin yine yummadı tâ seher (k.3/22)

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Batmayınca toza topraklara taş olmadı la' l

Delmeyince cigerin olmadı cevher hâtem (k.6/28)

Mefā' ilün Fe' ilätün Mefā' ilün Fe' ilün

(. . - / . . - / . . - / . . -)

Hâyâl-i zülfi helâk itdi ' ışık içinde beni

Nehenge uğrasa deryâda cân virür gavvâş (g.63/4)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Mürğ-i cânuñ nice pervâz ide dildâra ' Aṭâ

Ki ol üftâdeye bir dâm-ı belâdur bedenüñ (g.74/7)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

' Ayn-ı çeşmüñle femüñ mîmi vü zülfüñ lamı

Beni öldürdi mezârumda olısar ' amelüm (g.80/3)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Pîre-zendür yañılıb şanma dilâ tâze cevân

Her seher kanlu görüb çerḡ-i sitemkâr etegin (g.83/5)

Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün

(. . - - / . . - - / . . -)

Nigâruñ ḡadñi derler tâze tâze

Meger kim ḡaṭṭı derler tâze tâze (g.95/1)

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

(. . - - / . . - - / . . - - / . . -)

Vuşlatuñ cerrini ref' eyleme cânum Fethî

Naşb-ı nefis itme belâ zammına cânum Fethî (g.101/1)

Genel olarak değerlendirildiğinde Üsküplü Atâ, med, imale ve vasl gibi vezin unsurlarını şiir ahengine katkıda bulunacak şekilde birçok şiirinde kullanmıştır. Vezni “*mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün*” olan 5. ve 9. kaside ile 27. ve 65. gazelin son tef‘ilesi için metin boyunca med yapılması; vezni “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” olan 78. gazelin son tef‘ilesi için genel olarak her beyitte med yapılması ve vezni “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” olan 12. kasidenin son tef‘ilesi için bütün beyitlerin ikinci mısralarında ve 22. ve 55. gazelin son tef‘ilesi için bütün beyitlerde med yapılması buna örnek gösterilebilir. Ayrıca vezni “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” olan 89. ve 90. gazelin son tef‘ilesi için bütün beyitlerde ve vezni “*mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün*” olan 57. gazelin son tef‘ilesi için genellikle her beyitte vasl yapılması bu uygulamaların vezni sağlanma yanında ahenk ögesi olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Aruz kurallarına göre, “*fe‘ilâtün*”lü kalıplarda ilk tef‘ile “*fâ‘ilâtün*” ve son da “*fâ‘lün*” şeklinde de olabilmektedir. Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde bu konuya dair birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan vezne “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” şeklinde olan 6., 10., 11. kaside ile 24., 26., 36., 43., 53., 58., 62., 68., 73., 87., 90. ve 93. gazelin ilk tef‘ilesi “*fâ‘ilâtün*” son tef‘ilesi ise genellikle “*fâ‘lün*” şeklindedir. Yine vezni “*fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün*” olan 44. gazelin ilk tef‘ilesi genellikle “*fâ‘ilâtün*” ve son tef‘ilesi ise “*fâ‘lün*” şeklindedir. Bununla birlikte vezni “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” olan 41., 48., 49., 58., 74., 82. ve 83. gazelin ilk tef‘ilesi bazı beyitlerde “*fâ‘ilâtün*” ve vezni “*mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün*” olan 13. ve 16. kaside ile 63. ve 88. gazelin son tef‘ilesi genellikle “*fâ‘lün*” şeklinde olduğu görülmektedir. Ayrıca şair, “*mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün*” vezninin son tef‘ilesini bazı beyitlerde “*fâ‘lün*” şeklinde bitirmiştir.

Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde ‘ilm, rezm ve emr’ gibi bazı Arapça ve Farsça kelimelerin vezne uydurulmak için Türkçedeki telaffuzlarıyla kullanıldığı görülmektedir.

Mef' ūlü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün
(- - ./ - - ./ . - - ./ - -)

İrse ' aceb mi sırr-ı zamīrüne çün didüñ

Bendin ' **ilim** medīnesi çapusu murtażā (k.1/54)

Mef' ūlü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ūlün
(- - ./ . - - ./ . - - ./ . - -)

Mecmū' -ı behāyim ki rükū' üzre dururlar

Ma' nāda **emir** tiri ile boyları yādur (k.2/30)

Mefā' ilün Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün
(. - - ./ . - - ./ . - - ./ . - -)

Huceste ṭāli' ü şāfi derün ü rüşen-rāy

Rezimde pür dil ü bezm içre yek zebān ḥancer (k.4/7)

Bunun yanında bazı kelimelerin yapıları tahfif konusunda değindiğimiz Skender, İstanbul gibi kelimelerin dışında alışılmadık bir şekilde değiştirilmiştir. Aşağıdaki beytin ilk mısra'ında geçen *kırmızı* kelimesi buna örnek gösterilebilir.

Ya bir **kırmızı** gülüñ ābdār yaprağı mı

Ya ṭamdı bir güle bir қatre tāze қan ḥancer (k.4/13)

3.2. Kafiye¹³⁷

3.2.1. Kafiye Giriş

Kafiye, en az iki mısra sonunda veya mısra sonu kabul edilen yerlerde, kendileri ya da anlamları farklı olan kelimelerdeki belli seslerin tekrarıdır. Yahya Kemal'in deyişiyle "kuştaki kanat gibi olan kafiye" ahenk ögesi olarak vezinle beraber şiiri oluşturan iki temel şarttan birisidir. Bunun yanında kafiye, Dîvân şiirinde nazım şekillerinin oluşumunda, divan tertibinde ve şairin şairlik vasfının değerlendirilmesinde etkin bir role sahiptir. Bu bakımdan şairler Osmanlı alfabesinde yer alan bütün harflerle şiir yazmayı bir maharet kabul etmişlerdir. Latîfî'nin "Buhûr u kavâfî ve revâdif nedir bilmeden ve taktî-i evzândan haberdâr olmadan her Gülistân okuyan şâir ve iki mısraa kâdir olanlar mübdi'ü mâhir geçinip..." sözleriyle ifade ettiği üzere vezin ve kafiye konusu, bir şairin edinmesi gereken elzem bilgiler olarak kabul edilmiştir.

Kafiye, İslâm öncesi şiir geleneğimizde de ahenk ögesi olarak kullanılmış ancak İslâm medeniyetine girdikten sonra ortak edebiyat dairesinde "ilmü'l kâfiye/ ilmü'l kavâfî" adıyla yazılan birçok eserle belirli bir yapıya ve kurallara ulaşmıştır. Edebiyatımızda bu konuda yazılan geniş kapsamlı eserlerin başında Kemal Paşazâde'nin Kafiye Risalesi gelmektedir. Bunun yanında Muallim Naci'nin İstilahât-ı Edebiyye adlı eseri de kafiyeyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.

3.2.2. Revi

Revi, mısra sonlarında tekrarlanarak kafiyenin gerçekleşmesini sağlayan harftir. Bu bakımdan kafiye hem revî harfinin olduğu kelimeye hem de revî harfine işaret etmektedir. Revînin bulunduğu kelime genellikle mısra ve beyit sonunda olduğu gibi bazen rediflerin bulunduğu durumlarda mısra ortasında veya mısradaki ilk kelimedede de yer alabilir. İki türlü revî vardır:

Mukayyed Revi: Sakin (harekesiz) revîye denir. "...bahâr / ...ezhâr" kelimelerindeki rı (r) harfinde olduğu gibi.

Mutlak Revi: Harekeli olan revî harfine denir. "...kemâle / ...hayâle" kafiyelerindeki lâm harfi gibi.

¹³⁷ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 257-275.

Revi harfi genellikle kafiye kelimesinin son asıl harfi ya da öyle olduğu farz edilen bir harf kabul edilir. Bu bakımdan revi harfi için şu iki durum söz konusudur:

a. Revinin kelimenin son aslî harfi olarak sonda yer alması:

Mevsim-i lāle vü güldür içelüm cām-ı şabūḥ

‘Akla kuvvet virelüm hem dil-i ğamgīne fütūḥ (g.26/1)

Beyitte revi harfinin hı (h) olduğu görülmektedir.

Dil derdmendi derdine ‘ışkuñ devā bilür

Sevdüklerüñ du‘ālar oğur merḥabā bilür (g.46/1)

Bu beyitte de revi harfi eliftir.

b. Revinin zorlama (tekellüf) ile son aslî harf addedilmesi:

Meclis içre ğonçe-leblerle şafā sürer ḳadeḥ

Ayağı yir basmayub raḳḳāsveş döner ḳadeḥ (g.25/1)

Bu beyitte ilk kelimenin aslî harfi râ harfi, ikincisinin ise nûn harfidir. Bu iki kelimedede –ar geniş zaman eki tekellüfle revi harfi kabul edilmiştir. Aşağıdaki örneklerde de –ar,-er geniş zaman eki ve –ler, -lar çoğul eki benzer şekilde kullanılmıştır.

eşer, eser / irer /zar / zedeler / tapar / şeker/ çıkar (g.29/1-7)

ḳamer, siper / kemer / güher / dağlar / atar (g.40/1-5)

dil-ber idübdür, kāfir idübdür / yer idübdür / demler idübdür / ‘ālemler idübdür / defter idübdür (g.51/1-5)

tutar tığ (k.5/16)

güzeller hâtem / ağlar hâtem (k.6/14, 25)

tutar elin, açar elin (k.7/2, 19)

çeker nişân / ḳazar nişân / dizer nişân / çeker nişân / çeker nişân (k.8/1, 3, 9, 22, 27)

şiveleri / cāmeleri / aḳçeleri / ğannācları / jāleleri (k.11/3, 5, 7, 14, 24)

Aşağıdaki örneklerde ol- kelimesine getirilen –a istek ekinin revi harfi olarak kabul edildiği görülmektedir.

Öldürür biñ ‘aşığı bir ‘ışık ile ol meh-liḳā

Bini de öldür disem nāz idüb aydur ‘ışık ola (g.3/1)

ibtidā, duḥā / kīmyā / şabā / ḥayr **ola** / dil-rübā / merḥabā / ‘ Aṭā (g.2/1-7)

Bunların dışında konu ile ilgili diğer örnekler için aşağıda künyeleri verilen şu gazellere bakılabilir: (k.1/63), (k.3/1, 16, 17, 19, 30) (k.4/12), (k.9/13), (k.10/10, 23, 32), (k.14/10, 11, 12), (g.1/9), (g.3/1, 6, 8), (g.9/2), (g.13/6, 7), (g.25/1, 2, 4), (g.30/1, 2, 3), (g.47/1), (g.80/1), (g.81/1, 4), (g.82/1), (g.86/1, 3), (g.89/6).

3.2.3. Kafiye Çeşitleri

Kafiyenin oluşumu sağlayan asıl harf, revî harfidir ancak bunun öncesinde yer alarak kafiyenin çeşitlenmesi sağlayan ridf, kayd ve te’sîs olarak adlandırılan bazı harfler vardır. *Ridf*, reviden önceki sakin (Bunlar elif, kendisinden önce zammeli bir harf bulunan vav ve kendisinden önce kesreli bir harf bulunan yâ’dır.) harftir. *Kayd*, reviden önce yer alan ridf (elif, vav ve yâ) dışındaki harflerdir. *Te’sîs*, revîyle arasında harekeli bir harf olan eliftir.

3.2.3.1. Mücerred Kafiye (Kafiye-yi Mücerrede)

Yalnızca revî harfi ile yapılan kafiyedir.

Zeyn idüb kendözini mihr-i münevver ḥâtem

Sîm barmağlarına ṭaḳdı yine zer ḥâtem (k.6/1)

Ne yüzle öykünür saña şem^ç-i duḥā^ç aceb

Bilmez mi ki zevâlini ol bî-ḥayā^ç aceb (g.19/1)

Zâr zâr ağladuğum gördükçe şular çağlar

Çeşmeler gözyaşını döküb benümçün ağlar (g.38/1)

Bunlar haricinde divançede yer alan mücerred kafiyeli diğer örnekler için şu şiirlere bakılabilir:

k. 1, 2, 3, 8, 10, 11- g. 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9,11, 16, 17, 18, 25, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 44, 46, 47, 50, 51, 52, 57, 61, 66, 73, 74, 80, 81, 82, 86, 87, 91, 92, 95, 97, 100, 102.

3.2.3.2. Mürekkeb Kafiye (Kafiye-yi Mürekkebe)

Revi harfiyle beraber ondan önce tekrar eden ridf, dahl ve te'sîs harfleriyle oluşan kafiyelerdir. Bu, üç şekilde oluşmaktadır.

3.2.3.2.1. Mürdef Kafiye

Revi harfinden önce ridf harflerinden (elif, vav ve yâ) birinin tekrar ettiği kafiyedir. Üsküplü Atâ, diğer divan şairlerinde olduğu üzere divançesinde en çok bu tür kafiyeyi kullanılmıştır.

Beñzeyimez serv-i bālâ kıddüne ref^tarsuz

Öykünimez şehd ü şekker la' lüñe güft^tarsuz (g.55/1)

Ne yiller esdi yine iy berîd-i bād-ı kab^ul

Bu hâki kılduñ o mâhuñ risâletine kab^ul (k.13/1)

Ġamuñdan açmağa gön^lüm çemen seyrine kılsam h^{iz}

Görinür her çemen sensüz baña bir hañçer-i ser-t^{iz} (g.59/1)

Konuyla ilgili diğer örnekler şunlardır: k. 4, 5, 7, 9, 12, 14, 16- g. 5, 7, 10, 12, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 31, 32, 37, 39, 42, 45, 48, 49, 53, 54, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 93, 94, 96, 98, 101.

3.2.3.2.2. Müesses Kafiye

Revi harfinden önce te'sîs harfinin bulunduğu kafiyedir.

nâdir olur, bir bir olur / şâ'ir olur / hâzır olur / zâhir olur / şâkir olur / kâdir olur (g.43/1-6)

Divançede bu tür kafiyeyenin tek örneği olmakla beraber bu gazelin ilk beytinin ikinci mısra'ındaki “*bir bir olur*” ifadesi kafiyeye uymamaktadır.

3.2.3.2.3. Mukayyed Kafiye

Revi harfinden önce kayd harfi bulunan kafiyedir. Bu tarz kafiyeyle ilgili divançede sadece bir örnek bulunmaktadır. Bu örnek matla beyitleriyle aşağıda gösterilmiştir.

Meh gün yüzüne karşı kendüyi kılmasun ‘arż

Kim farkı var senüñle beyne’s-semâ’i ve’l-arż (g.64/1)

3.2.3. Kafiye Kusurları

Kafiye kusurları, adı konulmuş kafiye kusurları ve adı konulmamış kafiye kusurları olarak iki başlık altında ele alınmaktadır.

3.2.4.1. Adı Konulan Kafiye Kusurları (Uyûb-ı Mülakkaba-i Kâfiye)

4.1.1. İkvâ

İkvâ, kafiye de hazv ve tevcîh hareketlerinin farklı olmasıdır. Bahsi geçen *hazv*, ridf ve kayd’dan önceki harfin hareketi ve *tevcîh* de te’sîs harfi bulunmayan kafiyelede reviden önceki harfin hareketidir. Aşağıdaki iki örnekte de tevcih hareketlerinin değişmesinden kaynaklanan bir kusur oluşmuştur.

Câm-ı leb-i dilber ki hayâtuma sebebdür

Çanuma girende şoravarursam olubdur (g.47/1)

Bir subh-dem ki Hüsrev-i hürşid-i zer-nişân

Zerrîn qalemle şafha-yı çarha çeker nişân

...

‘ Ālem içinde eylükile añıla adun

Rūz ile ŧeb niŧe ki dire māh ü hūr niŧāñ (k.8/1, 37)

Aŧağıdaki örnekte ise hazv harekesinden olan vav harfinin son iki beyitte tevcīh harekesine dönüŧtüğü görölmektedir.

Ne yiller esdi yine iy berīd-i bād-ı ŧabūl

Bu hāki ŧılduñ o māhuñ risāletine ŧabūl

...

Ne deñlü eglenürise deminde irse peyk

Geçen zamānede mā-fāt ‘ özrin ider ol

...

Bu ŧekl-i evvel içinde iki had-i evsaŧı tüt

Netīcesine bu eŧkālūñ ol olubdur yol (k.13/1, 4, 23)

ser-keŧden çıkar, müŧevveŧden çıkar/ āteŧden çıkar /mehveŧ-den çıkar /tīrkeŧ-den çıkar /mefreŧden çıkar /münakkaŧdan çıkar /serhoŧ-dan¹³⁸ çıkar (g.35/1-7)

Divançede tespit edilen diğer ikvā örnekleri için ŧu gazellere bakılabilir: (g.11/4), (g.44/3), (k.11/27).

3.2.4.1.1. İkfā

Revi harfinin mahreç (seslerin çıkıŧ yerlerinin) yakınlığı olan bir baŧka harfe dönüŧmesidir.

Gazel 16

1 Endiŧe ŧılub ‘ aŧlum iki ‘ ālemi gezdi=ye

Zülfi girihin buldı hemān menzil-i me’vā=ye

¹³⁸ Bu kelimenin “serhaŧ” ŧeklinde de okunabileceği zikredilmektedir. (Bu bilgi için bkz.: Mücahit Kaçar, Necāfī Bey Dīvānı’na Kāfiye Kusurları Açısından Bir Bakıŧ, **I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu –Ölümünün 500. Yılında ŧâir Necāfī Anısına- Bildiri Kitabı**, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, s.423.

- 2 Merkez olalı ‘ âleme bu noқта [-i] hâkî
Bulmadı vücūd ancılayın hüşn-i her eşyâ=elif, hemze
- 3 ‘ Aqlın yitürürse ne ‘ aceb hayy olan âdem
Ol dem ki baқа hışm-ıla ol gözleri şehlâ=elif, hemze
- 4 Münkirleri Fir‘ avn gibi kıılmağa ‘ âciz
Zülfi girihidür görinen mu‘ ciz-i Mūsâ=ye
- 5 Rezzâk-ı ezel nahnu kâsemmä didügince
Luţfından aña hulq u cemâl eylemiş ‘ Atâ=elif, hemze

3.2.4.1.2. İtâ

İtâ, şiirde kafiye'nin aynı alanda tekrarlanma durumudur. Kaside nazım biçiminin uzunluğundan dolayı 5 veya 7 beyit arayla bir kafiye'nin tekrarlanmasına müsamaha gösterilmişse de bu durum gazelde kusur olarak addedilmektedir. İtâ, itâ-yı celî (açık kafiye tekrarı) ve itâ-yı hafî (gizli kafiye tekrarı) olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir.

3.2.4.1.2.1. İtâ-yı Celî (Açık Kafiye Tekrarı)

Kafiye tekrarı açık bir şekilde görülmektedir. Aşağıda itâ kusuru yapılan gazellerin ilgili beyitleri belirtilerek verilmiştir. İlk gazelde “ola”, ikincisinde “taşvîrũñ senũñ” ve sonuncusunda da “nefesũñ” kelimeleri tekrar edilmiştir.

Öldürür biñ ‘ aşıkı bir ‘ ışk ile ol meh-liķâ
Bini de öldür disem nâz idüb aydur ‘ ışk **ola**

...

Dilde çeşmüñle lebüñ ‘ aksin göreydi dirdi halk
Ġālibā bu şīşe içre sükkerī bādām **ola** (g.3/1, 8)

İy perī gel şīşe-i cānumdadur yirüñ senüñ
Bağ gözüm āyīnesine gözle **taşvīrūñ senüñ**

Nağşuñı cānā ne resm ile yaza nağğāşlar
Kim taşavvur idemez fikr ehli **taşvīrūñ senüñ** (g.70/1, 2)

Nice dil-süz olur iy bülbül-i şeydā **nefesüñ**
Gül yüzi vaşfına yoğ mı ‘ acabā dest-resüñ

...

Ten-i ħākī ne ‘ aceb cāna mağām olsa ‘ Aṭā
Ĥānesi ħasdan olur bülbül-i şīrīn-**nefesüñ** (g.73/1, 7)

Mihr-i ħüsnünden durur her bir gönülde gözde tāb
Ābda āyīnede mestūr olmaz **āfitāb**

Sen bu ħüsn ile olaldan ħūblar ser-defteri
Şıfr yirine şayılır oldu māh u **āfitāb** (g.20/1-3)

Aşağıdaki gazeller, Farsça eklerin tekrarıyla gerçekleşen îtâ-yı celî kusuruna
örnektir.

şeker-**bār**um fidā, siyehkārūm fidā /güher-**bār**um fidā /ğam-ħ̄ārūm fidā /gülzārūm fidā
/reftārūm fidā /zünnārūm fidā / varum fidā (g.5/1, 3)

şeker-**bār** olıcağ, güherdār olıcağ /yār olıcağ / sebük-**bār** olıcağ /nā-çār olıcağ / esrār olıcağ
(g.68/1, 3)

Beyit numaraları belirtilen Şu gazellerde de itâ-yı celi kusuru yapılmıştır: (g.9/2, 3), (g.11/1, 2), (g.27/1, 5), (g.28/1, 4) (g.44/1, 2), (g.63/3, 5), (g.74/4, 5), (g.78/3, 4), (g.95/1) (g.101/1,4).

3.2.4.1.2.2. İtâ-yı Hafî (Gizli Kafiye Tekrarı)

Kafiye tekrarının ilk bakışta görülemediği kafiye kusurudur. Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde bu konuya dair örnek bulunamamıştır.

3.2.4.2. Adı Konulmayan Kafiye Kusurları (Uyûb-ı Gayr-i Mükkaba-i Kâfiye)

Bir kategoriye tabi tutulmayan, daha çok beyitteki anlama uygun kelime ve tamlama kullanmak mecburiyetinden kaynaklanan kusurlardır. Bu kusurlardan bir tanesi, revî harfinden birinin harekeli ve tamlamalı iken diğerinin sakin olmasıdır.

Gazel 23

- 1 Ger dilim dilim dilerse bağrumı peykân-ı dost
Her dilim bir dil olub ol dem diye kim ķamı dost
...
- 2 Şımazam düşmen elinden Şunsa bir peymâneyi
Kılmışam ˆ ahd-i ezelde ˆ ışķ-ıla peymân-ı dost
- 7 Geh Şunılır hûn-ı ğam düşünâm olur gâhî ˆ Atâ
Ħamdülillâh eksük olmaz ˆ ışķ-ıla iĥsân-ı dost

Gazel 17

- 1 ˆ IŐķ âteşine düş diler isen Şafâ-yı ķalb
Odlara yanmayınca bulur mı Őafâyı ķalb
- 2 Gel câm-ı derd-i derûn eliñden giderme kim
Budur cihânda râĥat-ı rûĥ u cilâ-yı ķalb

- 3 alb eyle kendü rāyuñı tā ‘ ayn-ı yār ola
alb olmaz idi eyleyebilse bevā-yı alb

Gazel 27

- 1 atsam Şeker-lebũnsüz olur and-i nāb telh
Őirĩn lebũnle Şekker olur her Őarāb-ı telh
- 2 Hicrile yandugına no’la acısa ciger
ĀteŐde yansa lā-cerem olur kebāb telh
...
- 6 VaŐluñ diler firākuñı añma ‘ Aā’ya kim
Őirĩn su’āl idene yaraşmaz cevāb telh

AŞağıdaki kasidede gũlŐeni kelimesi redifi ve -âret, -âyet, -âdet, -âhat gibi farklı olabilen dahıl harfleriyle mŐcerred kafiye oluşturulmuştur. Ancak ikinci beyitte yer alan “bāb-ı gũlŐeni” ifadesinin tamlamalı olması ve ridf harfiyle mŐrdef kafiye oluşturması buradaki kafiyei bozmaktadır. Ayrıca “cennet”, “al‘at”, “raħmet”, “muħabbet” ve “vuşlat” kelimeleri de mŐcerred kafiyeeye dāhil olduklarından kasidenin mevcut kafiyesinde kusura sebep olmaktadır.

cennet gũlŐeni, cennet gũlŐeni / bāb-ı gũlŐeni / ‘imāret gũlŐeni / ĥikāyet gũlŐeni / al‘at gũlŐeni / beŐāret gũlŐeni / āyet gũlŐeni / ri‘āyet gũlŐeni / raħmet gũlŐeni / Şa‘ādet gũlŐeni / muħabbet gũlŐeni / vuşlat gũlŐeni / irādet gũlŐeni / feŐāhat gũlŐeni (k.15/1-14)

AŞağıdaki gazelde “bilŐr” kelimesi redifi, elif harfi ise mŐcerred kafiyei oluşturmaktadır. Ancak dördŐncü beyitte “ıyabilŐr” kelimesiyle redifin anlamının ve kendisinin değişmesinden kaynaklanan bir kafiye kusuru meydana gelmiştir.

Gazel 46

- 1 Dil derdmendi derdine ‘ ıŝkuñ devā bilür
Sevdüklerüñ du‘ âlar oğur merħabā bilür
...
- 4 Çekmege tîr-i ğamzeñi dilden kıyamazın
Sevgülü cānına ŝanemā kim kıyabilür
...
- 6 Toprağiken yüzini ‘ Aṭā’nuñ zer eyledi
Dünyā yüzinde kim bu kıadar kimyā bilür

Aşağıdaki gazelin revî harfî nun harfidir ve –dan ana ifadesi ise rediftir. Gazelde redif görevinde kullanılan “ana” kelimesi gazelin bütününde “ona” anlamını ifade edecek şekilde kullanılırken ilk beytin ikinci mısra’ında “anmak” anlamında kullanılmıştır. Bu durum da redifin anlamının değışmesinden kaynaklanan bir kusur ortaya çıkarmıştır.

Gazel 10

- 1 Merdüm-i çeşmüñ ki kıüt itdüñ bugün kıandan aña
Cān verenlere nihāyet yok beni kıandan aña
- 2 Cān virürsem dağı peykānuñdan ayrılmaz bu cān
Çünkü bağılandı maħabbet riştesi cāndan aña
...
- 7 Eŝki yanında ‘ Aṭā’nuñ kim aña tūfān ğünün
Nice biñ yıl geçdi iriŝince tūfāndan aña

3.2.4. Müstahlef ve Ma’zûl Harfler¹³⁹

Arap alfabesiyle yazılan metinlerde elif (ل), vav (و) ve ye (ي) harfleri, Türkçe kelimelerdeki ünlü harfleri yani imlâ harflerini, Arapça ve Farsça kelimelerde de uzun ünlüleri yani med harflerini temsilen kullanılmaktadır. Ancak bu harfler, şiirde Türkçe

¹³⁹ Bu ve sonraki bölümün yazımında Kaçar, a.g.t., s.88-91’den yararlanılmıştır.

imlâ harfleri değil de med harfleri gibi kullanılmışsa **hurûf-ı müstahlefe** (müstahlef harfler); med harfleri de Türkçe imlâ harfleri gibi kullanılmışsa **hurûf-ı ma'zûle** (ma'zûle harfler) olarak adlandırılmaktadır. Türkçe sözcüklerde uzun ünlü bulunmaması nedeniyle hurûf-ı müstahlefedeki kusurlar hoş görülmesine karşın hurûf-ı ma'zûl kusuru pek hoş karşılanmamaktadır.

Aşağıda beyit numaraları verilen şiirlerde Türkçe “al” kelimesindeki imlâ harfi olan elif, kafiye gereği med harfi gibi kabul edilerek hurûf-ı müstahlefe yapılmıştır.

Çün mey-i gül-gün ile reng-i ruḥuñ **al** eyledüñ
Odlara yaḳduñ beni anuñla pā-māl eyledüñ (g.69/1)

Gün yüzüñ devrinde ḥaṭṭuñ ‘ anber-i terden hilāl
Merdüm-i çeşm-i cihāndur ḥaddüñ üstindeki ḥāl

İy şabâ irgür vefâtım ‘ Aṭâ’nuñ yâra di
Şimdiden girü vefâ bûyım anuñ ḥâkinden **al** (g.75/1-7)

Lâle dehşetden kızar ârz itse gül-rûlar cemāl
Şâhlar öñince yansa ṭañ degül fânûs-ı **al** (g.76/1)

Her gice cān şehrini gezdükçe sultān-ı ḥayāl
Dil öñince seyr ider rûşen idüb fânûs-ı **al** (g.77/1)

Her varak kim nüṣṣa-i gülşende zerd ü **aldür**
Āb-ı zerle yazılı faşl-ı ḥazāna **daldür**

Her nihâl-i tâzenüñ pâyındaki evrâḳ-ı zerd
Şanasın bir dilberüñ sâḳında zer ḥalḥâldür (k.12/1-2)

Aşağıda beyit numaraları belirtilen gazelerde de aynı kusurun olduğu görülmektedir.

ḳandan aña, **ḳ**andan aña /cāndan aña /āb-ı ḥayvāndan aña /peykāndan aña /**y**andan aña /efgāndan aña /ṭūfāndan aña (g.10/1, 5)

ḳan dirler, sūzān dirler /sulṭān dirler /ḡaltān dirler /^ʿirfān dirler/sūḥan-dān dirler (g.39/1, 5)

Vay, nāy /hāy /**ay** /pāy /**yay** (g.96/1, 3, 5)

Hurûf-ı müstahlefe kusuru için beyit numaraları belirtilen aşağıdaki şiirlere bakılabilir.

(g.3/1, 4, 6, 8), (g.4/1), (g.5/7), (g.7/2, 4), (g.10/1, 5), (g.13/4, 6, 7), (g.22/3, 4), (g.23/1), (g.42/1), (g.48/1), (g.59/2, 5), (g.65/4), (g.70/1), (g.72/1), (g.84/1), (g.85/1), (g.87/1, 2, 4), (g.89/3, 5), (g.93/1).

(k.1/38, 42, 52), (k.2/1, 14, 46, 48), (k.3/1, 16, 17, 19, 30), (k.4/4, 12, 13, 18, 35), (k.5/16), (k.7/2, 19), (k.13/4, 7, 22, 23), (k.14/10, 11, 12).

Aşağıdaki gazelde “z”, revî harfidir ve imlâ harfi olarak kullanılan “vav” harfi de mücerred kafiye nin tevcîh harfidir. Ancak üçüncü beyitte “pür-sūz” kelimesindeki vav harfi, hurûf-ı ma’zûl yani med harfi olarak kullanılmıştır.

Gazel 11

- 1 İy ḥaṭı biñ fitne zülfi yüz belā
Başdan ayağa velî düpdüz belā
- 2 Sini bir kez gördüğüm bigi dedim
Āh kim gösterdi baña yüz belā
- 3 Severem diyeli baḳmaz yüzüme
Başuma getürdi ol pür-sūz belā
...

- 6 Var ise asem ezelden iy  Aā
Cān-ı āıdan dūūbdür cūz belā

Divanede tespit edilen dier hurūf-ı ma'zūl rnekleri Őunlardır:

bā-ıdur , ba-ıdur /a-ıdur /a-ıdur /ya-ıdur /yapra-ıdur/ura-ıdur (g.34/1-6)
aına, baına alın /baına /naāına /yaına /aına /aına /aına (g.92/1-7)

3.2.5. Yā-yı Ma'rūfe ve Yā-yı Mechūle

Arap harflerinden olan ye (), hem imlā hem de med harfi olarak kullanılabilir. Ye harfi, med harfi olarak kullanıldığında yā-yı ma'rūfe; imlā harfi olarak kullanıldığında yā-yı mechūle olarak adlandırılır. Őiirde kafiye olarak yā-yı ma'rūfe ve yā-yı mechūlenin beraber kullanılmasında hibir sakınca yoktur. Fakat szūn syleniŐini zorlaŐtırarak fesāhatini sekteye urattıı grūlmektedir. AŐaıdaki gazelin birinci ve ucūncū beytindeki “nāŐı” kelimesindeki ye harfi yā-yı ma'rūfe olarak kullanılarak kafiye bozmaktadır.

Gazel 102

- 1 Sen nāz ile ururken nā-geh gelürse nāŐı
Başdan Şavam dir iseñ tersine ıl tirāŐı
- 2 Tıine diş bilersin geri o ser-tirāŐıñ
BaŐ egme aña atı virmez diŐūne aŐı
- 3 Tıın ne dem dikerse dndürmeyūb yūzini
Her kim virürüse başı sen aña dime nāŐı
- 4 Dil sīnesinde dirseñ mūdan eŐer oyayum
Abdāl belki başı azı dikilmeye aŐı

5 Tîğ-i firâkı derdin ʔañ mı ‘ Aʔâ çekerse
Bir ʔurı nâşî vardur n’ola dökerse yaşı

Divançedeki diğeri bir yâ-yı ma’rûfe örneğî, beyit numaraları belirtilerek verilmiştir.

Seherî, zîb ü ferî /ḥaberi /şîveleri /tâc-ı zeri /câmeleri /bâd-ı seherî / aḳçeleri /nazarı /kebk-i derî / zîb ü ferî /sebzidi yeri /jengi kederi /ṭübâ şeceri /nazarı / güzeri/ terî /sîm-berî /ḳadeḥ-i sîm-berî /sîm-berî /sîm-berî /terî /şekeri /kemerî /jâleleri /irerse perî / başarı /ḥayf-ı hürî /güzer-i /maḳarı / derî/ perî /tarî. (k.11/1, 6, 9, 27, 32)

3.2.7. Ön Kafiye ve Ön Redif/ Zü-Kâfiyeteyn ve Zü’l-Kavâfi

Bazı şiiirlerde mısra sonunda revî harfî ile gerçekleşen kafiye dışında, beytin alt ve üst mısralarında birbirine paralel bir vaziyette bulunan kafiyeler görölmektedir. Bu şekilde iki kafiye bulunduran şiiirlere *zü-kâfiyeteyn*; ikiden fazla kafiyesi olan şiiirlere ise *zü’l-kavâfi* adı verilmektedir. Bilindiğî üzere Dîvân şiiirinde kafiyeden yani revî harfinden sonra aynı anlam ve fonksiyonda tekrar eden ek veya kelimeler *redif*; kafiyeden önce tekrar eden ek veya kelimeler de *hâcib* olarak adlandırılmaktadır.¹⁴⁰ Ancak bu bilgilerin yanında Eski Türk şiiirinde şiiirin ilk bendinde ilk mısra’ın aynı ses veya kelime ile başladığı hatta bunların bazen şiiir boyunca değışmeden devam ettiğî ve bu geleneğîn sonraki dönemlerde de süregeldiğî bilinmektedir. Aydemir ve Çeltik’e göre mısra başında tekrarlanan bu sesler *mısra başı kafiyesi / ön kafiye* olduğı gibi yine mısra başında aynı anlam ve görevde tekrarlanan ve farklı sanatlara atfedilen (tekrir, nida, istifham ve paralelizm) kelimeler de *mısra başı redif / ön redif* olarak adlandırılmaktadır.¹⁴¹

Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde bahsedilen konuya dair birçok örnek bulunmaktadır. Aşağıdaki gazelin mısra başlarında m, h ve b harflerinin mısra başı kafiye olarak aynı zamanda 4, 6 ve 7. beyitlerde “her”; 3. beyitte “hem” kelimesinin ön redif olarak tekrar ettiğî görölmektedir. Ayrıca 3. beyitte ḥande ve ṭurre; 5. beyitte de ḳatre ve zerre

¹⁴⁰ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, s.266,268-269.

¹⁴¹ Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, *Bilig*, 46, Yaz, Ankara 2008, s. 193, 197.

kelimelerinde “h” harfi mücerred mısra başı kafiyedir. Yine 5. beyitte “Bir... mi var olmaya” ve “Bir... mi var olmaya” ifadesi ön redif görevindedir.

Gazel 1

- 1 Münşî-i ezel nâme-i hüsni idüb inşâ
Meh-rûlaruñ ebrûsını çekmiş aña tuğrâ)
- 2 Mûylarına ol nâme cebînde yazub hâl
Yüz şiveyle hatt-ı ruhın eylemiş imlâ
- 3 Hem hândesini eyledi hüsni müzeyyen
Hem turesini şâne-i teşdîd-i muţarrâ
- 4 Her serv-kadûñ kâmeti bir râst elifdür
Her müşg-haţuñ sünbülidür lâm-ı müşennâ
- 5 Bir katre mi var olmaya mir’ât-i cemâli
Bir zerre mi var olmaya ol mihr ile şeydâ
- 6 Her demde cemâlini temâşâ için eyler
‘Ârifleruñ âyîne-i qalbini mücellâ
- 7 Her dideye virilmedi bir nûr-ı İlâhî
Huffaş ne bilsün ki nedür beyze-i beyzâ
- 8 Kahr itdügi dâneyı ider câhil ü nâdân
Luţf itdügi nâdânı kıllur ‘ârif ü dânâ

- 9 **H**üsnünde ‘ Aṭā ḥüb-ı temāşāya irübdür
Yâ Rabbi anı hîç o temāşādan ayırma

Aşağıdaki gazelde sıklıkla tekrar ederek ahengi canlı tutan “göz” sözcüğü ön redif olarak kabul edilebilir.

Gazel 82

- 1 **G**özlerüñdür güzelüm göz göre ḳanuma giren
Göze göz gerçi ki gözlense ‘ ayân olmaz iñen
- 2 **G**özlerüñ gibi güzellerde göz olmaz güzelüm
Gözlesem gözünü ṭañ mı iki gözüm gibi ben
- 3 **Göz** idüb gözden ırağ itdi beni ala gözün
Göz göze baksa gerek ḳılma gözüm nûrı fiten
- 4 Çün güzelleri göz ile gözedür pîr-i ḥired
İki gözüm aña gözlük gibi oldu rüşen
- 5 **Gözümün** gözi gözünüñdür gözüm anı gözedür
Bu ‘ Aṭā bendeñi gözden bırağub gözleme sen

Aşağıdaki beyitte nida niteliğinde olan “vey” ve “iy” kelimelerindeki “y” sözcüğünün divançede aynı şekilde birkaç beyitte de [(k.1/32), (k.1/61), (k.1/30), (k.9/18), (g.98/1)] görüldüğü üzere mısra başı kafıye olduğu söylenebilir.

İy levḫa-i cerîde-i mecmû‘ -ı kâ’inât

Vey şâh-beyt-i ḳıṭ‘ a-i dîvân-ı aşfiyâ (k.1/31)

Yine benzer şekilde “**geh**” (k.1/15) (k.2/6) (k.7/5) (k.7/7); “**ger**” (k.2/28) (k.2/29) (k.2/58) (k.2/61); “**yâ**” (k.5/6) (k.5/7) (g.78/3); “**nice**” (k.8/36) (k.11/31) (k.14/13); “**her**” (k.1/12) (k.2/23) (k.2/24) (k.5/37) (k.5/38) ve “**aceb**” (k.13/7) (k.13/8) kelimelerinin de divançedeki bazı beyitlerde paralel bir şekilde tekrar ederek aynı görevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte ön kafiye veya ön redif görevinde kullanılan, beyitlerin iki mısra’ında tekrar eden ek veya kelimelerin bulunduğu örneklerin şiir ve beyit numaraları aşağıda verilmiştir.

(k.1/5), (k.1/37), (k.1/60), (k.2/3), (k.2/42), (k.2/57), (k.3/18), (k.4/2), (k.6/11), (k.7/27), (k.11/29), (k.13/6), (k.13/17), (k.13/18), (k.14/7), (k.15/1), (k.16/6), (g.4/2), (g.5/1), (g.17/3), (g.21/5), (g.23/1), (g.29/3), (g.41/1), (g.51/2), (g.53/3), (g.55/1), (g.55/2), (g.57/1), (g.58/4), (g.68/1), (g.73/2), (g.84/1), (g.84/2), (g.92/1), (g.101/4).

3.3. Redif¹⁴²

Kelime anlamı “arkadan gelen, birinin ardından giden” olan redif, reviden sonra gelen anlam ve fonksiyonca aynı ek, kelime veya kelime topluluklarıdır. Bunlar içerisinde ek dışındaki redifler, nazmı belli bir duygu ve düşünce etrafında toplayarak nazımda ortak bir zemin ve bütünlük oluşturmaktadır. Böylece redif, kafiyeden ziyade ahengi sağlayan hâkim unsur haline gelir.

Divanlardaki şiirlerin kafiye ve rediflerinin son harflerine göre sıralanması, gazel ve özellikle kasidelerin rediflerle adlandırılmaları (su kasidesi, kerem kasidesi gibi), şairlerin kafiye ve redife olan rağbetlerini artırmıştır. Dîvân şairleri, orijinal redifle şiir yazmaya veya var olan redife kendince orijinal mânâ vermeye çalışmışlardır. Ancak kafiye, redif ve vezin gibi ritmik öğeler, usta şairlere maharetlerini sergilemek için daha fazla imkân sunarken, müteşâirleri taklide sevk eden bir tuzak hükmüne geçmiştir. Yahya Kemal de bu konuda şu sözleri zikreder: “Duygusuz şairler redife tıpkı cankurtarana sarılır gibi sarılır, duyguluları ise şevkin en yüksek zirvesine fırlatmak için basarlar.”¹⁴³ İfade edildiği üzere redif, şairin kabiliyeti ölçüsünde onun lehine veya aleyhine olabilen bir ahenk unsurudur. Muallim Naci, redifin şiirdeki önemini şu sözlerle ifade eder:

¹⁴²Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, s.260-261. Dilçin, a.g.e., s. 68, 70. Konu, genel olarak bu eserden yararlanılarak yazılmıştır.

¹⁴³ Muhsin Macit, **Divân Şiirinde Âhenk Unsurları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1996, s. 87-88.

“Arap edebiyatında redif pek görülmez. Ancak, belîğ bir gazelin redifi ise ilk beyitten itibaren okunduğunda dinleyende tesir bırakırken takip eden beyitlerde redifin nasıl maharetle tekrar edildiğini görmeye o kişinin tabiatı arzu ve şevk duyar. Redif tekrar ettikçe bu şevki artar. Redifsiz şiirde ise bu durum bulunmaz. Onda yalnız kafiye zevki vardır... Mazmunları redif cezbe eder... Redifli olmayan gazellerde ise vezinden sonra yalnız kafiye galesi bulunacağından aynı mânânın sürdürülmesinde güçlük çekilmez. Buna binâen belâgatçe denk kıymetteki biri redifli diğeri redifsiz iki gazelden birincisi ikincisine tercih olunur.”¹⁴⁴

“Redif, simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur... Çok defa şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayan redif ona *yek ahenk* diye vasıflandırılan konu bütünlüğü kazandırır.”¹⁴⁵ Bu bağlamda bazı edebiyat araştırmacıları, şairlerin, içinde yaşadığı toplumun yaşam şartlarının, duygu ve düşünce dünyasının rediflerle (Bakî'nin döneminde kullanılan “eksilmede, kalmamış, unutulmuş, o da bir zaman imiş” gibi rediflerden hareketle) ifade edildiğini düşünmektedirler.

Dîvân şiirinde redif, Arapça ve Farsça sözcüklerden çok Türkçe malzemelerle oluşturulması bakımından da kendine has bir orijinalliğe sahiptir.¹⁴⁶ Aşağıdaki tabloda Üsküplü Atâ'nın şiirlerinde kullandığı redifler gruplandırılarak verilmiştir. Şair, kasidelerinde Dîvân şiiri geleneği içerisinde daha çok rağbet edilen redifleri; gazellerinde ise daha çok Türkçe ek, kelime ve fiillerden oluşan redifleri tercih ettiği görülmektedir.

¹⁴⁴ Yahya Kemal Beyatlı, **Edebiyata Dair**, İstanbul: Dergâh Yay., 1971, s.134.

¹⁴⁵ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. IX, İstanbul, 1994, s.402.

¹⁴⁶ Akün, a.g.m, s.402.

Tablo 12: Üsküplü Atâ'nın Şiirlerinde Kullandığı Redifler

KASİDELERDE KULLANILAN REDİFLER					
KELİME VEYA KELİME GRUBU HALİNDEKİ REDİF	SAYISI	EK HALİNDEKİ REDİF	SAYISI	EK+ KELİME VEYA KELİME GRUBU HALİNDEKİ REDİF	SAYISI
elin	1	-dur/-dür	2	-a yüz tıtdı redif	1
hancer	1	-i	1		
hâtem	1				
seher	1				
serv	1				
tîğ	1				
ğonçe	1				
gölşeni	1				
nişân	1				
GAZELERDE KULLANILAN REDİFLER					
‘aceb	1	-âmîz	1	-a beñzer	1
acır	1	-dur /-dür	3	-e şu	1
aña	3	-e	1	-dan aña	1
ara	1	-î, -ı	2	-dan çıkar	1
‘aâtâ	1	-ıdur	2	-dan haber virür	1
bâkî	1	-ına	1	-dan haż	1
baña	1	-ler, -lar	2	-den yaña	1
belâ	1	-suz	1	-duñ/düñ baña	1
bilür	1	-ub	1	-dur bu	1
degül	1	-umuza	1	-ı dost	1
dirler	1	-üme	1	-ı nâz	1
eglencesi	1	-ümüz	1	-ı şanur	1
etegin	1	-uñ, -üñ	2	-lar ile	1
eyledüñ	1			-lar, ler tâze tâze	1
gibi	1			-suz ölür	1

ḥaṭ	1			-um fetḥī	1
idübdür	1			-um fidā	1
itdüm	1			-uñ ile	1
itsem gerek	1			-üñ ḡuliyuz	1
ḡadeḥ	1			-üñ senüñ	2
lezīz	1			-yī ḡalb	1
mı gelür	1				
olıcaḡ	1				
olmaz	1				
olsun	1				
olur	2				
şu	1				
telḡ	1				
üstindedür	2				
üstine	1				
yegdür	1				

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DÎVÂNCENİN BELÂGAT YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

4.1. Beyân¹⁴⁷

Lügat anlamı itibariyle “ortaya çıkmak, görünmek, zahir olmak, açıklamak, maksadı ortaya koymak” anlamlarına gelen ve belâgatın ikinci bölümünü oluşturan beyân, bir makasadı değişik yollarla ifade etmenin metot ve kurallarından bahseden ilimdir. Bir maksat, duygu ve düşüncenin, kelimelerin gerçek anlamlarıyla dile getirilmesi mümkün olmakla beraber bunlar benzetmeler veya mecazî anlamlarıyla da ifade edilebilir. Burada beyan, tercih edilen ifadenin sözü söyleyen, söze muhatap olan ve dile getirilen söze uygun olmasını sağlar. Yani beyan ilmi, söz ile anlam arasındaki alakanın/ilgilinin niteliklerini konu edindir.

4.1.1. Mecâz-ı Mürsel¹⁴⁸

Bir kelimenin gerçek (lügat) anlamı dışında başka bir anlam çerçevesinde kullanılmasıdır. Mecaz-ı mürselin gerçekleşmesi için sözcüğün gerçek anlam dışında bir anlamla ilişkili olması, gerçek anlamla mecazî anlam arasında –benzerlik haricinde- bir alaka bulunması ve gerçek anlamın anlaşılmasını önleyen bir engel (karîne-i mânia) bulunmalıdır.

Mecaz-ı mürselde gerçek anlamdan mecazî anlama geçişi sağlayan bazı alakalar şunlardır: a) Bütünün zikredilip o bütün içerisinde olan parçanın veya parçanın zikredilip içinde bulunduğu bütünün kastedilmesi (Parça-Bütün/Cüz’iyet-Külliyet İlişkisi), b) Bir mekanın söylenip o mekanda bulunanın veya mekanda bulunanın söylenip o mekanın kastedilmesi (Mahal/Yer İlişkisi), c) Bir sözün gerçek ve mecaz anlamından birisinin diğerine sebep olması (Sebep-Sonuç İlişkisi), d) Genellik ifade eden bir sözcüğe ona dahil olan özelin anlamının veya özele dahil olduğu genelin anlamının verilmesi (Umum-Husus/Genel Anlam-Özel Alam İlişkisi), e) Bir lafzın gerçek anlamının mecaz anlamın

¹⁴⁷ M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s. 97-98.

¹⁴⁸ M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, s. 109-112.

ortaya çıkmasına zemin oluşturması (Mazhariyet İlişkisi), f) Sözcüğün gerçek anlamının mecazî anlama aracı olması yani söze kendisinin alet olduğu anlamın verilmesi (Âlet Olma ilişkisi), g) Bir şeyi geçmişteki adıyla veya gelecekte alacağı durumla zikretmek (Öncelik-Sonralık İlişkisi). Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde yer alan bazı mecaz örnekleri şunlardır:

Ger nemed-püş ol vü ger ' uryân yüri âyîne-var

Meyl ider ' âlem ' A tâ bir kalb-i rüşenden yaña (g.8/9)

“Atâ, ister derviş istersen de ayna gibi çıplak ol, dünya temiz kalbe meyleder.” Bu beyitte mahal ilgisiyle oluşturulan bir mecaz-ı mürsel örneği vardır. Burada “âlem” kelimesiyle içinde yaşadığımız dünya değil onun içinde yaşayan insanlar kastedilmiştir. Aşağıdaki beyitte de “dünye” kelimesiyle dünyada nefsin arzulanabileceği şeyler kastedilmiş olup mahal ilişkisi çerçevesinde mecaz- mürsel yapılmıştır.

Silküb etegini elini *dünyeden* çeker

Āzâdeler tārîkin ider ihtiyâr serv (k.9/7)

(Hür fikirlilerin yolunu seçen serv, etegini silkerek dünyadan elini çekti.)

Āmîn için *çemende* niyâz eylese ' A tâ

Her sebze uzadur dili her berg açar elin (k.7/19)

“Atâ, çemende dua ettiği zaman çemendeki her çimen ve yaprak kendi hallerince – onun duasına- âmin der.” Beyitte geçen çemen kelimesiyle ağaçları ve çiçekleri bol olan bir yer ifade edilmek istenmiştir ve bahsi geçen yerin bir parçası olan çemen kelimesi dile getirilip yine bütün-parça ilişkisine dayalı olan mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

Meclis içre *gonçe-leblerle* şafâ sürer kadeh

Ayağı yir basmayub rakqâsveş döner kadeh (g.25/1)

“Kadeh, bezm meclisinde gonca dudaklılarla eğlenir, sevinçten yerinde duramayıp rakkas gibi döner.” Bu beyitte geçen “gonçe-leb” kelimesiyle aslında “güzel kimse/sevgili” kastedilmiş ve bütündeki bir parça zikredilmek suretiyle mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

Cān virürsem daḥi peykānuñdan ayrılmaz bu cān

Çünkü bağlandı maḥabbet riştesi cāndan aña (g.10/2)

“Bu can, can versem bile senin kirpiğinden ayrılmaz. Çünkü bu can, ona sevgi bağı ile gönülden bağlandı.” ifadesindeki “ölüm” kelimesi yerine onun sebebi olan “can vermek” deyimini kullanılarak mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

Kâfir ki *cām*-ı kibrile olmuş-idi ḥumār

Bir cām içürdi k’eyledi def’ -i ḥumār tiğ (k.5/24)

“Kâfir -olan kişi-, kibir kadehiyle sarhoş olmuştu. Kılıç, bir kadeh içirerek -onun- sarhoşluğuna son verdi.” Bu beyitte zikredilen “cām” kelimesiyle kastedilen onun içine konulup içilen şarap/içkidir. Aşağıdaki dörtlüğün ilk mısra’ında da benzer bir kullanım görülmektedir.

Gelüñüz *cām* ile cān āyinesin pāk idelüm

Yüzümüz pīr-i muğān işigine ḥāk idelüm

Dibelik yā geledüm kendümüze yā gidelüm

Mest-i lâ-ya‘ kı l olalum yaqalar çāk idelüm (mu.1/1)

Āh eylesem boyın añıcaq *ḥāk olur* benim

Olur bu gird-bādile tozan ğubār serv (k.9/21)

“Senin boyunu hatırlayınca ah eylesem bedenim toprak olur. -Bu ahın- rüzgârıyla yükselen toz da servi olur.” Beyitte “hāk olmak” deyimiyile ölüm anlatılmak istenmiştir. Önce ölüm gerçekleşir ardından da beden çürüyüp toprağa karışır. Ancak burada daha sonra olması gereken bir durum önce oluyormuşçasına zikredildiği için öncelik-sonralık esasına dayalı bir mecaz-ı mürsel oluşmuştur.

4.1.2. İstiâre¹⁴⁹

Lügat anlamı, birinden bir şeyi ödünç isteyip almak olan istiâre, bir kelimeye aralarındaki -benzerlik ilgisi- sebebiyle gerçek/lügat anlamı dışında yeni bir anlam vermektir. İstiâre bir nevi kısaltılmış teşbihtir. Teşbihin iki temel unsuru olan müşebbeh (benzeyen) ve müşebbehün bih (kendisine benzetilen)’den sadece birisinin –doğrudan veya dolaylı olarak- söylenilip, söylenilmeyen kısmın kastedilmesiyle istiâre oluşturulur. Yani aralarında anlam açısından ilgi bulunan –veya öyle kabul edilen- iki kelime veya cümlenin birini diğeri yerine kullanmakla oluşturulan bir dil olayıdır.

İstiâreyle soyut şeyler, duygu ve düşünceler somutlaştırılır, cansız varlıklar kişileştirilir (teşhis) ve konuşur (intâk), sözün manası zenginleştirilir ve konuşana az sözle çok anlam ifade etme olanağı sağlanır. İstiâre, iki kısma ayrılır:

4.1.2.1. Açık İstiâre (İstiâre-i Musarraha)

Teşbihin iki temel unsurundan benzeyenin (müşebbeh) düşürülüp kendisine benzetilenin (müşebbehün bih) “açık” olarak ifade edilmesiyle oluşturulan istiâredir. Bundan beklenen faydanın sağlanması için söylenilmeyen unsurun (benzeyen) anlaşılmasının mümkün olması gerekmektedir. Üsküplü Atâ Dîvânçesi’ndeki bazı açık istiâre örnekleri şöyledir.

Ḥüb-ı zeyn itdüm ḥayâlün gülleriyle çeşmimi

Bir kezin seyr eyle gel yayuña gülzârum fidâ (g.5/4)

“Senin hayalinin gülleriyle gözümü süsledim. Yayına (kaşına) gül bahçem feda olsun! Bu yeri gel bir kerecik dolaş.” Beyitte kullanılan “yay” kelimesiyle sevgilinin kaşı anlatılmak istenmiştir ancak kendisine benzetilen söylenirken benzeyen yani kaş zikredilmemiştir. Bu vesileyle açık istiâre yapılmıştır.

Gül-zâr-ı ‘ârîzuñda olan dürlerün ‘aceb

Şîrinliği nedendür olur çün gül-âb telḥ (g.27/4)

¹⁴⁹ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, s.118-120

“Yanağının gül bahçesinde olan incilerin tatlılığı acaba neredendir? Çünkü gül suyu acı olur!” Beyitte sevgilinin yüzündeki ter damlaları inciye benzetilmiştir. Kendisine benzetilene yer verilip benzeyen ögesi söylenmediğinden burada açık istiâre yapılmıştır.

Her dîdeye virilmedi bir nūr-ı İlâhî

Ḥuffâş ne bilsün ki nedür beyze-i beyzâ (g.1/7)

“Allah’ın nuru her göze ihsan edilmediği için yarasa, beyaz yumurtanın ne olduğunu nereden bilsin.” Bu beyitte beyze-i beyzâ kelimesinden murat edilen şey güneştir. Kendisine benzetilenin açıkça söylenildiği bu benzetme açık istiâre olarak değerlendirilebilir.

Cân kulağını tutarsañ bir nefes benden yaña

Hoş güherler nazm idüb işâr idem senden yaña (g.8/1)

“Bir an beni dikkatle dinlersen, sana güzel inciler –inci gibi parlak sözler- ihsan ederim.” Beyitte geçen güher kelimesi, şairin söylediği güzel ve etkileyici sözleri temsilen zikredilmiştir. Yine burada da açık istiâre yapılmıştır.

Dîvân şiiri geleneğinde servi, gül, perî, meh/mâh gibi isimler açık istiâre vasıtasıyla sevgiliye hitapta kullanılmaktadır. Üsküplü Atâ’nın şiirlerinde de bu tür örneklere sıkça rastlanılmaktadır.

Gönlüm alalı zâhid ol **serv-i revân**dan hâz

Hîç eylemez oldum ben bu bâğ-ı cihândan hâz (g.67/1)

“Ey zahid, gönlüm o yürüyen serviden (uzun boylu sevgili) hoşlandığından beri bu dünyadan zevk alamaz oldum.”

İy perî gel şîşe-i cānumdadur yirüñ senüñ

Bağ gözüm âyînesine gözle taşvîrüñ senüñ (g.70/1)

“Ey peri –gibi güzel sevgili-, senin yerin canımın şişesindedir. Gözümün aynasında kendini seyret.”

Ol meh şalınsa şehrde ağıyār ile ne tañ

Ƙalmaz çemende hārile olmağa ‘ār serv (k.9/33)

“O meh –ay yüzlü güzel- şehirde yabancılarla dolaşırsa buna şaşılır mı! Servi, çemende dikenle olmaktan utanmaz.”

Kesme elümi el benim **iy gül** etek senüñ

Kesmez kerīm olan kişiler i‘ tizār elin (k.7/27)

“Ey gül –gibi güzel sevgili-, el benim etek senin bırakma beni! Kerem sahibi olanlar, bağışlamayı bırakmazlar.”

Nedir haber yine gül yüzlü **āfitāb**ımdan

Ola mı tābına bu zerrede mecāl-i vuşūl (k.13/5)

“Nedir haber yine gül yüzlü güzelimden -sevgilimden-, bu zerre onun ışığına kavuşma gücü bulabilir mi?”

Sevgilinin güzellik unsurları, Dîvân şiirinde sıkça işlenen konulardandır. Çeşitli nesnelere benzetilmek suretiyle tanımlanan bu unsurlar, zamanla benzetildikleri unsurların ismiyle anılır olmuşlardır. Aşağıda açık istiāre bağlamında değerlendirilen bu duruma dair iki örnek verilmiştir.

Sünbülün çininde yüzün görse kâfir beççeler

Her biri şıya bütini diye zünnārım fidā (g.5/6)

“Kâfir çocukları, sünbülünün –saçının- kıvrımında yüzünü gördüğü zaman her biri kuşağım feda olsun diyerek putunu kırar.”

Beñzeyimez serv-i bālā Ƙaddüne refitārsuz

Öykünimez şehd ü şekker **la‘ lüne** güftārsuz (g.55/1)

“Uzun boylu servi, edalı yürüyüşü olmadan boyuna benzeyemez, bal ve şeker, dudağımı sözsüz taklit edemez.”

Tespit edilen diğer örnekler için şu beyitlere bakılabilir: **Sünbül** (k.3/26, k.6/18, k.9/5, k.11/21 g.1/4 g.5/6 g.14/2 g.15/2 g.32/6 g.33/1 g.45/3 g.57/3 g.83/1) ve **la'l** (k.6/15, k.6/18 g.5/1 g.5/7 g.29/6 g.32/4 g.39/4 g.54/5 g.57/1 g.68/1 g.87/2 g.90/1 g.92/5).

4.1.2.2. Kapalı İstiâre (İstiâre-i Mekniyye)

Teşbihin iki temel unsurundan –benzeyen (müşebbeh) açıkça söylenirken kendisine benzetilenin (müşebbehün bih) “açık” olarak yer almadığı sadece onu anımsatan, onunla ilgili bir unsurun bulunduğu istiâredir. Üsküplü Atâ'nın şiirleri içerisinde tespit ettiğimiz bazı kapalı istiâre örnekleri şunlardır:

Serv o gül yüzlülerün üstine dirdir ditrer

Ḥavfı bu güz yelinün toğuna yavuz nazarı (k.11/8)

“Servi, o gül yüzlülerin üzerine tir tir titrer, korkusu sonbahar rüzgârının kötü bakışının onlara değmesidir.” Beyitte zikredilen gül yüzlüler ve servi ifadesinde kişileştirme vasıtasıyla kapalı istiâre yapılmıştır.

Bunlara ilave olarak aşağıda, çeşitli nesnelere kişileştirilmesiyle oluşturulan kapalı istiârelere birkaç örnek verilmiştir. Bu beyitlerde sırasıyla ebr ve sel “dertli ve deli insana”, âfitâb “âşığa”, seher “güzel bir kadına”, tîg “dervişe” ve servi de “bir askere” benzetilmiştir.

Ġrīv ü nâleler urmağa başladı yine **ebr**

Şoyındı tağlara düşdi delürdi yine **süyül** (k.13/11)

“Bulut, yine bağırıp inlemeye başladı, seller, delirerek soyundu ve dağlara çıktı.”

Āba düşdükçe yüzün ‘ aksi gider kendüden āb

Kılsa ol āba nazar ditrer felekde **āfitāb** (g.21/1)

“Yüzünün aksi, suya düşdükçe su kendinden geçer, gökyüzündeki güneş o suya baktığı zaman sarsılır.”

Bir kara kaşlı sîm-beden nâzenîn durur

Yüzine reng eline yakınur hınâ **seher** (k.3/6)

“Seher, yüzüne renk eline de kına yakan, kara kaşlı ve gümüş bedenli nazlı bir güzeldir.”

Geh la‘l ü zer giyer gehî ‘uryân olub yürür

Şevküñle oldı dінде şüridedâr **tüg** (k.5/18)

“Kılıç, bazen altın ve değerli taşlar takınır bazen de çıplak dolaşır. O, senin aşkınla bu dinde perişan olmuştur.”

Farķına miğfer aldı zırh geydi egnine

Cekninde tüg elinde tutar zülfeķâr **serv** (k.9/2)

“Servi, başına miğfer, üstüne de zırh giydi. Omzunda tuğ elinde de Zülfikâr tutar.”

Farsçadan dilimize geçmiş olan tamlamalarda benzeyenin (müşebbeh), benzetilene (müşebbehün bih) ait bir özellikle tamlanmasıyla oluşan isim tamlamalarına **izâfet-i isti’ariyye** denilmektedir.

Gönlegin göge boyamış sūhteñdür **dûd-ı âh**

Sînesin odlara yakmış derdmendüñ dağlar (g.40/4)

“Ahın dumanı, gömleğini maviye boyayan bir alevdir. Seninle dertlenenler, gönüllerini ateşte yakıp yara açarlar.” Beyitte geçen “dûd-ı âh” tamlamasıyla oluşturulan bir kapalı istiâre örneği vardır. Burada “ah” ateşe benzetilmiştir. Aşağıda yer alan üç beyitte de “devr eli, dest-i kader ve dest-i hicr” tamlamalarında zikredilen devr, kader ve hicr kişileştirilmek suretiyle kapalı istiare yapılmıştır.

Devr elinden bağrı hûn şöhet-be-şöhet geşt ider

Haķ budur ki iy ‘Atâ pes ‘aşıķa beñzer ķadeh (g.25/7)

“-Kadeh-, zaman elinden yüreği kan olmuş, bir meclisteki sohbetten başka bir meclisteki sohbeta gider. Ey Atâ, gerçek budur ki kadeh aşığa çok benzer.”

Ƙalmadı ƙılca ƙadri bu gice berātınuñ

Hükmine rûzuñ urdı çü **dest-i ƙader** nişân (k.8/7)

“Bu gece fermanın kıl kadar değeri kalmadı. Çünkü kaderin eli, gündüzün hükmünü onayladı.”

Dest-i hicr ile büküb ƙaddümüzi dâl itdüñ

Dâldür zülfüñ ucu ħâl-i perîşānumuza (g.93/4)

“Ayrılık eliyle boyumuzu büküp iki büküm ettin. Saçının ucu, perişan halimizi gösterir.”

4.1.3. Teşbih¹⁵⁰

Teşbih, aralarında bir veya birden fazla hususta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğere benzettir. Teşbihin, müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (kendisine benzeten), vech-i şebeh (benzetme yönü) ve teşbih edatı (benzetme edatı) olmak üzere dört unsuru vardır. Teşbih edatları olarak sanki gibi, nitekim -tek, âsâ, -veş, -var, sıfat, gûyâ, -misal gibi benzerlik ifade edatları; dönmek, benzemek, sanmak, andırmak gibi benzerlik ifade eden fiil mastarlarının farklı çekimleri ve -casına, cesine, -cılâyın, -cileyin gibi benzetme işlevindeki ekler zikredilebilir.

Beliğ Teşbih, teşbihin dört unsurundan vech-i şebeh ve teşbih edatının bulunmadığı teşbihtir. Bir teşbihin beliğ addedilmesi için vech-i şebeh (benzeyiş) yönünden *bâid-i garîb* (birbirine benzeten iki unsurun hangi açıdan benzetildiğinin kolayca anlaşılmayıp özel bir dikkat gerektirmesi) olması gerekir. Zaten sevgilinin boyunun serviye, yanağının güle benzetildiği, Dîvân şiirinde sıkça kullanılan ve orijinalliğini yitiren yani vech-i şebeh yönü zihni yormadan ilk okunuşta anlaşılan teşbihler, **mübtezel teşbih/teşbih-i karîb** olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte teşbihin vech-i şebeh yönü ayırt edilemeyecek şekilde birden fazla unsurdan oluşan bir tasavvur (somut ve hissî değil aklî ve hayalî) ise böyle teşbihlere **temsîlî teşbih** denilmektedir.

Teşbih –özellikle de yanağın güle, yüzün aya, boyun serviye ve saçın sümbüle benzetildiği mübtezel teşbih- Dîvân şairlerince sıkça kullanılan gelmiştir. Üsküplü

¹⁵⁰ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, s. 129-134.

Atâ'nın şiirlerinde de bu tür benzetmeler, çoğunlukla yer almakla birlikte aşağıda mânâ ve hayal bakımından daha orijinal olduğu düşünülen örneklere yer verilmiştir.

Oқыyub añlayana bir kitâbdur    alem

Bah r   g z   kış   yaz anda  ar fuş l (k.13/13)

“Dünya, okuyup anlayana bir kitaptır. O, ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış olarak dört bölümden oluşur.” Bu beyitte dünya hayatı dört bölümden oluşan bir kitaba teşbih edilmiştir. Benzeyen ( alem) ve kendisine benzetilenin (kitap) belirlenebildiği teşbihin vech-i Şebeh yönü tam olarak bilinmemektedir. Bu vesileyle bu beyitte temsil , belig bir teşbih yapıldığı söylenebilir.

Ne fi l iderise  yine olur sa a r ci 

   alem meşel-i kühdur ef   li Őad dur (k.2/45)

“Ne yaparsan o yine sana döner. Dünya, yapılanların yankılandığı bir dağ gibidir.” Bu beyitte, dünyada insanların yaptığı -iyi/kötü- işler, dağda yankılanan sese benzetilerek temsil  teşbih yapılmıştır. Aynı zamanda beytin ikinci mısra'ında yer alan irs l-i meselde de dünya, kişilerin yaptıklarının yankısını veren bir dağa teşbih edilmiştir.

  Arızu  d v nesid r  b yüz benden beter

B gb nlar bend idüb Őan  atla anı bağlar (g.38/4)

“Su, benden daha çok senin yanağına  Őık olmuştur. Bahçıvanlar, h nerleriyle onu kemerlerle bağlarlar.” Su, burada zincirlerle bağlanarak zapt edilen bir deli olarak d Ő n lm Őt r. Suyun akıŐını önlemek için önüne konulan kemerler, asıl amacından farklı ve güzel bir sebebe bağlanarak hüsn-i ta'lıl sanatının yapılmıştır. Bu beyitte aynı zamanda mân  ve hayal bakımından orijinal bir temsil  teşbih  rneği g r lmektedir.

Mühre-i mihr oynasa     Őuklaru la Őa  mıdur

EkŐer   fl olanu  iy dost    Őık-b z olur (g.42/5)

“Ey sevgili,  Őıklarınla sevgi topu oynasan buna Şaşılır mı? Zaten çoğu  ocuk,  Őık kemiğiyle oyun oynar.” Bu beyitte sevgilinin  Őıklarına karşı tavrı, naz ve iŐvesi, çocukların -bir zamanlar- hayvanların  Őık kemiğinden yapılan yuvarlak maddeler/bilyelerle oynamasına benzetilmiştir. Şair, bir hayal çerçevesinde soyut bir

durumu (âşk), somut bir unsura (aşık) teşbih etmiştir. Beyitte orijinal bir temsilî teşbih örneği görülmektedir.

Baħr-i Şevk emvâcî ğâlib olduĝuyçün sâķiyâ

Bî-sütûn keştî gibi ‘azm-i kenâr eyler kadeħ (g.25/4)

“Ey saki, Şevk denizinin dalgaları üstün geldiĝi için kadeh, direksiz bir gemi gibi kıyıya vurdu.” Beyitte bir bezm meclisi tasvir edilmektedir. Bu meclisteki kişilerin içki tüketme arzuları ve içkiye raĝbetleri bir denize ve sürekli dolup boşalan kadeh de yelkeni olmayan bir gemiye teşbih edilmiştir. Yani bu mecliste elden ele dolaşan kadeh sonunda boş bir Şekilde kenara bırakılmaktadır. Burada teşbihin dört unsuru da yer almakla birlikte bu beyitte orijinal bir temsilî teşbih örneği görülmektedir.

Bu kaşidem benim ol ğülŐene beñzer ğüyâ

K’ola her bir budaĝı üzre birer ter ğonçe (k.10/33)

“Benim bu kasidem, her bir budaĝı üzerinde yeni goncaların olduĝu bir ğül bahçesine benzer.” Beyitte Şair yazdıĝı kasideyi bir ğül bahçesine ve kasidenin ayrı ayrı her beytini de o bahçede yeni açılmış bir ğüle benzetmektedir.

Őafaķ didikleri her Őubħ-dem ufukda nedür

Siler eteĝine çarħ eyledikce kan hançer (k.4/4)

“Her sabah vakti, Şafak dedikleri nedir? Hançer, felek döndükçe eteĝine kan siler.” Bu beyitte ğüneŐ doĝarken ufukta oluşan kızılılık anlatılmak istenmiştir. Bu da kan bulaşmış bir hançerin kumaş üzerine sürülerek temizlenmesi sonucu oluşan kırmızı çizgiye benzetilmiştir. Sadece benzeyen öĝesinin yer aldıĝı, hayal bakımından orijinal bir temsilî teşbih örneĝidir.

Ķudret yelidür Şuyı bunuñ ĝendümi eşyâ

İki taŐınuñ birisi yir biri semâdur (k.2/15)

“Suyu, Allah’ın ezeli ĝücü, buĝdayı eşya, iki taŐından birisi yeryüzü birisi de gökyüzüdür.” Şair, beyitte dünyayı bir deĝirmene benzetmiştir. Bu deĝirmenin iki taşı, “yeryüzü ve gökyüzü” deĝirmende öĝütülen buĝday “dünyadaki her Şey” ve deĝirmenin dönmesini

sağlayan su da “Allah’ın kudreti” olarak düşünölmüştür. Burada benzeyen ve kendisine benzetilen söylenmemekle beraber buradaki ifadelerden bir değirmenin anlatıldığı ve dünyanın da buna teşbih edildiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde şairin, dünyayı yine bir değirmene benzettiği görölmektedir.

İy ‘Aḫā bu āsiyāb-ı çarḫden umma vefā
Bī-şebāt olur esāsı çünki āb üstindedür (g.31/5)

Bu bī-vefā cihānuñ yokdur ‘Aḫā şebāti
Āb üzredür yanası bir āsiyāba beñzer (g.37/5)

Osmanlı Türkçesinde sıklıkla kullanılan Farsça tamlamalar, teşbih hükmündedir. **İzâfet-i teşbihîyye** olarak adlandırılan bu tarz teşbih, kendisine benzetilenin benzeyene izafetiyle oluşmaktadır. Aşağıda konuya dair birkaç örnek verilmiştir. İlk beyitte sevgilinin bakışları, çölde insanları tehdit eden bir eşkıyanın kılıcına ve ikinci beyitte de kalbe saplanan bir oka benzetilmiştir.

Tîğ-i gamzeñ gözedür deşt-i maḫabbetde
Kelle-i ‘aşıkı ol ‘arşada ğaltān dirler (g.39/3)

“Senin gamze kılıcın, Sevgi çölünde dolanan âşıkların kellelerini gözler.”

Çekmege **tîr-i gamzeñi** dilden kıyamazın
Sevgülü cānına şanemā kim kıyabilür (g.46/4)

“Senin gamzenin okunu gönlümden çıkarmaya kıyamam. Ey güzel, sevgili canına kim kıyabilir.”

Benzeyenin benzetilene göre benzetme yönü dışındaki üstünlüklerinin de vurgulandığı teşbihe **teşbih-i meşrûta** (şarta bağlı teşbih) denilmektedir.¹⁵¹

¹⁵¹ Kaçar, a.g.t., s. 130.

Sükker leb-i şîrînüñe kânde ola hem-ser

Gül yüzüne beñzer diridüm lîkin edebdür (g.47/3)

“Şeker, senin tatlı dudağına nerede arkadaş olur. Gül yüzüne benzer derdim ancak bu da edepsizlik olur.”

Dirdim yüzüñ güneş özüñ ey meh-liķâ seher

Gün bulmasa zevâl ü mesâ olmasa seher (k.3/17)

“Ey ay yüzlü güzel, güneş batmasa ve gündüz de gece olmasa yüzünü güneşe özünü de seher vaktine benzetirdim.”

Teşbihte bazen müşebbehün bih olarak bilinen şeyler, ifadede mübalağa yapmak için müşebbeh kılınır. Bu şekilde oluşturulan teşbihlere de **teşbih-i maktûb** adı verilir. Aşağıdaki beyitlerde tam tersi olması gerekirken servi “sevgilinin boyuna”, bal ve şeker “dudağına” ve şeker kamışı yine “sevgilinin boyuna” benzemeye çalışmaktadır.

Öykünmezidi şiveyile râst kâddüñe

Ger ‘adli berg edinse vü inşâfi bâr serv (k.9/31)

“Servi, adaleti yaprak ve merhameti de meyve edinseydi, senin düz boyununu naz ve edayla taklit etmezdi.”

Beñzeyimez serv-i bâlâ kâddüne reftârsuz

Öykünimez şehd ü şekker la‘ lüñe güftârsuz (g.55/1)

“Uzun boylu servi, edalı yürüyüşü olmadan senin boyuna benzeyemez, bal ve şeker de -tatlı- söz söylemediği sürece senin dudağını taklit edemez.”

4.1.4. Kinâye¹⁵²

Sözlük anlamı gizlemek olan kinaye, bir sözü gerçek/temel anlamının da kastedilmiş olması mümkün olmakla birlikte, gerçek anlamı dışında kullanmaktır. Diğer bir ifadeyle kinaye, bir yönü hakikat bir yönü mecaz olan iki manalı söz söylemektir. Kinaye, mecazî anlamı ima etme bakımından mecazla karıştırılabilir ancak mecazda lafzın gerçek

¹⁵² Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, s.144-146.

anlamıyla anlaşılmasına imkân vermeyen bir karîne-i mânia (engelleyici ipucu) vardır. Kinayede ise sözün söylenilmeyen mecazî anlamına ima olmakla birlikte zihni kastedilen anlama yönlendiren ve başka anlamı engelleyen bir unsur yer almaz. Kinayede söz içinde zikredilen gerçek anlamdaki unsura **mekni bih** (örtün), sözde zikredilmeyen, ima edilen unsura da **mekni anh** (örtülen) ismi verilmektedir. Ayrıca kinaye ile ilgili bir ifade olan **tariz**, alay ve doğruyu gösterme maksatlarıyla hakikat ve mecaz yolu ile değil ifadenin tümünün anlamıyla bir başka anlama gelen söz söylemedir. Kinayenin aksine tariz tek bir kelimedede değil bir cümlede bulunur.

Meclis içre gönçe-leblerle şafa sürer kadeh

Ayağı yir basmayub rakqâsveş döner kadeh (g.25/1)

“Kadeh, mecliste güzellerle eğlenir, ayağı yere basmayıp rakkas gibi döner.” Beyitte kadeh, kişileştirilmiş ve bezmede eğlenen bir kişi olarak düşünülmüştür. Beyitte geçen “ayağı yer basmamak” ifadesi bu bağlamda değerlendirildiğinde kadehin, sevinçle ayakları yere basmayacak derecede dans ettiği anlaşılabilir. Ancak diğer taraftan kadehi gerçek anlamıyla ele aldığımızda onun içindeki içki/şarabın bu mecliste yere konulmadan elden ele dolaştığı hayal edilebilir. Ayrıca gerçek anlamda da kadehin ayağı yoktur.

Sînesi yakılsa tañ mıdur rebâbuñ hicr ile

Bağrumuñ göynüklerin gördükçe kan ağlar kebâb (g.21/6)

“Ayrılıkla rebâbın yüreği yakılsa şaşılır mı? Gönlümün yanıklarını gördükçe kebap kan ağlar.” Beyitte “sinesi yakıl-“ deyimini kinayeli kullanılmıştır. Bununla öncelikle gövdesi hindistancevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemañçe olan rebabın ortasında yer alan derinin yakılması anlaşılabilir. Ancak burada kastedilen asıl mânâ -ayrılık acısıyla- bu sazın çıkardığı hüznü sestir.

4.2. Bedî

4.2.1. Anlamla İlgili Sanatlar¹⁵³

4.2.1.1. Tenâsüb

Lügat anlamı, “uyma, uygunluk, yakışma, birbirini tutma” olan ve belâgat kitaplarında mürâât-i nazîr ismiyle kullanılan tenâsüb, aralarında anlam bakımından -tezadın dışında- bir ilgi bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir ibarede bir araya getirmektir. Bir araya toplanan bu kelimeler, asıl anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kullanılan bu kelimeler arasında iki anlamı bulanan bir kelimenin cümlede kastedilmeyen anlamı ile başka kelimeler arasında –tezad dışında- bir ilişki kurulması, **ihâm-ı tenâsüb** olarak adlandırılmaktadır. Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde yer alan dikkate değer tenâsüb örneklerinden bazıları şunlardır:

İy gönül gam **dâm**ına **şayd** olduñ ise gam yime

Mürğ-i ziyrekler olur ekşer giriftâr-ı **kafes** (g.61/6)

“Ey gönül, sıkıntı tuzağında avlandın ise üzülme, çoğunlukla kafese konulan sığırcık kuşu olur.” Beyitte belirtilen kelimelerle kurulan bir tuzak ve bu tuzağa yakalanan bir kuşun hali somut hale getirilmiştir. Bu öğelerle anlatılan gerçekte bir kuşun tuzağa yakalanması değil, bir kişinin kadere duçar olmasıdır.

Meclis içre gönçe-leblerle **şafâ** sürer **kadeh**

Ayağı yir basmayub **rakkâs**veş döner **kadeh** (g.25/1)

“Kadeh, mecliste güzellerle eğlenir, ayağı yere basmayıp rakkas gibi döner.” Şair, beyitte belirtilen kelimelerle bir işret meclisi tasviri oluşturmuştur.

Eşk tûfanına bu **fûlk**-i teni garğa viren

Şol **gemici** güzelidür ki dinür adına **Nûh** (g.26/2)

“Ten gemisi, gözyaşı tufanına batan, bir gemici güzelidir ki onun adı Nûh’tur” Beyitte Hz. Nuh’un kıssasına telmih olmakla birlikte zikredilen kelimelerle bu kıssaya dair güzel bir kompozisyon oluşturulmuştur.

¹⁵³ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, s.160-241.

Sîm ü zer nakdini ‘ arz eyleyüben şâm u seher

Sen **cihân-şâh**a virürler **meh ile mihr harâc** (g.24/5)

“Ay ve güneş, âlemin şahı olan sana haraç olarak sabah akşam peşin altın ve gümüş verirler.” Şair, ilk beyitteki sîmle ikinci beyitteki meh, ilk beyitteki zer ile de mihr arasında renk ve şekil benzerliğinden bir ilgi kurmuştur. Gece ve gündüz kişileştirilerek vergi vermekle yükümlü olan insanlar olarak düşünölmüştür. Bunların verdikleri haraç (gümüş ve altın paralar) da ay ve güneşle özdeşleştirilmiştir. Böylece orijinal bir temsilî teşbih ortaya konulmuştur.

Aşağıdaki üç beyitte zikredilen bazı kelimelerle îhâm-ı tenâsüb yapılmıştır.

Dil **lebündedür müdâm** ammâ seçilmez rengi hiç

Şanki bir **şîşe kadeh**dür kim **şarâb** üstindedür (g.31/2)

“Gönül, devamlı senin dudağındadır ama rengi hiç fark edilmez. Sanki içinde şarap olan camdan bir kadehtir.” Beyitte *müdâm* kelimesinin zikredilmeyen diğer anlamı *şaraptır*. Beyitte ilk anda anlaşılmamasına rağmen kelime, leb, şarap ve kadeh kelimeleriyle îhâm-ı tenâsüb ilişkisi içindedir.

İy **halîlüm Kâ’be** yapmışça şevâb ister misin

Sa’y idüb **ma’ mür kı**l bir hâtırı virân ara (g.12/2)

“Ey dostum, Kâbe inşa etmiş gibi sevap kazanmak ister misin? -O zaman- yıkılmış bir gönül bulup o gönlü tamir et.” Beyitte geçen “halîl” kelimesi, dost anlamını karşılayan ilk anlamından ziyade beyitte belirtilen diğer kelimelerle birlikte Hz. İbrahim’i -ki onun lakabını *Halîlullâh’ır-* düşündürdüğü için îhâm-ı tenâsüb bağlamında kullanılmıştır.

Sünbülün çininde yüzün görse **kâfir beççeler**

Her biri şıya **bütini** diye **zunnâr**um fidâ (g.5/6)

“Kâfir çocukları, sünbülünün –saçının- kıvrımında yüzünü gördüğü zaman her biri kuşağım feda olsun diyerek putunu kırar” Beyitte geçen kâfir, büt ve zunnâr kelimelerinden *küfrü* anlatan bir kompozisyon oluşturulduğu görölmektedir. Burada sevgilinin saçını ifade eden *sünbül* kelimesinin zihinde çağrıştırdığı siyahlıkla bu kelimeler arasında bir îhâm-ı tenâsüb ilgisi kurulmuştur.

4.2.1.2. Tezâd

Aralarında zıtlık/karşıtlık bulunan sözcüklerin aynı ifadede bir araya getirilmesidir. Kastedilen bu karşıtlık, siyah-beyaz kelimelerindeki gibi apaçık bir zıtlık yanında bilmek-bilmemek gibi olumlu-olumsuz fiilleri, baba-oğul gibi nispet bulunduran, birinin anlaşılması diğerine bağlı olan kelimeleri de kapsamaktadır. Ayrıca aralarında zıtlık bulunan bu kelimeler, aynı cinsten (isim-isim/ fiil-fiil) olabileceği gibi farklı türlerden de olabilir. Fiiller arasındaki tezat, **tıbâk-ı îcâb** (ağladı-güldü kelimelerinde olduğu gibi olumlu fiiller arasındaki zıtlık) ve **tıbâk-ı selb** (ağladı-ağlamadı/ağla-ağlama gibi biri olumlu biri olumsuz veya biri emir diğeri nehiy -olumsuz emir- olmak üzere aynı kelime kökünden türemiş iki fiil arasındaki zıtlık) olmak üzere ikiye ayrılır. İki anlamı olan bir kelimenin cümlede kastedilmeyen uzak anlamıyla bir başka kelime arasında zıtlık/karşıtlık olması, **ihâm-ı tezâd** olarak adlandırılmaktadır.

Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde birçok tezat örneği yer almaktadır. Bunlardan tarafımızca seçilen birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

Çahr itdüğü **ganî**'i çara yire yutdurur

Lutf idüğü **fakîr**üñ ider çûpin ejdehâ (k.1/22)

“-Allah (c.c.)- kahrettiği zengini yerin altına gömer, lütufta bulunduğu fakirin çöpünü de ejderha yapar.” Beyitte belirtildiği üzere kahr et- ve lutf et- ile ganî ve fakîr kelimeleri arasında tezat ilişkisi vardır. Bu kelimeler arasındaki zıtlık hem kelime düzeyinde hem de beyitteki sağladıkları anlam çerçevesindedir.

Başlar üstinde yer iderse ‘aceb midür ‘Ağâ

Çünkü sen serv-i revānuñ **ayağı toprağıdur** (g.33/5)

“Atâ, başlar üstünde yer bulursa buna şaşılır mı? Çünkü o, senin gibi uzun boylu bir güzelin ayağının toprağıdır.” Beyitte iki deyimle oluşturan tezat, bir insanın toplumda sahip olabileceği iki farklı durumu ifade etmektedir. “Baş üstünde yer itmek” deyimiyile insanlar tarafından saygıyla karşılanmak ve hürmet görmek ve “ayağının toprağı olmak” deyimiyile de bir kişinin diğerinin kölesi olmuşçasına onun hizmetinde bulunması, onun için hayatını feda etmesi anlaşılmaktadır.

İy ‘ Aṭā **hüsreviyüz** gerçi diyār-ı nazmuñ

Lîk her kânde ise ehl-i kemâlûñ **kulıyuz** (g.58/5)

“Ey Atâ, hakikatte nazm ülkesinin sultanıyız ancak bunun dışındaki her yerde olgunluk ehlinin kölesiyiz.” Bu beyitte de hüsrev ile kul kelimeleriyle yukarıda zikredilen anlam dairesi içinde bir tezatlık oluşturulmuştur.

Baña **behr ider** velî âgyāra **kesmez meylini**

Olmasun ‘ âlemde hiç bir **dost düşmenden** yaña (g.8/8)

“Beni kendinden uzaklaştırır ancak başkalarıyla olan bağı koparmaz. Dünyada hiçbir dost, düşmandan taraf olmasın.” Belirtildiği üzere beyitte *dost-düşman* ile *behr et-/meyl et-* birleşik kelimeleri arasında tezat ilişkisi kurulmuştur.

Vaşluñ diler **firâkuñı** añma ‘ Aṭā’ya kim

Şîrîn su’âl idene yaraşmaz cevâb **telh** (g.27/1)

“Sana kavuşmayı dileyen bu Atâ’ya ayrılığından söz etme -çünkü- tatlı dille sorulan soruya kötü cevap verilmez.” Beyitte, *vasl* (kavuşma)-*firâk* (ayrılık) ve *şîrîn* (tatlı)- *telh* (acı) kelimeleri arasında tezat vardır.

Aşağıdaki iki beyitte de *harâb-ma’mûr* ve *zulmet-sirâc* kelimeleri arasında tezat ilişkisi olduğu görülmektedir.

Bu beden şehri **harâb** olmağa yüz tutdı ‘ Aṭā

Dağı **ma’ mûr** olmadı kalbün **harâb-ender-harâb** (g.20/7)

“Atâ, bu beden şehri yıkılmaya yüz tuttu. Bütün yıkılmış kalbin de bayındır olmadı.”

Mihrdür rûşen iden gönlünü her gice ‘ Aṭā

Zulmet ol hâneye kim olmaya içinde **sirâc** (g.24/7)

“Atâ, her gece gönlünü aydınlatan güneştir. İçinde mum olmayan bir ev karanlıkta kalır.” Aynı zamanda gece güneş olmayacağı için beyitte geçen “*mihr*” kelimesinin *sevgi* anlamıyla tevriyeli kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca sevgisiz kalmış bir kalbin hali, içinde ışığı olmayan karanlık bir eve teşbih edilerek anlatılmıştır.

4.2.1.3. Leff ü Neşir

Lügat anlamı, “dürüp toplama ve yayma” olan leff ü neşir, iki veya daha fazla sözcük veya hükm zikredildikten sonra bunlarla aralarında ilişki olan sözcük veya hükümlerin sıralanmasıdır. Bunların ilki leff (sarma, devşirip kaldırma) diğeri ise neşri (yayma, saçma, dağıtma) meydana getirir.

Müretteb (Düzenli, Sıralı) Leff ü Neşir: Zikredilen ilk kelime veya hükümlerle bunlara karşılık gelen, bunlarla ilişkili unsurların aynı sırayı takip ettiği leff ü neşirdir.

Müşevveş (Düzensiz) Leff ü Neşir: Zikredilen ilk kelime ve hükümlerle bunlara karşılık gelen unsurlar arasında aynı sıranın olmadığı leff ü neşirdir.

Üsküplü Atâ'nın şiirleri arasında yer alan bazı leff ü neşir örnekleri (ilk üçü müretteb ve son ikisi müşevveş) aşağıda alakalı oldukları kelimeler numaralarla belirtilerek verilmiştir.

Hârdan olma kem ü bir gül ele getüri gör

Servden olma deni bir leb-i cüy it makarı (k.11/29)

“Dikenden kötü olma elinde bir gül götür, serviden alçak olma bir ırmak kenarında karar kıl.” Beyitte sırasıyla “*hârdan-servden*”, “*kem-deni*” ve “*bir gül ele getüri gör-bir leb-i cüy it makarı*” kelime ve kelime grubları arasında müretteb leff ü neşir ilgisi vardır.

Sözlerüñe cânum iy la' l-i şeker-bârum fidâ

Gözlerüñe 'ömrüm iy zülf-i siyehkârum fidâ (g.5/1)

“Ey şeker dudaklım, sözlerine canım fedadır. Ey siyah saçlım, gözlerine ömrüm fedadır.” Beyitte ilk mısradaki “sözlerüne, cânum, iy la'l-i şeker-bârum ve fidâ” ifadeleriyle ikinci mısradaki “gözlerüne, ömrüm, iy zülf-i siyehkârum ve fidâ” ifadeleri arasında ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki iki mısradaki da sıralı olduğu için müretteb leff ü neşir vardır.

İçersem âb-ı hayvânı lebüñsüz baña kan olsun

İçerseñ sen benim kanum şü gibi nüş-ı cân olsun (g.84/1)

“Sensiz (dudağın olmadan) hayat suyunu içersem bana kan olsun. Sen benim kanımı su gibi içersen sana afiyet olsun.” Sırasıyla ilk ve ikinci mısradaki “içersem-içersen”, “âb-ı

hayvânı-kanum” ve “kan olsun-nûş-ı cân olsun” ifadeleri arasında varolan ilgi dolayısıyla burada yine müretteb leff ü neşir örneği görülmektedir.

Sen güzeller içre gül gibi nice mümtâz isen

Ehl-i ‘ışk içre ‘Atâ bülbül gibi mümtâz olur (g.42/7)

“Sen güzeller içinde gül gibi seçkin isen Atâ da aşk ehli içinde bülbül gibi seçkin olur.”

Beytin ilk ve ikinci mısra’ındaki “sen-Atâ”, “güzeller içre-ehl-i aşk içre”, “gül gibi- bülbül gibi” ve “mümtâz isen-mümtâz olur” ifadeleri arasında düzenli olmayan bir ilişki vardır. İlk mısradaki sevgiliyle ikinci mısradaki da âşıkla ilgili kelimelerin zikredildiği bu beyitte müşevveş leff ü neşir vardır.

Bağrum firâk odıyla yanmış kebâba beñzer

Keyfiyyet ile şî’rüm rengîn-şarâba beñzer (g.37/1)

“Gönlüm ayrılık ateşiyle yanmış kebaba benzer. Şiirim de nitelik olarak renkli bir şaraba benzer.” Beytin ilk ve ikinci mısra’ındaki “bağrum-şî’rüm”, “firâk odıyla-keyfiyyet ile”, “yanmış kebaba-rengîn şaraba” ve “benzer” kelimeleri arasında ilgi bulunmaktadır. İki mısradaki bu kelimeler, düzensiz sıralandıkları için burada müşevveş leff ü neşir yapılmıştır.

4.2.1.4. Tevriye

Kelime anlamı “bir haberi saklayarak bir başka söz ve haberi öne çıkarmak” olan *ihâm* ve *tahyîl* sözcükleriyle de adlandırılan tevriye, edebiyat terimi olarak “şiir ve düz yazıda yakın ve uzak iki anlamı olan bir sözün zihne yakın gelen anlamını değil de uzak anlamını kastetmektir. Bahsi geçen bu iki anlamın ikisi de gerçek olabileceği gibi biri gerçek diğeri de mecazî olabilir. Ancak kelimenin her iki anlamının da biliniyor olması lazımdır. Konuya dair Atâ Dîvânçesi’ndeki bazı örnekler şu şekildedir:

Bilindiği üzere *sormak* fiili Türkçe’de *emmek* ve *soru sormak* mânâlarından her ikisini de karşılamaktadır. Aşağıdaki üç beyitte bahsi geçen kelimenin bu iki anlam çerçevesinde tevriyeli kullanımı görülmektedir.

Şorduğumca ağzınıñ varını yok dimez nigār

Hîç olsa olmaz anuñ gibi bir şîrîn cevāb (g.21/2)

“Sevgili, ağzının varını sorduğumda yok demez. Yok olsa da onun gibi tatlı cevap olmaz. ”
Beyitte sormak kelimesi hem soru sormak hem de emmek anlamında tevriyeli kullanılmıştır. Bununla birlikte beyitte geçen *yok* ve *hiç* kelimeleri iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunlardan ilki *hayır* anlamında olumsuz cevap ifadesi iken diğeri *sevgilinin dudağının yok denecek kadar küçük* olduğunu dile getirmektedir.

Bir dem içre ‘ asker-i derd ü ğam-ı devrānı şor

Bezm meydānında oldı sākīyā şaf-der kadeh (g.25/6)

“Ey saki, bir an feleğin gam ve dert askerini sor! Kadeh, içki meclisinde yiğit bir er oldu.”
Beytin ilk mısra’ında geçen *dem* ve *sor* kelimeleri bunun tevriyeli anlaşılmasına imkân vermektedir. Mısra “Bir şarap (kadeh) içinde feleğin gam ve dert askerini iç” olarak da nesre aktarılabilir. O bir kadeh şarapla feleğin gam askerini (onun sana çektirdiklerini) iç (öldür, yok et). Yani derdini bir kadeh şarap içerek unutabilirsin gibi bir anlamın kastedilmesi mümkündür.

Bağrı hūn olmuş şurāhīnūñ içinde derdi var

Boynını egmiş döker derdin acır ağlar kadeh (g.25/2)

“Sürahinin yüreği kan olmuş içinde derdi var. -O-, kadehin önünde boynunu eğip üzülmek derdini anlatır.” Beytin ilk mısra’ındaki *durd* kelimesi hem yazım hem de anlam olarak tevriyeli kullanılmıştır. Kelime, *dürd* (tortu, çöküntü) olarak da okunmaya elverişlidir. Temsilî teşbihe de örnek teşkil eden bu beyitte sürahi, dertli bir kişi ve kadeh de onun derdini dinleyen dert arkadaşı olarak kişileştirilerek dertleşen iki dostun olduğu bir tablo çizilmiştir. Ancak diğer taraftan bilindiği üzere üzüm suyunun şarap olması için bir müddet beklemesi gerekmektedir. *Acımak* fiili üzülmek anlamının yanında halk arasında *bir yiyeceğin tarihinin geçmesi, tadının acıması* mânâsında kullanılır. Bu bağlamda düşündüğümüzde gerçekte sürahinin içindeki şarap belli bir süre bekledikten sonra acımış (diğer gıdalara nazaran şarab ne kadar çok bekletilirse o kadar makbuldür) hatta içinde tortu (*dürd*) oluşmuştur ve içilmek amacıyla kadehe konulmaktadır. Bu suretle beyitte sürahiden kadehe şarap doldurulması güzel bir sebebe bağlanarak hüsn-i ta’lîl yapılmıştır.

Yine gördüm gice zülfünü düşümde ‘acebâ

Dile ğam mı görünür başuma *sevdâ* mı gelür (g.41/2)

“Gece yine düşümde saçını gördüm acaba gönlüme gam mı görünür başıma sevda mı gelir?” Şair, beyitte rüyasında sevgilinin saçını gördüğünü ve bunu iki şekilde (sevda ve gam) yorumladığını ifade etmektedir. Beytin ikinci mısra’ındaki sevda kelimesi, *dert*, *aşk* ve siyahlık olmak üzere iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Ayrıca gice, zülf, gam ve sevda kelimeleri arasında sevda kelimesinin siyah anlamını da karşılması sebebiyle îhâm-ı tenâsüb olduğu görülmektedir.

Hüb-ı zeyn itdüm hayâlün gülleriyle çeşmimi

Bir *kezin* seyr eyle gel yayuña gülzârum fidâ (g.5/4)

“Senin hayalinin gülleriyle gözümü süsledim. Kaşına gül bahçem feda olsun! Bu yeri gel bir kerecik dolaş.” Beytin ikinci mısra’ındaki *kez* kelimesi, hem *defa*, *kere* anlamlarını hem de *gezmek* fiilini ifade etmek suretiyle tevriyeli kullanılmıştır. Dolayısıyla “bir kerecik dolaş” anlamının yanında “bir gezin etrafa bak” şeklinde de anlaşılabilir.

Var ise kelimesi de sormak kelimesi gibi tevriyeli kullanılmaktadır. Bu kelime, bir durum için şart bildirmenin yanında “ihtimal, galiba, olsa olsa, zannımca” gibi anlamları da karşılamaktadır. Aşağıdaki ilk beyitte sevgilinin sevinç namesine haset edecek bir kişinin varlığından ikinci beyitte de ezelde takdir edilen kismetten şüphe edilmektedir. Bunlarda zikredilen unsurlar, ilk bakışta olabilir gibi gösterilse de aslında içten içe bunların olmadığına inanılmaktadır.

Bahâr ü ‘îdile irdi sürür-nâme-i yâr

Cihânda *varise* ancak hasûd kaldı melûl (k.13/10)

“Bahar ve bayramla sevgilinin sevinç namesi -her yere- ulaştı. Dünyada sadece hasetçi kimse bundan mahzun kaldı.”

Var ise kısm-ı ezelden iy ‘Atâ

Cân-ı âşıkdan düşübdür cüz belâ (g.11/6)

“Ey Atâ, ezelde bölüştürülen kismetten varsa/gâliba âşığın canından bir parça bela düşer.”

4.2.1.5. Hüsn-i Ta'lîl (Güzel Sebebe Bağlama)

Hüsn-i ta'lîl, -gerçekte var olan- bir hadiseye veya bir duruma ifadeye güzellik katacak tarzda kendi sebebi dışında içinde bulunulan ruh halinin etkisiyle hayalî bir sebep göstermektir. Bu sanattan beklenen yararın sağlanabilmesi, şairin öne sürdüğü hayalî sebebe inanması ve okuyucuyu da inandırmasıyla olur. Aksi takdirde şair, işaret ettiği sebepten kuşku duyuyorsa bu **şibh-i hüsn-i ta'lîl** olarak adlandırılır.

Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde temsilî teşbihle beraber bulunan birçok hüsn-i ta'lîl örneği bulunmaktadır. Şair, bunların çoğunda aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere servinin yaşam ortamı, goncanın açılması, lalenin kızıl rengi, suyun akması, şafak kızılılığı gibi günlük yaşamda nasıl vuku bulduğu pek düşünülmeyen, kanıksanmış birçok tabiat olayının gerçekleşmesini güzel sebeplere dayandırarak açıklamıştır.

Yollarda seyrüni işidüb sâ'ilûn gibi

Bir ayağ üzere ırmış ider intizâr serv (k.9/29)

“Servi, senin yollarda dolaştığını duyup bir dilenci gibi tek ayak üzerinde –seni- beklemektedir.” Bilindiği üzere servi ağaçları genellikle yol veya su kenarlarında olmaktadır. Ancak şair, servinin bulunduğu yeri ve şeklini onun dilenci olmasına bağlamaktadır.

Gül yanağıyla cihân cennete ta' n eyleyeli

Çāk ider ğayretile çehresini her gönçe (k.10/21)

“Dünya, Senin gül yanağından dolayı cenneti ayıplayalı, her gonca kıskançlıkla yüzünü yırtar.” Beyitte goncaların açılması, onların sevgilinin yanağının kırmızılığını kıskanmasıyla ilişkilendirmektedir. Böylece doğal bir olay, güzel bir sebebe bağlanmıştır.

Lâle dehşetden kızar ' arz itse gül-rûlar cemâl

Şâhlar öñince yansa tañ degül fânûs-ı al (g.76/1)

“Gül yüzlüler güzelliklerini gösterdiklerinde lale, şaşkınlıktan kızarır. Sultanlar önünde kırmızı fener yansa buna şaşılır mı?” Beyitte lalenin kırmızılaşması (kırmızı renkli olması) onların bahçede yeni açılan kırmızı güllerin güzelliği karşısında duydukları şaşkınlığa

bağlanmış. Burada güller sultan, onların önünde duran laleler de sultanların önünde yanan kırmızı fenerler olarak düşünülüp orijinal bir temsilî teşbih yapılmıştır.

Şafağ didikleri her şubh-dem ufukda nedür

Siler eteğine çarh eyledikce kan hancer (k.4/4)

“Her sabah vakti, şafak dedikleri nedir? Hançer, felek döndükçe eteğine kan siler.” Bu beyitte şair, seher vaktinde şafakta oluşan kızılığının oluşum sebebini bilinenden farklı bir sebebe dayandırmıştır. Gece ve gündüz her gün hiç bıkmadan savaş iki düşmandır. Sabah vakti gündüz akşam vakti ise gece bu savaşın galibi olmaktadır. Her ikisi de galibiyetinin ardından hançerine bulaşan kanı eteğine silmektedir. Bu sebeple hem akşam hem de sabah ufukta bir kızılık oluşmaktadır. Şair de şafaktaki kızılığı bu bağlamda ele almıştır.

Zâr zâr ağladuğum gördükçe sular çağlar

Çeşmeler gözyaşını döküb benümçün ağlar (g.38/1)

“Bağırı bağıra ağladığımı gördükçe sular çağlar. Çeşmeler, gözyaşlarını benim için ağlarlar.” Şair, burada akarsuların ve çeşmelerin taşarcasına akmasını onların kendisi için üzüldüğüne bağlamaktadır.

4.2.1.6. Tecâhül-i Ârif (Bilmezlikten Gelme)

Şiir veya düz yazı bir metinde sanatkârın -sebebini ve ne olduğunu bildiği- bir durumu, bir noktaya bağlı olarak bilinmiyormuş gibi dile getirmesidir. Tecâhül-i ârif, övgü ve yergide mübalağa, hayranlık, kendinden geçme, sevinç esnasında duyulan heyecan, kınama ve neşelendirme gibi maksatların ifadesinden kaynaklanır. Bu sanatta, -cevap beklenmeden- soru sorma gibi bir durum söz konusu ise bu, **istifham** olarak adlandırılmaktadır. Konuya ilgili Atâ'nın şiirleri içerisinde tespit edilen birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

Boyuñ bu luţfile bir tâze gül-nihâl midür

Yanında hâr mı bu yoksa cân-sitân hancer (k.4/25)

“Senin boyun bu lütufla taze bir gülfidanı mıdır? Yoksa yanındaki diken, can alıcı bir hançer mi?” Beyitte sevgilinin boyu, gülfidanına ve gülün dikenleri de kişinin yanında

taşıdığı hançere benzetilmiştir. Şair, hem sevgilinin boyunun gül fidanı hem de güldeki dikenin hançer olmadığını bilmezlikten gelmiştir.

Bu serv ayağına yüz uran sebzeler midür

‘Uşşâkdur ayaklara düşmüş nigâr serv (k.9/9)

“Servinin ayağına yüz süren çimenler midir? Güzel servi, ayaklarına düşenler âşıklardır.” Bu beyitte de şair, servi ağacının dibinde yetişenin çimen olduğunu bilmezlikten gelmiş ve hatta serviyi sevgiliye çimenleri de onun ayağına kapanan aşıllara benzetmiştir.

Zülfün mi bu ne iki ‘aceb per-i zâg mı

Yâ mâr k’olmuş aña maḥall-i qarâr serv (k.9/26)

“Acaba bu iki şey senin saçın mı, yoksa karga kanadı mı? Ya da yılan mı ki o serviyi – servinin dalını- mesken tutmuş.” Şair burada sevgilinin iki omzuna düşen saçlarını bilmezlikten gelerek onun ne olduğu hakkında tahminlerde bulunmuştur. Bu bağlamda sevgilinin siyah saçını, ilk mısradaki karganın kanatlarına ikinci mısradaki da servi ağacında bulunan bir yılanı benzetmiştir. Ayrıca bu beyitte servi, sevgiliye ve mâr da onun saçına teşbih edilerek açık istiâre yapılmıştır.

Bu bî-vefâ cihānuñ içinde ‘Aṭâ seni

Derd ü belâyiçün mi yaratdı Ḥudâ ‘aceb (g.19/7)

“Aṭâ, bu vefasız dünyada Allah seni dert ve bela için mi yarattı acaba?” Bu dünya sıkıntı yeri ve gurbet diyarıdır. Şair, bu durumu bilmiyormuşçasına ve biraz da şikâyet edercesine kendisinin dert çekmek için mi yaratıldığını sormaktadır.

Ya bir kırmızı gülün âbdâr yaprağı mı

Ya ṭamdı bir güle bir kıatre taze kan ḥancer (k.4/13)

“Hançer, senin kırmızı gülünün güzel yaprağı mı yoksa güle damlayan bir damla taze kan mıdır?” Şair, beyitte hançerin vasfı ve gülün rengi ile ilgili bilmezlik ifadeleri kullanmıştır. İlk mısradaki hançerin bir gül yaprağı ve ikinci mısradaki da gülün rengini hançerden düşen bir damla kandan aldığını bunların asıl durumlarını bilmiyormuş gibi sormuştur.

4.2.1.7. Sürekli Niteleme (Tensîkü's-Sıfât)

Kelime anlamı, “Bir varlığın niteliklerinin sıralanması” olan tensîkü's-sıfât, edebî bir terim olarak “manzum ve mensur bir metinde art arda sıralanan sıfatlarla bir şahsı veya nesneyi nitelemektir.” Gerçek veya hayalî olabilen bu sıfatlar, bahsedilen varlığın zihindeki tasavvur edilmesini ve muhatabın nitelenen varlık üzerine odaklanmasını sağlamaktadır. Ancak her mısra veya beyit, söz ve anlamca kendi içerisindeki bütünlüğü korumalıdır. Üsküplü Atâ'nın sevgilinin fiziksel özelliklerine yönelik yaptığı nitelermelerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

Başdan ayağa dehân oldu senüñ vaşfuñ için

İy yüzi gül şacı sünbül boyı ‘ar‘ar gönçe (k.10/30)

“Gonca, senin güzelliğini anlatmak için –bütün varlığıyla- bir dil oldu. Ey yüzü gül, saç sümbül, boyu servi –gibi olan sevgili-.”

Sözi dürden la‘li gevherden teni cāndan laţif

Anuñ-içündür desünler ma‘den-i elţaf āna (g.14/3)

“Sözü inciden, dudağı mücevherden, teni candan daha güzel-dir.- Ona güzellik madeni demelerinin sebebi budur.”

Bāğda çün gül biter çok dürlü serv-i nāz olur

Bir senüñ gibi lebi gönçe sehî-ğadd az olur (g.42/1)

“Bağda gül ve çok farklı nazlı servi yetişir ancak senin gibi dudağı gonca ve düzgün boylu olanı az bulunur.”

Ağzı gönçe bili ince serv-ğāmetler seven

Ehl-i nāz u nükte-perdāz ü bülend-āvāz olur (g.42/4)

“-Senin gibi- ağzı gonca, beli ince ve servi boyluları seven –kişi- naz ehli, nükteli konuşan ve yüksek sesli olur.”

Bir elā gözli kıyāmet kızınıñ kırbānı

Bir yüzi gün şacı dün kaçşı hilālün kıulyuz (g.58/4)

“-Biz- yüzü gün (parlak), saçı dün (siyah), kaşu hilal ve ela gözlü bela kuzusunun - sevgilinin- kurbanıyız.”

Yukarıdaki beyitlerde Dîvân şii geleneği bağlamında sevgilinin yüzü güle ve güneşe, saçu sümbüle, boyu serviye, dudağı goncaya, kaşu hilale ve sözü de inciye benzetilerek övülmüştür.

4.2.1.8.Tecrid

Kelime anlamı, “bir şeyi elbisesinden veya kabuğundan soymak” olan tecrid, belâgat terimi olarak, sözü söyleyenin insan dışındaki herhangi bir canlıya, bir eşyaya veya nesneye insanmış gibi hitap etmesidir. Bu sanatın icrasında kişileştirme olduğundan bu, kapalı istiâre ve teşbihle de ilişkilidir. Dîvânçede yer alan bazı tecrid örnekleri şöyledir.

İy gönül ‘ âlemi sen şanma şaşın cāy-ı maşar

Bir güzergāh-durur bu gelen elbette gider (mü.1/1)

“Ey gönül, sen dünyayı kalınacak bir yer zannetme! Bu, gelenin bir gün mutlaka gideceği bir geçittir.”

Ölmedin cennete girmek diler iseñ **iy dil**

Kūyınuñ bād-ı revān-bağşına olsun hevesüñ (g.73/6)

“Ey gönül, ölmeden cennete gitmek istersen, hevesin onun köyünün esen rüzgârına olsun.”

Benzer örnekler için şu beyitlere bakılabilir: **Gönül** (g.23/4, g.53/1, g.61/1, g.61/6, g.81/1), **Dil** (g.57/4, g.78/2, g.81/4, k.2/12).

İy şabā irgür vefâtını ‘ Aţā’nuñ yâra di

Şimdiden girü vefā būyın anuñ ħākinden al (g.75/7)

“Ey saba, Aţā’nın ölümünü yâre ulaştır. Bundan sonra vefa kokusunu onun mezarının toprağından al.”

İy felek beñzer bu döne döne ser-gerdānlıgım

Bir emānet idi boynunda ki dā gördüñ baña (k.9/3)

“Ey felek, döne döne bu sersemliğim, boynunda olan ama bana dert gördüğün bir emanete benzer.”

4.2.1.9. Mübalağa

Bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak abartılı olarak dile getirilmesine mübalağa adı verilmektedir. Mübalağada var olan veya var olduğu iddia edilen durum aklın kabul edeceği derecede ise veya oluşu önceden görülmüş ise **tebliğ**; olduğu hiç görülmemiş ancak aklen olabilir ise **igrāk** ve gerçekleşmesi aklen hiçbir suretle mümkün değilse **gulüv** adını alır.

Cāndan āh itdükce ağızumda görinen dil degül

Bir kızıl yalıñ durur güyā ki āteşden çıkar (g.35/2)

“Gönülde ah ettikçe ağızda görünen dil değil, sanki ateşten çıkan kırmızı bir alevdir.” Şair, beyitte dertli gönlünü yanan ateşe ve dilini de bu ateşin alevlerine benzetmiştir. Burada kişinin konuşmada kullandığı dilin alev şeklinde hayal edilmesi aklen mümkün değildir. Bu sebeple gulüv mübalağa yapılmıştır.

Bir ħarfini dīvāne olur kim işidürse

Şol nazmı ki hicründe ‘ Aṭā defter idübdür (g.51/5)

“Atâ, bir harfini işitenin deli olacağı bu şiiri, senin ayrılığında defter etmiştir.” Beyitte bahsi geçen şiirin okuyan kişiyi deli edecek surete olduğu mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir. Bu durum, aklen mümkün olabileceğinden burada igrak mübalağa yapıldığı söylenebilir.

Aşağıda sevgiliden ayrı olan âşğın gözlerinden akan yaşların, ilk beyitte, bir insanı boğacak seviyede olduğu, ikincisinde derya haline geldiği, üçüncüsünde kabile oluşturacak kadar fazla olduğu ve son beyitte de Hz. Nuh’un kıssasında zikredilen tufandan dehşetli olduğu dile getirilmiştir. Bunlar akla uygun olmadığından gulüv mübalağa olarak adlandırılabilir.

Gözleri yaşına ğarķ oldu ‘ Aṭā’nuñ ıtut elin

Nedür iy serv-i revān saña temāşā mı gelür (g.41/5)

“Gözleri yaşına boğuldu, senin Atâ’nın elini tut. Ey uzun boylu sevgili nedir, sana seyir mi gelir?”

Hicrile gözlerüm yaşı deryāya döndügin

Kim seyr idegelürse nazardadır āb telḫ (g.27/3)

“Ayrılıkla gözlerimin yaşının derya haline geldiğini, her kim bakarsa suyun acı olduğunu görür.”

Her gice iki gözüm rüşen idüb meş‘aleler

Gönderür eşk-i dürinden derüñe kâfileler (g.50/1)

“İki gözüm, her gece meşaleler yakarak senin kapına gözyaşı incilerinden kâfileler gönderir.” Beyitte gözler meşaleye ve gözlerden akan yaşlar da bir menzile ulaşmaya çalışan kâfileye benzetilerek orijinal bir teşbih yapılmıştır.

Eşki yanında ‘ Aṭā’nuñ kim aña ṭufān günin

Nice biñ yıl geçdi irişince ṭufāndan aña (g.10/7)

“Atâ’nın gözyaşları yanında kim Tufan gününü anar. Tufandan ona ulaşana kadar ne kadar bin yıl geçti.”

Aşağıdaki beyitlerde de sevgilinin güzelliği, farklı ifadelerle abartılı bir şekilde dile getirilmiştir. Bu beyitlerden ilki igrāk ve diğerleri de gulüv mübalaĝa olarak tanımlanabilir.

Sen bu ḫüsn ile olaldan ḫüblar ser-defteri

Şıfr yerine şayılır oldu mäh u āfitāb (g.20/2)

“Sen bu güzellikle güzeller defterinin başına yazıldığından beri ay ve güneş sıfır yerine sayılır oldu.”

Āba düşdükçe yüzün ‘ aksi gider kendüden āb

Ḳılsa ol āba nazar ditrer felekde āfitāb (g.21/1)

“Yüzünün aksi, suya düştükçe su, kendinden geçer, gökyüzündeki güneş, o suya baktığı zaman sarsılır.”

Ḥüsn-i bî-hemtâ-yı yâri kimseler vaşf idemez

Ne kadar şâf olsa mir‘ât olamaz evşâf aña (g.14/6)

“Yârin benzersiz güzelliğini kimseler tarif edemez. Ne kadar saf olsa da ayna, onu vasıflandıramaz ”

Ḥüsnüñi seyr eylesün dünyâda cennet isteyen

Sözlerüñden geçmesün şol kim diler âb-ı zülâl (g.76/4)

“Dünyada cennet –görmek- isteyen senin güzelliğini seyretsin, billur su isteyen –kişi- de senin sözlerini dinlesin.”

4.2.1.10. Tekrir

Tekrir, bir ibaredeki kelimelerin aynı anlamda yinelenmesidir. Bu, ifadenin kuvvetlendirilmesi, ifadeye açıklık kazandırılması, ahengin sağlanması ve muhatabın dikkatini metne çekme gibi durumlara olumlu katkılar sağlamaktadır. Ancak tekririn anlam ve ses olarak metni pozitif yönde etkileyip etkilemediğine dikkat edilmelidir. Üsküplü Atâ Dîvânçesi’nde tespit ettiğimiz tekrir örneklerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

Çok oñmaduklar oñdı ben oñmağa çâre yok

Çok derde em bulındı bulunmaz baña devâ (k.1/60)

“Çok talihsiz, düzeldi ben bedbahta çare yok. Çok derde ilaç bulundu ancak benim derdime deva bulunmaz.” Beyitte “onmak” kelimesinin fiil ve isim hali ile “çok” sıfatı aynıyla tekrar etmiştir. Ayrıca beyitte Farsça “çâre”, Arapça “devâ” ve Türkçe “em” kelimelerinde anlam tekrarı yapılmıştır.

Kim bulsa bugün yârini yarın da bulur ol

Bulmasa bugün yârini yarın da gedâdur (k.2/40)

“Kim bugün sevdiğini bulursa yarın da bulur. –O kişi- bugün sevdiğini bulamazsa yarın da yoksuldur.”

Yā ‘ışka yapış yā hırede kim hıred u ‘ışk

Kimsesi yoğ öksüzlere hoş ata anadur (k.2/47)

“Ya aşka sarıl ya da akla ki akıl ve aşk, kimsesi olmayan öksüzlere iyi baba ve annedir.”

Bir sūz gerek sözde ki te’sir ide cāne

Bir sözdeki sūz olmaya ol bād-ı hevādur (k.2/57)

“Sözün gönle tesir etmesi için bir ateş gerekir, bir sözde ateş olmazsa o kuru ve boş bir sözdür.”

Biñ ‘âşık öldürür gözi bir merhabā ile

Öldürdi reşk ile beni derd ile merhabā (g.2/6)

“-Sevgilinin- gözü bir merhabayla bin âşık öldürür. –O- merhaba, beni kıskançlık ve dert ile öldürdü.”

Ger dilim dilim dilerse bağrumı peykān-ı dost

Her dilim bir dil olub ol dem diye kim xanı dost (g.23/1)

“Sevgilinin -kirpiğinin- oku, gönlümü dilim dilim dilerse, o zaman her dilim, bir dil olup der ki: Sevgili nerede?”

Hemān şol cūy-ı sürh-āb üzre beñzer murğ-ı sürh-āba

Yaşum sürh-ābınuñ her bir habābı aḡsa hūn-āmiz (g.59/4)

“Kanla karışık akan gözyaşı damlalarımın her kabarcığı, şu kızıl ırmak üzerindeki kırmızı su kuşuna benzer.”

Aşağıdaki gazelin bütününde de göz kelimesinin tekrar ettiği görülmektedir.

Gazel 82

- 1 Gözlerüñdür güzelüm göz göre xanuma giren
Göze göz gerçi ki gözlense ‘ayān olmaz iñen
- 2 Gözlerüñ gibi güzellerde göz olmaz güzelüm
Gözlesem gözünü tañ mı iki gözüm gibi ben

- 3 Göz idüb gözden ırağ itdi beni ala gözün
Göz göze baksa gerek kıılma gözüm nürü fiten
- 4 Çün güzelleri göz ile gözedür pîr-i hured
İki gözüm aña gözlük gibi oldu rüşen
- 5 Gözümün gözi gözündür gözüm anı gözedür
Bu ‘ Aṭā bendeñi gözden bırağub gözleme sen

4.2.3. Lafızla İlgili Sanatlar

4.2.3.1. Ses Tekrarına ve Benzeşmesine Dayalı Sanatlar

4.2.3.1.1. Cinas

Lügat anlamı, “iki veya fazla şeyin birbirine benzemesi” olan cinas, manzum veya mensur bir metinde anlamları farklı olan kelimeler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliğidir. Bir ibarede cinas aranabilmesi için isim veya fiil yahut kelime köküne getirilmiş ek olmak üzere en az iki sözcük olması gerekir. Bu kelimeler arasındaki benzerlik, harflerin türü, harekesi, sayısı ve sırası olmak üzere dört hususta aranmaktadır. Buna göre de cinas iki kısma ayrılmaktadır.

Tam Cinas: Cinası oluşturan lafızlar arasında yukarıda zikredilen dört hususta da tam bir uyumun olduğu cinastır. İkiye ayrılır.

Basit Cinas: Cinası oluşturan lafızların tek bir kelimedden ibaret olmasıdır. (yüz – insan yüzü- ve yüz –sayı-)

Mürekkeb Cinas: Cinası oluşturan lafızlardan en az birisinin iki kelimedden (iki tam veya iki kelimenin birleşen hecelerinden) meydana gelmesidir. (güle nâz ve gülen az)

Tam Olmayan Cinas: Cinası oluşturan lafızlar arasında benzerlik bulunmasına karşın, yukarıda bahsi geçen (harflerin türü, harekesi, sayısı ve sırası) dört hususta farklılık olmasıdır.

Cinâs-ı Mütekârib: Cinası oluşturan sözcüklerdeki harflerin cinslerinin farklı olmasıdır. Yalnızca birer harfte olan bu farklılıkta harflerin mahreçleri birbirine yakın ise *cinâs-ı muzâri* (safer / sefer), birinden tamamen farklıysa *cinâs-ı lâhik* (sâil /sâir) olarak adlandırılır.

Cinâs-ı Nâkıs: Cinası oluşturan kelimelerdeki harflerin sayıca farklı olmasıdır. Bu, bir kelimelerden birinin harf sayısı diğerine göre az olduğu için “nâkıs” olarak adlandırılmıştır. Fazla olan harf kelime başında ise *cinâs-ı merdûf* (âdem /dem); ortasında ise *cinâs-ı mutarraf* (cem/câm); sonunda ise *cinâs-ı müktenif* (dîvân/dîvâne) olarak adlandırılır.

Cinâs-ı Muharref: Cinası oluşturan kelimelerin hareke ve sükûnda farklılık göstermesidir. (cennet/cinnet, verd/vird)

Cinâs-ı Musahhaf/ Cinâs-ı Hattî: Cinası oluşturan kelimelerdeki noktalı harflerde farklılık olmasıdır. (hâ'iz/câ'iz, âkıl/gâfil)

Cinâs-ı Kalb: Cinası oluşturan kelimelerdeki harflerin sıralanışının farklı olmasıdır. Bu cinasta kelimeler aynı harflerden oluşur. Bunlar sondan başa doğru sıralandığında başka bir sözcük oluşuyorsa bu *tam bir kalb* (*kalb-i kü*), sadece aynı harflerden oluşuyorsa bu *eksik bir kalbtir* (*kalb-i ba'z*).

Üsküplü Atâ'nın şiirleri arasında birçok cinas örneği vardır. Bunlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Merdüm-i çeşmüñ ki küt itdüñ bugün kıandan aña

Cân verenlere nihâyet yok beni kıandan aña (g.10/1) tam cinas

Gazelin redifini oluşturan “ana” kelimesi, kafiye kusuru olmakla birlikte cinaslı kullanılmıştır. İlk mısradaki “ona” anlamında ve ikinci mısradaki da “anmak” anlamını ihtiva etmek suretiyle tam cinas (basit) oluşturulmuştur.

Mesken olalı senüñ hayl-i hayâlüne gönül

Her dem ol ğamze deler bağrumı her ğam zedeler (g.29/4)

Beyitte iki kelimededen oluşan “gamze deler” ve “gam zedeler” kelimeleri arasında tam mürekkebi cinas -cinâs-ı müteşâbih- ilişkisi vardır.

Aşağıdaki yedi beyit, tam olmayan cinaslardan cinâs-ı mütekâribin cinâs-ı lâhik kısmında incelenen cinaslara örnek gösterilebilir. Bunların ilk harfleri ve mahreçleri farklıdır. (kûy-rûy, şarâb-harâb, dost-post, gayr-seyr, cefâ-vefâ, ger-her, gül-mül)

Seyr-i kûyuñdan murâdum vaşl-ı rûyuñdur hemîn

Doştum cennet gerekmez ‘âşıkâ dîdârsuz (g.55/3)

Mey-gün lebüñden içdi meger kim şarâb-ı nâz

Her güşede yatur gözi mest ü harâb-ı nâz (g.54/1)

Dost için posta girmiş [bir] ğarîbüñ misk-i Çîn

Derd ile bağı delik düşmiş yetimüñdür güher (g.40/3)

Gün gibi ğayra uyub ‘âlemi seyr itmekden

Ķuţbveş kendü maķâmında iķâmet yigdür (g.36/5)

Ol meh-liķâ cefâlar iderse baña ‘atâ

Ma‘nâda ol cefâ degül eyler vefâ ‘atâ (g.4/1)

Ger bu hüsn ile temâşâ ide cennet gülşeni

Her kemâl ile kuşurun bile cennet gülşeni (k.15/1)

Gül gül olduğı budur mül nüş idince ‘arîzüñ

Pür-gül olur tal‘ atüñ bāğında her kaçre şarâb (g.21/5)

Aşağıdaki beyitte geçen *eser* kelimesi ilk mısradaki *peltek se* (eser, yapıt anlamında), ikincisinde *sin harfîyle* (esmek anlamında) yazılmış olup tam olmayan cinaslardan cinâs-ı mütekâribin cinâs-ı muzârî türüne örnek gösterilebilir.

Göremez bād-ı seher āhı ğubârından eser

Hāk-i pâyine irüşdüm diyü şavurur eser (g.29/1)

Aşağıdaki iki beyitte geçen “*çağlar-ağlar*”, “*kadem-dem*” kelimelerinde cinası oluşturan kelimelerden birinin ilk harfinin eksik olması sebebiyle bunlar, tam olmayan cinâsın cinâs-ı nâkıs türü içerisine dâhil olan cinâs-ı merdûfa örnek gösterilebilir.

Zâr zâr ağladuğum gördükçe şular çağlar

Çeşmeler gözyaşını döküb benümçün ağlar (g.38/1)

Her demünde yüz dem idüb her kademde biñ kadem

Göresin iy dil tarîk-i ‘ışka girsen yab yab (g.22/4)

Aşağıdaki beyitte belirtilen “*dürd*” ve “*derd*” kelimeleri de harekelerinin farklı olması sebebiyle tam olmayan cinâsın cinâs-ı muharref türüne örnek verilebilir.

Ne gelürse berü şun nüş ideyin şali‘ üme

Dürd-i derdüñ mi irer cām-ı muşaffā mı gelür (g.41/4)

Son olarak aşağıdaki beyitte yer alan “*yâr*” kelimesinin tersten okunmasıyla “*rây*” kelimesi oluşturulabildiğinden bu kelimeler, tam olmayan cinâsın cinâs-ı kalb (kalb-i kül) türüne örnek gösterilebilir.

Řalb eyle kendü râyñı tâ ‘ayn-ı yâr ola

Şalb olmaz idi eyleyebilse bevā-yı şalb (g.17/3)

4.2.3.1.2. İştikak

Bir kök ile o kökten türemiş bir veya daha fazla kelimenin aynı ibarede bulunmasıdır (ilm, âlim, malûm, ta'lîm gibi). Bunun bir sanat olarak değerli kabul edilmesi, diğerlerinde olduğu gibi sözde tabî halde bulunmasına ve bu özelliği taşıyan kelimelerin özellikle kullanılmış izlenimi vermesine bağlıdır. Bununla birlikte yazılış ve telaffuzlarındaki benzerlikten dolayı aynı kökten imiş izlenimini veren kelimelerin bir ibarede toplanması **şibh-i iştikak** olarak adlandırılır.

Üsküplü Atâ Dîvânçesi'nde bulunan bazı iştikak örnekleri şunlardır. Aşağıdaki üç beyitte sırasıyla *âmil-ma'mûl*, *fâ'il-mef'ûl*, *figân-efgân* ve *latîf-eltâf* kelimeleri arasında iştikak olduğu görülmektedir.

Yerinde fâ' il-i muhtâr-ı müstenidlerdür

Bu cümle ' **âmil** ü **ma' mûl** **fâ' il** ü **mef' ûl** (k.13/18)

“İmal eden, imal edilen ve yapan, yapılan bütün her şey Allah'ın şahitleridir.”

Kimsenüñ ol mâh-rû âh ü **figân**ın dîñlemez

Nice î' lām eyleyem aḥvâlim **efgân**dan aña (g.14/3)

“Ol ay yüzlü güzel, kimsenin figanını dinlemez iken ona halimi nasıl anlatayım.”

Sözi dürden la' li gevherden teni cāndan **latîf**

Anuñ-içündür desünler ma' den-i **eltâf** aña (g.14/3)

“Sözü inciden, dudağı mücevherden, teni candan daha güzel-dir.- Ona güzellik madeni demelerinin sebebi budur.”

Aşağıdaki beyitlerde zikredilen *miskîn-mesken* ve *dünyâ-denî* kelimeleri arasında ilk bakışta iştikak olduğu düşünülmeyle birlikte bunların hem anlam hem de kök bakımından farklı oldukları görülmektedir. Bu suretle bunlar arasındaki ilişki şibh-i iştikak olarak adlandırılabilir.

Çin-i zülfünden ‘aceb āvāre düşmüşdür gönül

Kim delil ola bu **miskīne** o **mesken**den yaña (g.8/3)

“Gönül, senin zülfünün kıvrımından perişan mı düşmüştür ki o yer, bu miskin için delil olsun.”

Divārına yasdanma bu **dünyā**-yı **denīnūn**

Şakın yıkılır üstüne bir köhne binādur (k.2/4)

“Bu alçak dünyanın duvarına yaslanma sakın üstüne yıkılır -çünkü o- eski bir yapıdır.”
Beyitte geçen *dünyā* ve *denī* kelimeleri, aynı kökten olmamakla birlikte okunuş olarak öyleymiş gibi düşünüldüğünden bu iki kelime arasında şibh-i iştikak vardır.

Aşağıdaki beyitlerde Türkçe kelimelerde olan iştikaka örnek verilmiştir. İlk beyitte sırasıyla dilim (bir şeyden kesilmiş bir parça), dilimlemek ve dil (konuşma organı) ve ikinci beyitte seven (sevme işini yapan) ve sevmek (sev, sev-il-, sev-er) kelimeleri arasında iştikak vardır.

Ger **dilim** dilim **dilerse** bağrumı peykān-ı dost

Her dilim bir **dil** olub ol dem diye kim kıanı dost(g.23/1)

Çünkü her **seveni severler** ü **seven sevilür**

İy ‘Aṭā cān ile **sev** dünyede seni **seveni** (g.100/5)

4.2.3.2. Kelime Tekrarına Dayalı Sanatlar

4.2.3.3. Reddū’l-Acüz Ale’s-Sadr ve İâde

Lügat anlamı, “sonu başa çevirmek” olan reddū’ acüz ale’s-sadr, şiirde beytin, düz yazıda da bir cümle veya ibarenin sonunda yer alan kelimeyi kendisinden önce tekrarlamaktır. Bu benzeyiş, telaffuz ve yazılışıyla anlamı birbirinden ayrı olan kelimeler; telaffuz ve yazılışı aynı, anlamı farklı olan kelimeler ve aynı kökten gelen veya öyle olduğu düşünülen kelimeler olmak üzere üç şekilde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte

beytin son kelimesi, diğerk beytin ilk kelimesi oluyorsa bu da **iâde** olarak adlandırılmaktadır. Üsküplü Atâ'nın şiirleri içerisinde konuyla ilgili tespit edilen birkaç örnek şöyledir.

Aşağıdaki birinci örnekte “*kalb*” kelimesi ilk beytin sonunda *insan yüreği*, ikinci beytin başında da “*değiştirmek*” anlamında kullanılmak suretiyle tekrar edilmiştir. Aralarında cinas ilişkisi olan bu kelimelerle iâde yapılmıştır. İkinci örnekte ise “*hazz/haz*” kelimesi her iki beyitte de hoşlanmak, sevmek anlamında kullanılarak hem tekrîr hem de iâde yapılmıştır. Üçüncü örneğin ilk beytindeki “*Fethî*” kelimesi *güzel*, ikinci beyitte “*feth*” kelimesi *fethetmek* anlamında kullanılarak iâde sanatı icra edilmiştir. Ayrıca her üç örnekte de ilgili kelimelerin ikinci beytin sonunda tekrarlanmasıyla reddü'l-acüz ale's-sadr yapılmıştır.

Gel câm-ı derd-i derûn eliñden giderme kim

Budur cihânda râhat-ı rûh u cilâ-yı **kalb**

Kalb eyle kendü râyuñı tâ ‘ayn-ı yâr ola

Kalb olmaz idi eyleyebilse bevâ-yı **kalb** (g.17/2-3)

Çün vaşlına irdüm ben kûyımı n’idem yârũ

Dîdârı gören ‘âşık eyler mi cinândan **haz**

Hazz almazın cândan sensüz didüm ol yâra

Huş geldi benim sözüm itdi çatı cândan **haz** (g.67/2-3)

Zekānuñ sîbi virür kalb-i za‘ife kuvvet

Teşneyem kandur eyâ tâze cevānum **Fethî**

Feth-i iqlim-i murād-ı dil-i dîvâne gibi

Top-ı ğabğabla olur kal‘a-i cānum **Fethî** (g.101/2-3)

4.2.3.4. Serikât-i Şi'riyye ve Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar

Bir şairin kendisinden önce söylenmiş bir düşünceyi aynı ifadeyle dile getirmesi **serikâti şî'riyye** (şiire ait serikatler) veya **ahz ve serikât** (alma ve çalma) olarak adlandırılır.

Belâgat konusunu ele alan âlimlerden Kazvînî, Telhis adlı eserinde bu konuyu “Serikât-i Şi'riyye veya el-Ahz ve's-Serikâ” başlığı altında iki bölümde ele almıştır. Bunlardan ilki serikâtin açık olduğu durumlar ikincisi de serikâtin açık olmadığı durumlardır.

Serikâtin açık olduğu durumlar üçe ayrılmaktadır. Lafız ve mânânın olduğu gibi alınması *nesh ve intihâl*; mânânın aynı kaldığı sadece lafızların yerlerinin değiştirildiği durumlar *mesh veya igâre*; alıntının lafızda değil de anlamda olması durumu da *selh ve ilmâm* olarak adlandırılmaktadır.

Serikâtin açık olmadığı durumlar için *nazire* (bir şairin diğer bir şairin şiirine aynı vezin, kafiye ve konuda benzer şiir söylemesi), *nakîze* (başka bir şairin şiirine ondaki düşüncelerin aksi yönde olmak üzere şiir yazmak) ve *tevarüd* (iki şairin birbirinden habersiz aynı şiiri söylemeleri) konuları zikredilebilir. Bu suretle aşağıda Üsküplü Atâ'ya ait iki beyit, *tevarüd* kapsamında ele alınmıştır.

Hicrûñ güninde kendümi öldürmek isterin

Düşmenler itmez etdügüm iy dost ben baña (g.6/2)

“Senin ayrılığında kendimi öldürmek isterim. Ey dost, benim bana ettiğimi düşmanlarım bana yapmaz.” Üsküplü Atâ'ya ait olan bu beytin ikinci mısırda ifade edilen anlam, hemen hemen aynı ifadelerle Fuzûlî'nin şu beytinin yine aynı mısra'ında görülmektedir.

Işka saldum men meni pend almayub bir dosttan

*Hîç düşmen eylemez anı ki etdüm men mana*¹⁵⁴

¹⁵⁴ Bkz.: Ali Nihat Tarlan, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s.45.

“Bir dosttan nasihat almayıp ben kendimi aşka gönderdim -âşık oldum-. Hiçbir düşmanın bana yapamayacağını ben kendime yaptım.”

Ma‘ rifet gevherlerin yārāna īşār it ‘ Aţā

Kim ziyān itmez ne deñlü eyleseñ israf āña (g.15/5)

“Atâ, marifet incilerini dostlarına dağıt ki onu ne kadar israf etsen de zarar etmezsin.” Atâ’ya ait bu beyitle aynı anlam dairesinde olan aşağıdaki beyit de XVII. yüzyıl şairlerinden Nef‘î tarafından dile getirilmiştir. Her iki beyitte de şairler kendilerini bir nevi sözün sultanı veya söz hazinesinin sahibi olarak tasvir etmişlerdir.

Girdi miftâh-ı der-i genc-i maânî elime

Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil

“Anlam hazinesinin kapısının anahtarı elime geçti ki âleme dağıtsam israf olmaz.”

Örnek olarak verilen bu beyitlerde hangi şairin hangi şairin şiirinden esinlenerek bunları kaleme aldığına dair somut veriler bulunmamaktadır.

4.2.3.4.1. İktibâs

Kelime anlamı, “ateş yakmak için kor almak” olan iktibâs, manzum veya mensur bir metinde bir metinde bir âyet-i kerîmenin veya hadîs-i şerîfin tamamının veya bazı kelimelerinin alıntılanmasıdır. Hadîs-i şerîflerden yapılan iktibâslara *tenvir* denilmektedir. Vezin ve kafiye gereği alıntılanan sözde yapılan eksiltme, yer değiştirme gibi bazı değişiklikler, hoş görülmüştür. Bununla birlikte iktibâs edilen âyet ve hadîsin anlamını korumaya dikkat edilmelidir.

Vaşf-ı cemâl-i dil-bere çün kıldum ibtidâ

Geldi dilüme maţla‘ -ı ve’ş-şemsi ve’đ’duhâ (g.2/1)

“Sevgilinin güzelliğinin vafına başladığım zaman dilime “yemin olsun güneşe ve kuşluk aydınlığına” matla’ı geldi.” Şairin Şems sûresinin birinci ayetinden iktibâs ettiği bu ayetin aslı “*Ve’ş-şemsi ve duhâhâ: Yemin olsun şemse (güneşe) ve onun (kuşluk vaktine) aydınlığına!*” şeklindedir. Şair, bununla sevgilinin –güzelliğinin- de güneş gibi geldiği her yeri aydınlattığını ve her yere hayat verdiğini dile getirmek istemiştir.

Rezzâk-ı ezel nahnu kâsemâ didügince

Luţfundan aña hulk u cemâl eylemiş ‘ Atâ (g.16/5)

“Atâ, ezelde rızıkları takdir Allah, “biz böldük” dediğince ona lütfundan huy ve güzellik vermiş.” Yeryüzünde yaratılan her arlığın rızıkı önceden Allah (c.c.) tarafından belirlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Şair, beyitte sevgilinin güzelliğini ezelde takdir edilen rızıkla eşdeğer tutmuş ve bu güzelliğin Allah’ın lütfu olduğunu ifade etmiştir. Bunu yaparken ifadeyi daha geçerli kılmak için Zuhuf sûresinin otuz ikinci ayetindeki “*nahnu kâsemâ (biz böldük)*” ifadesini iktibâs etmiştir.

İrse ‘ aceb mi sırr-ı zamîrüne çün didüñ

Bendin ‘ ilim medînesi kapısı murtażâ (k.1/54)

“-O (Hz. Ali)-, gönlündeki gizli sırı ulaşıya –vakıf olsa- buna şaşılır mı? Çünkü ben ilim şehriyim Ali kapısı dedin.” Hz. Ali’nin ilimdeki üstünlüğünün dile getirildiği bu beyitte “*Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin.*” hadîsi, beytin veznine göre düzenlenerek metne dâhil edilmiştir.

İy kemân-ebrû elif gibi içinde cânumuñ

Yir idüb tîrûñ didi lâ-hayre illâ fi’l-vasať (g.66/2)

“Ey keman kaşlı, okun elif gibi canımın ortasında yer edip *ortadakinden hayırlısı yoktur* dedi. Şair, beyitte “*hayre illâ fi’l-vasať*” hadîsini iktibâs etmiştir. Ne fazla ne eksik, ne çok fazla ehemmiyet verme ne de tamamen olurlarına bırakma, her şey için orta halli olma durumunu anlayabileceğimiz bu sözle şair, sevgilinin kalbine sapladığı okun yani onun aşkının yerini anlatmıştır. Ayrıca şair, bu beyitte kelime oyunu yapmıştır. Somut olarak *cân* kelimesinin ortasında bulunan elif harfi ile elif gibi olan *tîrin (okun)* aşığın canının (kalbinin) ortasında olması özdeşleştirilmiştir.

Dîvânçede yer alan diğer iktibâs örnekleri için şu beyitlere bakılabilir: (k.1/25, k.1/65, k.1/66, k.1/67, k.11/13, k.11/15, g.64/1, g.3/9)

4.2.3.4.2. İrâd-ı Mesel/ İrsâl-i Mesel

Metinde dile getirilen fikri ispat için bir atasözünü veya halk arasında söylenegelen hikmetli bir sözü delil getirmektir. Kullanılan bu darb-ı meseller (atasözü) ve hikmetli sözlerde vezin ve kafiye gereği bazı değişiklikler yapılabilir. Bu sanatın bulunduğu metinlerde çoğu zaman temsilî teşbih sanatına da rastlanır. Atâ'nın şiirleri içerisinde tespit ettiğimiz bazı irsâl-i mesel örnekleri aşağıda belirtilerek verilmiştir.

Dil şafhasında yâr adını yaza gör ‘ Atâ

Çok yazmak ile çünkü bulurmuş karar hat (g.65/7)

“Atâ, gönül levhasına yârin adını çokça yaz çünkü yazı, çok yazmak ile devamlılık kazanır.” Beyitte yazıda devamlılığın çok yazmak ile olduğuna dair söylenen söz irsâl-i mesel olarak yer almıştır.

Bahâr ü ‘îdile irdi sürûr-nâme-i yâr

Cihânda varise ancak hasûd kaldı melûl (k.13/10)

“Bahar ve bayramla sevgilinin sevinç namesi -her yere- ulaştı. Dünyada sadece hasetçi kimse bundan mahzun kaldı” Bu beyitte halk arasında sıkça kullanılan hasetçi kişinin nasiplenemeyeceği sözü, irsâl-i mesel olarak kullanılmıştır.

Çünkü her seveni severler ü seven sevilür

İy ‘ Atâ cân ile sev dünyede seni seveni (g.100/5)

“Ey Atâ, bu dünyada seni seveni gönülden çünkü her seveni severler ve seven sevilir.” Bu beyitte de yine sıkça kullanılan “seni seveni sev” ve “seven sevilir” ifadeleri irsâl-i mesel olarak beyitte yer almıştır.

Ne fi‘l ideriseñ yine olur saña râci‘

‘ Âlem meşel-i kühdur e‘ âli şadâdur (k.2/45)

“Ne yaparsan o yine sana döner. Dünya, yapılanların yankılandığı bir dağ gibidir.” Bu beyitte de kişinin yaptıklarının yine onu bulacağı ve dünyanın fiilerin yankısını veren bir dağ olduğu sözü irsâl-i mesel olarak kullanılmıştır.

4.2.2.3.3. Telmih

Lügat anlamı, “bir şeye kısaca göz ucuyla bakmak” olan telmih, edebî bir terim olarak bir söz içerisinde kıssaya, efsaneye, tarihî bir olaya veya âyete, hadîse, meşhur bir darb-ı mesele, bir inanışa işaret etmektir. Bu unsurlar iktibâs ve irsâl-i meselin aksine doğrudan alıntılanmaz sadece bunlara işaret edilir. Telmih, doğal bir üslûpla yapılmalı sözün kaynağı söylenmemekle birlikte telmih yapıldığı hatta neye telmihte bulunduğu anlaşılmalıdır. Üsküplü Atâ'nın şiiri içerisinde yer alan bazı telmih örnekleri şunlardır.

Çahr itdügi ğani'i çara yire yutdurur

Luţf idügi faķirüñ ider çüpin ejdehâ (k.1/22)

“Allah (c.c.)- kahrettiği zengini yerin altına gömer, lütufta bulunduğu fakirin çöpünü de ejderha yapar.” Beytin ikinci mısra'ındaki “*çüpin ejdeha ider*” ifadesinden Hz. Mûsâ kıssasına ve ilk mısra'ındaki “*zengin*” ve “*kara yire yutdurmak*” ifadelerinden de Hz. Mûsâ döneminde yaşamış ve zenginliğiyle meşhur olan Kârûn'a telmih yapıldığı anlaşılmaktadır. Burada Firavun zamanında onun idaresindeki sihirbazlar, Hz. Mûsâ'yı yalancı çıkarmak için birçok hüner sergilemişler ve yerde duran odunları yılan olarak göstermişlerdir. Buna mukabil olarak Hz. Mûsâ'nın elindeki âsâ da Allah'ın yardımıyla daha büyük bir yılan (ejderhaya) dönüşüp sihirbazların yılanlarını yutmuştur.

Fitnelerdür ki olur devr-i çamerde âşikâr

Şol çara haţlar ki ol ruhsâr-ı mehveşden çıkar (g.35/3)

“Fitneler, ay devrinde ortaya çıkar. O siyah ayva tüyleri de ay yüzden çıkar.” Beyitte zikredilen *devr-i kamer* ifadesiyle Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanına telmih yapılmıştır. Bilindiği üzere dünya devirlere ayrılmıştır. Bu devirleri sonuncusu yani ahir zaman olarak da bilinen devir Peygamberimizin risaletinden kıyamete kadar olan zaman dilimini içine almaktadır. Bu devre, fitne-i devr-i kamer de denilmektedir. Bu zamanda birçok fitneler çıkacak ve en sonunda da kıyamet kopacaktır.

Gül yüzün ' aksi yanar odı gülistân eyler

Ki kızıl yâlnıdur gülleri aħker gönçe (k.10/27)

“Senin gül yüzünün aksi yanan ateşi gül bahçesi yapar ki kızıl boyunlu olan goncanın gülleri ateş korudur.” Beytin ilk mısra'ındaki “*yanar odı gülistân eyler*” ifadesinden Hz.

İbrahim kıssasına telmih yapıldığı anlaşılmaktadır. Nemrud zamanında yaşamış olan Hz. İbrahim, Hak yolundan ayrılmadığı ve Nemrud'un saltanatını tehdit ettiği için Nemrud tarafından hazırlatılan büyük bir ateşe atılmıştır. Ancak Allah'ın inayetiyle bu ateş Hz. İbrahim için bir gül bahçesi olmuştur.

Şimden-gerü ol illere ‘azm eyledikce sen

Düşmen gözine görüniser her ğubâr tîğ (k.5/19)

“Sen, o ülkelere gitmeye karar verdikten sonra, her toz düşman gözüne bir kılıç gibi görünmüştür.” Beyitteki genel ifadeden Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hicret zamanındaki bir olaya telmih yapıldığı anlaşılmaktadır. İlk mısradaki “*ol illere azm eyledikce*” ifadesinde kastedilen ilin Medine şehri ve ikinci mısradaki “*düşmen gözine görüniser her gubar tîğ*” ifadesinden de Peygamberimizin hicret için evinden çıkarken dışarıda bekleyen müşriklerin gözlerine toprak atması anlaşılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. METİN

5.1. Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabeti aşağıda verilmiştir.

Tablo 13: Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti

SİMGE	GÖSTERİM	SİMGE	GÖSTERİM	SİMGE	GÖSTERİM
آ	a,e	ر	r	ف	f
ب	b	ز	z	ق	ķ
پ	p	ژ	j	ك	k, ñ, g
ت	t	س	s	ل	l
ث	ṣ	ش	ş	م	m
ج	c	ص	ş	ن	n
چ	ç	ض	ż, ḍ	و	v, ū, u, ü, o, ö
ح	ḥ	ط	ṭ	ه	h, a, e
خ	ḫ	ظ	ẓ	لا	lā
د	d	ع	‘	ی	y, î, i, ı, ā
ذ	ẓ	غ	ġ	ء	’

Farsça sözcüklerde bulunan “labial hı / vâv-ı ma‘dûle”, “ ” işareti ile gösterilmiştir.

5.2. Metnin Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar

1. Metnin yazımında Oktay New Transkripsiyon fontu kullanılmıştır.
2. Metin hazırlanırken İsmail Ünver'in "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" başlıklı makalesinde bahsettiği imla özelliklerine bağlı kalınmaya çalışılmıştır.
3. Metinde kopukluk, boş bırakma veya karalanma gibi sebeplerle okunamayan kelime/ler [...] şeklinde gösterilmiştir. Metin tamerine yönelik eklemeler de [] köşeli parantez içinde gösterilmiştir.
4. Tarafımızca okunan şiirler haricinde çeşitli mecmualardan edinilen şiirlerde yer alan "ey" nida kelimesi "iy"; "aşk" kelimesi "ışk" ve "-ıp, -ip, -up, -üp," zarf fiil ekleri de "-ib, -ib, -ub, -üb" şeklinde yazılmıştır.
5. Vezin gereği kısa okunması gereken yâ'lar "ya" şeklinde okunmuştur.
6. Farsça birleşik kelimelerin yazımında kısa çizgi (-) kullanılmıştır. Gül-nihâl, mehlikâ gibi.
7. Mecmualardan edinilen ve farklı kişiler tarafından çalışılmış şiirler, vezin, kafiye ve anlam çerçevesinde değerlendirilip uygun olan ifadeler tarafımızca seçilmiştir. Bu sebeple metnin oluşumu edisyon kritikten ziyade metin tamerine dayanmaktadır.
8. Edinilen bazı kaynaklarda transkripsiyonsuz şekilde yazılan şiirler tarafımızca transkripsiyon alfabesine uygun şekilde yazılıp metne dâhil edilmiştir.
9. Metnin oluşumunda edinilen kaynaklara yapılan atıflarda şu kısaltmalar kullanılmıştır:

JR: John Rylands Kütüphanesi'nde bulunan nüsha

HHP: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı, 1031 numarada kayıtlı olan Mecmû'a-i Nezâir

İMİK: İzmir Millî Kütüphanesi, 2013 numaralı yazma eser

KMM: Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki 2456 numaralı yazma eser

MN: Edirneli Nazmi'nin Mecmaü'n-Nezâir'i

MK: Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 73 01 arşiv numaralı Mecmû'a-i Eş'âr

PM: Pervâne Bey Nazire Mecmuâsı (Mecmû'a-i Nezâir)

SK: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4078 Numarada Kayıtlı 16.yy'a Ait Bir Şiir Mecmuası (51a-100b) (Çevriyazılı Metin)

SNE: Sadeddin Nüzhet Ergun'un Saz Şairleri adlı eseri

5.3. Dîvânçenin Tenkitli Metni

KAŞĀİD

1

Mef'ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

Muzāri' - - . / - . - . / . - - . / - . -

- 1 Şīrīnterīn nevāle vü ferruḥterīn nevā
K'ola anuñla bülbül-i dil dāsītān-serā
- 2 Derd ü niyāz ü vird-i şenāsı İlah'dur
Gülzār-ı kudse peyk ü reh-i 'aşka reh-nümā
- 3 Līkin deyüb işitmege dil mi tudağ mı var
Mā aşinā olub ide ol baḥre aşinā
- 4 Bālīni yaqar ol ḥareme irse Cebre'il
Per döker ol şabāya uçan hüdhüd-i Sebā
- 5 Ol būsītāne daḥl idemez ra' d ider fiğān
Ol gülsītāne geşt idemez ebr ider ḥayā
- 6 Aña sezā olan nağamāt-ı şenāları
Seyrinde daḥi seyr idemez serrā-yı şafā
- 7 Kim direbile gülşen-i tevḥīd güllerin
İzhār-ı büy-ı 'aciz idicek faḥr-ı enbiyā
- 8 Bu deñlü var ki mazḥar-ı Ḥaḫḫ'dur bu kā'ināt
Ger zerre-i ḥaḫīr ü ger şems-i pür-ziyā
- 9 Cümle cihān delā'il-i tevḥīd-i zātudur
Her bir eşer mü'eşşire olmuş-durur güvā
- 10 Her noḫta kendü dāiresince muḥītdür
Kimisi mebde'-i ḥaḫ ü kimisi müntehā

- 11 Her atredür bir yine didär-ı yär için
Ol atreye şafâ nazâr iden görür liâ
- 12 Her sebze bir dil oldu şenâsıyla deprenür
Her ğonçe ağız açub ider amdini edâ
- 13 Zikriyle cân dimâġını rengin idenlerün
Gül gibi pür zer eyleseler aġzını revâ
- 14 Aç nergisün bu ġünbed-i nîlüferi gör
Kimdür benefşe gibi iden âmetin dü-tâ
- 15 Geh a güller ile pür olur bu lâlezâr
Geh bir şarı gül ile bulur zînet ü bahâ
- 16 Bu nüşha-i bedî' ü ġarîbüñ kim eyledi
Esrâr-ı kâ'inâtı derûnında ihtifâ
- 17 umret-i ġil' ati yele teşrif idüb tenini
Rûġı izâfetinden idüb cânına abâ
- 18 Eşyâyı o merâtib-i esmâya ıl nazâr
Kim mutezîdür anlar u bu cümle mutezâ
- 19 Maġşüş zâtına 'azamet-i kibriyâ a'uñ
Birisine izâr-durur birine ridâ
- 20 amd ü şenâlar olsun o sultân-ı 'âleme
K'imdâd-ı feyz-i fazlını 'add idemez nüġâ
- 21 Nemrüd-ı kâse-i seri peşşe nevâlesi
Olur açılsa ġân-ı nevâlile iştihâ
- 22 ahr itdüġi ġanî'i ara yire yutdurur
Luşf idüġi fairün ider çüpin ejdeġâ

- 23 Bu cümlesinden aḥsen-i iḥsān ol durur
Kıldı bu müznib ümmete bir şāhı muḳtedā
- 24 Oldı cihānda zāt-ı şerīfiyle āşikār
Rāz-ı hüdā vü sırdaş-ı remz-i ıṣṫıfā
- 25 Zülfi remi saçı eşeri alnı āyeti
Ve'l-leyl sūresi¹⁵⁵ ile *ve'ş-şems ü ve'd-duḫā*¹⁵⁶
- 26 Şīt ü şadāsı şaḥn-ı semāyı pür eyledi
Bu yedi ṫās-ı köhneyi çökertdi ol şadā
- 27 Sālār-ı berr ü baḥr cihāndār-ı şarḳ u ğarb
Şāh-ı 'Acem emīr-i 'Arab ya' nī Mustafā
- 28 Yā seyyidī vü yā senedī sāyirül-verā
*ṫübā lenā bi-süddetike üstādenā*¹⁵⁷
- 29 Devletlü ḳul cihānda senüñ ümmetüñ olur
İy pīşvā-yı 'ālem ü sulṫān-ı enbiyā
- 30 İy noḳṫa-i bidāyet-i cīm-i cemāl-i dost
V'ey nükte-i nihāyet-i esrār-ı kibriyā
- 31 İy levḫa-i cerīde-i mecmū' -ı kā'ināt
V'ey şāh-beyt-i ḳıṫ' a-i dīvān-ı aşfiyā
- 32 İy serv-i ser-firāz-ı gülistān-ı festaḳim
V'ey vird-i bāğ-ı sūre-i *ve'n-necm izā hevā*
- 33 Fihrist-i kār-nāme-i üstād-ı lem-yezel
Dībāce-i kitāb-ı ezel maṫla' -ı hüdā

¹⁵⁵ *Ve'l leyl* olarak kastedilen Leyl sūresi, yani Kur'ân'ın 92. sūresidir.

¹⁵⁶ *Ve'ş-şems* ve *'d-duḫā* aslı: *Ve'ş-şems* ve *duḫāhā*. *Yemin olsun şemse (güneşe) ve onun (kuşluk vaktine) aydınlığına!* (Şems, 91/1). *Ve'ş-şems*: *Yemin olsun güneşe* (Şems, 91/1); *Ved'duḫā*: *Yemin olsun kuşluk vaktine*. (Duhā, 93/1).

¹⁵⁷ *Ey benim efendim ve dayanağım olan, âlemlerin en hayırlısı! Ey üstadımız, bize senin yanında olma müjdesini ver!*

- 34 Da‘ vā-yı kurb-ı sırrdan eyledigü[n]de sen
Māḍall oldı şānuña şāhid ü mā ğavā
- 35 Sen bir güneşsin iki cihān saña sāyedür
Sāyeñ ‘ aceb mi olmasa iy şāh-ı enbiyā
- 36 Şeh-bāz-ı emr-i şer‘ üñe kebg-i kader şikār
Seyr-i hümā-yı hūkmüñe şahn-ı każā fezā
- 37 Luṭfuñ nesīmi nesmesi derdlilere heves
Halkuñ şemīmi şemmesidür cānlara hevā
- 38 Sen şol yetīm gevherisin baħr-i vaħdetüñ
Kim kā’ināt cümle tufeyl oldılar saña
- 39 Nūruñla ṭāhir oldı ne varise dünyede
Kılsa ‘ aceb mi cümle cihān saña iktidā
- 40 Bir zerre nūr-ı hāk-i derüñden naşibi var
Rüşen kılsa dīdeleri tañ mı tütüyā
- 41 İ‘ cāz-ı bāhirüñle delālāt-i kāhirüñ
Erbāb-ı ‘ aql u tecrübeye virdi ibtilā
- 42 Mi‘ rācınıñ ‘ acāyibi esrārına vuķūf
Her kim dilerse Necmile İsrā yeter aña
- 43 Geldikde cāme-ḥāba yerüñ germ-idi henüz
Dökünmemişdi dökülen ibriķ içinde mā
- 44 ‘ Ālemde kim görüb kim işitmiş-durur bunu
Tā haşr olunca söyleniserdür bu mācerā
- 45 Ṭayy-i zamān mıdur bu ya ṭayy-i mekān mıdur
Yāhūd fenā-yı Ṭūrı mıdur ma‘ nevī beķā

- 46 Her ne ise bu sırr saña maḥşūşdur hemīn
Āḥyār-ı ümmete daḥi k'anlardur evliyā
- 47 Bū Bekr ḥazretine ki zıkr-i ḥafī yolın
Sinüñle yār-i gār olıcaḡ eyledüñ 'aṭā
- 48 Sırr-ı cihānı şadrına şabb eyleyüb didüñ
Bir ıynden yaratdı anuñla beni Ḥudā
- 49 Fārūḡ ḥazreti ki ṭarīḡ-i ḥaḡı bunuñ
Kalb ü lisānı üstine vaz' itdi pād-şā
- 50 Gün gibi rüşen oldı ḥadīşüñde bu ḥaber
[Senden] ḥayırlu üzerine toḡmadı zekā
- 51 Ol dem ki her nebīye olısar birer refiḡ
Saña refiḡ-i ravzada 'Oşmān-ı zü'l-ḥayā
- 52 'Alemlere ḥisāb olıcaḡ rüz-ı ḥaşrde
Bir ḥabbece ḥisāb ü kitāb olmaya aña
- 53 Ḥaydar 'Alī-i velī Esedullāh Bū-Türāb
Ol āfitāb-ı şıdḡ u şafā 'ālem-i vefā
- 54 İrse 'aceb mi sırr-ı zamīrüne çün didüñ
*Bendin 'ilim medīnesi ḡapısı murtażā*¹⁵⁸
- 55 Daḥi ol iki ḡuṭb-ı sipihr-i kemāl ü fażl
Kim Ḥaḡḡ yolında eylediler cānların fidā
- 56 Bu zevḡe her biri otuz üç biñ şaḡābenüñ
Oldı şafā-yı menzili mikdārı āşinā

¹⁵⁸“Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin.” Bkz.: Hüseyin Güfta, “Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsali Hz. Ali”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi**, Ankara, Kış 2002, 24. s. 10.

- 57 Hem her nebîye mu‘ ciz olan kurb-ı ma‘ nevî
Mîrâş olubdur ümmetine yok bu kavle lâ
- 58 Hakk’dan ‘ inâyet irse şefâ‘ at habîbden
Maḥrûm kalmaya adım ol hissedен ‘ Aṭâ
- 59 Bu ḥaste ḥâṭıruñ budur ümmîdi yâ habîb
Kim şerbet-i şefâ‘ atile viresin şifâ
- 60 Çok oñmaduḳlar oñdı ben oñmaḡa çâre yok
Çok derde em bulındı bulunmaz baña devâ
- 61 İy çâresiz kаланlara ‘ âlemde çâre-res
V’ey yolını azanlara dünyâda reh-nümâ
- 62 Şol ber-güzîde eyledüḡüñ dostlar ḥaḳı
Kim kıldılar maḥabbet ile özlerin fenâ
- 63 Vechüñ dileyüb itmediler ḡayre iltifât
Fânîye baḡa mı hîç o göz kim saña baḡa
- 64 Daḡı anuñ ḥaḳı ki vücūdını eyledüñ
Bu kâ’inât içinde bugün eşref-i semâ
- 65 Sen yoldaş eyle ümmet-i merḥûm u âline
Ceyş-i kemâl-i fazluñı yâ *sâmi‘e’d-du‘â*¹⁵⁹
- 66 [...] gerçi ki [...] ziyâdedür
[...] söyleyene kaṭ‘ itmezem recâ
- 67 İy Mafzal-i Kerîm recâsına ‘ âlemüñ
Yiter *ucîbû da‘avete dâ‘in izâ de‘â*¹⁶⁰

¹⁵⁹Allah’ın (c.c.) Sâmi' ismi, Kur'an'da 47 âyette geçmekle birlikte sadece iki âyette "*semî'u'd-duâ*" (duaları işiten) terkihiyle geçmektedir. Bu ayetler: “Şüphesiz Rabbim duaları işitendir. (semî’ud-duâ) (İbrahim, 14/39) ve “İnneke semî’ud-duâ: Sen, duaları işitensin.” (Âl-i İmrân, 3/38)”. Bunların dışındaki diğer bazı ayetler şöyledir: “Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir. (semî, alîm)” (Bakara, 2/181), “Şüphesiz Allah, işitendir, görendir (semî’, basîr)”, (Hac, 22/75) ve “Şüphesiz O, işitendir, yakındır (Semî’, garîb)” (Sebe’, 34/50),

¹⁶⁰ “..ucîbu da’vete dâi izâ deâni...”: Dua ettiğinizde duanıza icabet ederim. (Bakara, 2/186)

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün**Hezec - - ./ - - ./ - - ./ - -**

- 1 Bu deyr-i fenâ şanma şağın dâr-ı beğâdur
 'İbret gözin aç yüzine bir lahza bağa dur
- 2 Aldanma velî nağşına nağşından uşan kim
 Kem şıfatıdur şan'at u kem kârı cefâdur
- 3 Emsem deyü virdüklerinüñ yarusı semdür
 Kılduğı müdâvâlarınuñ âhîri vâdur
- 4 Dîvârına yasdanma bu dünyâ-yı denînüñ
 Şağın yıkılır üstüne bir köhne binâdur
- 5 Nice mütelevvendür o zeyne nazar eyle
 Geh zerd u gehî sürh geh aq gâh qaradur
- 6 Geh reng-i bahârıyla bezer yazı yüzini
 Geh göz degüren hüsnine âşâr-ı şitâdur
- 7 Anda k'ola bir ânda biñ dürlü havâdiş
 Lâyıkdur adına diseler dâr-ı fenâdur
- 8 'Acizdür işinde hıred ol şu'bede-bâzuñ
 Bu nice oyundur bu ne bâzîçe-nümâdur
- 9 Biñ mühreyi bir hoşka içinden idüb izhâr
 Nedür bu diriseñ dir adı necm ü semâdur
- 10 Pür tās odı kim dâmeninüñ altına közler
 Gösterdügi geh zulmet olur gâh ziyâdur
- 11 Mağbül-idi her 'aybı ile yine bu gaddâr
 Bu 'aybı bozar kim katı bî-mihr ü vefâdur

- 12 İy dil gel unut encüm ü eflāk sözini
Bunları Hāḡ'ũñ ġayrına isnād ḡaḡādur
- 13 Ḥayrını her işũñ bilür ol fā' il-i muḡtār
Ḳat' it sözi buna maḡall ḡũñ ü ḡirādur
- 14 Dünyā ki degirmen gibi döner gice gündüz
Nevbet baña döndiyse bugün irte sañadur
- 15 Ḳudret yelidür şuyı bunuñ gendümi eşyā
İki taşınıñ birisi yir biri semādur
- 16 Bir ān ḡarār eylemedi bunca zamāndur
Ṭolmaz daḡi şol maḡzeni k'anbār-ı fenādur
- 17 Bir āyinedür cümle-i 'ālem ikiyüzlü
Birisi durur ḡalk u biri emr-i Ḥudā'dur
- 18 İkisi daḡi maḡzar u meclāsıdur anuñ
Bu nice zuhūr oldı gör ol nice cilādur
- 19 İrişmededür cümleye Hāḡḡ luḡfi dem-ā-dem
Ger zerre-i nā-ḡiz ü ger şems-i duḡādur
- 20 Devlet aña kim bu nazara müsta' id oldı
Eglenmedi bu ḡāhda kim dār-ı 'amādur
- 21 Olursa daḡi olmadı ašlā müte' allıḡ
Şol şehvete k'altun gümüş ebnā vü nisādur
- 22 Ger ister isen 'ayn ola saña bu ḡaberler
Şafı idegör āyineñi gör ne şafādur
- 23 Her zerreyi gör maḡzar-ı ḡürşid-i cihān-tāb
Her ḡatreye baḡ āyine-i lutf-ı Ḥudā'dur

- 24 Her sebze nice zākir olur hāl dilinden
Her ḥabbe nice gülşen-i ezhār-ı hüdādur
- 25 Şol ḥabbe-i sevdā ki süveydādur aña ad
Her nice ḥaķır ise nazargāh-ı Hüdā'dur
- 26 Yetmiş kez olur günde nazār cānib-i Hāķ'dan
Ol bilür anı kim dilinüñ dīdesi dādur
- 27 Şunuñ gözi yaşludur oduñ yüregi başlu
Hāķuñ yüzi toprak yel ise bī-ser ü pādur
- 28 Taġuñ kana batmış cigeri pāreleridür
Ger la' l-i ' aķıķ ola vü ger kāh-rübādur
- 29 Egmiş başını secdededür cümle nebātāt
Ger serv-i sehī ola vü ger mihr-i giyādur
- 30 Mecmū' -ı behāyim ki rükū' üzre dururlar
Ma' nāda emir tiri ile boyları yādur
- 31 Şol cism-i mu' azzam ki muḥiṭ oldı cihānı
Seyr eyleye ḳaddi nice ḥidmetde dü-tādur
- 32 Bir laḫza tururlar mı feleklerde melekler
Ḳıldıķları tesbīhile tehlil ü du' ādur
- 33 Dā'im bularuñ kimisi ḳā' id kimi ḳa'im
Ol güne deġin kim didi Hāķķ rüz-ı cezādur
- 34 Mecmū' -ı ' ibādātını cem' itdi bularuñ
Adını namāz itdi didi saña sezādur
- 35 Olduñ bu kemālātile sen cümleyi cāmi'
Haddüni niçün bilmeyesin bu ne revādur

- 36 Mecmū‘-ı kuvā‘ asker ü enfās hazīneñ
Rūḥuñ bu beden milketine zıll-i Ḥudā’dur
- 37 Bunca ḥired u fażl u kemālile ki sensin
Bir nefse zebūnsun bu nice‘ aql u zekādur
- 38 Cān-bāzını ḥoş gör bir iki gün konuğuñdur
Kim uçıcağ ayruğ ele girmez bu hümādur
- 39 Her bār bu yerde o karar idecegi yoğ
Bir özge yerüñ tayrıdur aña bu yuvadur
- 40 Elüñdeyiken eyle şikārun ki bu şeh-bāz
Añsuzın uçar ten kafesin bir gün [...]
- 41 Sen kimsin özünü bilegör imdi bu demde
Bildüñse ne söz iki cihān saña fidādur
- 42 Kim bulsa bugün yārini yarın da bulur ol
Bulmasa bugün yārini yarın da gedādur
- 43 Bu mezra‘ ada ne ki ekersen bicersin
Bir kimse ḥilāfin dilese kırı recādur
- 44 Īmān tohumın āb-ı şerī‘ atle şuvar kim
Anuñ şemeri ḥūrī vü cennāt u liqādur
- 45 Ne fi‘l ideriseñ yine olur saña rāci‘
‘ Ālem meşel-i kühdur ef‘ āli şadādur
- 46 Ğāyet oyalandurdı seni nefsüñe uyduñ
Ğafletden uyandurmazisen ḥayli uyadur
- 47 Yā‘ ışka yapış yā ḥirede kim ḥired u‘ ışk
Kimsesi yoğ öksüzlere ḥoş ata anadur

- 48 İkdāmuñ ata cānibine gālib olsun kim
Ma' nāda ana fer' dūr vü aşl atadur
- 49 Geldük bu cihāna yine uş gitmelü olduk
Dağı işimüz lehv ü lu' b u hırş u hevādur
- 50 Nāfe gibi kabkara gönül saç şaçal aķ
Çin itdügimüz fikr kamu sehv ü haţādur
- 51 Manzūr-ı Haķ iken bir avuc hılte vü hūna
Cān ile gönül virevüz andan ne revādur
- 52 Dil mürğini kondurma haţ u hāline zinhār
K'ol dāne-i miñnetdür ü bu dām-ı belādur
- 53 Tođru söze cānuñda elif gibi yir eyle
Şol kamet-i bālā didigün ' ayn-ı belādur
- 54 Kec-rāy oluben kaşlarınıñ fikrine düşme
Sālikleri yoldan çıkararı belki bu rādur
- 55 Göz uciyile nergis-i bī-mārına baķma
Ġāfil yürime göziñi aç ' ayn-ı ' anādur
- 56 Eksilme ' Aţā hoş tarab-engiz sözüñ var
Haķ'dan bu sühan Tūrı bugün saña ' aţādur
- 57 Bir sūz gerek sözde ki te'sir ide cāne
Bir sözdeki sūz olmaya ol bād-ı hevādur
- 58 Ger sūz-ı sühanla yaķasın halk-ı cihānı
Ger varañ aña uymazise cümle hebādur
- 59 Hikmet bu ki a' māl dağı fā'ide itmez
Tañrı haķı mecmū' ısı mevķūf-ı rızādur

- 60 A' māl egerçi ki degül mūcib-i cennet
İhlāş-ı ' amelsiz daħi olmaz bu belādur
- 61 Ger bir kılma cenneti virürse ' amelsüz
Kimün ne sözi vardur o taqdır-i kazādur
- 62 Nā-geh ayağı bir kişinün gence batırsa
Ol nādir olur aña uyanlar süfehādur
- 63 Eksiklükile ger bilesün kulluğunu bil
Bākī kerem anuñ ki kerem aña sezādur

3

Mef' ūlū Fā' ilātū Mefā' ilū Fā' ilūn

Muzāri' - - . / - . - . / . - - . / - . -

- 1 Kaldurdu ser çeküb yine zerrīn-livā şehir
Tīgile şark u ğarbı diler kim tuta şehir
- 2 Āfāka kıldı hükmi-i hümāyūnını revān
Oldı cemī' yer yüzine pādşā şehir
- 3 Kıldı bu cār tāk-ı felek üzre mesnedin
Hürşid bālišinden idüb müttekā şehir
- 4 Güyā çıkardı atlas-ı Şāmīsin egnine
Geydi bir ak gül gibi Mısrī kabā şehir
- 5 Sīm ü zeri cihāna siperle ölüşdirir
Gencīnesini açub edicek şehā şehir
- 6 Bir kara kaşlu sīm-beden nāzenīn durur
Yüzine reng eline yakınur hınā şehir
- 7 Güyā ki halvetinde idi çıkdı bir ' azīz
' Alemlere bağışladı şıdk u şafā şehir

- 8 Yā sâlik idi sanki tarîķinde nâgehân
Açıldı gönli ‘âlemi buldı şafâ seher
- 9 Bir zerre gizlü kalmadı ‘âlemde kendüden
Şol resme virmiş âyinesine cilâ seher
- 10 Hâk-i siyâh-rûyı kerâmet degül midür
Cevher gibi nazarla ider kîmyâ seher
- 11 Döşerdi sünbül ü semenin bâgbân-ı çarh
Rengîn gelüni ‘arz idicek meh-liķâ seher
- 12 ‘Âlem sevâd-ı zulmet içindeydi muhtefî
Rûşen beyânile anı kıldı edâ seher
- 13 Güyâ misâfir olmuşidi Hind’den gelür
Bir pîre el uzadub ider merhabâ seher
- 14 Sevdâ-yı leyl ile ten-i ‘âlem marîz iken
Hoş dem degül mi virdi deminden şifâ seher
- 15 Yâhûd cüyûş-ı ‘asker-i İslâm kıldı cûş
Kâfir çerîsi üstine eyler ğazâ seher
- 16 Açılmaz ise gönli eger âfitâbdan
Bu maṭla‘ umı işidecek açıla seher
- 17 Dirdim yüzüñ güneş özüñ iy meh-liķâ seher
Gün bulmasa zevâl ü mesâ olmasa seher
- 18 Bir şemme târ-ı zülfüñe olsun nişâr şeb
Bir zerre tâb-ı hüsnuñe olsun fidâ seher
- 19 Yüzüñi görelî günüñ od düşdi cânına
Barmağını ısırđı vü kıldı taña seher

- 20 Yüzüni görmeyince açılmaz dil-i hazîn
Billâh hiç olur mu güneşden cüdâ seher
- 21 Görsem yüzüni şād olurun eksilür gamum
Eksilse tañ mıdur gam u renc ü belâ seher
- 22 Nergis ‘ aşāya düşdi gözüñden saķım olub
Kırpıklü gözlerin yine yummadı tâ seher
- 23 Zülfün hümāsınuñ ne hümāyün zıllı var
Kim sāyesine her dem ider ilticâ seher
- 24 Yeldâ olaydı her gice beñzerdi zülfüne
Öykünüridi olsa saña cān-fezâ seher
- 25 Her şubh-dem yüzini sürer hāk-i pāyüne
Bulsa ‘ aceb degül bu kadar rüşenâ seher
- 26 Bahtım mı kara bigi ya ol sünbül-i siyāh
Kañkısı akdur ruḥ-ı dilber mi yâ seher
- 27 Hüsnuñ yanında zerre degüldür güneş belî
Maḥv eyleyüb özini görünmez Sühâ seher
- 28 ‘ Ālem niteki rüşen olur āfitābdan
Alur zamîrün āyīnesinden ziyâ seher
- 29 Nūr iktibās itmek için āfitāb var
Yüz ursa ol zamîr-i münire sezâ seher
- 30 Ma‘ nāsı şöyle rüşen olur ḥaṭṭ-ı şî‘ rinün
Niteki bu karañu giceden çıka seher
- 31 Vaşl-ı niğāra tāze iken ire gör ‘ Aṭâ
Devlet virirse bir kula tañ mı Hudâ seher

Mefā' ilün Fe' ilätün Mefā' ilün Fe' ilün**Müctes . - . - / . - . - / . - . - / . - . -**

- 1 Nedür şeherde görinen bu zer-nişān hancer
Emīr-i Hinde çeker Türk-i āsümān hancer
- 2 Gice ki çarḥ bezenmişdi mäh-rūlarile
Eline her biri almışdı berksān hancer
- 3 Kılıc çeküb şeh-i encüm hücüm eyleyicek
Belürsiz oldı kamūsı idüb nihān hancer
- 4 Şafaḥ didikleri her şubḥ-dem ufuḫda nedür
Siler eteğine çarḥ eyledikce ḫan hancer
- 5 Çü virdügi şadaḫa gün başına bir zerdür
Götürse tañ mı felek şāhı her zamān hancer
- 6 Yüzinde gevher-i dāniş dilinde āyet-i Fetḥ
Yine çekilse muzaffer olur hemān hancer
- 7 Huceste ḫālī ü şāfī derün ü rüşen-rāy
Rezimde pür dil ü bezm içre yek zebān hancer
- 8 Ya nūr-ı dīde midür bu ya ' ayn-ı āb-ı ḫayāt
Sürür-ı sīne mi yā ' ömr-i cāvidān hancer
- 9 Yana mı dem-be-dem ejder gibi dehān açub
Zebān-ı mār gibi oynadur zebān hancer
- 10 Yılan degül ki bir üç başlu ejdehādur bu
Ḥarīf olana velī eylemez ziyān hancer
- 11 Hemīşe küşe-nişīn ü riyāzet ehli geçer
Şinābile n'ola olursa şādımān hancer

- 12 Ya şāh-ı pence-i mercān mı ka' r-ı de(r)yāda
Şol avucuñda kıızıl kıane ğarķ olan ħancer
- 13 Ya bir kıırımzı ğülñ ābdār yaprağı mı
Ya şamdı bir ğüle bir kıatre tāze kıan ħancer
- 14 Meger ki menba' āb-ı ħayātdur destñ
Olur ol ābı irürmege nāvđān ħancer
- 15 Kıaçan ki dñşmen-i āhen-dilile dilleşesin
Arada sürilür olmağa tercemān ħancer
- 16 Elññdedür senñ ol mürĝ-i āhenñ-minķār
Ki kıaldı serv budağında āşiyān ħancer
- 17 Diler ki ğüy ide meydānda dñşmenñ başın
Edindi anñ için şekl-i şavlecān ħancer
- 18 Meger diline řokındı 'adū-yı sengñ-dil
Ki bir çağım od olur kıuşanur yılan ħancer
- 19 Erişdüĝi yire tır-i kıazā gibi erüşür
Meger ki oldı kıazāyile tev'emān ħancer
- 20 Kıarñ-i ğevher ü zer olsa dāyimā yeridür
Ki eyledi kün [ü] kån baħşuña kıırān ħancer
- 21 İşitdi nazmumı bu maşla' ı hemñ demde
Dilinde eyledi cevher gibi revān ħancer
- 22 Disem ki kirpüĝñ iy serv-i būsitān ħancer
Çeker baña başı üstine her sinān ħancer
- 23 Belürdi ħāl-i ruħuñda nişān-ı ħařı-ı siyāh
Ħabeşden irdi şeh-i Rūma armaĝān ħancer

- 24 Cigerde ğamzesi cānum yerini tutmuş-idi
Erişdi cāne bağışladı tāze cān ḥancer
- 25 Boyuñ bu luḥfile bir tāze gül-nihāl midür
Yanında ḥār mı bu yoḡsa cān-sitān ḥancer
- 26 Kaçan ki luḥfile çekseñ şol āba beñzer kim
Kenār-ı serv-i sehīden ola revān ḥancer
- 27 Elif kaḍüñi kenāre çekince tır gibi
Belālar ile boyun eyledi kemān ḥancer
- 28 Boyuña ney-şeker öykünmek istediği için
Tenine ucdan uca şancar āsümān ḥancer
- 29 Nazarda ğamze-i dildārı ‘ömre beñzedürin
Yanında kaşı gümüş şaplu zülf-i cān ḥancer
- 30 Gözüñle ḥaste dile urma el-emānet tığ
Müjeñle cānımıza çekme el-emān ḥancer
- 31 Ḥadeng-i ğamzeni gönder didim dilüme didi
Virir mi ‘ākıl olan meste bī-amān ḥancer
- 32 Tarīk-i ‘ışıkda bir āh-ı pür-şerārüñ var
‘Aḡa yeter yarağüñ işbu zer-nişān ḥancer
- 33 Dilinde medḥ ü şenāñ eksik olmasa ne ‘aceb
İder dilinde olan cevheri ‘ayān ḥancer
- 34 Nice ki ḥiddet-i diḡḡatle ṭab‘ -ı ehl-i kemāl
Kılı hezār yarub ola her zamān ḥancer
- 35 Cihān dili bezene nazm-ı ābdāruñile
Niteki cevher ile zeyn ola ḡalan ḥancer

Mef'ülü Fä' ilätü Mefä' ilü Fä' ilün**Muzâri'** - - . / - . - . / . - - . / - . -

- 1 Bir şubh-dem ki pâdişeh-i zer-nigâr tîğ
İçürdi çeys-i mağribe bir âbdâr tîğ
- 2 Rûy-ı cihân-fürûzına zerrîn-siper çeküb
Aldı eline gül gibi bir gül-^ç izâr tîğ
- 3 Cân-ı ^ç adûya dest ü zebânın dırâz idüb
Bir demde şaldı her tarafa şad-hezâr tîğ
- 4 Ol tîğile cihân yüzini rûşen eyledi
Kim gördi ol meşabede bir şem^ç dâr tîğ
- 5 Gördüm şu çeşm-i ^ç âşıka beñzetdim anı kim
Bağduğu dem kıllur müjesin hûn-nisâr tîğ
- 6 Yâ bir şadefdür ol ki içi pür güher-durur
Yâ bir güher-durur ki olubdur sivâr tîğ
- 7 Yâ gülşen içre luţfile bir deste gül-durur
Yâ kıatredür gül içre idübdür karar tîğ
- 8 Pâşâ kâm-yâb ki yanında salnub
İzini öpdüğine ider iftihâr tîğ
- 9 Rûz-ı ezelde ^ç âleme kısm olıcağ naşîb
Saña şunulmuş iy şeh-i Cem-i kıtidâr tîğ
- 10 Çekdi erince dest-i kerîmünde devlete
Habs-i niyâm içinde nice inţizâr tîğ
- 11 Bir yüz şuyın kazandı senüñ devletünde kim
Olmaya rûz-ı haşre degin şerm-sâr tîğ

- 12 Hınnā yakınsa hūn-ı ‘ adūdan ‘ aceb degül
İrişdi ‘ id-ı ekbere iy şehryār tīg
- 13 Bir âteş urdun Engürüs’ üñ hānmānına
Hākister oldu cismi olubdur şerār tīg
- 14 Bir gülsitān idi şan o cāy-ı neberd kim
Her yāre bir kıızıl gül idi aña hār tīg
- 15 Kendüñi şaff-ı düşmene urduñ şu resme kim
Kalb-i dil-i şebe ura berķ-i nehār tīg
- 16 Gördi erişdi māha nem ü hūn-māhiye
Māhī zırh geyüb meh anuñçün tutar tīg
- 17 ‘ Işkuñ vuzū‘ sı kanile olduğımı bilüb
Oldı bu demde ‘ aşık-ı tã‘ at-güzār tīg
- 18 Geh la‘ l ü zer giyer gehī ‘ uryān olub yürür
Şevküñle oldu dінде şüridedār tīg
- 19 Şimden-gerü ol illere ‘ azm eyledikce sen
Düşmen gözine görüniser her ğubār tīg
- 20 Şarķile ğarbı berķ gibi tutsa tãñ mıdur
Destüni buldı çünki senüñ destyār tīg
- 21 Nāmı hūsām-ı Mışrī-yi leşker-şiken durur
Hindü olalı sen şehe bī-ihtiyār tīg
- 22 Yazdı midād-ı dem-i kalem āhenin ile
‘ Ālem şahīfesinde haṭ-ı i‘ tibār tīg
- 23 Tīgile nāmdār olagelmişdür ehl-i ğarb
Oldı bu demde ğarbüñile nāmdār tīg

- 24 Kāfir ki cām-ı kibrile olmuş-idi hūmār
Bir cām içürdi k'eyledi def -i hūmār tīg
- 25 Cām-ı cihān-nümāsına beñzer Sikendere
K'aḥvāl-i yemm-i ' askere oldı medār tīg
- 26 Āb-ı ḥayāt aqıtdı necāt-ı ğazāyiçün
[...] küfr içinde bu gün Hızrvār tīg
- 27 [...] iderse ' aceb mi olub-durur
Rūḥ-ı revān-ı ḳalb ü ten kārzār tīg
- 28 Gūyā ' arūs-ı fetḥ ü zaferdür ki zeyn içün
Dest-i kerīm ki oldı keremden sivār tīg
- 29 Bir tīg gibi ' ālemi pür cevher eyledün
Bilüne bağlıyalı ḥudāvendigār tīg
- 30 Minkār-ı āhenin ile bir şāh-bāzdur
K'eyler hemişe cān-ı ' adūyı şikār tīg
- 31 Ger bād-ı emrün irse gülistāne bir nefes
Sūsen gibi çeküb şala dest-i çenār tīg
- 32 Ḳaşd-ı ' adüvvüçün ki yarāğ itmek isteseñ
Her sebzesi zemīnün olur şu' ledār tīg
- 33 [...] ü şadr-nişin-i dilaverān
Biri tıbuñdur ol biri bu merk-bār tīg
- 34 Çekdim zebānımı yine medḥ ü şenāyiçün
Gördüm ki tıldı medḥüñile her diyār tīg
- 35 Tab'ım ki diḳkat eyleye vaşfuñda ḳıl yarar
Kem-yāb olur cihānda şehā bir yarar tīg

- 36 Eyle ‘Aṭā’yı bende edinmekle nāmdār
Bir yire nisbet-ile olur nāmdār tīg
- 37 Her niçe kim sipeh-keş-i sulṭān-ı ḥāverī
‘Arz ide leşker-i ḥabeşe āşikār tīg
- 38 Her niçe kim bu çāder-i kuḥlīde germ olub
Geh perde-der ola vü gehī perdedār tīg
- 39 Küffār ile hemīşe ki ceng eyleye gūzāt
Mādem ki ala cān ‘adūdan dimār tīg
- 40 Allāh’dan isterim ki ğazā idesin mūdām
Elüнден eksik olmaya bir ḥūn-nigār tīg

6

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Zeyn idüb kendözini mihr-i münevver ḥātem
Sīm barmağlarına tağdı yine zer ḥātem
- 2 Şāh-ı rüz aldı yine mihr-i münīri şebden
Dīvden oldı Süleymān’a muḡarrer ḥātem
- 3 Bir dem içinde cihān mülkin ider zīr-i nigīn
Germ olub alsa ele ḥüsrev-i ḥāver ḥātem
- 4 Tāze düşīze gibi pīre-zen-i dehre yine
Bir nişān etdi tağub mihr-i mücevher ḥātem
- 5 Gerçi barmağa alub çekdi çevirdi gerdün
Çıkmadı dāyiresinden bu müdevver ḥātem
- 6 Yed-i beyzāsı var itse n’ola bir barmağile
Şem‘ -i pür-nūr gibi ‘ālemi enver ḥātem

- 7 Çün olur mühri tılısımını gören emrine mūm
[...] olurise sedd-i Sikender hātem
- 8 Kālbi şāf eli açıkdur gözi vü gönli ğanī
Olmaya hātṭ-ı ğubārile mükedder hātem
- 9 Sīm sīmālar el üzre götürür her yerde
Tāze güllerden ider bāliş ü per hātem
- 10 Dem-be-dem bir yüzi gül mäh-liķāya şarılır
Gerçi şūretde geçer pīr-i mu‘ abber hātem
- 11 Ser-sūhan eyler idi kavline bu maṭla‘ ımı
Ser-verā olsa sūhan-sāz ü sūhanver hātem
- 12 Taḫsa barmağına ol serv-i semen-ber hātem
Işırır hayret eli barmağını her hātem
- 13 Dehenüñde sūhan-ı rūḫ-fezādan özge
Kim görübdür k’aķıda çeşme-i kevşer hātem
- 14 Sen nigīn gibi kamūsından olırsın mümtāz
Meşelā halka tutub olsa güzeller hātem
- 15 Hāt-ı la‘ lūñle dehanüñ daḫi şīrīnter olur
Kim olur hātṭ-ı ğubār ile muḫarrer hātem
- 16 Seg raķībūñ gözi çıksun dehenüñi şun kim
Bilürüm sendedür iy lebleri sükker hātem
- 17 Kaşı bādām yüzüñ mey o siyekār gözüñ
Görmedüm ancılayın hūb-ı muşavver hātem
- 18 Sünbülūñ halkaları gerçi ki hoş-būlardur
La‘ lūñe beñzeye mi hīç mu‘ anber hātem

- 19 Hâtemüñ kışsa[sı] tayy oldı senüñ devrüñde
Hâtm için vaz' olunur dінде ekşer hâtem
- 20 Tıtdı meydân yüzini naqş-ı süm-i Gül-günüñ
Güiyâ hâke nişâr eyledi şarşar hâtem
- 21 Şüretâ naqş-ı dehânuña müşâbih derdim
Şanemâ olsa idi nür-ı muşavver hâtem
- 22 Cüd vaqtinde kefüñ baır-i muhîṭ-âsâdur
Kiseler anda sefâ'ındür ü lenger hâtem
- 23 Zîb ü zeyn isteriseñ al ele ' irfân yüzüğüñ
Dінде bir dağı yoğdur aña beñzer hâtem
- 24 Geçmedin dağı bu cân hâtemi ten barmağına
Cevher-i ' aşkile olmuşdı muhammer hâtem
- 25 Köşesinde görinen la' l degül göz yaşıdur
Göze göz saña benim hâlimi ağlar hâtem
- 26 Harem-i dilde şol ebkârdur ebyâtım kim
Takırır barmağına her biri birer hâtem
- 27 Gel ' Aṭâ sözlerine h̄'âr nazâr eyleme kim
Kara hâk içre bulınur nice cevher hâtem
- 28 Batmayınca toza toprağlara taş olmadı la' l
Delmeyince cigerin olmadı cevher hâtem
- 29 Almadılar ele yirden götürüb nice zamân
Kılmayınca özini hâke berâber hâtem
- 30 Zerger-i şems kamer hâncerini ayda bir
Eyledüğünce bir ağ yüzlü müdevver hâtem

- 31 Hancer-i fetḥ ü zafer dest-i yeminünde olub
Ser-verā ola yesāruña müyesser ḥātem

7

Mefūlü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

Muzāri' - - . / - . - . / . - - . / - . -

- 1 Bād-ı ḥazān ki bāğa uzatdı nişār elin
Göz degdi diyü çekdi aradan bahār elin
- 2 Görür gözüydi nergisi ḥāk-i yek eyledi
Ṭutar eliydi gül yile virdi ṭutar elin
- 3 Kānı o dem ki zeyn idüb özini her nihāl
Biñ nāzile şalardı ṭurub iftiḥār elin
- 4 Gül meclisinde aqçelerini nişār idüb
Açmış-idi yemine yesāre nişār elin
- 5 Geh sāyirine ' arz idüben berg-i sebzini
Geh sāyirine şunarıdı pür-şimār elin
- 6 Sā'il-mişāl yollara çıkub benefşeler
Boynın egüb uzadıridi iftiḥār elin
- 7 Geh oynadurdu lāle elinde ayağını
Geh döndürürdü¹⁶¹ nergis-i mestün ḥumār elin
- 8 Bir naqş geçdi gerçi gülistāne rūzigār
Görmez Ḥüsrev arada veli rūzigār elin
- 9 Kim ṭoldurırdı gül etegin zerr-i Ca' ferī
Rümmānī la' lile kim açardı enār elin
- 10 Bülbüllere kim idi ol esrārı söyleden
Güller yüze ṭutardı olub şerm-sār elin

¹⁶¹ Metinde “dönerdürdü” şeklindedir.

- 11 Her gül-bün ayağındağı halhâl-ı zer görüb
Az kaldı t̄a ki zeyn ide s̄im̄in-sivâr elin
- 12 Vârın virüb çalender olaldan çenâre baç
Alub varır ayağına her tâcdâr elin
- 13 Bir servi gördüm aldı egildi çenâr elin
Birden götürdi t̄utdı yine ol nigâr elin
- 14 Düşsem ayağa ben dağı berg-i h̄azân gibi
Öpmek müyesser ola mı ol gül-‘ izâr elin
- 15 Bülbül hezâr nâleler eyler ne fâyide
Gül dâmeninden eyleyemez kaç‘ -1 h̄âr elin
- 16 Ebr-i kefinden eylese bârân-ı cûdı feyz
Bir kaçre denlü şaymaya idi bihâr elin
- 17 Gel bûsitâne seyr ide her nâzenîni gör
Bir servdür ki elde götürür çenâr elin
- 18 Hâk olanuñ bu şahñ-i çemende heşâbı yok
Kim idebile serv ü çenârũñ şümâr elin
- 19 Âmîn için çemende niyâz eylese ‘ Atâ
Her sebze uzadur dili her berg açar elin
- 20 Gûş-ı şanemde nazm-ı dil-âvîzũñ işidüb
Baş egdi saña gûşe urub gûşdâr elin
- 21 ‘ Uşşâka lâ-cerem eşer eyler bu sözlerũñ
Yağsa ‘ aceb degül yine uzatsa nâr elin
- 22 Selmân selâsetiyle Süleymân-ı nazm iken
Görse öperdi bu ğazel-i âbdâr elin

- 23 Gül gibi an yudub ola dem-beste oneveŖ
Bu dāsītāne ur̄sa hezārān hezār elin
- 24 Bu nama bir naire diyen Ŗā' ir olmaz
Kim bezemez nigāre her iden nigār elin
- 25 Ge lāfdan dilā ki eger hāmuŖ olmasa
Ŗeh-bāz ande oreyidi Ŗehriyār elin
- 26 Gr blbli afesde dilinden neler eker
İmdi uzatma sze igen i' tibār elin
- 27 Kesme elūmi el benim iy gl etek senn
Kesmez kerīm olan iŖiler i' tizār elin

8

Mefl Fā' ilāt Mefā' il Fā' iln

Muzārī' - - . / - . - . / . - - . / - . -

- 1 Bir sub-dem ki hsrev-i hrŖid-i zer-niŖān
Zerrin alemlle Ŗafa-yı ara eker niŖān
- 2 Gyā hekim olmain yidi ilme
Hkmine Ŗub-ı Ŗādıun urdı seer niŖān
- 3 Yā ar bir yzkdr anun aŖıdı[r] amer
Hakkāk-ı Ŗemsile alem alub azar niŖān
- 4 Yā bu yedi felek yedi vaŖle umaŖdur
Tamgācıdur ider zerine amer niŖān
- 5 Na' l-i hilāli beyze-i gerdna dgdi mihr
Ol pŖekār-ı dehre yeter bu adar niŖān
- 6 Meydān-ı ar server-i serdārıdur n'ola
Zerrin klāhı zre gtrse siper niŖān

- 7 almadı ılca adri bu gice berātınuñ
Hükmine rūzuñ urdı ü dest-i ader nişān
- 8 Teşbīh olunsa ejder-i āteş-feşāne ol
Rūşen budur yeter deheninde şerer nişān
- 9 Bir cengī al‘ adur ki iki devre sūrı var
Çevre eliflerle ‘alemler dizer nişān
- 10 Yā iki ejdehā yazılı bir siper-durur
Olsa ‘aceb degül bu adar mu‘teber nişān
- 11 Yā şekl-i dāl-i devlet ü yā ‘ayn-ı ‘avndur
Kim iki şāhuñ adına oldu maar nişān
- 12 Gūyā şuā‘ ı tīgleridür elifleri
Mihir ü sipihir vaşfinadur şekl her nişān
- 13 Ta‘vīd gibi her kime yoldaş olursa ol
Bir hayr-ı mazdur ki ider def‘-i şer nişān
- 14 Başında tāk-ı devlet añundur ki her zamān
Farından eksik olmadı ger mihr ü ger nişān
- 15 ande varırsa başlar üstünde tāk olur
Bağlasa biline n’ola zerrīn kemer nişān
- 16 Bir kellesi deger çekidür Rūm ilinüñ
Geh ser virüb geh alurısa n’ola ser nişān
- 17 ande olurısa el üzere tutarlar
Ger ilden ile eylese n’ola sefer nişān
- 18 Devründe iy şehen-şeh-i devrān uluñ gibi
Altuna ğar olursa n’ola ser-te-ser nişān

- 19 Emrũñ irişse nāme kaçan yüz çevire kim
Hükmũñ işitdi halka be-güş oldu her nişān
- 20 Tāvũs-ı cilvekārdur elündeki qalem
Şahn-i çemen varaqdur aña bāl ü per nişān
- 21 Cevlāngihinũñ güneş altun qabağıdur
Yer yer bu üzerindeki oqlar yeter nişān
- 22 Sulţān Selīm ol ki şerif adın anıcaq
Miskīnlik idüben qulağıcı çeker nişān
- 23 Sen hüsrevā şu şems-i sâ' adet-sitāresin
K'ay u gün ol sitāreden oldu birer nişān
- 24 Bulduñ zamāne şehleri içinde imtiyāz
Nite ki haţţ-ı nāmede iy nāmver nişān
- 25 Nāmuñ şehā şu dilber-i nev-haţ-durur k'anuñ
Şunar eline zerle tolu bir şemer nişān
- 26 Rām olalı ' inānuna bu tevsen-i sipihr
Beglük deyü çü zahrına eyler qamer nişān
- 27 Hükmũñe nāzır olmağıçün iy şeh-i cihān
Kendüyi qaldı başdan ayağa başar nişān
- 28 Her yüzden ahsen olsa cemālũñ ' aceb degül
Zībā düşer çü nevk-i qalemden kemer nişān
- 29 Yokdur haţ-ı hadũñe müşābih meger ki hükm
Yā qaşlaruña kim ola beñzer meger nişān
- 30 Ger gānzeñ oklarından olursan qayurmazam
Şağ olsun aña seng-i mezārım yeter nişān

- 31 Gelmek beyāne sırr-ı miyānuñ hayāl olur
Ol rāzdan ne vechile virsün eşer nişān
- 32 Zülfüñ görüb gözi kararır başı çegzinür
Sevdā ki ğālib ola olur bu eşer nişān
- 33 Bir nāmedür kavlım bu elifler saırları
Üstinde dāğ mı iy şeh Cemşid-fer-nişān
- 34 Anlar ki bizden öñ bu redife el urdular
Da‘ vālar itdiler vü kodılar birer nişān
- 35 Da‘ vāya ma‘ nā ‘āşıka da bir nişān gerek
Yiter ‘ Aṭā du‘ ā çeke bu şi‘ r-i ter nişān
- 36 Nite ki bī-hünerler ölüb bī-nişān ola
Nice ki kıoya dīnde ehl-i hüner nişān
- 37 ‘ Ālem içinde eylükile añıla adun
Rüz ile şeb niçe ki dire māh ü hür nişān

9

Mefülü Fā‘ ilātü Mefā‘ ilü Fā‘ ilün

Muzāri‘ - - - / - - - / . - - / - - -

- 1 Yapdı hişār-ı sebz-i zümürüd-niğār serv
Taht-ı çemende olmağičün tāt-dār serv
- 2 Farqına miğfer aldı zırhı geydi egnine
Cekninde tūğ elinde tutar zülfeğār serv
- 3 Hüsrgāhını bu t̄arem-i sebze şebīh idüb
Oldı refi‘ -şān ü bülend-iḳtidār serv
- 4 Āl-i ‘ abā gibi şecere almış eline
Geymiş kabā-yı sebz-i siyādet dişār serv

- 5 Bir ehl-i nāz dilbere beñzer ki baş açub
Sünbüllerini kılmış ola tār u mār serv
- 6 Hüsni-i ‘amelde toğru riyāzetde müstaķīm
Oldı meger ki zāhid-i perhīzkār serv
- 7 Silküb etegini elini dünyeden çeker
Āzādeler tārīķin ider ihtiyār serv
- 8 Dervīş-i Nakşibendiye beñzer cihānda rāst
Tebdīl-i şekle itmez iken i‘tibār serv
- 9 Bu serv ayağına yüz uran sebzeler midür
‘Uşşāķdur ayaklara düşmiş nigār serv
- 10 Bād-zeyl esmesün deyü eţfāl-i sebzenüñ
Ditrer üzerlerine tırub dāyevār serv
- 11 Zencīre çekse āb-ı revān olmaya ‘aceb
Oldı hevā-yı ‘aşkile şürīdedār serv
- 12 Şayyādvār bāđ içine dāneler şaçar
Mürğ-i hevā-yı dāmene eyler şikār serv
- 13 Tesbīhile ‘aşāyı elinden gidermeyüb
Tırmaz mürāyīler gibi bāşın şalar serv
- 14 Güyā nihāle şanlı çārüb sebzdür
İş‘ār ider süpürmege dilden ğubār serv
- 15 Bir hūb mürğzāre yolım düşdi bu seher
Gördim ki ser-te-ser tolu ol mürğzār serv
- 16 Yā bir nigār-hāne idi şahn-ı bāđ kim
Nakş itmiş āña hāme-i şüret nigār serv

- 17 Başdan ayağa gül gibi gūş olsa her zamān
Bu maṭla‘ umı eyleridi gūşvār serv
- 18 İy boyı serv boyı gibi ‘ işve-bār serv
V’ey ṭāze gül-nihāli gibi şivekār serv
- 19 Ḥaṭṭ-ı şu‘ ā‘ -ı şems midür kāmētūn ‘ aceb
Yā oldı gün ṭoğub başına tābdār serv
- 20 Ḳaddūn hevāsı gitmeyiser sahn-ı sīneden
Ṭopragım üzre bitse eger şad hezār serv
- 21 Āh eylesem boyın añıcağ ḥāk olur tenim
Olur bu gird-bādile tozan ğubār serv
- 22 İrdükce tiri sīneme cān şöyle zevk ider
Gūyā çeker kenārına bir gül-‘ izār serv
- 23 Peykān-ı tiri sīnede bir serv tohumıdur
Kim sīnem üzre bitse gerek yādigār serv
- 24 Bu luṭfile şalunduğımı görse ḳaddinūn
Hergiz çemende olmazıdı āşikār serv
- 25 Ḥüsn ü bahāda irişemez ḥūblar saña
Yüz biñ şalınsa sebzede olmaz çenār serv
- 26 Zülfūn mi bu ne iki ‘ aceb per-i zāğ mı
Yā mār k’olmuş aña maḥall-i ḳarār serv
- 27 Gülşende ser çekerdi saña hem-ser olmağa
Şoñ ucu ‘ işka döymedi ṭıtdı kenār serv
- 28 Çok serv ser-firāz ola ammā bitürmeye
Ḳaddūn mişāli bu çemen-i rüzigār serv

- 29 Yollarda seyrüni işidüb sä'ilün gibi
Bir ayag üzre turmuş ider intizâr serv
- 30 Zeyn eyledim şererlerle dūd-ı āhımı
Seyr eyleyenler oldı şanur zer-nigâr serv
- 31 Öykünmezidi şiveyile rāst kıaddüne
Ger ' adli berg edinse vü inşāfı bār serv
- 32 Gönlümde kıaddi fikri beñzer şanemlerün
Şırça serāyını kıuşadan bī-şümār serv
- 33 Ol meh şalınsa şehrde āgyār ile ne tañ
Kalmaz çemende hārile olmağa 'ār serv
- 34 Bir dem muķārın olsa senün keff-i destüne
Dürler şaçardı nīte ki ebr-i bahār serv
- 35 Kıadd ü hadün hayāliyile dīde gülşeni
Zeyn oldı bir kıatār gül ü bir kıatār serv
- 36 Kilk-i ' Aṭā'ya baķ ne şekerler nişār ider
Kim gördi anı kim ola şekker-nişār serv
- 37 Nice ki gülsitānda gül ü sebze üstine
Şun' -ı Hāķile sāye şala ber-karār serv
- 38 Seyyāre güllerile felek sebzārına
Kalsun livā-yı kıadrüni Hāķķ sāyedār serv

10

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Yine şāḥ-ı gül-i terden götürüb ser gönçe
Diler olmağa çemen mülkine server gönçe

- 2 Ejdehâ peyker idüb sancağ-ı pîrûzesini
Çekdi ‘ arz eyledi her cânibe leşker gönçe
- 3 Geçüben taht-ı zebercedde karar eyleyli
Oldı mülk-i çemenün şahı muqarrer gönçe
- 4 Aldı gül eline bir gev bigi altunlu siper
Geydi başına bir altun şulu miğfer gönçe
- 5 Tutdı gülşende hezârân tutuğ kırmızı gül
Kırdı her kûşede bir hargeh-i ahđar gönçe
- 6 Sebz destâr ü kabâ geydi çemen bezminde
Nite kim kâ‘ ide-i âl-i peyember gönçe
- 7 La‘ l-i nâbile şurâhi-yi kebûdın pür idüb
Şahn-ı gülşende çeker bâde-i ahmer gönçe
- 8 Pür müferrih idüben hoğğa-i pîrûzelerin
Sebze dükkânını zeyn etdi ser-â-ser gönçe
- 9 Kıldı dükkânı fuqâ‘ ile fuqâ‘î gibi pür
Çâr-şü-yı çemene virmeye zîver gönçe
- 10 Elf-i kâmeti üzere deheni şıfrını gör
Bir iken fitne-i ‘ âlemde on eyler gönçe
- 11 Beyzesinden çıkarub bâl ü perin tütî var
Ağız açub diler olmağa sühanver gönçe
- 12 Gül hayâsızlığ idüb perdesini eyledi çäk
Nice kim tutdı ise yüzine çâder gönçe
- 13 Güli v’ey tutdı meger def‘ ine kan almağičün
Hârdan elde tutar sebze de neşter gönçe

- 14 Bezedi gülleri meşşâta gibi bād-ı bahār
La‘l-i terden taquben gūşına gevher gōnçe
- 15 Gezdürürler geçürüb kıollarına hancerler
Hārdan çekdi deyü bülbüle hancer gōnçe
- 16 Ehl-i derdüñ cigeri pāresidür her bir gül
Bülbülün pür dil-i hūnını geçer her gōnçe
- 17 Berg-i gülden ki zebān idünüb açar dehenin
Dehenün vaşfını kıılmak diler ezber gōnçe
- 18 İy yanağūñ gül-i tāze dehenün ter gōnçe
Bitmedi bāğ-ı cihānda saña beñzer gōnçe
- 19 Zerrece gōnçe dehānuña şebhdür diridüm
Virse şeft-ālū-yi la‘lün gibi bir ber gōnçe
- 20 Her ne tırün ki irer gülşen-i cānımda biter
Bir nihāl-i gül ü peykānı birer ter gōnçe
- 21 Gül yanağūñla cihān cennete ta‘n eyleyli
Çāk ider gayretile çehresini her gōnçe
- 22 İgen açma yüzini gül dehenün göster kim
Hiç evlā m’ola agzuñla berāber gōnçe
- 23 Elde pīrūze devātle kıalem-i sürh-i midād
Tutuben hatt u lebün vaşfını yazar gōnçe
- 24 Tāc-ı devletdür izün tozı benim başım için
Her dem anuñla kıılır dīde münevver gōnçe
- 25 Zeri devründe siperlerle ölüşdirdi gül
Kisesin anuñ için eyledi pür-zer gōnçe

- 26 Bâğ-ı hüsniñde sekiz gülşen-i cennet bir gül
Bâğ-ı kadrüñde tokuz çarh-ı müdevver gonçe
- 27 Gül yüzüñ ‘aksi yanar odı gülistân eyler
Ki kızıl yālñıdur gülleri aħker gonçe
- 28 Berg-i gülden yaraşır anuñ ayağındağı na‘l
K’ola her mihı anuñ luşfile bir ter gonçe
- 29 Meclisinde zer ü simile bugün tıtdı tamām
Yoqluğa tövbe idüb oldı tüvānger gonçe
- 30 Başdan ayağa dehān oldı senüñ vaşfuñ için
İy yüzi gül şacı sünbül boyı ‘ar‘ar gonçe
- 31 Gözi vü gönli açılmaz giceler şubha degin
Gül yüzüñ görmese iy kaddi şanevber gonçe
- 32 Cümle mecmū‘asını sebz idüb evrākıñı al
İy ‘Aťa sözlerüñ altunile yazar gonçe
- 33 Bu kaşidem benim ol gülşene beñzer güyā
K’ola her bir budadı üzre birer ter gonçe
- 34 Devr-i gülde nice hār ola ki nüş itmeye mül
Gül gülüb açıla andan şuna sāgar gonçe

11

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Bāz-ı meşşāta-i ter-dest-i nesīm-i seheri
Dād bā-lāle ‘izārān-ı çemen zīb ü ferī
- 2 ‘İyd-ı nevrüz şod ez āmeden-i rüz-ı bahār
Şāh-ı nevrüz-ı gül ü bülbül-i güyā haberi

- 3 Seyr idüb bād-ı şabā gülşeni nāzūklükile
Nice zeyn idecegin bilmez ider şīveleri
- 4 Geydürüb lāleyile güllere la‘ līn cāme
Farķına nergis ü nesrīnūñ örer tāk-ı zeri
- 5 Aķ u elādan idüb yāsemene terlikler
Sāde bayrāmīden itdi semene cāmeleri
- 6 Tıfl-ı ezhāre budakları şalıncaķ idüb
Sīmīn alur şaluben her yaña bād-ı seķerī
- 7 Degmesün göz diyü eţfāl-i nihāl-i şecerūñ
Dāye-i devr düzibdür başına aķçeleri
- 8 Serv o gül yüzlülerūñ üstine dirdir ditrer
Havfi bu güz yelinūñ toķuna yavuz nazarı
- 9 Geh bahāre sevinüb hāndeler eyler gönçe
Kaķkahalar idüben gāh güler kebg-i derī
- 10 O siyeh-reng niķābını götürdi ‘ālem
‘Arz idüb hūsnini virdi çemene zīb ü ferī
- 11 Bir kaţīfe döşedi şāh-ı gül ayağına bāğ
Ki havī al çiçeklüyidi sebzidi yeri
- 12 Dili āyīnesine şöyle cilā virdi zemīn
Giderüb zerre kadar ķomadı jeng-i kederi
- 13 Cennete döndi bugün faşl-ı bahārile çemen
Şuları *mā’-i ma‘īn*¹⁶² oldu vü tūbā şeceri
- 14 Şāh-ı şūh üzre gözet gönçe-i gānnācları
Hūrlerdür ki kaşırlardan iderler nazarı

¹⁶² “bi-māin ma’īn”: *suyu, akarsuyu.*” (Mülk, 67/30)

- 15 Ma^ç nâ *enbetehellâhu nebâten hasenen*¹⁶³
Bâğa naşş etdi nigâr itdügi gibi güzeri
- 16 Bu seher fikriyle gülşeni geşt eyleriken
Hüsni vaşfında didim bu ğazel ü hûb ü teri
- 17 Didiler vaşf ide bir la^ç l-i leb ü sîm-beri
Ki boyı servdür ol la^ç lile ol sîm-beri
- 18 Lebleri ^ç aksini cām içre temâşâ idelüm
Sâkiyâ la^ç lile taldur kadeh-i sîm-beri
- 19 Gösteren sâğar-ı şâfî bu mey-i bî-ğışdur
Âteşe irmese ğışdan olımaz sîm-beri
- 20 Güzere etdikce çemen şahnına ol serv-i revân
Bâd îşâr için eşcârũ olur sîm-beri
- 21 Dökdi uş ebr-i bahâruñ yüzi şuyını yire
Sünbül-i pür-şiken [ü] ^ç ârıż-ı gül-berg-i teri
- 22 Hıta-ı sebzinde lebin seyr ideli tütinũ
Eriyüb âba dönübdür deheninde şekeri
- 23 Ney-şeker ser ü boyun hidmetin itmekde müdâm
N'ola sersiz ise çün biline bağlar kemeri
- 24 Güşü gülzâr-ı cemâlinde iki güldür kim
Güşvâr eyledügi gülleridür jâleleri
- 25 Şive-i kâmet-i dildârı ^ç Ağa eyleyemez
Serv-i âzâduñ eger göklere irerse peri
- 26 Gül-ruhu bâğını seyr eyle bahâr isterisen
Deheni ğonçe yeter nergis-i şehlâ başarı

¹⁶³ “ve enbetehâ nebâten hasenen”: ve onu yetiştirdi, güzel bir şekilde (yetiştirme ile). (Âl-i İmrân, 3/37)

- 27 Yummadın dehr eli nergislerüñ aç eyle nazār
Ez-temāşā-yı çemen dūr-meşoḥayf-ḥorī
- 28 Her seḥer bāğçeye bād-ı seḥer-ḥız gibi
Güzer it eylemedin bāğ-ı cihāndan güzeri
- 29 Ḥārdan olma kem ü bir gül ele getüri gör
Servden olma denī bir leb-i cüy it maḥarı
- 30 Dürlü dībā-yı reyāḥinile bezzāz-ı şabā
Nite kim zeyn ide bu çār dükān dü deri
- 31 Nice kim gülşeni gül şen kıla vü bülbüli zār
Nice kim gonçe gülüb göstere peykānda peri
- 32 Ruḥ-ı dilberleri ‘uşşāk temāşası için
Ḥaḫ muṭarrā kıla mānende-i gül-berg-i ṭarī

12

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Her varaḫ kim nüşḥa-i gülşende zerd ü aldür
Āb-ı zerle yazılı faşl-ı ḥazāna daldur
- 2 Her nihāl-i tāzenüñ pāyındaki evrāḫ-ı zerd
Şanasın bir dilberüñ sākında zer ḥalḥāldür
- 3 Berg renginile yā ayakların ḥinnālayub
Gülşene geşt ide gelmiş bir nice abdāldur
- 4 Çār-sū-yı gülşen içre dem-be-dem bād-ı ḥazān
Berg-i zer avcunda şan zer gezdürür dellāldür
- 5 Al evrāḫ üstine ārāyiş olan noḫtalar
Lāle-ruḥlar yañağı devrinde müşgīn ḥāldür

- 6 Jâleden berg-i rezân üstinde rîzân kaçreler
Çehresi üstinde eşk-i ‘ aşık-ı hoş-ğaldür
- 7 Bâd-ı şubh ol deñlü evrâk-ı zer işâr itdi kim
Gülşenüñ şahını zer ü gevherle mâl-â-mâldür
- 8 Âbnūsî bir kafesdür ‘ âlem içinde bugün
Güiyâ her bir varâk bir mürğ-i zerrîn bâldür
- 9 Kendünüñ derd-i derünin ‘ arz ider her bir varâk
Bu dili ‘ ârifler añlar kim zebân-i ğaldür
- 10 Sûsen-i âzâde gibi deh zebâniken ‘ aceb
Lâleveş bülbül niçün şimdi çemende lâldür
- 11 Gül-bün-i nâ-rüstenüñ kıddine hikmetdür bu kim
Togruyiken bir elif-mânendi adı dâldür
- 12 Dün o başlar üzre yir iden semen-berler bugün
Ħâkile yeksân olub her bir ğase pâ-mâldür
- 13 Dem bu demdür niceler irişmediler bu deme
‘ Ömre mağrûr olma kim seylâb-ı mâ’ sâldür
- 14 Ayru düşdim ol nihâl-i gülden iy bâd-ı ğazân
Bir varâk iltüb beni luğ eyle yirden kıaldür
- 15 Geh bahârile bezer gâhî ğazânile bozar
İy ‘ Ağâ ‘ âlem mişâl-i tahte-i remmâldür
- 16 ‘ İşvekâr-ı dehrüñ aldanma bu reng-i dalına
Nice bunuñ gibi şüretle bezenmiş zâldür

Mefā' ilün Fe' ilätün Mefā' ilün Fe' ilün**Müctes . . - / . . - - / . . - / . . -**

- 1 Ne yiller esdi yine iy berīd-i bād-ı kabūl
Bu hāki kılduñ o māhuñ risāletine kabūl
- 2 Gel ayağuña gözüm merdümi şular döksün
Ki nice demleridi kılmaduñ bu yire nüzül
- 3 Bu hāk-i pāyi götürdüñ yine bugün yirden
Şafā getürdüñ ü hoş geldüñ iy huceste resūl
- 4 Ne deñlü eglenürise deminde irse peyk
Geçen zamānede mā-fāt 'özrin ider ol
- 5 Nedir haber yine gül yüzlü āfitābımdan
Ola mı tābına bu zerrede mecāl-i vuşul
- 6 Lebin görüb daħi cānlar olur mı ser-gerdān
Yüzine bakmada hayrān olur mı daħi 'uķul
- 7 'Aceb ne ola āvāre gönlimüñ hāli
'Aceb kim ola kapusunda şimdi maķbūl ķul
- 8 'Aceb muşāhibi rūhāniler mi meclisinüñ
Ya ma' rifetle ferīd olan ezkiyā ü fuķul
- 9 Kemāl-i mekremet ü hūsn-i hulķile maķlūķ
Şafā vü şıdķile mihr ü vefāyile mecbūl
- 10 Bahār ü 'idile irdi sürūr-nāme-i yār
Cihānda varise ancak hasūd ķaldı melūl
- 11 Ğiriv ü nāleler urmağa başladı yine ebr
Şoyındı tağlara düşdi delürdi yine süyul

- 12 Dilinde bülbül ider nāz ü şīve vü tahrīr
Elinde dāyiresiyle tutar gül aña uşul
- 13 Oқыub ańlayana bir kitābdur  alem
Bahār ü g z ü kış   yaz anda  ar fuşul
- 14 Gözet řabāyi  -i eřyāyı bağ açar şuları
Kimi mesā'il-i menķuld r kimi menķul
- 15 F r  dur bu şam  hādīřāt-ı yevmiyye
Cihāt-ı sitte v c h-ı   anāřır aña uşul
- 16 Bahār mevsimi geręi um r-ı  ammed r
Nebāt   yağmurıdur bağs-i   illet   ma' l l
- 17 Gülile humretid r kışm-ı cevher   a' rāz
M lile sekretid r bağs-i d lile medl l
- 18 Yerinde f  il-i muşt r-ı m stenidlerd r
Bu cümle  amil   ma' m l f  il   mef  l
- 19 Taşavvur idebilen hükm ider bed hetile
Ki iştiy rile mevz  dur şam  maşm l
- 20   Aceb mi kimini ref'   kimini naşb itse
Ki şems  amil   cümle neb tdur ma' m l
- 21   Aşa kel mile olmaz kem l-i Rabb n 
Saņa m n sib olan genc-i fağr   künc-i şam l
- 22 Kıy s ile ki  alem h d dını bildün
Ara da  aęıliseň kendü h dd n ara bul
- 23 Bu şekl-i evvel içinde iki h d-i evsaşı tut
Neticesine bu eşk l n ol olubdur yol

- 24 Tūrābsın yine n'ola ger ādem olduñ ise
Muğayyer olsa bir ism olmaz aşıdan menķül

14

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fa' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 İy zülāl-i ' ayn-1 ' irfānı iden her dem sebīl
Kendüden gitdi görüb lafz-1 faşihin sebīl
- 2 Cümle ' ālem nūr-1 feyzüñle münevverdür bugün
Güyyā bir hānedür kim rüşen itmişdür delīl
- 3 Dīde-i huffaş ol envāre inkār eylese
Āfitāb-1 ' ālem-ārāya ne lāzımdur delīl
- 4 ' Aql-1 evvelsün meger ilm-i İlāhīde bugün
Mübhemāt-1 ehl-i idrāke bulur rāyuñ sebīl
- 5 Hīkmetile dānişüñ kânün-muğannī olalı
Her sözüñden biñ şifā bulur nice tab' -1 ' alīl
- 6 [...] hāl-i eflākī bulursun cū-be-cū
Hendeseyle yonta kim rüy-1 zemīni meyl mesīl
- 7 ' İlm-i ma' kulüñ kelāmında beyānuñdur bedi'
' İlm-i menkūlüñ fūrū' mda uşulündür aşīl
- 8 Bu ma' āniyle eger sen keşf-i keşşāf eyleseñ
İntikālātuñı idrāk idemez ' aql-1 ' aqīl
- 9 Nüh felek ferrüh-serāsında nazīrūñ görmedi
Herkesūñ hāline vākıfısın ne hācet kāl u kīl
- 10 Cevheri olan bilür ' ālemde cevher kadrini
Bir fütāde gevherim bu hāk içinde şöyle bil

- 11 Āfitāb-ı ‘ālem-ārāsın sipihr-i fazlda
Şebnem-i bī-ḳadri topraḳdan götür luḳ eylegil
- 12 Başıma bir tāc-ı devletdür ki ḳondı añsuzın
İremezdüm gerdene yel gibi yelsem nice yıl
- 13 Nice kim ḫilm ehlinüñ dünyāda arta hürmeti
Nice kim ‘ilm ehlüne vire şeref Rabb-i celil
- 14 Dilerüm kim āsitānuñ ḳible-i ḫacāt ola
İstemezsem irmeyem kim cennete girmez baḫil

15

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Ger bu ḫüsn ile temāşā ide cennet gülşeni
Her kemāl ile ḳuşurun bile cennet gülşeni
- 2 Şāḫ-ı şūḫ üstinde ḡonce ejdehā peyker tutar
Güyyā fetḫ itmege naşb itdi bāb-ı gülşeni
- 3 Maḫzen-i ḡaybuñ hezārān luḳ ile ḳuflün açub
Bānī-yi bām-ı ḳader ḳıldı ‘ imāret gülşeni
- 4 Yürüyüb seyr itdügi yerlerde ol āşüfte dil
Ḳışsa-ḫān olmışdurur eyler ḫikāyet gülşeni
- 5 Müjde-ḡānī eyler ezhāre çemen sulṫānını
Kim müşerref idiser bir māh-ı ṫal‘ at gülşeni
- 6 Ḡonceler dil-teng iken gül gibi ḫandān oldılar
Eyledi dil-şād ol āvāz-ı beşāret gülşeni
- 7 Ḥıfz idüb ihlāşı dilden maḫfil-i eşcārda
Muḫrī-yi kumrī oḳur ḫoş āyet āyet gülşeni

- 8 Yüz sürer āb-ı revān ayağına her bir ḥasuñ
Bilemez ne vech ile ide ri‘ āyet gülşeni
- 9 Sen daḥi zūlfūñ götür ‘ arz-ı cemāl it dostum
Yā niçün mestūr ola ebrile raḥmet gülşeni
- 10 Şīve vü nāz ü kirişmeyle bitürmez ḥaşre dek
Bir senūñ gibi sehī-ķāmet şa‘ ādet gülşeni
- 11 Güller açılsa gönül bāğında tīrūnden no’la
Olur ol bārān ile tāze maḥabbet gülşeni
- 12 Kıymet olmazdı cemāline cihān bāğında hīç
Ḥār-ı hicrile bir olmasaydı vuşlat gülşeni
- 13 Kā’il olurdu ‘ Aṭā tūṭi maķālūñ dinlese
Görse eş‘ aruñ götürirdi irādet gülşeni
- 14 Bülbül-i gūyāsın eksilme cihān bāğında sen
Tāze dürr-i āb-ı nazmuñla feşāḥat gülşeni

16

Mefā‘ ilün Fe‘ ilātün Mefā‘ ilün Fe‘ ilün

Müctes . . - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Yine cihān yüzi geldi bahāra yüz tıtdı
Hezār-ı şīve ile hüsn-i yāra yüz tıtdı
- 2 Diyār-ı ketm-i ‘ ademden sipāh-i mülk-i çemen
Vücūd-ı şehruñ añub bu diyāra yüz tıtdı
- 3 Kalem tıttub yine āb üzere badmānivār
Çemende luṭf ile naķş-ı nigāra yüz tıtdı
- 4 Kenār-ı cūdda çemenler belürdi rū-yi zemīn
Muḥaķķaķ oldu ki ḥaṭṭ-ı ğubāra yüz tıtdı

- 5 Bezendi dürlü şanemler gibi semenlerle
Meger ki bāğce naqş-ı bahāra yüz tıtdı
- 6 Yüzin düzüb yine lāle diler ki eyleye al
Gözün süzüb yine nergis hūmāra yüz tıtdı
- 7 Diler bu gülşen içindeki gül şen olmağı
Ki lālezārdaki lāle zāra yüz tıtdı
- 8 Ne deñlü hūsn diyārında müşg-bū vārsa
Hıta-ı şanem gibi çıkdı kenāra yüz tıtdı
- 9 Nihāl-i serv-i sehīveş o māh-sīmālar
Şalındı yine leb-i cūybāra yüz tıtdı
- 10 Bu şüret ile görüb rūzgārı bülbül-i mest
Kararı qalmanı feryād u zāra yüz tıtdı
- 11 Uşandı yine bu hercāyi gönümüz bizden
Hezār-ı şevk ile bir gül-^ç izāra yüz tıtdı
- 12 Güzer kılalı gözümnden hayāl-i ruhsārı
Bu dīde giryede ebr-i bahāra yüz tıtdı
- 13 ^ç Aṭā ğazāle şıfatlu ^ç izārı şevkınden
Şafāyile ğazel-i ābdāra yüz tıtdı

ĠAZELİYYĀT

Harfū'1 elif

1

Mef' ūlū Mefā' ilū Mefā' ilū Fe' ūlūn

Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

- 1 Münşī-i ezel nāme-i hūsni idüb inşā
Meh-rūlaruñ ebrūsını çekmiş aña tuğrā
- 2 Mūylarına ol nāme cebīninde yazub hāl
Yüz şiveyile haṭṭ-ı ruḥın eylemiş imlā
- 3 Hem ḥandesini eyledi hūsni müzeyyen
Hem ṭuresini şāne-i teşdīd-i muṭarrā
- 4 Her serv-ḳadūñ ḳāmeti bir rāst elifdür
Her müşg-ḥaṭuñ sünbülidür lām-ı müşennā
- 5 Bir ḳatre mi var olmaya mir'āt-i cemāli
Bir zerre mi var olmaya ol mihr ile şeydā
- 6 Her demde cemālini temāşā için eyler
'Ārifleruñ āyīne-i ḳalbini mücellā
- 7 Her dīdeye virilmedi bir nūr-ı İlāhī
Ḥuffāş ne bilsün ki nedür beyze-i beyzā
- 8 Ḳahr itdügi dānāyı ider cāhil ü nādān
Luṭf itdügi nādāmı ḳılır 'ārif ü dānā
- 9 Hūsnuñde 'Aṭā ḥüb-ı temāşāya irübdür
Yā Rabbi anı hīç o temāşādan ayırma

Mef'ülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün

Muzâri' - - . / - . - . / . - . . / - . -

- 1 Vaşf-ı cemâl-i dil-bere çün kıldum ibtidâ¹⁶⁵
Geldi dilüme maṭla' -1 ve 'ş-şemsi ve 'd'ḍuhâ¹⁶⁶
- 2 Zerd eyler ise beñzümi mihrün ' aceb midür
Olmaz ğarîb ḥâki zer eylerse kîmyâ
- 3 Müşkîl şaçun girihleri ḥallindedür velî
Bu şîvelerde şan' at ile kıll yarar şabâ
- 4 Seyrümde gice ol mehe tuş olduğum didüm
Nâz ile geldi didi düşün ise ḥayr ola
- 5 Sengîn-dil midür bu gönüller kapan nedür
Kim gördi sîm içinde ola seng dil-rübâ
- 6 Biñ ' aşık öldürür gözi bir merḥabâ ile
Öldürdi reşk ile beni derd ile merḥabâ
- 7 ' Âlemde her kimesneye bir nesnedür naşîb
Dil-ber cemâli vaşfi¹⁶⁷ olubdur saña ' Atâ

¹⁶⁴Bu gazelin mahlas beytinde geçen "vasfî" kelimesinden hareketle şiirin "Vasfî" adlı şaire ait olduğu düşünülse de (Köksal, a.g.t., 470) S. Nüzhet Ergun'un bu gazelin kendisindeki bir mecmuada Atâ adına kayıtlı olduğunu ifade etmesinden ve beyitteki anlamdam şiirin Atâ'ya ait olduğu düşünülmektedir. Ayrıca vezin gereği kelimedeki son harfin med harfi değil imlâ harfi olması gerekmektedir. Bu gazelin 5. ve 6. beyitleri SNE'de yoktur. Ayrıca Ergun tarafından hazırlanan eser, şiirler transkripsiyonlu kaydedilmediği için yazımında birkaç ses değişikliği olan kelimelerde edisyon kritik yapılmamıştır.

¹⁶⁵ ibtidâ MN, JR: ibtilâ SNE.

¹⁶⁶"Ve 'ş-şemsi ve 'd'ḍuhâ" aslı: *Ve 'ş-şemsi ve ḍuhâhâ: Yemin olsun şemse (güneşe) ve onun (kuşluk vaktine) aydınlığına!* (Şems, 91/1). *Ve 'ş-şems: Yemin olsun güneşe* (Şems, 91/1); *Veḍ'ḍuhâ: Yemin olsun kuşluk vaktine.* (Duhâ, 93/1).

¹⁶⁷ vaşfi JR, SNE: vaşfi MN.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Öldürür biñ ' aşıkı bir ' ışık ile ol meh-likā
Bini de öldür disem nāz idüb eydür¹⁶⁹ ' ışık ola
- 2 Zülf ü çeşm ü kâmet-i bālāña¹⁷⁰ irem mi didüm
Didi hey miskîn degüldür bu kabül olur du' ā
- 3 Cāna dil-berden gelen derd ü belā gelsün berü¹⁷¹
Merhabā iy kâşid¹⁷²-ı cān-ı cihānum¹⁷³ merhabā
- 4 Bülbül ağlar gül güler gülşende nālem güş idüb
Rikkatinden lāle miskînüñ içi yanar baña
- 5 Bī-vefāsın sen beni öldürmez iseñ ğam degül
Derd-i ' ışkuñ günde biñ kez ' ahdine eyler vefā
- 6 Cān virürsem āsitānuñda¹⁷⁴ teraḥḥum eyleyüb
Kılıcuñ kaldurmaya başumı binüm boynuma
- 7 Ne bahā ' ālemde gülzār-ı cemāl-i yāra kim
Dem-be-dem cevlān ider şaḥnında tāvūs-ı bahā
- 8 Dilde çeşmüñle lebüñ ' aksin göreydi dirdi ḥalk
Ġālibā bu şişe içre sükkeri bādām ola
- 9 Öldi hierüñde¹⁷⁵ ' Aḫā anüñçün ağlar gözleri
Haḫ dimişler *ḥīne fāte'l-mü'minīn*¹⁷⁶ *tebki's-semā*¹⁷⁷

¹⁶⁸ 6. ve 7. beyitler PM'de yoktur.

¹⁶⁹ nāz idüp aydur MN, JR: nāz ile ider PM.

¹⁷⁰ kâmet-i bālāña MN, JR: kâmet ü bālāña PM.

¹⁷¹ berü MN, JR: berz PM.

¹⁷² kâşid JR: kâşid MN, PM.

¹⁷³ kâşid-ı cān-ı cihānum MN, JR: kâşid-ı cān u cihānum PM.

¹⁷⁴ āsitānuñda JR: āstānuñda MN.

¹⁷⁵ hierüñde JR: hierüñde MN, PM.

¹⁷⁶ mü'minīn MN: mü'minūn PM: mü'min JR.

4

Mef'ülü Fā' ilätü Mefā' ilü Fā' ilün

Muzāri' - - . / - . - . / . - . . / - . -

- 1 Ol meh-liķā cefālar iderse baña ' aṭā
Ma' nāda ol cefā degül eyler vefā ' aṭā
- 2 Hāk itmedin o gözlerimün nürı eylemez
Hāk-ı derini gözlerüme tütīyā ' aṭā
- 3 Luṭf ile bŷy-ı zŷlfüni her demde irgürür
Bu luṭfı ŷimdi kılmadı bād-ı ŷabā ' aṭā
- 4 Hāk-i derini hıç nazardan ayırma kim
Gözünne nür ü gönllünne virür ŷafā ' aṭā
- 5 Vaŷl-ı nigāra naḳd-i revānuñ niŷār kııl
Daḫi neyini eyleyesin bī-nevā ' Aṭā

5

Fā' ilätün Fā' ilätün Fā' ilätün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Sözlernünne cānum iy la' l-i ŷeker-bārum fidā
Gözlerünne ' ömrüm iy zŷlf-i siyekhārum fidā
- 2 Eŷkimün sīmi nedür yoluñda iŷār etmeyem
İy gözüm nürı saña çeŷm-i güher-bārum fidā
- 3 Öldüm ol ŷevķile ben bugün ki yarın ḫaŷrde
Bir daḫi kılam deyü bu cān-ı ğam-ḫ'ārüm fidā
- 4 Hüb-ı zeyn itdüm ḫayālün gülleriyle çeŷmimi
Bir kezin seyr eyle gel yayuña gülzārüm fidā

¹⁷⁷ *Hine fate'l- mü'minün tebki's-semā': Mü'minler öldüğü zaman gökyüzü ağlar.*

- 5 Göñlümün şeh-bāzunı şaldım hevā-yı ıŝkuña
Ne olısar yoluña iy kebg-reftārum fidā
- 6 Sünbülün çininde yüzün görse kāfir beççeler
Her biri şıya bütini diye zünnārum fidā
- 7 La lüne dil viricek hıç olmasa bir buse al
Cānuñiçün yok yire kıılma Aṭā varum fidā

6

Mef ulü Fā ilätü Mefā ilü Fā ilün

Muzāri - - . / - . . / . . . / - . -

- 1 Yār itdi derd-i hicrini bir sım-ten baña
Ölmüş gibi ŝarılsa aceb mi kefen baña
- 2 Hicrün güninde kendümi öldürmek isterin
Düşmenler itmez etdügüm iy dost ben baña
- 3 Gül yüzüni koyub ideli geşt-i gülistān
Dik gelür oldu dil uzadıb her diken baña
- 4 Boyuña serv öykünür ü müşg [...]
Ġayrını bilmezsin hele bu [...]
- 5 Tūṭi iŝitse nazmuñı kāyil olur Aṭā
Kānde iriŝe tūṭi-yi ŝekker-ŝiken baña

7

Fā ilätün Fā ilätün Fā ilätün Fā ilün

Remel - . . - / - . . - / - . . - / - . -

- 1 Ben miyem tenhā olan mihr ile ser-gerdān aña
Kūṭb-ı ālem ṭaña kalmıŝdur olub ḥayrān aña

- 2 Gül-bün-i gonçe¹⁷⁸ hevā yolında bir ser-bāzdur
Hārlar hānçer çeker güller şınuğ kalkan aña
- 3 Tırüne cān virmege hoş pür-dil olmışdur gönül
Şan demürden bir yürekdür her iren peykān aña
- 4 Sīnede kan olmasun çek tīg-ı hūn-rīzūñ didüm
Didi bī-çāre bulaşmaz hiddetinden¹⁷⁹ kan aña¹⁸⁰
- 5 Gülşen-i zīb ü bahā¹⁸¹ tāvūsıdur hūsnūñ senūñ
Her reviş bir per durur¹⁸² her ʿ ışk bir cevlan aña
- 6 Nāme-i şevküm saña ʿ ārifler üstinden oğur
Ben gerek yazam gerekse yazmayam ʿ ünvan¹⁸³ aña¹⁸⁴
- 7 Bir nefes bu dünyede ʿ id-ı vişāl-i yār için
İy ʿ Aṭā bir cān nedür qurbān ola¹⁸⁵ biñ cān aña

8

Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Cān kulağını tutarsañ bir nefes benden yaña
Hoş güherler nazm idüb işār idem senden yaña
- 2 Eski kūşeñdur bu cism-i hāk iy rūḥ-ı revān
Gāh ki seyrān ide gelseñ no'la tenden yaña
- 3 Çin-i zülfünden ʿ aceb āvāre düşmişdür gönül
Kim delil ola bu miskine o meskenden yaña

¹⁷⁸ Gül-bün-i gonçe MN, JR: gül-bün-i gonca PM.

¹⁷⁹ hiddetinden MN, JR: hadd-i tenden PM.

¹⁸⁰ aña PM: saña MN, JR.

¹⁸¹ bahā MN, JR: behā PM.

¹⁸² per durur MN, JR: perdedür PM.

¹⁸³ ʿ ünvan JR: ʿ unvan MN, PM.

¹⁸⁴ aña PM: saña MN, JR.

¹⁸⁵ ola JR, PM: olsun MN.

- 4 Fitne fenninde ferīd olmuşdur iki gözleriñ
Biri birinden dağı āfetdür ol fenden yaña
- 5 Yire düşer lālenüñ yüzi gül olur sürh-rū
Seyr ide gelsen bu ruhsār ile gülşenden yaña
- 6 Sīne-i sūzānımı terk eyleme iy dil şaķın
Yirüñi bekle yüri dīvāne külhandan yaña
- 7 Billāh iy dellāk qazırsuñ raķıbüñ kellesin
İndirivir tıgüñi bir pāre gerdenden yaña
- 8 Baña behr ider velī āgyāra kesmez meylini
Olmasun ‘ālemde hıç bir dost düşmenden yaña
- 9 Ger nemed-pūş ol vü ger ‘uryān yüri āyīnevār
Meyl ider ‘ālem ‘Aṭā bir qalb-i rüşenden yaña

9

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Hancer-i hūn-rīz-ile yir yir ki zaḥm urduñ baña
Meclisüñde bir benek altunlu geydürdüñ baña
- 2 İtleriyle hem-nefes olmuş-idüm bir nice dem
Bu qadarca devleti iy çarḥ çok gördüñ baña
- 3 İy felek beñzer bu döne döne ser-gerdānlıgım
Bir emānet idi boynunda ki dā gördüñ baña
- 4 İy raķıb-i seg ser-i kūyında gördükce seni
‘Afv idelim didüğüñ bu mıydı kim urduñ baña
- 5 Oқыub ‘uşşāķımı bir bir ‘Aṭā’yı añmaduñ
Çünki irişdüñ maḥabbet nāmesin dürdüñ baña

10

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Merdüm-i çeşmüñ ki kıt itdüñ bugün kıandan aña
Cân verenlere nihâyet yok beni kıandan aña
- 2 Cân virürsem dağı peykānuñdan ayrılmaz bu cân
Çünkü bağlandı mağabbet riştesi cânıdan aña
- 3 Āb-ı Hızrı leblerüñ yanunda kimdür yād iden
Hiç söz yokdur ne nisbet āb-ı hayvāndan aña
- 4 Ğonce-i pejmürdedür hicrān elinden göñlümüz
Ođlarıñ kıanı 'aceb şu sepse peykāndan aña
- 5 Ğülřen-i zīb ü bahā tāvūsıdır hüsnüñ senüñ
şıvelerdür perleri zeyn oldu her yandan aña
- 6 Kimsenüñ ol mäh-rü āh ü fiğānın diñlemez
Nice ĩ' lām eyleyem ađvālim efğāndan aña
- 7 Eřki yanında 'Ađā'nuñ kim aña tūfān Ğünün
Nice biñ yıl geđdi iriřince tūfāndan aña

11

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . -

- 1 İy çatı biñ fitne zülfi yüz belā
Başdan ayağa veli¹⁸⁶ düpdüz belā
- 2 Sini bir kez gördüğüm bigi¹⁸⁷ didim
Āh kim gösterdi baña yüz belā

¹⁸⁶ veli JR: dile İMK.¹⁸⁷ bigi JR: gibi İMK.

- 3 Severem¹⁸⁸ diyeli bakmaz yüzüme
Başuma getürdi ol pür-süz belā
- 4 Ğamzesi gizlü belādur cānuma
Kaşları gözleri göze göz belā
- 5 Zülf ü rüyuñdan cüdā düşenlerüñ
Hem-demi oldı¹⁸⁹ gice gündüz belā
- 6 Var ise kısım-ı ezelden iy ‘ Aṭā
Cān-ı aşıkdan düşübdür cüz belā

12

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 İy hayāl-i kâmetüñ cümle revān-ı cān ara
Bir elifdür bulunan içinde yüz biñ¹⁹⁰ cān ara
- 2 İy ḥalilüm Kā‘ be yapmışça şevāb ister misin
Sa‘ y idüb ma‘ mūr kııl bir ḥatırı virān ara
- 3 ‘ Işık ile bulmadı ‘ âlemde ḥayāt-ı sermedī
Daḥi ne zūlmāt var ne çeşme-i ḥayvān ara
- 4 Yār gibi dünyede âfet bulunmaz bir daḥi
Çarḥveş biñ kez ṭolan¹⁹¹ bir âfet-i devrān ara
- 5 Derde kim uğradı kim yār aña dermān itmedi
İy ‘ Aṭā dermān-de ol imdi yüri dermān ara

¹⁸⁸ Severem JR: sāverem İMK.

¹⁸⁹ Hemdemi oldı JR: hemdemidür İMK.

¹⁹⁰ yüz biñ JR: bul biñ MN.

¹⁹¹ biñ kez ṭolan JR: bir kez revān MN.

13

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Cīm zülfüñle elif kıaddüñ görelden dāyimā
Bu dil-i ser-geşteye oldı ħabībüm ol dü cā
- 2 Dāl zülf ü ' ayn çeşmüñle elif kıaddüñe dil
İre mi didüm didi degül kıabül olur du' ā
- 3 Her ne derd ile belā kim ire cānāndan direm
Merħabā iy kıāşıd-ı cān-ı cihānum merħabā
- 4 Gülşen içre gönçeler ħālime güldügin görüb
Lālenüñ raħm itdüğinden yüregi yanar baña
- 5 Sen vefā kıılmaz iseñ n'ola beni öldürmede
Derd-i ' ışkıñ günde biñ kez ' ahdine eyler vefā
- 6 Cān virürseñ āsitānında¹⁹² gönül raħm eyleyüb
Başuñı götürmeyiser tıği binüm boynuma
- 7 Dilde çeşmiyle lebi ' aksini gören dir ' Aḫā
Ġālibā¹⁹³ bu şışe içre sükkeri bādām ola

14

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Dil degül döymez cefā resminde kūh-ı Kıāf āña
Bī-vefā dilberler içre Ĥaķ vire inşāf āña
- 2 Sünbülüne şimdi üftāde olubdur müşg-i¹⁹⁴ Ćin
Kūh-ı ğamda tığ-ı miħnetle kesilmiş nāf āña

¹⁹² Çalışmada āstānında şekilde okunan kelimenin vezin gereği "āsitānında" olması gerekmektedir

¹⁹³ "Ġalibā" olarak okunan bu kelimenin "Ġālibā" şeklinde olması lazım gelmektedir.

¹⁹⁴ Edinilen kaynakta "müşk" şeklinde okunan kelime "müşg" olarak düzeltilmiştir.

- 3 Sözi dürden la' li gevherden teni cāndan laṭīf
Anuñ-içündür desünler ma' den-i elṭāf āña
- 4 Gülşen-i ' ālem kitāb-ı ḥüsn-i yāruñ şerḥidür
Her güli Keşşāf u her bir bülbüli Vaşşāf āña
- 5 Ehl-i dil tenhā çemen seyrānın itmek ḥübdur
Bir aqarşu gibi kāfidür derün-ı şāf āña
- 6 Ḥüsn-i bī-hemtā-yı yāri kimseler vaşf idemez
Ne qadar şāf olsa mir' āt olamaz evşāf āña
- 7 Bī-bedel diyü ' Aṭā ögmek ne ḥācet nazmını
Merd olan meydāna gelsün kim yaraşmaz lāf āña

15

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Bār-ı ' ışkuñ ider qaddini döymez Qaf āña
Dāldur bu lafz-ı ' ışq altında olan qaf āña
- 2 Sünbülüñe yaraşur kāf-ı müşennādur disem
Dāl idübdür qāmetin tā beñzeyince kāf anā
- 3 Naqd-i ' ömrin niceler şarf itdi zerd-i vaşlı-çün
Līk kıymet qomadı ' ālemde bir şarrāf āña
- 4 Cān virür hicründe yanan dil kenār-ı kūyuña
Çün cehennem ehlidür cennet gelür A' rāf āña
- 5 Ma' rifet gevherlerin yārāna iṣār it ' Aṭā
Kim ziyān itmez ne deñlü eyleseñ isrāf āña

16¹⁹⁵

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

- 1 Endiŕe kılub ' aqlum iki ' âlemi gezdi
Zülfi girihin buldı hemân menzil-i me'vâ
- 2 Merkez olalı ' âleme bu noқта[-i] hâkî
Bulmadı vücūd ancılayın hüsni her eşyâ
- 3 ' Aqlın yitürürse ne ' aceb hayy olan âdem
Ol dem ki baқа hıŕm-ıla ol gözleri ŕehlâ
- 4 Münkirleri Fir'avn gibi kıılmağa ' âciz
Zülfi girihidür görinen mu'ciz-i Mūsâ¹⁹⁶
- 5 Rezzâk-ı ezel *naħnu kasemmâ*¹⁹⁷ didügince
Luţfindan aña hulķ u cemâl eylemiş ' Aţâ

Harfü'l-ba

17

Mef'ülü Fâ'ilätü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Muzâri' - - . / - - . / . - - . / - - .

- 1 ' Iŕķ âteŕine düŕ diler isen ŕafâ-yı kalb
Odlara yanmayınca bulur mı ŕafâyı kalb
- 2 Gel cām-ı derd-i derün eliñden giderme kim
Budur cihānda rāhat-ı rūh u cilā-yı kalb
- 3 Kalb eyle kendü rāyuñı tâ ' ayn-ı yār ola
Kalb olmaz idi eyleyebilse bevā-yı kalb

¹⁹⁵ Bu gazelin matla' beytinin eksik olduğu düşünölmektedir.

¹⁹⁶ Bu ifade edinilen çalışmada "mu'cizü Mūsâ" şeklinde olmakla birlikte tarafımızdan "mu'ciz-i Mūsâ" olarak düzeltilmiştir.

¹⁹⁷ *Naħnu kasemmâ*: "Dünya hayatında onların geçimliklerini bile aralarında *biz böldük*. (Zuhuf,43/32)

- 4 Gerçi uçurdu bezmine mürğ-i recāsını
[...] özge bulmadı ‘ālemde cāy-ı kalb
- 5 Mihriyle dār-ı dünyede çarḥ-ı felek gibi
Āvāre eyledi döne döne ‘Aṭā’yı kalb

18

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Çarḥveş her günde bir gün yüzlü mihriyle yanub
Göz qarardub yine üstine düşerin ṭolanub
- 2 Hicr ile bugün dirilmekden yig-idi bir kezin
Vireyidim cānumı ṭāş eşigüñde yasanub
- 3 Yol kesem ḥink-i felek üstinde şāh-ı encüme
Atını şaldıkca meydāne bir iki eylenüb
- 4 Ben bilürin yârdan ayrı neler çekdügümi
Kimseler hicr ile yanmasun visāle öğrenüb
- 5 Çünkü cānāne erişmedi bu cānı nideyin
Yüririn ben bu cihān içinde cāndan uşanub
- 6 Berg-i gül bād-ı şabāyile ṭolanduğı gibi
Cānib-i gülzārı geşt itsek yaraşur atlanub
- 7 Gerçi hoşdur düşde görmek ol perī-rüyı ‘Aṭā
Ḳanı ol günler ki ḳoynuñda bulasın uyanub

19

Mef‘ ülü Fā‘ ilātü Mefā‘ ilü Fā‘ ilün

Muzāri‘ - - - / - . - . / . - . - / - . -

- 1 Ne yüzle öykünür saña şems-i duḥā ‘aceb
Bilmez mi ki zevālını ol bī-ḥayā ‘aceb

- 2 Bâğ-ı cihâna serv-ğadũñ sâye şalmadın
 Ƙande-yidi bu şive-i ħüsn ü bahâ ‘aceb
- 3 Bunca nuğuş vü bunca şuver Ƙande-yidi yâ
 Resm olmadın bu günbed-i deyr-i fenâ ‘aceb
- 4 Meclis Ƙurılmadın daği sâķi Ƙolanmadın
 Yoğ mıydı işbu meşreb-i zevğ u şafâ ‘aceb
- 5 Gördükce yâri yolına ħâk olmağ isterem
 Başdan gide mi ħâk olıcağ bu hevâ ‘aceb
- 6 Dünyâda varsa bencileyin mübtelâ ġarīb
 Yâ bulunırsa sencileyin pür-belâ ‘aceb
- 7 Bu bî-vefâ cihânuñ içinde ‘Ağâ seni
 Derd ü belâyiçün mi yaratdı Ĥudâ ‘aceb

20¹⁹⁸

Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Mihr-i ħüsnüñden durur¹⁹⁹ her bir gönülde gözde tâb
 Ābda²⁰⁰ âyinede mestür olmaz²⁰¹ âfitâb²⁰²
- 2 Sen bu ħüsn ile olaldan ħūblar ser-defteri
 Şıfr yirine²⁰³ şayılr oldı mäh u âfitâb²⁰⁴
- 3 Berg ü bārın²⁰⁵ odlara yağar nice serden²⁰⁶ çıkar
 Bezm-i ħüsnüñde dökilür şacılr her dem gül-âb

¹⁹⁸ 4. ve 6. Beyitler PM’de yoktur.

¹⁹⁹ Mihr-i ħüsnüñden durur MN, JR: mihr-i ħüsnüñdür senüñ PM.

²⁰⁰ Ābda MN, PM: ābla JR.

²⁰¹ olmaz MN, JR: olinmaz PM.

²⁰² âfitâb PM, JR: âftâb MN.

²⁰³ yirine MN: yerine PM: yirinde JR.

²⁰⁴ âfitâb PM, JR: âftâb MN.

²⁰⁵ Berg ü bārın MN, JR: berg-i bārân PM.

²⁰⁶ serden PM: zerden MN, JR.

- 4 Nice Cemşid ü Cem'ün virdi yile bād-ı gurūr
Tācını cām-ı şarāb üstinde mānend-i ḥabāb
- 5 Oķı geĉ iy bülbül evrāk-ı güle aldanmağıl
Yine bir söz söyledüm saña bilürseñ ber-kitāb
- 6 Sevgülü yār ile²⁰⁷ araya ḥicāb olan benüm
İki gözümse siyeh-rū ola mānend-i niķāb
- 7 Bu beden şehri ḥarāb olmağa yüz tutdı ' Aķā
Dađı ma' mūr olmadı ķalbün ḥarāb-ender-ḥarāb

21²⁰⁸

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Āba düşdükçe²⁰⁹ yüzün ' aksi gider kendüden āb
Ķılsa ol āba²¹⁰ nażar ditrer felekde āfitāb²¹¹
- 2 Şorduğumca ađzınıñ varını yoķ dimez nigār
Hiĉ olsa olmaz anuñ gibi bir şirīn cevāb
- 3 Beñleri²¹² ' aksi gözümde ḥāce-i Hindū gibi²¹³
Rište-i müjgānuma²¹⁴ her dem dizer dürr-i ḥoş-āb
- 4 Yazuğa girüb ' azāb itmekden ise hicr²¹⁵ ile
Pādişāhum²¹⁶ ben ķuluñ öldür gerekmez mi şevāb

²⁰⁷ yār ile MN: yārimle JR.

²⁰⁸2. ve 5. beyit PM'de mevcut değildir.

²⁰⁹düşdükçe MN, JR: düşdükde PM.

²¹⁰āba MN, JR: aya PM.

²¹¹āfitāb PM, JR: āftāb MN.

²¹²Beñleri MN, JR: Beñlerün PM.

²¹³gibi MN, JR: durur PM.

²¹⁴Rište-i müjgānuma MN, JR: Rište-i müjgānda PM.

²¹⁵hicr JR: hecr MN, PM.

²¹⁶Pādişāhum JR, PM: Pādşāhum MN.

- 5 Gül gül olduğu budur mül nūş idince ‘ārīzuñ
Pür-gül olur ʔal‘atūñ bāğında her ʔatre şarāb
- 6 Sīnesi yakılsa ʔañ mıdur rebābuñ hicr²¹⁷ ile
Bağrumuñ göynüklerin²¹⁸ gördükçe²¹⁹ ʔan ağlar kebāb
- 7 Ağzı fikriyle ‘adem h̄‘ābına düşdükçe²²⁰ ‘Aʔā
Bilini añsam ʔayāl olur baña ol daħi h̄‘āb²²¹

22

Fā‘ ilātūñ Fā‘ ilātūñ Fā‘ ilātūñ Fā‘ ilūñ

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Māh-rūyuñdan alurken mihr-i ‘ālem-tāb tāb
Haste cānumdan alur ol ʔurre-i pür-tāb tāb
- 2 Fūrʔatūñ bārı ʔıılır ʔadd-i zevi’l-İslāmı lām
Vaşluñı fetħ idemez cān-ı ulü’l-elbāb bāb
- 3 Ne ʔadar sālūs ise ‘ārif düşüben şeyħ-i şehri
Eline girse ayağūñı öperdi şab şab
- 4 Her demūñde yüz dem idüb her ʔademde biñ ʔadem
Göresin iy dil ʔarīħ-i ‘ışħa girsen yab yab
- 5 Görmedüm bir noħta kim h̄ālī ola esrārdan
Dil-berūñ h̄üsni kitābını oħudum bāb bāb

²¹⁷hicr JR: hecr MN, PM.

²¹⁸göynüklerin MN, JR: köynüklerin PM:

²¹⁹gördükçe MN, JR: gördükde PM.

²²⁰düşdükçe MN: düşdüñ de PM.

²²¹baña ol daħi h̄‘āb JR: baña daħı o h̄‘āb MN: daħı baña o h̄‘āb PM.

Harfû't-ta

23

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Ger dilim dilim dilerse bağrumı peykân-ı dost
Her dilim bir dil olub ol dem diye kim kanı dost
- 2 Şımazam düşmen elinden şunsa bir peymâneyi
Kılmışam 'ahd-i ezelde 'ışk-ıla peymân-ı dost
- 3 Rûz-ı mahşer her kişi elden düşürse dâmenin
'ışk-ıla ol gün elümden düşmeye dâmân-ı dost
- 4 İy gönül kanı bu miñnet-ğânedede bir dost kim
Derd-ile ölmezdin öñdin eyleye dermân-ı dost
- 5 Tañ mıdur güy-ı ser-i 'uşşâk eger galğân ola
Doğınur meydân-ı gamda çarbet-i çevgân-ı dost
- 6 La' l-gün olsa n'ola kûy u ser-i çevgân-ı yâr
Hün-ı 'uşşâk ile her dem şulanur meydân-ı dost
- 7 Geh şunılır hün-ı gam düşnâm olur gâhî 'Ağâ
Hamdülillâh eksük olmaz 'ışk-ıla ihsân-ı dost

Harfu'l-cim

24²²²

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

Remel. . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Derd-i 'ışkıyla²²³ evel resme²²⁴ alışdurdı mizâc
Meger ol derde tabîb-i ecel eyleye 'ilâc

²²² 2. ve 6 beyit PM'de mevcut değil.

²²³ 'ışkıyla MN: 'ışk ile PM.

²²⁴ Derd-i 'ışkıyla evel resme MN: Derd-i 'ışk ile dil ol resme PM.

- 2 Cismümüñ inceliğin gördi alub cānumı yār
Didi ibrişim-i bārīki girān olur bāc
- 3 Lezzetinden lebi şad-pāre olur kanda²²⁵ ise
Zerrece gönçe-lebüñ lezzetini tātsta gülāc
- 4 Hāl-i ‘ anber-şikenüñ hüsünüñ ilinde²²⁶ mergüb
Rūm’da gerçi ki yok²²⁷ muḳbil-i Hindū’ya revāc
- 5 Sīm ü zer²²⁸ naḳdini ‘ arz eyleyüben şām u seḫer
Sen cihān-şāha virürler meh ile mihr ḫarāc
- 6 Şem‘ gün yüzüne şol deñlü ‘ ibādetler ider
Nūrdan giceler içinde iner başına tāc
- 7 Mihrdür rüşen iden gönlüni her gice ‘ Aṭā
Zulmet ol ḫāneye kim olmaya içinde sirāc

Harfü’1- ḫa

25

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Meclis içre gönçe-leblerle şafā sürer ḫadeḫ
Ayağı yir basmayub raḳḳāsveş döner ḫadeḫ
- 2 Bağırı ḫūn olmuş şurāḫinüñ içinde derdi var
Boynını egmiş döker derdin acır aḫlar ḫadeḫ
- 3 Meclis içre hiç ayağ üzre ṭurur mıydı müdām
Olmasa cānā piyāle adlu bir çāker ḫadeḫ

²²⁵ ḫanda PM: anda MN.

²²⁶ ilinde MN: elinde PM.

²²⁷ gerçi ki yok PM: gerçi yok MN:

²²⁸ Sīm ü zer PM: Sīm (ü) zer MN.

- 4 Baħr-i ŧevk emvācı ğālib olduėıyūn sākıyā
Bī-sūtūn keŧtī gibi ‘azm-i kenār eyler kadeħ
- 5 Bir dem iħre ‘asker-i derd ü ğam-ı devrānı ŧor
Bezm meydānında oldu sākıyā ŧaf-der kadeħ
- 6 Olmasaydı sākıyā bir ŧāhid-i²²⁹ nāzūk-mizāc
Reng alub la‘l-i lebūnden dūŧmez-idi ter kadeħ
- 7 Devr elinden baėrı ħūn ŧoħbet-be-ŧoħbet geŧt ider
Ĥaħ budur ki iy ‘Aħā pes ‘āŧıka beñzer kadeħ

26²³⁰

Fe‘ ilātūn Fe‘ ilātūn Fe‘ ilātūn Fe‘ ilūn

Remel. . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Mevsim-i lāle vū ğūldür iħelūm cām-ı ŧabūħ
‘Aħla kuvvet virelūm hem dil-i ğamġine fūtūħ
- 2 Eŧk tūfānına bu fūlk-i teni ğarħa viren
ŧol gemici ğūzelidür ki dinür adına Nūħ
- 3 Rast geldüm bugūn ol oħcı ‘Arab dilberine
Ne vireyin oħuña seydī didüm didi ki rūħ
- 4 Sen hele yūri riyāyıla namāzuñ kıla ğor
Zāhidā koya bizi bāb-ı kaza ħūn meftūħ
- 5 Ĥanħer-i hicrūñ-ile sīnemi ŧad-ħāk itdūñ
Koya ğāyetde ‘Aħā bendeñi itdūñ mecrūħ

²²⁹Edinilen kaynaklarda “ŧāhed” olarak okunan bu kelime, “ŧāhid” olarak deėiŧtirilmiŧtir.

²³⁰ Bu gazelin 1. beyitindeki “hem” kelimesi aynı eser üzerine yapılan baŧka bir ħalıŧmada (Yakup Yılmaz, **Pervāne Beg Nazīre Mecmuası (99b-129a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamıŧ Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araŧtırmaları Enstitüsü, 2001, s. 1-2.) “i” olarak ve 3. beyitindeki “seydī” kelimesi de “sıdı” olarak okunmuŧtur. Bizim esas aldığımız ħalıŧma: H. İbrahim Demirkazık, **Pervāne Beg Nazīre Mecmuası (67b-100b) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamıŧ Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araŧtırmaları Enstitüsü, 2002, s.233-34.

Harf'ül-hı

27

Mef'ülü Fā' ilätü Mefā' ilü Fā' ilün

Muzāri' - - . / - . - . / . - . . / - . -

- 1 Ṭatsam şeker-lebünsüz olur ḳand-i nāb telḫ²³¹
 Şīrīn lebüñle şekker²³² olur her şarāb-ı telḫ
- 2 Hicrile yandığına no'la acısa ciger
 Āteşde yansa²³³ lā-cerem olur kebāb telḫ²³⁴
- 3 Hicrile gözlerüm yaşı deryāya döndügin
 Kim seyr idegelürse nazardadur āb telḫ²³⁵
- 4 Gülzār-ı 'ārīzuñda olan dūrlerüñ 'aceb
 Şīrīnligi nedendür olur çün gül-āb telḫ²³⁶
- 5 Zülfüñ firāḳı acıların mı çeker 'aceb
 Nāfe içinde her dem olur müşg-i nāb telḫ²³⁷
- 6 Vaşluñ diler firāḳuñı²³⁸ añma 'Aṭā'ya kim
 Şīrīn su'āl idene yaraşmaz cevāb telḫ²³⁹

²³¹ ḳand-i nāb telḫ MN: ḳand nāb-ı telḫ PM.

²³² şeker MN: sükker PM.

²³³ yansa PM: ise MN.

²³⁴ kebāb telḫ MN: kebāb-ı telḫ PM.

²³⁵ āb telḫ MN: āb-ı telḫ PM.

²³⁶ gül-āb telḫ MN: gül-āb-ı telḫ PM.

²³⁷ müşg-i nāb telḫ MN: müşk nāb-ı telḫ PM.

²³⁸ firāḳuñı MN: firāḳı PM.

²³⁹ cevāb telḫ MN: cevāb-ı telḫ PM.

Harfü'z - zâl

28

Mef'ülü Fä' ilätü Mefä' ilü Fä' ilün

Muzâri' - - . / - . - . / . - . . / - . -

- 1 Virdi mezâķ-ı cāna lebün²⁴⁰ bir ḥaber lezîz
Şîrîn laṭîfedür²⁴¹ bu ki söyler şeker lezîz
- 2 Bir sille²⁴² urdı sîneme ol yâr-ı ḥoş-ḥırâm²⁴³
Bâġ-ı cihānda ber yimedüm bu kadar lezîz
- 3 Peyķān-ı tîri leblerini yardı yaramuñ²⁴⁴
Zîrâ nihâl-i tâzedden olur şemer lezîz
- 4 Tudaġı²⁴⁵ gibi ķāmeti şîrîn ise²⁴⁶ n'ola
Çün²⁴⁷ başdan ayaġa dek olur²⁴⁸ ney-şeker lezîz
- 5 Cānuñ ' Aṭā şabāyıla²⁴⁹ gönder nigāruña
Bir yâr-ı nāzük ile olur çün sefer lezîz

Harfu'r-ra

29

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

Remel. . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Göremez bād-ı seḥer āhı ġubārından eşer
Ḥāk-i pāyine irüşdüm diyü şavurur eser

²⁴⁰ mezâķ-ı cāna lebün MN, PM, KMM: mezâķa cām-ı lebün HHP.

²⁴¹ laṭîfedür MN, KMM, HHP: laṭîfdür PM.

²⁴² sille HHP: sîne MN, PM, KMM.

²⁴³ ol yâr-ı ḥoş-ḥırâm MN, KMM: bir serv-i ḥoş-ḥırâm PM, HHP.

²⁴⁴ yaramuñ PM, KMM, HHP: yāremüñ MN

²⁴⁵ Tudaġı MN: dudaġı PM, KMM, HHP.

²⁴⁶ ise PM, HHP: usa MN: olsa KMM.

²⁴⁷ Çün PM, KMM, HHP: Kim MN.

²⁴⁸ olur MN, PM: ol KMM.

²⁴⁹ şabāyıla MN: şabā ile PM: şabāyile KMM: nigār ile HHP.

- 2 Şöyle bay oldı ser-i zülfi yüzi devrinde
Genc-i hüsünde eli her neye isterse irer
- 3 Nazar-ı hüsünü zāhid n[ey]içün men' eyler
Nazar-ı āyine kılmaz çü nazar ehline dar²⁵⁰
- 4 Mesken olalı senüñ hayl-i hayālüne gönül
Her dem ol ğamze deler bağrumı her ğam zedeler
- 5 Zāhidā dil yüzine tapdısa tab ta'n eyle
Gördi zülfeyni ki ol oda tapar oda tapar
- 6 İrişür ivme lebümden saña bir buse diyü
Her nefes bal çalar ağzuma ol la' li şeker
- 7 Kan ile çıkısa cigerden n'ola peykānı ' Aṭā
Bedene cān neyile girdise anuñla çıkar

30

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün
Hezec . - - / . - - - / . - - - / . - - -

- 1 Benüm gibi açar şem' üñ sirişki bağrı yanıkdur
Maḥabbet rengine gözle ne vech ile boyanıkdur
- 2 Gerekse şeb-külāhuñ gey gerekse tāc-ı zerrinüñ
Güzeller şāhısın her ne geyerseñ gey yaraşıkdur
- 3 Hayāl-i naqş-ı cānānı nazardan ırmazam her bār
Bi-ḥamdillāh ben uyursam gönül gözi uyanıkdur
- 4 Güneşden zerreye varınca ne var ise²⁵¹ ' ālemde
Niġāruñ hüsni vaşfinda deḥānı gibi nātiqdur

²⁵⁰Edinilen kaynakta “zar” olarak okunan kelime “dar” olarak değiştirilmiştir.

²⁵¹ var ise MN: var-ısa PM.

- 5 Didüm iy tıfl-ı nā-rüste²⁵² başum t̄ub eyleme yazuḳ²⁵³
Gülüb biñ nāz ile²⁵⁴ didi ḳayırmaz köhne ʿāşıḳdur
- 6 Hemān bir sikke şüretdür şaḳın şekline aldanma
Raḳībūñ ḳalbi zer gibi ikiyüzlü münāfıḳdur
- 7 ʿAṭā şıʿ r ile Rūm ilinde aḳ yüzde ḳara beñsin
Ne yirde añsalar dirler bu fenn içinde fāyıḳdur

31

Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Āhum ol dūd-ı siyehdür kʿāfitāb²⁵⁵ üstindedür
Sine yaḳılmış deridür kim rebāb üstindedür
- 2 Dil lebündedür müdām ammā seḳilmez rengi hiḳ
Şanki bir şışe ḳadehdür kim şarāb üstindedür
- 3 H̄üb zeyn itmiş cebīnūñ şafḫa-i ruḫsāruñı
Levḫa-i sīmīne beñzer kim kitāb üstindedür
- 4 Sīne-i ʿuşşāḳuñ üstine kesilen naʿ ller
Ṭāḳlardur²⁵⁶ şanki bir şehir-i ḫarāb üstindedür
- 5 İy ʿAṭā bu āsiyāb-ı çarḫden²⁵⁷ umma vefā
Bī-şebāt olur esāsı çünki āb üstindedür

²⁵² tıfl-ı nā-rüste MN: tıfl-ı nā-reste PM.

²⁵³ yazuḳ PM: yazıḳ MN.

²⁵⁴ nāz ile MN: nāz ıla PM.

²⁵⁵ kʿāfitāb PM: kiʿāftābMN:

²⁵⁶ Ṭāḳlardur MN: Ṭāḡlardur PM.

²⁵⁷ āsiyāb-ı çarḫden PM: āsyāb-ı çerḫden MN.

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Mîmdür ol ğonçe-fem²⁵⁹ kim mäh-tâb üstindedür
Ğonçe-i zanbağ elifdür âfitâb²⁶⁰ üstindedür
- 2 Şol mu' allaq ğabğabuñ devrinde ħâl-i ' anberîn
Güyyâ bir dâne ħabdur kim ħabâb üstindedür
- 3 Gözlerüñ ħışımı fezâ-yı âsümânîdür²⁶¹ meger
Veh nice âfetdür ol kim âfitâb²⁶² üstindedür
- 4 Kaşlaruñ râsı kamer altında ebr-i fitne-bâr
Ĥaṭṭ-ı la' lüñ şûret-i şer kim şarâb üstindedür
- 5 Zülf ü²⁶³ çeşm ü kâmeti üzre nice²⁶⁴ maĥbûbdur
Dâla beñzer kim du' â-yı müstecâb üstindedür
- 6 Levĥa-i simînidür²⁶⁵ ĥüsnüñ kitâbınuñ²⁶⁶ cebîn
Sünbülüñ kâf-ı müşennâdur²⁶⁷ kitâb üstindedür
- 7 İy ' Aṭâ ' ömr-i dırâzum didüĝüñ bir ân imiş
Ol daĥi şûretde şekl-i inĥılâb²⁶⁸ üstindedür

²⁵⁸ 4. beyit PM'de yoktur.

²⁵⁹ ğonçe-fem MN: ğonce-fem PM.

²⁶⁰ âfitâb PM: âftâb MN.

²⁶¹ âsümânîdür PM: âsmânîdür MN. Tarafımızdan kabul edilen "âsümânîdür" şeklidir.

²⁶² âfitâb PM: âftâb MN.

²⁶³ Zülf ü MN: zülfî PM.

²⁶⁴ nice MN: niçün PM.

²⁶⁵ Levĥa-i simînidür MN: Levĥa-i simîndür PM.

²⁶⁶ ĥüsnüñ kitâbınuñ MN: ĥüsnüñ kitâbında PM.

²⁶⁷ kâf-ı müşennâdur PM: kâf-ı müşennâ kim MN.

²⁶⁸ şekl-i inĥılâb MN: şekli inĥılâb PM.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Gül gül olduğça²⁶⁹ yüzi sünbüllerin kim dağıdır
Lälelerdür halkalar güyā içinde dāğıdır
- 2 Süreyin çeşmüme zaḥmumdan düşen peykānı kim
Dostum bir tāze açılmış gülün yaprağıdır
- 3 Sīne şahrāsında konmuşdur ḥayālün şāhı kim
Dil anuñ içi munaḳkaş bir kıızıl otağıdır
- 4 Ḥūblarla zehr²⁷⁰ olursa mey şekerden tatlıdur
Bir şeker-lebsüz velī bu²⁷¹ kan olası ağudur
- 5 Başlar üstinde yir iderse 'aceb midür 'Aṭā
Çünkü sen serv-i revānuñ ayağı toprağıdır

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 'Arızuñ gülzārı her dem tāze cennet bāğıdır
Sünbülün tūmārı 'ışık ehline hoş dil bağıdır
- 2 Bezm-i mey şirīn dehenlerle lezīz olur müdām
Bir şeker-lebsüz velī bu kan olası ağudur
- 3 Ḥaṭtı geldi diyü yüz döndürme²⁷³ dil-berden gönül
Ol müselmān olıcaḳ²⁷⁴ kāfircügün²⁷⁵ çaḳ çağıdır

²⁶⁹ Gül gül olduğça MN: kākül olduğca PM.

²⁷⁰ zehr MN: zeyn PM.

²⁷¹ bu MN: bir PM.

²⁷² 4. beyit PM'de mevcut değildir.

²⁷³ yüz döndürme MN: yüz döndürdi PM.

²⁷⁴ olıcaḳ MN: olacaḳ PM.

²⁷⁵ kāfircügün PM: kāfir cıguñ MN.

- 4 Mülk-i hüsn-i yârı gâret eyledi haþ leþkeri
Âh kim ol bir zamân bilmez emânsuz yağıdur
- 5 Yüzüñ öpüb gözüme sürmek diledüğüm budur
Dostum bir tâze açılmış gülün yaprağıdur
- 6 Dem-be-dem dil hânesin naķş-ı nigâr²⁷⁶ itse nigâr
İy ‘ Aṭā n’ola ne minnet kendünün ıurağıdur

35²⁷⁷

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Çünki her başdan çıkan bu zülf-i ser-keşden çıkar
Mürğ-i cânı billâh ol dâm-ı müşevveşden çıkar
- 2 Cândan âh itdükce ağzumda görinen dil degül
Bir kıızıl yalıñ durur gūyâ ki âteşden çıkar
- 3 Fitnelerdür ki olur devr-i kâmerde âşikâr
Şol kara haþlar ki ol ruhsâr-ı mehveşden çıkar
- 4 Baқа қалursa n’ola kirpiklerüñ ardınca dil
Çün yiri hâlî қалur her oқ ki tîr-keşden çıkar
- 5 Ğoncalar borkini açsa tañ mı dâmân-ı bahâr
Gül ‘ arūsınuñ cihâzıdur ki mefreşden çıkar
- 6 Her seher ki қullaruñ mânendi mihr-i âsümân
Қızıl altunlı geyüb gönli munaқkaşdan çıkar
- 7 İy ‘ Aṭā şūr u şere bâ‘ iş olursa gözleri
Tañ degül şer şüreti қandaysa ser-hoşdan çıkar

²⁷⁶ naķş-ı nigâr PM: naķş u nigâr MN.

²⁷⁷ Tablo 1’de belirtilen iki mecmuada yer alan bu gazel, her iki mecmuada da aynıyla yazılmıştır.

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel . . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

- 1 Şoḥbet el virmeyicek yār ile fūrḳat yigdür
Līk el virse²⁷⁹ murādātına vuşlat yigdür
- 2 Şūretā gerçi ki miḥnetle maḥabbet birdür
Līk biñ meretebe mā' nīde maḥabbet yigdür
- 3 Yırde yatmaḳdan-ısa derd ü ğamuñla²⁸⁰ biñ yıl
Bir nefes zıkrūñ-ile dūnyede şıḥḥat yigdür
- 4 Tañ degül yüzini göstermez-ise aya güne
O mülāzımlara ma' nīde bu şūret yigdür
- 5 Gün gibi ğayra uyub 'ālemi seyr itmekden
Kıṭbveş kendü maḳāmında iḳāmet yigdür
- 6 Ma' rifet ister-iseñ gel vaṭan içre sefer it
Şanma kim kesb-i kemāl itmege ğurbet yigdür²⁸¹
- 7 İy ' Aṭā pādişeh-i baḥr u ber²⁸² olmaḳdan ise²⁸³
Kişiye ḥuşk ü teri birle ḳanā' at yigdür

²⁷⁸ Beşinci beyit HHP'da mevcut değildir.

²⁷⁹ Līk el virse PM: lebūñ olursa HHP.

²⁸⁰ derd ü ğamuñla HHP: devr-i ğamuñla PM.

²⁸¹ yigdür HHP: yegdür PM.

²⁸² ber PM: berr HHP.

²⁸³ olmaḳdan ise HHP: olmaḳdansa PM.

Mef' ulü Fâ' ilâtün Mef' ulü Fâ' ilâtün

Muzâri' - - . / - . - - / - - . / - . - -

- 1 Bağrum firâk odıyla²⁸⁵ yanmış kebâba beñzer
Keyfiyyet ile şî'rüm²⁸⁶ rengîn-şarâba beñzer
- 2 Cânâ²⁸⁷ bu eski eski göynükler²⁸⁸ ile sînem²⁸⁹
Yir yir ocağı kıalmış şehir-i harâba beñzer
- 3 Destine alduğıçün şemsîr-i âbdârın
Bir deste gül içinde yek kıatre âba beñzer²⁹⁰
- 4 Şîrîn lebûnde cânâ şol kıara kıara benler
Teng-i şekerde kıonmuş müşgîn-zübâba beñzer
- 5 Bu bî-vefâ²⁹¹ cihânuñ yo kıdur ' A kıa şebâtı
Âb üzredür yanası²⁹² bir âsiyâba beñzer

²⁸⁴ Bu gazelin birinci, ikinci ve beşinci beyitleri *Zübdetü'l Eş'âr*'da; ilk iki beyti, *Âşık Çelebi*, *Kınalızâde Hasan Çelebi* ve *Sehî Bey* tezkireleri ile *Kâmûsü'l-A'lâm*'da; sadece ikinci beyti *Latîfî ve Riyâzî* tezkireleri ile *Tuhfe-i Nâilî*'de de yer almaktadır. Ayrıca Kınalızâde Hasan Çelebi, "Bu gazel-i meşhûr anundur" ifadesiyle alıntıyı şairin bir gazelinden yaptığını belirtmektedir.

²⁸⁵ odıyla PM: odına KMM.

²⁸⁶ şî'rüm PM: yaşum KMM.

²⁸⁷ Cânâ PM: derdâ KMM. Cânâ kelimesi *Beyanî*, *Latîfî ve Sehî Bey Tezkiresi* ile *Zübdetü'l Eş'âr*'da "derdâ" şeklindedir.

²⁸⁸ Bu kelime *Zübderü'l Eş'âr*'da "yanu kılar", *Hasan Çelebi* ve *Beyanî Tezkiresi* ile *Kâmûsü'l Alâm*'da "göynekler" *Sehî Bey* ve *Âşık Çelebi Tezkiresi* ile *Riyâzü'ş Şuarâ*'da "göynükler" ve *Latîfî Tezkiresi*'nde ise "köynekler" şeklindedir.

²⁸⁹ Bu mısra *Kâmûsü'l-A'lâm*'da şöyledir: "Bu pâre pâre eski göynükler ile sînem". Aynı mısra, *Âşık Çelebi* ve *Hasan Çelebi tezkireleri* ile *Riyâzü'ş-Şu'arâ*'da sırasıyla şöyledir: "Bu kıara kıara eski göynükler ile sînem" ve "Bu kıara kıara eski göynüklerle da kıım".

²⁹⁰ Üçüncü beyit KMM'de "Gül ruhlarında yaruk zâhir olan 'ara kılar
Sîmîn hamâil üzre dürr-i hoş-âba beñzer" şeklindedir.

²⁹¹ bî-vefâ PM: bî-be kıa KMM.

²⁹² yanası PM: be kıası KMM. Âb üzredür yanası, ifadesi, *Zübdetü'l Eş'âr*'da "Şu üzredür binası" şeklindedir.

38

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Zār zār ağladuğum gördükçe şular çağlar
Çeşmeler gözyaşını döküb benümçün ağlar
- 2 Āh u feryād eyleyüb tağlara düşsem yār için
Yanuma düşüb baña āheng iderler tağlar
- 3 Karşularsam bir nefes āhuma germ olma²⁹³ diyü
Şıçrayub bir pāre od olub yüregüm dağlar
- 4 ' Arızuñ dīvānesidür āb yüz²⁹⁴ benden beter
Bāğbānlar bend idüb şan' atla anı bağlar²⁹⁵
- 5 Va' de-i būs u kinār²⁹⁶ itdükçe ol sīmīn-beden
İy ' Aṭā geh bal çalar ağzuña²⁹⁷ gāhī yağlar

39

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel . . - - / . . - - / . . -

- 1 Tīğ-i ' uryānuñı pehlūya çeken kan dirler
Sīne-i ' āşıka germ-ābe-i sūzān dirler
- 2 N'ola ger bende-i fermān-berüñüm dirsem eger
Mülk-i hūsne güzelüm çün seni sulṭān dirler
- 3 Tīğ-i ğamzeñ gözedür deşt-i maḥabbetde
Kelle-i ' āşıkı ol ' arşada ğaltān dirler

²⁹³ āhuma germ olma PM: āhu-yı germ olma MN: āhumı germ olma HHP.

²⁹⁴ āb yüz MN, PM: āb deyü HHP.

²⁹⁵ şan' atla anı bağlar PM: bir şan' at ile bağlar MN, HHP.

²⁹⁶ kinār PM, HHP: kenār MN.

²⁹⁷ ağzuña MN: ağzuma PM, HHP.

- 4 La^ç lüñ olursa n'ola ^ç aşıq-ı bî-ḥūşa naşîb
Ma^ç nî²⁹⁸ rengin olıcaḡ bāde-i ^ç irfān dirler
- 5 İy ^ç Atā böyle edāyile nazîre diyene
Ġāfil olma gözün aç merd-i sūḥan-dān dirler

40

Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 İki yalıñ yüzlü bendeñdür şehā şems ü kamer
Biri tîġ-ı zer-feşān tutar biri sîmîn siper
- 2 Sen elif-ḡāmetlü dildāruñ miyān-ı müyına²⁹⁹
Döne döne dāla dönmişdür dilā nice³⁰⁰ kemer
- 3 Dost için posta³⁰¹ girmiş [bir] ġarîbüñ³⁰² misk-i Çîn
Derd ile baġrı delik düşmiş³⁰³ yetîmüñdür güher
- 4 Göñlegin göge boyamış sūḥteñdür dūd-ı āḥ
Sînesin odlara yaḡmış derdmendüñ daġlar³⁰⁴
- 5 Sînemi tenhā ne cān ile siper kılam ^ç Atā
Şaf tutub kirpikleri biñ tîri bir yirden atar

²⁹⁸Edinilen kaynakta “mani” şeklinde olan kelime, “ma^ç nî” olarak düzeltilmiştir.

²⁹⁹ miyān-ı müyına MN: miyān u müyına PM.

³⁰⁰ dilā nice MN: dolanınca PM.

³⁰¹ post PM: püst MN.

³⁰² girmiş (bir) ġarîbüñ PM: girmiş ġarîbüñ MN.

³⁰³ düşmiş MN: olmuş PM.

³⁰⁴ derdmendüñ daġlar MN: derdmendüñdür şerer PM.

41³⁰⁵

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel . . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . - -

- 1 Yine cānum sevinür³⁰⁶ ol ruḥı zībā³⁰⁷ mı gelür
Yine gözüm segerür ol gözi şehlā mı gelür³⁰⁸
- 2 Yine gördüm gice zülfünü³⁰⁹ düşümde ' acebā³¹⁰
Dile ğam mı görünür³¹¹ başuma sevdā mı gelür
- 3 Kāmetüñ fikri midür³¹² gönlüme her dem yörenen³¹³
Dostum yā heves-i ' ālem-i bālā mı gelür
- 4 Ne gelürse berü şun nüş ideyin³¹⁴ t̄ali' üme
Dürd-i derdüñ³¹⁵ mi irer cām-ı muşaffā mı gelür
- 5 Gözleri yaşına ğarķ oldu ' Aṭā'nuñ t̄ut elin
Nedür iy serv-i revān saña temāşā mı gelür

42³¹⁶

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . . - - / - . . - - / - . . - - / - . . - -

- 1 Bāğda çün³¹⁷ gül biter çok dürlü serv-i nāz olur
Bir senüñ gibi lebi ğonçe³¹⁸ sehī-ķadd az olur

³⁰⁵ PM'de beyitlerin sıralaması aynı değildir. Esas aldığımız düzenlemeye göre sıralama şu şekildedir: 1, 3, 4, 2, 5.

³⁰⁶ sevinür PM, SK: söyünür MN.

³⁰⁷ ruḥı zībā MN, SK: ruḥ-ı zībā PM.

³⁰⁸ Yine gözüm segerür ol gözi şehlā mı gelür MN: Yine segrür gözüm ol nergis-i şehlā mı gelür PM: Yine gözüm segirür gözleri şehlā mı gelür SK.

³⁰⁹ zülfünü MN, SK: zülfeyni PM.

³¹⁰ Edinilen kaynaklarda “acabā” şeklinde olan kelime “acebā” olarak değiştirilmiştir.

³¹¹ görünür MN, PM: yörenür SK.

³¹² fikri midür MN: fikretidür PM: fikri durur SK.

³¹³ yörenen MN, PM: yöriyen SK.

³¹⁴ nüş ideyin MN, PM: idelüm SK.

³¹⁵ Dürd-i derdüñ MN, PM: Derde derdüñ SK.

³¹⁶ 4. ve 6. beyitler PM ve HHP'da bulunmamaktadır.

³¹⁷ çün MN: çok PM, HHP.

³¹⁸ ğonçe MN: ğonca PM, HHP.

- 2 Sen daḫi vaḫṣī iken pervāzuñı seyrān idüb
Şāh-ı dil eydürdi³¹⁹ kim āḫir³²⁰ bu bir şeh-bāz olur
- 3 Ney gibi bu āh u zār için³²¹ yaratmış Ḥaḫ beni
Bağrum anuñçün delinür beñzüm andan sāz olur
- 4 Ağzı ğonçe bili ince serv-ḳāmetler seven
Ehl-i nāz u nükte-perdāz ü bülend-āvāz olur
- 5 Mühre-i mihr oynasañ ‘ aşuḳlarıñla ṭañ mıdur
Ekşeri³²² ṭıflı olanuñ iy dost ‘ aşıḳ-bāz olur
- 6 Her baḳana yüze gülüb çerḫ bir yüz gösterür
Gey saḳın aldanma kim āyine şüret-bāz olur
- 7 Sen güzeller içre gül gibi nice mümtāz iseñ
Ehl-i ‘ ışḳ içre ‘ Aṭā bülbül gibi mümtāz olur

43

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . - -

- 1 Gerçi nāz ehli güzellerde vefā nādir olur
Çekerem şimdi hele cevruñı uş bir bir olur
- 2 Gülile hem-dem olub ötmege başlar bülbül
Ekşeri ḫūblara yār olan şā‘ ir olur³²³
- 3 Merdüm-i çeşmümüñ eşki gibi bir hem-dem yoḳ
Ki gözüm yumub açınca nazara ḫāzır olur

³¹⁹ eydürdi PM, HHP: aydurdu MN.

³²⁰ kim āḫir PM, HHP: āḫirle MN.

³²¹ bu āh u zār için PM: bir āh u nāleymiş MN.

³²² Ekşeri PM, HHP: Ekşeri MN.

³²³ Şiirin edinildiği kaynakta (Güleryüz, a.g.t., s.138-139) “Gülle hem-dem olub ötmege başlar bülbül

Ekşeri ḫūblara yār olan [kişi] şā‘ ir olur” şeklinde yer alan beyitte, vezin ve transkripsiyon gereği, metni bozmayan bazı değişiklikler yapılmıştır. (Gülle-Gülile; şeklinde ve yazar tarafından eklenen “kişi” kelimesi beyitten çıkarılmıştır.)

- 4 Pertev-i mihrüni sīnemde giçe gizleyeyin
Bir avuç hākile gün örtüle mi zāhir olur
- 5 Hāmdülillāh ki dem-i ʿ ışk ile başum hoşdur
Dünyede az bulunur derdüñile³²⁴ şākir olur
- 6 Cān vir yār yolına yüzüni hāk eyle ʿ Aṭā
Niçeler fāʿidesüz sīm ü zere kādīr olur

44

Feʿ ilātün Mefāʿ ilün Feʿ ilün

Hafif . . - / . . - / . . -

- 1 Bāğ-1 hüsñüñ ki hirmeni güldür
İgen ağlatma bülbülün güldür
- 2 Şeb-i zülfünle mäh-1 ruhsāruñ
İki yaprağ içinde bir güldür
- 3 Ölürüm senden ayru olımazam
Beni gerek dirilt gerek öldür
- 4 Gün yüzünnden cüdā düşelden dil
Gülsitānından ayru bülbüldür
- 5 Zülfüne dil vireli kapuñda
Bu ʿ Aṭā boynı bağılu bir kıldur

45

Mefʿ ülü Fāʿ ilātü Mefāʿ ilü Fāʿ ilün

Muzāriʿ - - . / - . . / . . . / - . -

- 1 Kan içdüğüme şehd-i lebünşüz şarāb acır
Kanlu yaşuma yüregi yanar kebāb acır

³²⁴Edinilen çalışmada “dünya” ve “derdüñle” şeklinde okunan kelimelerin “dünye” ve “derdüñile” şeklinde olması uygun görülmüştür.

- 2 Gönlüm odıyla gözlerümüñ yaşını görüb
Gül yaprağınuñ özi göyinür gül-âb acır
- 3 ‘Anber didümdi sünbülüne bir haṭâyile
Ne yüz karasıdur bu diyü müşgîn-âb acır
- 4 Dök kara yire cür‘ añı şunma raḳībüne
Benden beter yerinür anuñçün türâb acır
- 5 Hicrünüle ḥāk olursa ‘Aṭâ [...]
Rûz-ı cezâya dek içine giren âb acır

46

Mef‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün
Muzâri‘ - - . / - . . / . - . . / - . -

- 1 Dil derdmendi derdine ‘ışkuñ devâ bilür
Sevdüklerün du‘ âlar oḳur merḥabâ bilür
- 2 Senden cüdâ olalı neler çektiğüm benüm
Sen bilmeziseñ iy meh-i dil-cü Ḥudâ bilür
- 3 Çoğ istedüm bulunmadı hercâyi gönlümüñ
Ḳandeliğın yine o meh-i dil-rübâ bilür
- 4 Çekmege tîr-i ğamzeñi dilden kıyamazın
Sevgülü cânına şanemâ kim kıyabilür
- 5 Ol serv-i serkeşile nice başa varasın
İy dil çü âh ü nâlünü bād-ı hevâ bilür
- 6 Ṭoprağiken yüzini ‘Aṭâ’nuñ zer eyledi
Dünyâ yüzinde kim bu ḳadar kîmyâ bilür

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün**Hezec** - - . / . - - . / . - - . / . - -

- 1 Câm-ı leb-i dilber ki hayâtuma sebedür
Çanuma girende şoravarursam o lebdür
- 2 Haddüñde haţuñ böyle ğarib olsa 'aceb mi
Kim tâze gelib Rûm iline çıkdı 'Arab'dur
- 3 Sükker leb-i şirîñüñe kande ola hem-ser
Gül yüzüñe beñzer diridüm lîkin edebdür
- 4 İy cân ser-i zülfin dil-i süzânile seyr it
Fânüsile ol yolda ne var kim bile şebdür
- 5 Zülf ü lebinüñ fikri vü zikriyle dem-â-dem
İçüm ğam-ı dildâr ü taşum 'ayş ü tarabdür
- 6 Biñ kez iledür günde beni râh-ı belâdan
Derdile 'adem şehrine 'ışk işi 'acebdür
- 7 Âh ü teb-i hicründe 'Aţâ yandı yakıldı
Cismini tebâh eyleyen ol âhile tebdür

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün**Remel** . . - - / . . - - / . . - - / . . - -

- 1 Görelî la'l-i revân başşüñi dil cânı şanur
Çatlu cânına ne şanursa añâ anı şanur
- 2 İdelî cismümi sulţân-ı hayâlüñ mesken
Bu iki Hindüyi gören iki der-bânı şanur

- 3 Hâne-i cismüme cân kaçdına geldikce müjeñ
Geçürür şadrına göñli anı mihmānı şanur
- 4 Cān işigüñ tozınuñ mihriyle her zerresini
Tābişinden felegüñ mihr ü raḥşānı şanur
- 5 Eşküm ol deñlü nigār eyledi naḳşuñ ki görüb
Çevremi ḥüsnile Firdevs gülistānı şanur
- 6 Gülşen-i cānda bitelden heves-i kāmēt-i yār
Her neye baḳsa dil ol serv-i ḥırāmānı şanur
- 7 İnanur va‘de-i vaşlına ‘Aṭā dildāruñ
Rāstdur ḥūblaruñ ‘ahdi vü peymānı şanur

49

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Bir nefes olurise dil leb-i cānānsuz ölür
Kimse ‘ālemde belī şabr idemez cānsuz ölür
- 2 Yüzüñi görmeyenüñ çün degül imānı dürüst
Göricek yüzüñi zāhid neden imānsuz ölür
- 3 Beni öldürse ne ṭañ ruḥlaruñ ayı ānı
Fūrḳatüñde niçeler ḥasretile ānsuz ölür
- 4 Şatmayan vaşla senüñ hicrünüñ fūrḳatde ḳalur
Derdünüñ kim ki devā itmese dermānsuz ölür
- 5 Gül yüzüñ ḥasreti öldürdi ‘Aṭā bendeñi āh
Bülbül-i ḥasteye beñzer ki gülistānsuz ölür

50

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Her gice iki gözüm rüşen idüb meş'aleler
Gönderür eşk-i dürinden derüñe kâfileler
- 2 Şevk-i hüsnüñ haremde dili kandil gibi
Aşdı zincir-i saçuñdan idüben silsileler
- 3 Pây-büs-i seg-i kuyına irişince yaşum
Kanlara batdı ayağında çıkub âbileler
- 4 Şerbet-i vaşluñı şun ' aşık-ı dil-teşnelere
Nice bir nâr-ı firâkuñda yanub yaqılalar
- 5 Gonçeler ağız açub hâline güldügiçün
Her nefes zâr idüben bülbül ider gulguleler
- 6 Nice tefsîr idesin ' ışk hadîsin ' âkıle
Ol me' âniyle beyân olmaya bu mes'eleler
- 7 Senden artuğ dañi ' âlemde ' Aţâ'nuñ kimi var
Yine hicrânuñ elinden saña eyler kileler

51

Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün

Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

- 1 Ol cevr ü cefâyı ki baña dil-ber idübdür
Şanma anı bir mü'mine bir kâfir idübdür
- 2 Cân kaşdıyla bağruma tır uralı gamze
Cânuñ elifi gibi içinde yer idübdür
- 3 Biñ söylese şerh eyleyimez zevk u şafâsın
Dil gamzeñile sinede bir demler idübdür

- 4 Gönlüm bu leb-i la‘l-i revān baḡsile heyhāt
Ol ‘ālem-i ma‘nāda ne ‘ālemler idübdür
- 5 Bir ḡarfını dīvāne olur kim işidürse
Şol nazmı ki hicründe ‘Aḡā defter idübdür

52

Mef‘ülü Fā‘ilätü Mefā‘ilü Fā‘ilün

Muzāri‘ - - . / - . - . / . - - . / - . -

- 1 Cām üzre her ḡabāb-ı³²⁵ hevādan ḡaber virür
‘Aşık vücūdı gibi fenādan ḡaber virür
- 2 Ğamzeñ ḡadengi³²⁶ tır-i belādan virür nişān
Kaşuñ kemānı ḡavs-ı ḡazādan ḡaber virür
- 3 Ben ḡastesin o yār eşigine görüb dedi
Yoktur bu derde saña devādan ḡaber virür
- 4 Dil āsitān-ı yārı dilinden düşürmez āh
Bīmār-ı ‘aşḡ dār-ı şifādan ḡaber virür
- 5 Biñ cān virür fütāde baña vardur dimiş
Bir cān bulunmadı mı ‘Aḡā’dan ḡaber virür

Harfü’z- za

53

Fe‘ilätün Fe‘ilätün Fe‘ilätün Fe‘ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . - -

- 1 İy göñül ‘ūd gibi yaḡılıb³²⁷ ol söz ile sāz
Demidür nāy-şıfat nāle³²⁸ ile ol dem-sāz

³²⁵ Edinilen kaynakta “ḡabāb-ı” şeklinde olan kelime “ḡabābı” olarak düzeltilmiştir.

³²⁶ Edinilen kaynakta “ḡadeng-i ki” şeklinde olan ifadenin “ḡadengi” olması ve “ki”nin beyitten çıkarılması uygun görülmüştür.

³²⁷ yaḡılıb MN: nāle kı1 PM.

³²⁸ nāy-şıfat nāle MN: nāle-şıfat nāyī PM.

- 2 Nice³²⁹ bir çarḥ-ı muḥālif kıla ḳalbūni³³⁰ ḥazīn
Perdeñi rāst ḳıl iy muṭrib-i ʿ uşşāḳ-nevāz³³¹
- 3 Hoş bahār oldı düzet iy büt-i Çin sâz-ı bahār³³²
Hoş maḳām oldı nevā rāst ḳıl iy māye-i rāz
- 4 Būselik zıkrin ider dil dehenūñ yād idicek
Cān ser-i kūyuñı añsa ider āheng-i ḥicāz
- 5 Kim bilür kime naşīb ola ʿ Aṭā ol ḳad ü zülf
Birisi ṭul-ı emeldür birisi ʿ ömr-i dırāz

54³³³

Mef ʿülü Fā ʿilātü Mefā ʿilü Fā ʿilün

Muzāri ʿ - - . / - . . . / . . . / - . -

- 1 Mey-gün lebüñden³³⁴ içdi meger kim şarāb-ı nāz
Her gūşede³³⁵ yatur gözi mest ü ḥarāb-ı nāz³³⁶
- 2 ʿ Ayyār kāküliyle siyekār zülfinūñ
Her pīçi pīç-i şive vü her tābı tāb-ı nāz
- 3 Ḥaddinde³³⁷ ḥaṭṭı şivesine eyleñüz nażar
Berg-i güle ne vech ile yazmış kitāb-ı nāz
- 4 Ben bülbüle nite ki niyāz el virüb durur³³⁸
Nāz ide gör gülüm³³⁹ saña açıldı bāb-ı nāz

³²⁹ Nice MN: Niçe PM.

³³⁰ çarḥ-ı muḥālif kıla ḳalbūni PM: çerḥ-ı muḥālif kıla ḳalbūmi MN.

³³¹ muṭrib-i ʿ uşşāḳ-nevāz PM: muṭrib-i ʿ uşşāḳ-nüvāz MN.

³³² sâz-ı bahār MN: nâz-ı bahār PM.

³³³ 2. ve 6. beyit PM’de yoktur.

³³⁴ lebüñden MN: lebüñ PM.

³³⁵ gūşede MN: kūşede PM.

³³⁶ mest ü ḥarāb-ı nāz MN: mest-i ḥarāb-ı nāz PM.

³³⁷ Ḥaddinde MN: Ḥaddinde PM.

³³⁸ el virüb durur PM: el virüpdür MN.

³³⁹ Nāz ide gör gülüm PM: Nāz ide göñlüm MN.

- 5 Şöyle laṭif ü nāzük³⁴⁰ ü terdür dehānı kim
Söz söylese ṭamar leb-i la' linden āb-ı nāz
- 6 Uyanmayub bu baḥt-ı siyāhum gibi benüm
Mestāne gözlerüñ nice bir ide ḥ'āb-ı nāz
- 7 'Ahd itmiş idi yār 'Aṭā'ya 'itāb ide
Gördükçe eyler eylemege ol 'itāb-ı nāz

55

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Beñzeyimez serv-i bālā ḳaddüne reftārsuz
Öykünimez şehd ü şekker la' lüne güftārsuz
- 2 Zülfüñ olmasa yüzüñde n'ola iy ḥürī-şıfat
Cennetüñ gülzārını dirler ki³⁴¹ olur ḥārsuz
- 3 Seyr-i kūyuñdan³⁴² murādum vaşl-ı rüyuñdur hemīn³⁴³
Doştum cennet gerekmez 'āşıḳa dīdārsuz
- 4 Cān ile gönlümi alub³⁴⁴ ḳıldı çün kim tār-mār³⁴⁵
Daḫi ne dirlik baña ol zülf-i 'anber-bārsuz
- 5 Gül yüzi şevḳıyle yāruñ nāleler eyler 'Aṭā
Mevsim-i gülde yaraşmaz ola bülbül zārsuz

³⁴⁰ nāzük MN: nāzik PM.

³⁴¹ dirler ki MN: dirler kim PM.

³⁴² Seyr-i kūyuñdan PM: Seyr-i kūyūñdan MN.

³⁴³ Hemīn MN: hemān PM.

³⁴⁴ alub PM: alup MN.

³⁴⁵ tār-mār MN: tār u mār PM.

56

Mef' ulü Mefâ' ilün Mef' ulü Mefâ' ilün

Hezec - - . / . - - - / - - . / . - - -

- 1 La' l-i leb-i cân-bağşuñ cüllâb-ı şarâb-âmîz
Ruğsâr-ı ' arağ-rîzûñ gül-berg-i³⁴⁶ gül-âb-âmîz
- 2 Âhumla yaşum seyr it ber-bâd-türâb-âlûd
Sûziyla sözüñ diñle bir âteş-i âb-âmîz
- 3 Cân tîrünüñ içinde merd-ânelenür her dem
Ne fitneler uyarur bu ğamze-i ħâ' b-âmîz
- 4 Geçdükce selâmuñı biñ nâz-ile eylersin
Bilsem ki nedür şâhâ bu luğf-ı ' itâb-âmîz
- 5 Pâk eyle küdürâtı³⁴⁷ sîneñden ' Ağâ cânı
Kim ħalbe şafâ virmez âb olsa türâb-âmîz

57

Mef' ulü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ulün

Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

- 1 Didüm leb-i la' lüñ gibi şîrîn ' asel olmaz
Didi mey-i şâfiye³⁴⁸ cihânda bedel olmaz
- 2 Didüm delüyem silsile-i zülfüñe bend it
Güldi didi dîvâne sözine ' amel olmaz
- 3 Nice erişem sünbülüñe devr-i ruğhuñda
Kim buncılayın dünyede tül-i emel olmaz

³⁴⁶Kelime yapılan çalışmada “gül-bergi-i” şeklinde yer almaktadır.

³⁴⁷ Edinilen kaynakta “küdürâtı” şeklinde olan kelime “küdürâti” olarak düzeltilmiştir.

³⁴⁸ mey-i şâfiye MN, PM: mey-i şâkiye HHP.

- 4 Ur kendözünü³⁴⁹ ğamzelerün³⁵⁰ kıatline³⁵¹ iy dil
Ölüm bir olur ādeme³⁵² iki ecel olmaz
- 5 Çevġān-ı ser-i zülfi ile bir mehün āhir
Baş oynar iseñ gel berü bundan maħal olmaz
- 6 Yüz gösteren oldur baña bu deyr-i fenāda
Biñ şuret olursa saña beñzer güzel olmaz
- 7 Mecmū‘ a-i ‘ālemde ‘Aṭā işbu redife
Çok şı‘r ola bunuñ gibi ġarrā ġazel olmaz

58

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . . - / . . . - / . . . - / . . . -

- 1 Gerçi bir hüsrev-i ıķlīm-i cemālün kıılıyuz
Yaluñuz biz degülüz ol haṭ ü hālün kıılıyız
- 2 Getürür dost kıoħusun esen olsun her bār
Bilürüz luṭfların bād-ı şımālün kıılıyız
- 3 Aldanub çeşm ü dehānına güler yüzlülerün
Kalmışuz dünyede bir h‘āb ü hayālün kıılıyız
- 4 Bir elā gözli kıyāmet kıuzunuñ kıurbānı
Bir yüzi gün saçı dün kıaşı hilālün kıılıyuz
- 5 İy ‘Aṭā hüsreviyüz gerçi diyār-ı nazmuñ
LİK her kıande ise ehl-i kemālün kıılıyuz

³⁴⁹ kendözünü MN: kendüzünü HHP: kendüzünü PM.

³⁵⁰ ğamzelerün PM: ğamzeleri MN, HHP.

³⁵¹ kıatline HHP: kıalbine MN, PM.

³⁵² ādeme MN: dünyede PM, HHP.

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün**Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -**

- 1 Ğamuñdan açmağa gönüm çemen seyrine kılsam hîz
Görinür her çemen sensüz baña bir hañçer-i ser-tîz
- 2 Egerçi kadrimüz a' lādur iy meh Kāf-ı ' ıŝkuñda
Velikin serçece görünmezüz çeşm-i raķibe biz
- 3 Şu deñlü hāk olam çeşmümle kim şu çıka baħr ola
Gözüm çün hāk-i pâyüñden senüñ iy hadd-i âteş-rîz
- 4 Hemān şol cüy-ı sürh-āb üzre beñzer mürĝ-i sürh-āba
Yaşum sürh-ābınuñ her bir habābı aķsa hün-āmîz
- 5 Nezāketle miyānınuñ vücūdın şordum aĝzından
Haber şormaķ neden didi ' Aţā mülk-i ' ademden siz

Mef' ūlü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün**Muzāri' - - . / - . - . / . - . . / - . -**

- 1 Dil derdi şerhin itmege yoķtur mecālümüz
Aĝlarsa göz kişi demidür vaşf-ı hālümüz
- 2 ' Uşşāķ içinde şevķile cān virmedür kemāl
Ya Rabbi sen kemāle irişdür kemālümüz
- 3 Sīnemde sūz-ı nālem ü gönümde yüz elem
Sermāyemüz büyük daħi māl ü menālümüz
- 4 Şāhum bu ben kemīne günehkārı bī-günāh
Öldürme alma boynuña bunca vebālümüz
- 5 ' Ömrüñ gibi tolanmağa meyl eyledi ' Aţā
Ol māh-ı mihr bile daħi gör zevālümüz

Harfî's-sin

61³⁵³

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Dirgürür biñ mürdeyi bir demde ol ' İsi-nefes³⁵⁴
İy gönül vaşlına yüz biñ cān ile eyle heves
- 2 Yanar idüm rüz-ı hicrānuñda sūz-ı ' ışık ile
Āh olmayaydı ben āşūfteye feryād-res
- 3 Eksük olmaz nāle vü āhum³⁵⁵ aşarlarsa beni
Ağzum içinde dilüm oldıçça³⁵⁶ mānend-i ceres
- 4 Ğamzesiyle çeşmi yaqdı dil diyārını tamām
Vāy o şehriñ hāline kim düzde baş қоша^{357c} ases
- 5 Kim nazār ider gül ü nesrine³⁵⁸ haddüñ var iken
Gül yanında dostum bī-rağbet olur hār u hās
- 6 İy gönül ğam dāmına şayd olduñ ise ğam yime
Mürğ-i zīrekler olur ekşer giriftār-ı kafes
- 7 İy ' Aṭā bünyād-ı ' ömrüñ çünkü bād üstindedür³⁵⁹
Bāde-i mihr ü maḥabbetsüz³⁶⁰ geçürme bir nefes

³⁵³ 4. ve 6. beyitler HHP'da yer almamaktadır.

^{354c} İsi-nefes PM, HHP: ' İsa-nefes MN.

³⁵⁵ nāle vü āhum MN: nāle-i āhum PM, HHP.

³⁵⁶ oldıçça MN: oldıçca PM.

³⁵⁷ baş қоша MN: baş қosa PM.

³⁵⁸ gül ü nesrine MN: gül-i nesrine PM, HHP.

³⁵⁹ üstindedür MN: üstindedür PM, HHP.

³⁶⁰ maḥabbetsüz MN, HHP: maḥabbetsiz PM.

Harfî'ş-şad

62

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün³⁶¹

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Kim ki bu şahid-i ' ışkuñla ider şöhet-i hâş
Kâmetin ceng ider ü³⁶² ahını eyler rakqâş
- 2 Gerd-i³⁶³ arâyış-i devrâna niķâb it ' ışkı
Ger dilersen ki gönül âyinesin³⁶⁴ tutmaya pâş
- 3 Câmı ķurbân vireyin tekye-i ' ışık içre bugün
İy tabîbim bu marâzdan gönül olursa hâlâş
- 4 Yâ Rab ol gözleri câzû nice sâhirdür kim
Ne tılısm eyler aña kâr ne efsûn-ı havâş
- 5 Tab' -ı ğavvâş-ı ' Aṭâ baḥr-ı ma' anîye talub
Âferinler ki getürdi yine bir gevher-i hâş

63

Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün

Müctes . . - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Hâyâl-i yâr ile her cân ki ide şöhet-i hâş
Nedîm olub aña şādî feraḥ³⁶⁵ durur rakqâş
- 2 ' Aceb mi ğamze-i cānān cigerden itse³⁶⁶ güzer
Ḥarāmî³⁶⁷ şimdi mi zindānı deldi buldı hâlâş

³⁶¹Yapılan çalışmada, şiirin vezni Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün olarak kaydedilmekle beraber bu vezin daha uygun olduğu görülmüştür.

³⁶²ceng ider ü SNE: cenk ider vü PM.

³⁶³Gerd SNE: Gird PM.

³⁶⁴âyinesin SNE: âyinesin PM.

³⁶⁵şādî feraḥ MN: şādî fereḥ PM

³⁶⁶İtse MN: idse PM.

³⁶⁷Ḥarāmî PM: Ḥarāmî MN.

- 3 Dehānı dāyiresinde tılısm-ı haṭṭ-ı nigār
‘ Aceb degül yazılır ḥātem üzre çünki ḥavāş
- 4 Ḥayāl-i zülfi helāk itdi ‘ ışık içinde beni
Nehenge uğrasa deryāda cān virür ğavvāş
- 5 Miyānı rāzını di her faḳīh ‘ āmıyesin³⁶⁸
Ḥayāl-i ḥaşşa^{369c} Aṭā meyl ider ‘ avām u ḥavāş

Ḥarf’z-żād

64³⁷⁰

Mef’ülü Fā’ ilātün Mef’ülü Fā’ ilātün

Muzāri’ - - . / - . - - / - - . / - . - -

- 1 Meh gün³⁷¹ yüzüne karşı kendüyi kılmason^{372c} arz
Kim farkı var senüñle³⁷³ beyne’s-semā’i ve’l-arz³⁷⁴
- 2 Cān vireli lebüne bizden kesildün³⁷⁵ iy dost³⁷⁶
Gerçek imiş³⁷⁷ maḥabbet mıkrāzı³⁷⁸ olduğu karşı
- 3 Gözüm yaşını ben de küyünde şarf ideyin
Ağçası³⁷⁹ çoğlara çün hacceylemek³⁸⁰ olur farz

³⁶⁸ faḳīh ‘ āmıyesin MN: faḳīr-i ‘ āmiye sen PM.

³⁶⁹ Ḥayāl-i ḥaşşa MN: Ḥayāl-i ḥaşdur PM.

³⁷⁰ Bu gazelin vezni, MK’da *Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün* olarak tespit edilmiştir. Ayrıca HHP’de 3. ve 4. beyitler yer değiştirmektedir.

³⁷¹ Meh gün MN, PM, KMM, HHP: Bir gün MK.

³⁷² kılmason MN, KMM, HHP: kılmason MK: kılsun PM.

³⁷³ farkı var senüñle MN, KMM, HHP: merḳā senüñle MK.

³⁷⁴ beyne’s-semā’i ve’l-arz PM, MK, KMM, HHP: beyne’s-semā’ ve’l-arz MN. *Beyne’s-semā’i ve’l-arz: Yer ve gök arası.*

³⁷⁵ kesildün MN, PM, KMM, HHP: çekildün MK.

³⁷⁶ Bu beyitteki “bizden” kelimesi HHP’de mevcut değildir.

³⁷⁷ Gerçek imiş MN, PM, HHP: girçakimış KMM: gerçakmış MK.

³⁷⁸ maḥabbet mıkrāzı MN: maḥabbet mıkrāzı PM: muḥabbet mıkrāzı KMM: muḥabbet mıkrāz MK: maḥabbet mıkrāz HHP.

³⁷⁹ Ağçası MN, KMM, MK: Ağçesi PM, HHP.

³⁸⁰ hacceylemek HHP: hac eylemek MN, KMM: hac eylemek PM, MK.

- 4 Fıkr-i miyānınıñ dil ‘umķına³⁸¹ nice irsün
Maķzā taķayyül oldı ol yirde ƣül ile ‘arz³⁸²
- 5 Vaşl-ı dehān-ı yāre sa‘ y it ‘Aƣā ķo fikri
Bir dem yaķın yigdür³⁸³ biñ kere³⁸⁴ ķılmadan³⁸⁵ farż

Harfu’ƣ-ƣa

65³⁸⁶

Mef’ülü Fā‘ ilātü Mefā‘ ilü Fā‘ ilün

Muzāri‘ - - . / - . . / . - . . / - . -

- 1 Gül ‘arızında tā ki belürdi ğubār ģaƣ³⁸⁷
Çekdi şaķıfe-i gül-i ğülzāra yār ģaƣ
- 2 Ħaƣƣ-ı ğubāruñı ķazıdursañ ‘aceb degül
Yazılsa sehv ile ķazınur iy nigār ģaƣ
- 3 Ħaƣƣ-ı lebüñ olursa ‘aceb midür ābdār
Sükker³⁸⁸ mürekkeb olsa olur ābdār ģaƣ
- 4 Geldi mi diyü tecrube ķıldıķça ģaƣƣını
Ġüyā ki vāsıƣı ķalem ile yazar ģaƣ
- 5 Ġam jengi³⁸⁹ ƣıtdı āyinesin sāde dillerüñ
Levh-i ‘izārı üzre idelden ķarār ģaƣ
- 6 Ħaƣƣ-ı lebünden oldı muķaķķaķ cihānda kim
Yāķüt yazmadı bu ķadar ābdār ģaƣ

³⁸¹ Fıkr-i miyānınıñ dil ‘umķına MN, PM: Miyānıñ dil-i ‘umuķuna MK, mekr-i miyānınıñ dil ‘umķına KMM: fıkr-i miyānuñ dil ‘amıķine HHP.

³⁸² Maķzā taķayyül oldı ol yirde ƣül ile ‘arz MN, PM, KMM, HHP: Maķzā-i necl oldı ol yirde ƣolama farż MK.

³⁸³ yigdür MN, KMM: yegdür MK, HHP: yekdür PM.

³⁸⁴ kere MN, PM, KMM, HHP: kez MK.

³⁸⁵ Bu kelime MK’da okunamamıştır.

³⁸⁶ PM’de 4. ve 6. beyitler eksiktir.

³⁸⁷ ģaƣ MN: ģaƣƣ PM.

³⁸⁸ Sükker PM: şekker MN.

³⁸⁹ Jengi MN: cengi PM.

- 7 Dil şafhasında yār adını yaza gör ‘ Aṭā
Çoq yazmaq ile³⁹⁰ çünki bulurmuş qarār ḥaṭ

66

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Evvel ol ḥāl-i siyāhuñdan belürse³⁹¹ ṭañ mı ḥaṭ³⁹²
Bu muḥaqqıqdur ki her bir ḥaṭṭuñ aşıldur nuḳaṭ
- 2 İy kemān-ebrū elif gibi içinde cānumuñ
Yir idüb tırūñ didi *lā-ḥayre illā fi’l-vasaṭ*³⁹³
- 3 Mısr-ı ḥüsnüñ bāğ-ı dād³⁹⁴ olduğı iy Yūsuf-cemāl
Bu mıdur eşküm revān eylesin³⁹⁵ mānend-i şaṭ
- 4 Bir ramaḳ ḳalduḳda cāndan yāra irerse³⁹⁶ elüm
Ol ramaḳdur ḥāşılum ‘ ömr-i ‘ azizümden faḳaṭ
- 5 Şād olursın yār düşnāmına her laḫza ‘ Aṭā
Saña mıdur ol nevāzişler³⁹⁷ ne³⁹⁸ eylersin ğalaṭ

Harfu’z-za

67

Mef’ ülü Mefā’ ilün Mef’ ülü Mefā’ ilün

Hezec - - . / . - - - / - - . / . - - -

- 1 Göñlüm alalı zāhid ol serv-i revāndan ḥaz
Hiç³⁹⁹ eylemez oldum ben bu bāğ-ı cihāndan ḥaz

³⁹⁰ yazmaq ile MN: yazmağıla PM.

³⁹¹ ḥāl-i siyāhuñdan belürse MN: ḥāl-i siyāhuñda bulursa PM.

³⁹² Edinilen kanaklarda “ḥaṭ” olarak okunan kelimenin şeddeli yazılması “ḥaṭṭ” uygun görülmüştür.

³⁹³ *Lā-ḥayre illā fi’l-vasaṭ: Ortadakinden hayırlısı yoktur.*

³⁹⁴ bāğ-ı dād MN: Bāğdād PM.

³⁹⁵ eylesin MN: eylesün PM.

³⁹⁶ irerse MN: irürse PM.

³⁹⁷ nevāzişler PM: nüvāzişler MN.

³⁹⁸ ne PM: ya MN.

³⁹⁹ Edinilen çalışmada “hiç” şeklinde okunan kelime “hiç” olarak düzeltilmiştir.

- 2 Çün vaşlına irdüm ben kūyımı n'idem yāruñ
Dīdārı gören ' aşık eyler mi cināndan hāz
- 3 Hāz alımazın cāndan sensüz didüm ol yāra
Hoş geldi benüm sözüm itdi katı cāndan hāz
- 4 Gösterdi nezāketle baña bu ' adem yolın
Ben şūfi ' aceb midür itsem o miyāndan hāz
- 5 İncindi ' Aṭā ol gül fūrkatle olan āha
Zirā ki bahār itmez bu bād-ı hāzāndan hāz

68

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel . . . - / . . . - / . . . - / . . . -

- 1 Leblerüñ gibi olur la' l-i şeker-bār olıcağ⁴⁰⁰
Sözlerüñ gibi olur tīg-ı güherdār olıcağ⁴⁰¹
- 2 Dem-be-dem göz yumub açınca nazarda bulunur
Eşk-i çeşmüm gibi olsa kişiye yār olıcağ
- 3 Virmeyince seri serdār olımaz ' aşıklar
Ki necāt ehli olur merd sebük-bār⁴⁰² olıcağ
- 4 Virmeyüb dil müjeñ oğlarına ya n' eyleyeyin
Yapışur kişi yalın kılıca nā-çār olıcağ
- 5 Deheni sırrına bir zerrece yol bulsa ' Aṭā
Dünyede bārī⁴⁰³ kişi kâşif-i esrār olıcağ

⁴⁰⁰ Leblerüñ gibi olur la' l-i şeker-bār olıcağ PM: Leblerüñ gibi üse la' l şeker-bār olıcağ MN.

⁴⁰¹ Sözlerüñ gibi olur tīg-ı güher-dār olıcağ PM: Sözlerüñ gibi üse tīg güher-dār olıcağ MN.

⁴⁰² merd sebük-bār MN: merd-i sebük-bār PM.

⁴⁰³ bārī PM: bārī MN.

Harfî'l-kef

69

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Çün mey-i gül-gün ile reng-i ruḥuñ al eyledün
Odlara yaḳduñ beni anuñla pâ-mâl eyledün
- 2 Dil ruḥuñ fikriyle pervâz idicek didi ḥired
Ṭâyir-i ḳudsî misin kim nürdan bâl eyledün
- 3 Görinen âyîne-i ḥüsnünde iy ḥürî-liḳâ
Merdüm-i çeşm-i cihândur kim adın ḥâl eyledün
- 4 Nice ' arz idem gönül göynüklerini saña kim
Lâleveş baḡruma daḡ urduñ dilüm lâl eyledün
- 5 Ḥarf ataldan cānuma zülf ü ḳad ü ebrûñ ile⁴⁰⁴
Ney gibi ḳan aḡladub nālân idüb nâl eyledün
- 6 Bilmezem cānâ ne ḥâlet var mey-i ' işḳuñda⁴⁰⁵ kim
Her kime bir cür' asın⁴⁰⁶ şunduñsa ḥoş-ḥâl eyledün
- 7 Ḥaste cānuña ' Aṭâ bir gün devâ idem diyü
Derd ile öldürdüñ ol miskîni ihmâl eyledün

70⁴⁰⁷

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 İy perî gel şîşe-i cānumdadur⁴⁰⁸ yirüñ senüñ
Baḡ gözüm âyînesine gözle taşvîrüñ senüñ

⁴⁰⁴ ebrûñ ile MN: ebrûñ gele PM.

⁴⁰⁵ ne ḥâlet var mey-i ' işḳuñda MN: ne ḥâlet vardı ' işḳuñda PM.

⁴⁰⁶ cür' asın PM: cur' asın MN.

⁴⁰⁷ PM'de 5. ve 6. beyitler mevcut değildir.

⁴⁰⁸ şîşe-i cānumdadur MN: sîneye cānumdadur

- 2 Naḳṣuñı cānā ne resm ile yaza⁴⁰⁹ naḳḳāşlar
Kim taşavvur idemez fikr ehli taşvırũñ senũñ
- 3 Tır-i ḳaddũñ⁴¹⁰ ḥasreti ḳaddũm kemān itdi velī
Sīneye çekmek⁴¹¹ müyesser olmadı tırũñ senũñ
- 4 Zaḥm-ı sīnem baña ḳan yağı kıızıl düşmen durur
Dostum dil vireli ağızına şemşīrũñ senũñ
- 5 Tır-i müjgānuñla gezlenmiş kemān ḳaşuñ zihī
Yine kimũñ ḳanına girür ki zih-gīrũñ senũñ
- 6 Düşme sāḥir çeşmi pāyine dilā āhū diyü
Gey saḳın avlar seni sihr ile naḥcīrũñ senũñ
- 7 Lebleri zıkrin dehānı gibi maḥfī ḳıl ‘ Aḫā
Sırrı şaḳla böyle telḳīn itdi çün pīrũñ senũñ

71

Fā‘ ilātũn Fā‘ ilātũn Fā‘ ilātũn Fā‘ ilũn

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 ‘ Işḳ ıḳlīminde göñlũm şehriyār itsem gerek
Tācını Dārā’ larũñ başına dār itsem gerek
- 2 Terk-i zehr-ālũd-ı tırũñden ne ḳanlar yutduğum⁴¹²
Sīnem üzre raḥnelerden āşīkār itsem gerek
- 3 Bir avuc⁴¹³ ḳanın niçũn ‘ āşīḳlarũñ alduñ diyü
Tīğũñ çalub yüzine şerm-sār itsem gerek

⁴⁰⁹ cānā ne resm ile yaza PM: cānāna resm ile yaza MN.

⁴¹⁰ Tır-i ḳaddũñ MN: Yiter ḳaddũñ PM.

⁴¹¹ çekmek MN: gelmek PM.

⁴¹² “Terk-i zehr-ālũd-ı tırũñden ne ḳanlar bu yutduğum” şeklinde olan mısradaki “bu” kelimesi aruz sebebiyle mısradan çıkarılmıştır.

⁴¹³ Edinilen kaynakta “aluc” şeklinde okunan kelime tarafımızdan “avuc” olarak değiştirilmiştir.

- 4 Kan amar tıgũn ucından öldürür âdemleri
Ten nedür ol demlere cânlar nişâr itsem gerek
- 5 Düşmenũn a' â başından eksük olmaduğıün
Tıg-i âh-ı tâbnâkũm zer-nigâr itsem gerek
- 6 Zũlf-i dil-berden meşâmm-ı câna irdi bũlarũn
Hicr ile zevķin ' Aâ'ya zehr-i mâr itsem gerek

72⁴¹⁴

Fâ' ilâtũn Fâ' ilâtũn Fâ' ilâtũn Fâ' ilũn

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Bâğ-ı cennet iy sipâh-ı a⁴¹⁵ degũl yirũn senũn
Bu kıyâmet gũni rũşen kıldı tezvîrũn senũn
- 2 Şũret-i Leylâ vũ Mecnũn'ũn⁴¹⁶ bize öykünmege
Cânı yoğdur işte taşvîrũmle⁴¹⁷ taşvîrũn senũn
- 3 Bend ile bilũn ocar döner yanũnca şalınur
Hey ne âfetdür ol ikiyüzlũ şemşîrũn senũn
- 4 Cân yađar⁴¹⁸ oprağa tîrũnden gũnũller açılur
Dostum bârân-ı rağmetdür meger tîrũn senũn
- 5 Dâldür hâl-i perîşânum ile kâr-besteme
Mũ-be-mũ ol sũnbũl-i zũlf-i girih-gîrũn senũn
- 6 Şaydgehde cânına bir tîrũn irse nâ-gehân
Per açâ perrî gibi uçmağa nađcîrũn senũn
- 7 Ağzı sırrına irilmez yoğ ise tağdîrde
Fâyide virmez ' Aâ bir zerre tedbîrũn senũn

⁴¹⁴ 5., 6. ve 8. beyitler PM'de yoktur.

⁴¹⁵ sipâh-ı a PM: siyeh-rũ a MN.

⁴¹⁶ Şũret-i Leylâ vũ Mecnũn'ũn MN: Şũreti Leylâ vũ Mecnũn'ũn PM.

⁴¹⁷ taşvîrũmle MN: taşvîr ile PM.

⁴¹⁸ yağar MN: yağar PM.

- 8 Bende-i halka-be-guş idindi şah-ı encümi
‘Işık meydânında bu hüşn-i cihân-gürüñ senüñ

73

Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Nice dil-süz olur iy bülbül-i şeydâ nefesüñ
Gül yüzi vařfına⁴¹⁹ yoğ mı ‘acabâ dest-resüñ
- 2 Cân bedenden göricek yüzüñi uçmağ ister
Nitekim gül göricek bülbül içinden řafesüñ⁴²⁰
- 3 Nice bülbül gibi feryâd u figân itmeyeyin
Görürin iy gül elinde seni her hâr u řasüñ
- 4 Eşk-i çeşmümde řařuñ Nîl kenârındaki nün
Ya⁴²¹ iki gözlü pül⁴²² üstinde yapıldı Aras’uñ⁴²³
- 5 Reşk idüb hâl-i siyeh-püşına şîrîn lebinüñ
Ney gibi nâleler itmekdür işi her megesüñ
- 6 Ölmedin cennete girmek diler iseñ iy dil
Küyüñüñ bād-ı revân-bařşına⁴²⁴ olsun hevesüñ
- 7 Ten-i hâkî ne ‘aceb câna⁴²⁵ mağâm olsa ‘Ağâ
Hânesi řasdan⁴²⁶ olur bülbül-i şîrîn-nefesüñ

⁴¹⁹ vaşfına MN: vaşlına PM.

⁴²⁰ içinden şafesin MN: içinde řafesüñ PM.

⁴²¹ Ya PM: Ye MN.

⁴²² pül MN: pil PM.

⁴²³ Aras’uñ PM: Eres’üñ MN.

⁴²⁴ bād-ı revân-başşına MN: bād-ı revân-tağtına PM.

⁴²⁵ câna MN: cânâ PM.

⁴²⁶ şasdan MN: şînden PM.

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

Remel . . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

- 1 Gülsitān-ı ruḥuñı⁴²⁸ zeyn ideliden semenüñ
Semeni ḳalmadı 'ālemde gül ü yāsemenüñ
- 2 Rāz-ı nā-yāb bilüñdür ki 'ayān olmadı hıç
Sırr-ı mevḥüm ki dirler dehenüñdür dehenüñ
- 3 Būy-ı zülfüñ ile yanub yaḳılaldan 'anber⁴²⁹
Ḳan ile ṭoldı içi nāfe-i müşg-i Ḥotan'üñ⁴³⁰
- 4 Yüri sen rūḥ-ı revānuñla revān ol şanemā
Cānı yoḳdur ki muḳābil ola serv-i çemenüñ⁴³¹
- 5 Ṭutsa şekker-lebünün⁴³² dāyiresin Ḥızr-ḥaṭı
'Aceb olmaz k'olur⁴³³ āb ile ḥayātı çemenüñ
- 6 Ser-nigün ol göreyin ṭālī' -i naḥsum seni ben
Yoḥsa mihr itmede her ḥūbı ḥasendür Ḥasan'üñ
- 7 Mürğ-i cānuñ nice pervāz ide⁴³⁴ dildāra 'Aṭā
Ki ol üftādeye bir⁴³⁵ dām-ı belādur bedenüñ
- 8 Za' ferān-ı ruḥuñı dīde gül-ābıyla ezüb
Meyyit-i cānuña naḳş eyle bu cismüm kefenüñ

⁴²⁷ 6. ve 8. beyitlerler PM'de yoktur.

⁴²⁸ Gülsitān-ı ruḥuñı MN: Gülsitān-ı ruḥuña PM.

⁴²⁹ Būy-ı zülfüñ ile yanub yaḳılaldan 'anber MN: Sünbülün silsilesinden dem uralıdan 'anber PM.

⁴³⁰ içi nāfe-i müşg-i Ḥoten'üñ MN: o dem nāfesi müşk-i Ḥoten'üñ PM. "Ḥoten" kelimesi, "Ḥotan" olarak deḡiştirilmiştir.

⁴³¹ serv-i çemenüñ MN: servi çemenüñ PM.

⁴³² şekker-lebünün MN: şeker lebünün PM.

⁴³³ k'olur MN: olur PM.

⁴³⁴ pervāz ide MN: pervāz ura PM.

⁴³⁵ Ki ol üftādeye bir MN: Kim ol āfet diye bir PM.

Harfî'l-lam

75⁴³⁶

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Gün yüzün devrinde haṭṭuñ ' anber-i terden hilâl
Merdüm-i çeşm-i cihândur ḥaddün üstindeki ḥâl⁴³⁷
- 2 Gicede nâr-ı ruḥuñ zülfüñ duḥânına delîl
Dûd-ı zülfüñdür ' izâruñ odına gündüzde dâl
- 3 Dîdede ' aks-i ruḥuñ âyinede toğmış⁴³⁸ güneş
Dilde fikr-i kâmetün cennetde bitmiş bir nihâl
- 4 Bâğ-ı kûyuñ gülşen-i Firdevs'den ni' me'l-bedel
Verd-i ruḥsâruñ gül-i gülzârdan⁴³⁹ ni' me'n-nevâl
- 5 Âsümândur⁴⁴⁰ gūyiyâ reng-i ḥaṭuñla âyine
Her nazarda çeşme-i ḥurşide ' arz eyler mişâl
- 6 Gün yüzün gördük gönül zîbâ sitâreñ var imiş
Yaraşur şâh-ı felek ger ṭâlî' üñde ṭutsa fâl
- 7 İy şabâ irgür vefâtını ' Aṭâ'nuñ yâra di
Şimdiden girü vefâ bûyın anuñ ḥâkinden al

76

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Lâle dehşetden kızarı ' arz⁴⁴¹ itse gül-rûlar⁴⁴² cemâl
Şâhlar önince yansa⁴⁴³ ṭañ degül fânûs-ı al

⁴³⁶ PM'de 5. ve 6. beyitler bulunmamaktadır.

⁴³⁷ üstindeki ḥâl MN: üzre iki ḥâl PM.

⁴³⁸ toğmış PM: doğmuş MN.

⁴³⁹ gül-i gül-zârdan MN: gül-i gülzârda PM.

⁴⁴⁰ Edinilen kaynakta "âsmândur" şeklinde yer alan kelimenin "âsümândur" olması daha uygun görülmüştür.

⁴⁴¹ arz PM: ârz MN.

⁴⁴² gül-rûlar MN: meh-rûlar PM.

- 2 On iki ay ol mehûn iki elindedür tamâm⁴⁴⁴
İki aya ikisi onun getürmiş⁴⁴⁵ on hilâl
- 3 Hâl-i haddüñdür kadûñ üzre saña⁴⁴⁶ şöret viren
Şan şeherde çıkdı temcîde menâr üzre Bilâl
- 4 Hüsnuñi seyr eylesün dünyâda cennet isteyen
Sözlerüñden geçmesün şol kim diler âb-ı zülâl
- 5 Rişte-i bārīkdür ıkd-ı güherden cilveger
İy ʿ Aṭā nazmuñda şüret gösteren rengin hayâl

77⁴⁴⁷

Fâʿ ilâtün Fâʿ ilâtün Fâʿ ilâtün Fâʿ ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Her gice cân şehriñi gezdükçe⁴⁴⁸ sultân-ı hayâl
Dil öñince seyr ider rüşen idüb fânüs-ı al
- 2 Olmadı dilden cüdâ peykānuñ ayrılmaz⁴⁴⁹ velî
Bulıcağ bir kaçre şu bir kaçre kana ittişâl
- 3 Cîm zülf ü mîm fem bālâ elifsin turre⁴⁵⁰ lâm
Hâl hod zülfüñ hamında noқта-i cîm-i cemâl
- 4 Nâz ile⁴⁵¹ sen söze geldükçe şafâ ile gelür⁴⁵²
Her sözüñden cânâ bir taʿ bire gelmez özge hâl

⁴⁴³ yansa MN: olsa PM.

⁴⁴⁴ iki elindedür tamâm MN: elindedür gönüm temâm PM.

⁴⁴⁵ getürmiş MN: götürmiş PM.

⁴⁴⁶ saña MN: baña PM.

⁴⁴⁷ 5. beyit PM’de yer almamaktadır.

⁴⁴⁸ gezdükçe MN: gezdükce PM.

⁴⁴⁹ ayrılmaz PM: ırılmaz MN.

⁴⁵⁰ bālâ elifsin turre MN: bilâ elifdür turre PM.

⁴⁵¹ Nâz ile MN: Nâz-ıla PM.

⁴⁵² şafâ ile gelür MN: şafâ bile gelür

- 5 Ğunc idüb ğonçe dehānuñla dil alub olmaduñ
Cānumuz alur gibi āhırle ol ğunc u delāl⁴⁵³
- 6 İy ‘Aṭā sırr-ı dehān-ı yārı taḥkīk⁴⁵⁴ idemez
Olmayanlar şāḥib-i zevk ü şafā-yı vecd u ḥāl⁴⁵⁵

78⁴⁵⁶

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Bār idi dünyede eglenem o ḥod yār degül
Āhdan ğayrı baña kimse hevādār degül
- 2 Miḥnet-i gerdiş-i ‘ālemden igen zār olma
Andan iy dil ‘acebā ḳanḳı[sı] bīmār degül
- 3 Ya bu miḥnetle kimiñ dünyede başı ḥoşdur
Ya bu derd ile dili ḳanḳısı bīmār degül
- 4 Dem mi var her gice eflāke irişmez āhı
Göz mi var saçduñ encüm gibi bi-dār degül
- 5 Tevekküli devr-i felek degdügi heb tāc-ı belā⁴⁵⁷
‘Acebā başına kimüñ bu cihān dār degül
- 6 Dehr seng-i ğam ile yapulu bir ḥāne⁴⁵⁸ imiş
Ḥāsılı hīç içinde duracaḳ dār degül
- 7 Bir yaña yār ğamı bir yaña ālām-ı cihān
Ḥālimizden be ‘Aṭā kimse ḥaberdār degül

⁴⁵³ Beyitte“*Ğunc*” olarak yazılan kelimeler, “*ğunc*” olarak deĝiştirilmiştir.

⁴⁵⁴ taḥkīk PM: taḥfif MN.

⁴⁵⁵ şāḥib-i zevk ü şafā-yı vecd u ḥāl PM: şāḥib-i vecd ü fenā zevk-i vişāl MN.

⁴⁵⁶ İkinci ve beşinci beyitlerde yer alan “‘aceba” şeklinde yer alan kelime “‘acebā” olarak düzeltilmiştir.

⁴⁵⁷ Bu mısra’ın vezni sorunludur.

⁴⁵⁸ Edinilen kaynakta “ḥane” olarak yazılan kelime “ḥāne” olarak düzeltilmiştir.

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün
Hezec . - - / . - - - / . - - - / . - - -

- 1 Görelden gün yüzün cānā gözüm ebr-i bahār itdüm
Göñül kâşānesin naqş-ı cemālünle nehār itdüm
- 2 Tenüme yer yerin nār-ı ğamuñla dāğlar⁴⁵⁹ urdum
Bu qara yeri seyr eyle ne zībā lālezār itdüm
- 3 İricek sīneme tīrūñ şu denlü zevk sürdüm kim
Şanasın bir lebi la' l ü boyı servi kinār itdüm
- 4 Elifler çekdügüm cānā bu levḥ-i sīnem üstine
Tenümi tīğ-i sūsenle yazılmış bir mezār itdüm
- 5 Bu gice şubḥ-dem nālem işidüb bülbül-i gūyā
‘Aṭā gül yüzi yādına şu deñlü āh ü zār itdüm

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . - -

- 1 Cān virince çekelüm derd ü belāñı güzelim⁴⁶⁰
Pīşesi ḥūblaruñ cevır ü cefādur n'idelüm⁴⁶¹
- 2 Kendü elünle şevāba girüb öldürmez iseñ⁴⁶²
Beni iy dil-ber o dünyāda etegünde elüm
- 3 ‘Ayn-ı çeşmüñle femüñ mīmi vü zülfüñ lamı
Beni öldürdi mezārumda olısar ‘amelüm

⁴⁵⁹Edinilen çalışmada “dağ” olarak okunan kelimenin vezin ve anlam açısından “dāğ” olarak yazılması uygun görülmüştür.

⁴⁶⁰derd ü belāñı güzelim MN: cevır ü cefā kim güzelim PM.

⁴⁶¹n'idelüm MN: güzelüm PM.

⁴⁶²öldürmez iseñ PM: öldürmezseñ MN.

- 4 Tiri benden geub aėyārı helāk eylerse
Benüm ol gün olısar dünyede rüz-ı ecelüm
- 5 Hün-ı dıdeñle   Aā nāmeñi⁴⁶³ pāyānına yaz
Nāme-i Őevdür⁴⁶⁴ ol dil-bere her bir ėazelüm

Harfu'l-nun

81⁴⁶⁵

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 İy ėöñül cāmuñ ciğer anuyla⁴⁶⁶ olsun dıdeden
Ehl-i dil mey-ħānesinde⁴⁶⁷ eşk-i meydür dıdeden
- 2 Devr-i ħatuñda lebüñden nice perhız eyleyem
Bādesüz geçmek revā olur mı hengām-ı emen
- 3 İy vücūd-ı noėta-i mevhūma inkār eyleyen
Gör ne nāzük ħall ider bu noėtayıla⁴⁶⁸ ol dehen
- 4 Sen leben emmek muħāl-i   ağldur iy ıfl-ı dil
Yine ol nā-rüstedür sen bī-dilüñ cānım emen
- 5 Beñzeyeydi diyü Őirñlikde nāzük cismüñe
Geydürürler mağz-ı bādāma Şekerden pırehen
- 6 Tāli'üm naħs idi ol meh-rū firāında velī
Gün yüzüñi ėoreli ėāyetde olmuşdur ħasen
- 7 Ayaėuñ oprağına iŐār itmeğe   Aā
Güyyā her beytidür bir rişte-i dürr-i   Aden

⁴⁶³ nāmeñi MN: nāme'i PM.

⁴⁶⁴ Nāme-i Őevdür MN: Nāme'i Őevdür PM.

⁴⁶⁵ 4. ve 5. beyitler PM'de mevcut değildir.

⁴⁶⁶ ciğer anuyla MN: ıkar an-ıla PM.

⁴⁶⁷ mey-ħānesinde MN: mey-ħānesine PM.

⁴⁶⁸ ider bu noğtayıla PM: ider bir noğta ile MN.

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün**Remel . . . - / . . . - / . . . - / . . . -**

- 1 Gözlerüñdür güzelüm göz göre anuma giren
Göze göz geri ki gözlense ' ayān olmaz iñen
- 2 Gözlerüñ gibi güzellerde göz olmaz güzelüm
Gözlesem gözünüñ tañ mı iki gözüm gibi ben
- 3 Göz idüb gözden ırağ itdi beni ala gözünüñ
Göz göze basa gerek ılma gözüm nūrı fiten
- 4 Çün güzelleri göz ile gözedür pīr-i hıred
İki gözüm aña gözlük gibi oldu rūšen
- 5 Gözümünñ gözi gözünüñdür gözüm anı gözedür
Bu ' Aā bendeñi gözden bırağub gözleme sen

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün**Remel . . . - / . . . - / . . . - / . . . -**

- 1 ' Anber-efşān idicek sünbül-i dildār etegin
Gün yüzine bürür⁴⁷⁰ ol demde şeb-i tār⁴⁷¹ etegin
- 2 Ğamzesini süzegeldükçe diler biñ dil ü cān⁴⁷²
Söze gelse yine elden omaz inkār etegin
- 3 Muttaşıl yār yanınca şalınur biñ kej-rā⁴⁷³
Şol nihāl-i güle beñzer ki uta hār eteğın

⁴⁶⁹ 4. ve 5. beyitler PM'de bulunmamaktadır.

⁴⁷⁰ bürür MN: burur PM.

⁴⁷¹ şeb-i tār MN: şeb-tār PM.

⁴⁷² Ğamzesini süzegeldükçe diler biñ dil ü cān MN: Ğamzeyile söze geldükçe dilerseñ dil ü cān PM.

⁴⁷³ biñ kej-rā MN: bir kişrā PM.

- 4 Yüregüm dāğ ise binüm yañağūñ al senūñ
Lāle gibi tūtalum gel berü kuhsār etegin
- 5 Pīre-zendür yañılıb şanma dilā tāze cevān
Her seher kanlu görüb çerh-i sitemkār etegin
- 6 Çekse sen hāke irişdükçe^{474c} Aṭā dāmenini
Ayağına yüz uraldan koma zinhār etegin
- 7 Başdan ayağa revān ol berü gel āb gibi
Mevsim-i gülde elūñden koma var yār etegin

84⁴⁷⁵

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün
Hezec . - - / . - - - / . - - - / . - - -

- 1 İçersem āb-ı hayvānı lebūñsüz baña kan olsun
İçerseñ⁴⁷⁶ sen benüm kanum şu gibi nūş-ı cān olsun
- 2 Tenüm yoğ oldı gönüm sende bir cān kaldı varumdan
Benüm⁴⁷⁷ rūhum senūñ yoluña ol daḥi revān olsun
- 3 Kaşūñ yayını kurdukça müjeñ oklarını gönder
Gönül bāğında her biri dikilsün bir fidān olsun
- 4 Eger gül-gūn-ı eşk-i germ-reftār olmağ⁴⁷⁸ isterseñ
Dilā koş āh-ı şeb-dizūñ⁴⁷⁹ anuñla hem-^c inān olsun
- 5 Geçerse tır-i müjgānuñdan özge nesne gönümünden
Göreyin bükilüb⁴⁸⁰ kaddüm belāñ ile⁴⁸¹ kemān olsun

⁴⁷⁴ irişdükçe MN: irişdükçe PM.

⁴⁷⁵ Gazelin 3. ve 6. beyti HHP'de mevcut değildir ve 4. ve 5. beyitleri yer değiştirmiştir. Ayrıca şairin mahlası yedinci beyitte yer almaktadır.

⁴⁷⁶ İçerseñ HHP: içersin MN.

⁴⁷⁷ Benüm HHP: benim MN.

⁴⁷⁸ gül-gūn-ı eşk-i germ-reftār olmağ MN: gül-gūn-ı eşküm germ-reftār olmağ HHP.

⁴⁷⁹ āh-ı şeb-dizūñ MN: zūlf-i şeb-dizūñ HHP.

⁴⁸⁰ bükilüb HHP: bükilüb MN.

⁴⁸¹ belāñ ile MN: elif gibi HHP.

- 6 Ne hüsni-yâr-ı Şîrîn'den ne sensüz Kûh-ken'den kim
‘Aṭā ‘ışkuñ қо söylensün cihānda dāsītān⁴⁸² olsun
- 7 Vedā⁴⁸³ idüb ki sīnem derdine dağ urdı ol dil-ber
Ayıtdı benden iy bī-dil saña⁴⁸⁴ bu bir nişān olsun

Harfū'l-vav

85

Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilūn

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Eşk-i çeşmümle n'ola virsem ḥadeng-i yāre şu
Yāremüñ ṭamzıra⁴⁸⁵ bir gün aǵzuna⁴⁸⁶ alvare⁴⁸⁷ şu
- 2 Baḥr-i eşke ğarḳ⁴⁸⁸ iken ḥaddüñ gözümde ṭutsa⁴⁸⁹ yir
Ṭañ degil⁴⁹⁰ olur şadefde çün dür-i şehvāre şu
- 3 Sūz-ı sīnem sākin olsa ‘arızuñ görüb n'ola
Eksilür tābı birez lā-büd şaçılsa nāre şu
- 4 ‘Ārızun ‘arz itse çeşmüñ n'ola zülfüñde dile
Virme ‘ādetdür aşarken mücrim-i cāndāre şu
- 5 Balsa şı' rümnden melāḥat n'ola her mecmū' a kim
Vire gelmişdür letāfet iy ‘Aṭā gülzāre şu

⁴⁸² Edinilen kaynakta “dastān” olarak okunan kelime “dāsītān” olarak deǵiştirilmiştir.

⁴⁸³ Vedā' MN: vidā' HHP.

⁴⁸⁴ Ayıtdı benden iy bī-dil saña MN: Didi benden saña daḡī 'Aṭā HHP.

⁴⁸⁵ ṭamzıra HHP: ṭamzura PM.

⁴⁸⁶ aǵzuna PM: aǵzına HHP.

⁴⁸⁷ El vara HHP: alvāre PM.

⁴⁸⁸ ğarḳ HHP: gark PM.

⁴⁸⁹ ṭutsa HHP: ṭuta PM.

⁴⁹⁰ degül HHP: degil PM.

Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün**Hezec. - - - / . - - - / . - -**

- 1 Sözüñ işitse kendüden gider şu
Yüzüñi görse ħod olur kamer şu
- 2 Lebin yaşurdı çeşmümden budur sır
Ki sükker tengidür sevmez şeker şu
- 3 Yüzin güldükce niçün aķa eşküm
Çü dirler ķadre irişse diñer şu
- 4 Kānı keffüñ gibi bir dürr-feşān baħr
Kānı tīgüñ gibi bir pür-güher şu
- 5 'Aķā benden yeter dīdār-ı yāre
'Aceb cūyendedür şām ü seħer şu

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün**Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -**

- 1 Zülf-i dildāre dimeñ nāfe-i ħoş-būdur bu
Çekiren baña göbek buruların budur bu
- 2 Hızra şordum ki nedür la' l-i leb-i yār didi
Āb-ı ħayvānı ķarañuda ķoyan şudur bu
- 3 Çeşm-i mestüñ ne gönül ķodı ne şabr u ne ķarār
Be ne zālīm be ne ķāfir be ne cādūdur bu
- 4 Taḅ' -ı zāhid nicedür derseñ eger taḅ' ma şor
Egriden saña ħaber virici toğrudur bu
- 5 Bülbül-i cāna şafā virdi 'Aķāyā ħazelüñ
Bāğ-ı taḅ' i ħre açılmış gül-i ħoş-būdur bu

Harfî'l-he

88

Mefâ' ilün Fe' ilätün Mefâ' ilün Fe' ilün

Müctes . - - / . - - - / . - - - / . - -

- 1 Bilün⁴⁹¹ hayâli açar gönüm iy cefâ-pîşe
Hayâl ile açılır çün kilid-i endîşe
- 2 Kıya bakışlaruñ âdemler öldürür şanemâ
Kim ola virmeye cân uşbu nâz u kınnışa
- 3 Sevâd-ı küfr ile imân yüzini[n] ur terkin
Revâ mı baş koşasın sen bu zülf-i bed-kîşe
- 4 Ne hoş eşer kodı ' âlemde rûhı şâd olsun
Binâ iden kişi râh ile hâne-i ' işe
- 5 Düriş şabâ gibi zülfini şânesüz çözegör
Elündeki girihi şalma iy ' A tâ dişe⁴⁹²

89⁴⁹³

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

Remel . . - - / . - - - / . - - - / . - -

- 1 Diller açıldı vefâ-pîşelü cânânlar ile⁴⁹⁴
Memleketler yapılır^{495c} adl usa⁴⁹⁶ sulţânlar ile
- 2 Hâk-i pâyüm didügince⁴⁹⁷ yüzümüz yire düşer
Bizi gâyetde utandurdı bu ihsânlar ile
- 3 Mâh-rûlar ki bir ân içre biri biñ dil alur
Dehrün⁴⁹⁸ âfetleridür kim çıkışur anlar ile

⁴⁹¹ Bilün MN: lebün KMM.

⁴⁹² dişe KMM: rîşe MN.

⁴⁹³ 4. beyit PM'de yoktur.

⁴⁹⁴ vefâ-pîşelü cânânlar ile MN: vefâ başlıyu oğlânlar ile PM.

⁴⁹⁵ yapılır MN: açılır PM.

⁴⁹⁶ usa MN: ıssı PM.

⁴⁹⁷ didügince MN: didigünce PM.

- 4 Bir senüñ gibi güneş yüzlü cefâ-pîşe ‘ acerb
Bî-vefâ dünyede hiç gele mi devrânlar ile
- 5 Bir kitâb eyleyeyin hâlümü⁴⁹⁹ hicründe⁵⁰⁰ tamâm
Faşl u bâbın yazayın cümle kızıl kıanlar ile
- 6 Cânına geçdi ‘ Aţâ’nuñ elem-i derd-i firâk⁵⁰¹
Nâz u cevri ise⁵⁰² yiter hey begüm oranlar⁵⁰³ ile

90

Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün

Remel . . . - / . . . - / . . - - / . . -

- 1 Cân çıkarken söge şol la‘ l-i şeker-bâruñ ile
Tuymasun⁵⁰⁴ cân elemin lezzet-i güftâruñ ile
- 2 Sâyeveş n’ola sarâyıñı tolınsam yürüsem⁵⁰⁵
Kara yirden⁵⁰⁶ bile tırdum der ü dîvâruñ ile
- 3 Sözlerüm sūzı yaķarsa ne ‘ acerb âfâķı
Yaķduñ iy mihr sen ol âteşi ruhsâruñ ile
- 4 Söze gel tūtiye şekker⁵⁰⁷ yemeđi ta‘ lîm it
Şalın öğret yürüyüş⁵⁰⁸ keklige⁵⁰⁹ reftâruñ ile

⁴⁹⁸ Dehrüñ MN: Dehrün PM.

⁴⁹⁹ hâlümü MN: hâlîmi PM.

⁵⁰⁰ hicründe MN: hecründe PM.

⁵⁰¹ elem-i derd-i firâk PM: elem ü derd ü firâk MN.

⁵⁰² Nâz u cevri ise MN: Nâz-ı cevri ise PM.

⁵⁰³ oranlar MN: ūranlar PM.

⁵⁰⁴ Tuymasun PM: Döymesün MN.

⁵⁰⁵ yürüsem MN: yürisem PM.

⁵⁰⁶ Kara yirden MN: Kara yerdüm PM.

⁵⁰⁷ şeker MN: sükker PM.

⁵⁰⁸ yürüyüş MN: yüriyüş PM.

⁵⁰⁹ keklige MN: keglere PM.

- 5 Miḥnet ü derd ü belā⁵¹⁰ hem-demi ya^ç nī ki⁵¹¹ ‘ Aṭā
Bir zamān idi müşerref idi dīdāruñ ile

91⁵¹²

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Beñzedür sūz ile dil şem^ç fetīlin tenüme
Üzerinde⁵¹³ görinen nūrını pīrāhenüme
- 2 Dil sarāyına ki tāb-ı ruḥı revzenler açar
Cām olur mihr ü meh āyīnesi her revzenüme⁵¹⁴
- 3 Kāmet-i dost ḥayāliyle gönül zeyn olalı
Baş eger ravzada Ṭübā bu benüm gülşenüme
- 4 Dīde gül ḥirmeni olalı ruḥuñ ‘ aksi ile
Cevce gelmez bu cihān gülşeni ol ḥirmenüme
- 5 Cān-ı bī-māra devā yok teb-i ‘ ışkuñda meger
‘ Aḳd idüb rişte-i zülfüñ daḳasın gerdenüme
- 6 Cennetüñ güllerini dāmen-i zülfüñde görüb
Pür ider ḳanlu yaşum güllerini dāmenüme
- 7 Fürḳatüñde oñulur derde ulaşmadı ‘ Aṭā
Dostum virmesün ol derdi Ḥudā düşmenüme

⁵¹⁰ Miḥnet ü derd ü belā MN: Miḥnet ü derd-i belā PM.

⁵¹¹ ya^ç nī ki MN: ya^ç nī PM.

⁵¹² 4. ve 5. beyitler PM’de bulunmamaktadır.

⁵¹³ Üzerinde MN: Üzerinden PM.

⁵¹⁴ her revzenüme MN: revzenüme PM.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün**Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -**

- 1 Bir nazar kı1l nāme-i hüsünde yāruñ kaçına
Gör ne hoş tuğrā-yı devletdür⁵¹⁶ yazılmış başına
- 2 Eşk-i gammāzum elinden nice⁵¹⁷ kan ağlamıyam⁵¹⁸
Rāzumı fāş eyledi yoluñda toprak başına
- 3 Mānī hüsni vü ruḥı⁵¹⁹ mānendi şūret görmedi
Veh ne dil-keş naqş olur cān vireyin naqqāşına
- 4 Dil-ğarībin öldürüb çekdi bıçağın ğamzesi
Sıneme şancub didi irişdi iki yaşına
- 5 La' l-i nābuñ vuşlatında añma cānā hicrūñi⁵²⁰
Ḥ'ānī şehd-ālūd iken қatma ağular aşına
- 6 Zāhirine nāzır olma nālesin diñle neyūñ
'Aşıquñ derd-i derūnın gözle bakma taşına
- 7 Ḥasret-i rüy-ı nigār ile ki cān vire 'Aṭā
Dostlar güller yazar başı ucında taşına⁵²¹

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün**Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -**

- 1 Āh kim kaçd ideli ğamzelerūñ cānumuza⁵²²
Göz қarardurlar⁵²³ imiş kim gireler қanumuza⁵²⁴

⁵¹⁵ 4. ve 6. beyitler PM'de mevcut değildir.

⁵¹⁶ tuğra-yı devletdür MN: tuğra-yı rahmetdür PM.

⁵¹⁷ nice MN: niçe PM.

⁵¹⁸ ağlamıyam PM: ağlamayam MN.

⁵¹⁹ Mānī hüsni vü ruḥı PM: Māni-i çeşmüm ruḥı MN.

⁵²⁰ añma cānā hicrūñi PM: cāna añma hicrūñi MN.

⁵²¹ Dostlar güller yazar başı ucında taşına MN: Dostum güller yazuñ başı ucunda taşına PM.

⁵²² cānumuza MN: қānumuza PM.

- 2 Maṭla^ç -ı şubḥ ideli yār girībānını⁵²⁵ devr⁵²⁶
Bir gün ol ṭāli^ç i virmedi girībānumuza
- 3 Sāye-i serv-i ser-efrāzuñ ile ma^ç mūr it
Bir gün iy genc-i sa^ç ādet gele virānumuza
- 4 Dest-i hicr⁵²⁷ ile büküb ḳaddümüzi⁵²⁸ dāl itdūñ
Dāldür zülfüñ ucı ḥāl-i perişānumuza
- 5 Ḥamdülillāh ki ^ç Aṭā dostuñı bildün⁵²⁹ min ba^ç d⁵³⁰
Ölür isek⁵³¹ de felek irmeye ^ç irfānumuza⁵³²

94⁵³³

Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Mihr ile ḳılsañ nazar bir zerre-i dūn üstine
Gün gibi yirden çıkar ḳadr ile gerdūn üstine
- 2 Derd-i ^ç ışḳuñla sefer ḳılsam budur ḥikmet aña
Sūdmend olur ḳişi zehr ise afyūn üstine
- 3 Gözlerüm yaşında peyveste ḳaşıñ ^ç aksi müdām⁵³⁴
İki göz bir köbridür gūyā ki Ceyḥūn üstine
- 4 Gūyiyā bir cāmedür ^ç ālemde nāz u şive kim
Gökden inmişdür tamām ol ḳadd-i mevzūn üstine

⁵²³ ḳarardurlar MN: ḳarardırlar PM.

⁵²⁴ ḳanumuza MN: ḳānumuza PM.

⁵²⁵ yār girībānını MN: yār-i girībānını PM.

⁵²⁶ devr PM: dūr MN.

⁵²⁷ Dest-i hicr PM: Dest-i hecr MN

⁵²⁸ ḳaddümüzi MN: ḳāmeti PM.

⁵²⁹ dostuñı bildün PM: dostı bildük MN.

⁵³⁰ *Min ba^ç d: Bundan sonra.*

⁵³¹ Ölür isek MN: Ölür isen PM.

⁵³² irfānumuza MN: āfānumuza PM.

⁵³³ 2. ve 5. beyitler HHP'de mevcut değildir.

⁵³⁴ müdām MN: senüñ HHP.

- 5 Naşş-ı kâti‘ dur yiter da‘ vâ-yı hüsniñe delîl
Gözlerüñ şadı ki yazmış kaşlaruñ nün üstine
- 6 Kûhda baş kalduran her lâle Leylâ’dur⁵³⁵ meger
Cübbesin çâk eylemişdür hâk-i Mecnûn üstine
- 7 İy ‘Aţâ gevherlerüñ gülşende gül gûş eyleyüb
Âb-ı zerle naşş ider evrâķ-ı gül-gün üstine

95

Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Fe‘ ülün

Hezec . - - - / . - - - / . - -

- 1 Nigâruñ hadñi derler tâze tâze
Meger kim haţtı derler tâze tâze
- 2 Bulunır hüsniñün bâğında her bâr
Ter ü rengin şemerler tâze tâze
- 3 ‘İzârı ânı tab‘ um gülşenine
Virür hoş zîb ü ferler tâze tâze
- 4 Götürür her seher hüsniñ gülinden
Şabâ nâzük hayırlar tâze tâze
- 5 Gözüme gösterür zülfün hayâli
Uzun uzun seferler tâze tâze
- 6 Müjeñ peykânı ucından dem-â-dem
Zahmler yir cigerler tâze tâze
- 7 Bahâr-ı hüsniñe karşı nigâruñ
‘Aţâ di şi‘ r-i terler tâze tâze

⁵³⁵ Leylâ’dur MN: Leylî’dur HHP.

Harfu'l-ya

96

Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün

Hezec . - - - / . - - - / . - -

- 1 Gül-i bezm-i ruḥuñçün eylesem vay
Ne öter anda bülbül ne çeler⁵³⁶ nāy
- 2 Ne öldüm ne dirildüm⁵³⁷ hicrün⁵³⁸ ile
Esirge bini çoqlar sevdüğüm hāy
- 3 Ḥaṭuñdan gey saḳın zībā cemālün
Nigārā bedr olıcaḳ tutilur ay⁵³⁹
- 4 Ele al sāḳiyā döndür ayağı
Dege devründe şāyed bize de pāy
- 5 'Aṭā gibi kemān ḳaṣuñ elinden
Bükilmiş gūşe-gır olmış durur yay

97

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Ğonçeden peykān idinelden nihāl-i gül gibi
Yāreler açmış durur sīnemde tırūñ gül gibi
- 2 Gül yüzūñ ' aksini bir vech ile naḳş eyler gözüm
Kim temāşā eylese feryād ider bülbül gibi
- 3 Ḳaddüñe ḳumrī du' ālar ḳılduğıçün serv anuñ
Āşiyānın başı üzre götürür kākül gibi

⁵³⁶ çeler İMK: çiler MN.

⁵³⁷ dirildüm İMK: diriyin MN.

⁵³⁸ hicrün İMK: hecrün MN.

⁵³⁹ Nigārā bedr olıcaḳ tutilur ay MN: Ki ekşer bedr olıcaḳ tutilur ay İMK.

- 4 Bir nefes dil şād olub def -i melāl itmeklige
Dünyede hiç bir nedīm olmaya cām-ı mül gibi
- 5 Zülfi ruhsārında mergüb olduğunı vechi var
Kim iner Rūm’a diyār-ı Hind’den fülful gibi
- 6 Āteş-i derd-i derūnumda gönül āh itmege
Uşanur nā-geh yile ura bir avuç kül gibi
- 7 Ölmeyince istemez bendūnden āzād olmağı
Āsitānuñda⁵⁴⁰ ‘ Aḫā bir boynı bağılu ḳul gibi

98⁵⁴¹

Fā’ ilātūn Fā’ ilātūn Fā’ ilātūn Fā’ ilūn

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 İy temāşā-yı ruḫun āvāre cān eglencesi
V’ey ḫayālūñ dīde-i gevher-feşān eglencesi
- 2 ‘ Aks-i ḫālūñ dīdede şol ḫ’āce-i Hindū durur
Kim aña dūr dizmek olmışdur dükān eglencesi
- 3 ‘ Āleme virmez senūñ mürğ-i ḫayālūñ ḫıfl-ı dil
N’eylesün nā-rūstenūñ⁵⁴² oldur kemān⁵⁴³ eglencesi
- 4 Gül-bün-i bāğ-ı melāḫatsin sen iy serv-i revān
Bāğbān-ı cānuñ oldur her zamān eglencesi
- 5 Ḥasretinden kirpigūñ oḫıyla ḫaşun yayınuñ
Oldı ben āvārenūñ tır ü kemān eglencesi
- 6 Bülbül-i cāna cihān bāğı ḳafesdür sensüzün
Gülsüz olmaz ‘ andelībūñ gülsitān eglencesi

⁵⁴⁰ Edinilen kaynakta “āstānuñda” şeklinde yazılan kelime, vezin gereği “āsītānuñda” olarak düzeltilmiştir.

⁵⁴¹ 4. ve 5. beyitler PM’de eksiktir.

⁵⁴² nā-rūstenūñ oldur MN: nā-restenūñ olur PM.

⁵⁴³ kemān PM: hemān MN.

- 7 Cennet içre dil-berüñ dīdārı olmazsa⁵⁴⁴ ‘ Aṭā
Cāna bir bāzīçedür ḥūr-ı cinān eglencesi

99

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Bir iki dem ki ecelden ola mühlet bākī
Umarın yāra irem ḳalmaya ḥasret bākī
- 2 Ḥāliyā yüz süriyü varayın ol derde baña
Şadr-ı ‘ izzet yoğ ise ‘ acz-i mezellet bākī
- 3 İrebilsem ser-i kūyında ḳalurdum ebedī
Ki irenlere olur ravza-i cennet bākī
- 4 Fūrḳatüñ günleri gerçi ki ḳıyāmet gündür
Şükrüm oldur ki degül rüz-ı ḳıyāmet bākī
- 5 Şüret-i yāri dil āyīnesine naḳş idegör
Diler iseñ ḳala āyīnede şüret bākī
- 6 Ölmedin cānyıla⁵⁴⁵ cān eyleyigör mihrini kim
Bu beden ḥāk olıcaḳ ḳala o ḥālet bākī
- 7 Görmedünse yüzini dünyede nevmīd olma
İy ‘ Aṭā cān virigör yolına rü’yet⁵⁴⁶ bākī

100

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Bī-vefā dil-ber imişsin şanemā āh seni
Seni mi⁵⁴⁷ ağlayayın ben ‘ acebā⁵⁴⁸ yoḥsa beni⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ olmazsa MN: olmasa PM.

⁵⁴⁵ Edinilen çalışmada “cāni ile” olan kelimenin vezin gereği “cānyıla” olması gerekmektedir.

⁵⁴⁶ Edinilen kaynakta “rüyet” olarak kelime “rü’yet” olarak düzeltilmiştir.

⁵⁴⁷ Seni mi MN: Sīnemi PM.

- 2 Ne ğarīb olmışam⁵⁵⁰ iy dost ışığıñde senüñ
Böyle gözden mi ırarlar⁵⁵¹ ‘acebā⁵⁵² her seveni
- 3 Ben du‘ acuñ olur isem n’ola sen sağ olasin⁵⁵³
Nice yüz biñ dil ile⁵⁵⁴ zıkr ide kabrüm çemeni
- 4 ‘Işık kılıcdan iti boynumuz ince kıldan
Başumuz gitse⁵⁵⁵ kesilmeye maḥabbet reseni
- 5 Çünkü her seveni severler ü seven sevilür
İy ‘Aṭā cān ile sev dünyede seni seveni

101

Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilātün Fe‘ ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 Vuşlatuñ cerrini ref‘ eyleme cānum Fethī
Naşb-ı nefis itme belā zammına cānum Fethī
- 2 Zekānuñ sibi virür kalb-i za‘ife kuvvet
Teşneyem kandur eyā tāze cevānum Fethī
- 3 Feth-i iklim-i murād-ı dil-i dīvāne gibi
Top-ı ğabğabla olur kal‘ a-i cānum Fethī
- 4 Ne girībān ü etek var ne kabā var ne ‘Aṭā
Ne mekīnem bu cihānda ne mekānum Fethī

⁵⁴⁸ ‘acebā PM: ‘acabā MN.

⁵⁴⁹ yoḥsa beni MN: āh beni PM.

⁵⁵⁰ olmışam MN: olmuşum PM.

⁵⁵¹ ırarlar MN: irerler PM.

⁵⁵² ‘acabā MN: acaba PM. Kelime tarafımızdan “‘acebā” olarak kaydedilmiştir.

⁵⁵³ sağ olasin MN: sağ olsun PM.

⁵⁵⁴ dil ile MN: dille PM.

⁵⁵⁵ gitse PM: kesse MN.

Mef'ülü Fâ' ilâtün Mef'ülü Fâ' ilâtün**Muzâri' - - . / - . - - / - - . / - . - -**

- 1 Sen nâz ile  ururken nâ-geh gelürse nâşî
Başdan şavam dir iseñ tersine kıl tirâşî
- 2 Tîgine diş bilersin gerçi o ser-tirâşuñ
Baş egme aña çatı virmez dişüñe  aşı
- 3 Tîgin ne dem dikerse döndürmeyüb yüzini
Her kim virürüse başı sen aña dime nâşî
- 4 Dil sînesinde dirseñ mûdan e er  oyayum
Abdâl belki başı  azı dikilmeye  aşı
- 5 Tîg-i firâķı derdin  aň mı ' A a  ekerse
Bir  urı nâşî vardur n'ola dökerse yaşı

MURABBA'**Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün****Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -**

- 1 Gelüñüz cām ile cān āyinesin pāk idelüm
Yüzümüz pîr-i muġān işigine ħāk idelüm
Dibelik yā geledüm kendümüze yā gidelüm
Mest-i lâ-ya'  ıl olalum ya alar çāk idelüm
- 2 Yiter itdük bu perişānlıġı sünbül gibi biz
Demidür cûş u ħurûş eyleyelüm mül gibi biz
Güledüm oynayalum bülbül ile gül gibi biz
Mest-i lâ-ya'  ıl olalum ya alar çāk idelüm

- 3 Gün yüzün Һasretine her gice iy Һüsni Һamer
YaҺalum Һem[ ] gibi ҺubҺa degin Һ n-1 ciger
Göricek yüzünü bi  Һevk ile m nend-i seher
Mest-i l -ya[ ] Һıl olalum yaҺalar  ak idelüm
- 4 Pertev-i Һ sn n  [ ] arz eyle sen iy Һ r-1 Һıfat
R şen it anu  ile yir yüzini n r-Һıfat
Biz tecell -y1 cem l n ile T r-Һıfat
Mest-i l -ya[ ] Һıl olalum yaҺalar  ak idelüm
- 5 İy [ ] At  nice bir esr r1 nih n eyleyelüm
Demidür ney gibi fery d u fig n eyleyelüm
Dil-i s l s1 Һo r sv -y1 cih n eyleyelüm
Mest-i l -ya[ ] Һıl olalum yaҺalar  ak idelüm

M SEDDES⁵⁵⁶

Fe[ ] il t n Fe[ ] il t n Fe[ ] il t n Fe[ ] ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

- 1 İy gönül [ ]  lemi sen Һanma Һaın c y-1 maҺar
Bir g zerg h-durur bu gelen elbette gider⁵⁵⁷
Geril b durma kem n gibi hele doğru haber
 ekil r Һavs-1 Һaz  v  atılır t r-i Һader
S lik-i r h-1 fen  olan iden [ ] azm-i sefer
K s-1 riҺlet çalınur Һ file-i [ ] ömr g cer
- 2 Taht-1 Һ h yi virür yile Süleyman-1 ecel
Dolaşur Һ hib-i genc neyi su[ ] b n-1 ecel
 afil olma gelicek devlet ile Һ n-1 ecel
[ ] Alem   tab[ ] ile gelmez sana sult n-1 ecel
Hey Һaın ansuzın irer hele mihm n-1 ecel
K s-1 riҺlet çalınur Һ file-i [ ] ömr g cer

⁵⁵⁶Edinilen kaynakta transkripsiyonsuz olarak yer alan şiir, transkripsiyon harfleriyle yazılmıştır. M seddesin  c nc  bendinin br mısra'1 eksiktir.

⁵⁵⁷Edinilen kaynakta “Bir g zerg h-durur bu gelen gelicek elbette gider” şeklinde olan mısradaki “gelicek” kelimesi, mısrayı vezne uydurmak amacıyla metinden  karılmıştır.

- 3 Bir gice olmuş idim sâkin-i künc-i vaḥdet
Aldı ḡâyette beni ‘âlem-i ḥ̣âb-ı ḡaflet
İrdi cān ḡuşına bir özge sadâ ol sâ‘at
Didi iy muntazır-ı vaḡt-ı şabâh-ı rihlet
Kûs-ı rihlet çalınur ḡāfile-i ‘ömr göçer
- 4 Ğarre olma ecel irişür eyâ ferzâne
Bindirür esb-i fenâya kişiyi şâhâne
Gösterir rāh-ı diyâr-ı ‘ademi sulṡâne
Sen ceres gibi dilâ başla gerek eḡḡâne
Pāymāl itdürür āḡir şütür-i devrâne
Kûs-ı rihlet çalınur ḡāfile-i ‘ömr göçer
- 5 Tekye-i tende çoḡ eglenmez iken bu dil ü cān
Ḳondıḡı yerdikiüç⁵⁵⁸ gün durur ancak mihmān
Döndürür geldiḡi yola kişiyi devr-i zamān
İy ‘Aṡā menzil-i maksûd degildir bu cihān
Maḡmilin baḡlayu gör dikkat ile yûri hemān
Kûs-ı rihlet çalınur ḡāfile-i ‘ömr göçer

TEZKİRELERDE YER ALAN ŞİİRLER

RUBÂ’Î⁵⁵⁹

Mef‘ülün Fâ‘ilün Mefâ‘ilün Fâ

Ahrem- - - / - . - / . - - - / -

Ḥ̣âr bakma faḡîr ü dervîşe
Ne bilürsin ki şâh-zâde ola
Nemed içre mişâl-i āyîne
Zihni rûşen zamîri sâde ola

⁵⁵⁸Vezin gereḡi bu şekilde okunan kelimenin aslı “yerde iki üç”tür. (Ergun, a.g.e., s.540).

⁵⁵⁹Bu rubâ’î için bkz.: Mehmed Riyâzî, a.g.e., s.105.(Kıt’a başlığıyla yer almaktadır.); Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.638-639; Kayabaşı, a.g.e., s.405; Kılıç, a.g.e., s.1092 (Bu kaynaktaki edisyon kritikte “zihni” kelimesinin “dehen” olabileceḡi belirtilmiştir.); Sungurhan, a.g.t., s.125 (faḡîr ü dervîşe: faḡîr dervîşe ve son mısradaki “ola” kelimesi “ol” olarak yazılmıştır.).

KİT'A⁵⁶⁰

Fâ' ilâtün Mefâ' ilün Fa' lün

Hafif - . - - / . - . - / - -

İy ki şüret begenmeyen ħod-bîn
Ĥüb u zişti ol eyledi inşâ

Nağşa şanma ol itdüğün daħli
Daħli nağğaşa eyledüñ ħâşâ

DÎGER:⁵⁶¹

Eblehî dîd üştürî be-çerâ
Güft gerden kecest ' aceb zi-çerâ

Şütüreş güft merd-i nâ-dân-râ
' Ayb-ı nağğâşî mi kunî ne merâ

Şİ'R⁵⁶²

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . - -

Sâye kıande ola ol serv-i gül-endâm ile bir
Kademünde kıo şalunsun hele endâm ile bir

İki bölük saçımı bir yire bağlar dildâr
Şol iki dâl gibi kim ola idğâm ile bir

Ten degül luş ile bir şüret-i cândur görinen
Mey-i şâfî gibidür kim ola câm ile bir

⁵⁶⁰ Latifî, a.g.e., s.398. (Latifî, bu beyitler için şu notu kaydetmiştir: "Bu kııt'a daħî anuñ muķatıta'âtından ve cümle-i ilâhiyyâtındandır.")

⁵⁶¹ Nesre aktarımı: "Bir ahmak bir deveyi otlarken gördü. Şaşırtıcıdır ki "senin boynun bu kadar eğridir? Dedi. Deve, o ahmak adama dedi ki: Sen benim yaratılmama bakma!" Bu dörtlüğün devamının başka kaynakta şöyle olduğu görülmektedir: "*Der-keci-i hulk-ı men me kon tu nigâh*

Tu zi men râh-ı râst reften hâh" (Benim yamru yumruladığım dan sana ne! Sen benden doğru yol iste; doğru yolda yürümemi iste. Çünkü ben eğri büğrüyüm lâkin doğru, düz yol giderim ve marifet de budur.). Buradan hareketle bu Farsça şiirin başka bir şaire ait olabileceği düşünülmektedir. (Bu bilgiler için bkz.: Aksoyak, a.g.e, s.15-16.)

⁵⁶² Latifî, a.g.e., s.397.

MÜFREDLER

Ben ileri çekdüm seni germ olma inende
İy āh olursa başun eflāke ber-ā-ber⁵⁶³

Bende olma nefsine iki cihāna şāh iken
Hayfdur büthāne kıлмақ қалbi beytu'llāh iken⁵⁶⁴

Senüñ bir gonceden nāzükter ü şīrīn dehānuñ var⁵⁶⁵
Şekerden tatlu berg-i gül gibi rengīn zebānun var

Ḥudā'nuñ olmasa tevfiķı hem-rāh
Kimesne kırbetine bulmaz rāh⁵⁶⁶

Düşmege turur şalındıkca o sīb-i ğabġabı
Zülf-i müşġ-efşānı turmuş altına dāmen tutar⁵⁶⁷

Bir bencileyin nāle ider bülbüli gördüm
Gülzārda bir serv-i hırāmānuñ elinden⁵⁶⁸

⁵⁶³ Kayabaşı, a.g.e., s.405 (Atâ'nın divanını görerek bu beyti yazdığını ifade eder.); Mehmed Riyâzî, a.g.e., s.105; Kılıç, a.g.e., s.1092 (Burada āh kelimesi âhum olarak kaydedilmiştir.).

⁵⁶⁴ Latiff, a.g.e., s.397; Kınalızāde Hasan Çelebi, a.g.e., s.639.

⁵⁶⁵ Latiff, a.g.e., s.397; Özdemir, a.g.t., s.518.

⁵⁶⁶ Latiff, a.g.e., s.398; Kınalızāde Hasan Çelebi, a.g.e., s.639. (kırbetine bulmaz rāh=kırbına bulmazdı hem rāh)

⁵⁶⁷ Mehmed Riyazi, a.g.e., s.105.

⁵⁶⁸ Mehmed Riyazi, a.g.e., s.105; Özdemir, a.g.t., s.518.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada, aynı dönemde (XV. yüzyılın sonu-XVI. yüzyılın başı) yaşadıkları bilinen Üsküplü Atâ, Hekim Sinanoğlu Atâ ve Keşfi-zâde Atâ adlı üç şairden Üsküplü Atâ ve onun şiirleri ele alınmıştır. Kaynaklardan Atâ'nın ecdadının İrandan geldiği, soyunun Ahmed Yesevî'ye dayandığı ve birçok ilmi tahsil ettikten sonra Nakşibendî tarikatine girdiği ve İran şairi Kâtibî'nin Tecnîsât adlı eserine nazire olarak yazdığı Tuhfetü'l-Uşşak adlı bir mesnevisi ile bir divanının olduğu öğrenilmektedir. Hem kaynaklar hem de şairin kendisi şiirlerinden ve şairliğinden övgüyle bahsetmektedir. Üsküplü Atâ'nın Ahmed Paşa, Nizâmî, Necâtî, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Nesîmî, Ulvî, Şeyhî gibi birçok şaire birçok nazire yazdığı ve kendi şiirlerinin de Nazmî, Subhî, Âhî, Celîlî, Şem'î, Refikî, Revânî, ve Selmân gibi şairlerce tanzir edildiği tespit edilmiştir.

Şairin varlığı bildirilen ancak şu ana kadar rastlanılmayan divanı, John Rylands Kütüphanesi'nde bulunan bir nüsha ile Pervâne Beg Mecmuası ve Edirneli Nazmî'nin Mecmaü'n-Nezâiri gibi sekiz mecmuadan derlenerek oluşturulmuştur. Bunun sonucunda Atâ'ya ait 16 kaside, 102 gazel, 1 murabba, 1 müseddes, 1 rubâ'î, 1 kıt'a ve bazı müfredler tespit edilmiştir. Ancak bahsi geçen diğer iki Atâ hakkında yeterli bilgimiz olmadığı ve şiirlerin edinildiği mecmualarda şiirin sahibi hususunda tam bir vasıflandırma yapılmadığı için bu şiirlerden bazılarının onlara ait olabileceği de varsayılmaktadır.

Şairin şiirlerini kaleme aldığı nazım şekillerinden olan kasideler arasında tîğ, hançer, serv, gonçe gibi sık kullanılan rediflerle yazılanların olduğu görülmektedir. Kime yazıldığı belli olmayan kasidelerden üç tanesinin Yavuz Sultan Selim, onun veziriazamı Sinan Paşa ve Nakşibendî tarikatı için kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında şairin genel manada klasik kaside düzenine uyduğu fakat bazı kasidelerde itâ kusuru yaptığı tespit edilmiştir. Gazel, şairin en çok kullandığı nazım biçimidir ve çoğunluğu âşıkâne tarzda yazılmıştır. Şairin sûfiyâne ve hikemî tarzda yazılmış gazelleri de bulunmaktadır. Üsküplü Atâ'nın, gazel uzunluğunda (5-7 beyit) ve kafiye harfî tercihinde (en çok kullanılan harfler; ra (24), elif (16), he (8), ze (8), ye (7), kef (6) ve ba (6)) Divân şairlerinin genel temayülüne uyduğu görülmektedir.

Üsküplü Atâ'nın şiirlerindeki vezin tercihinin hem kendi çağdaşı şairlerin hem de Dîvân şairlerinin genelini kullandığı vezinlerle eşdeğer olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yapılan karşılaştırmada, Atâ'nın da diğer Dîvân şairlerince daha çok rağbet gören Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün, fâ'ilâtün fâ'ilün ve fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıplarını kullandığı tespit edilmiştir. Vasl, med, zihaf ve imale gibi vezin unsurlarını şiirlerinde tatbik edebildiğimiz Atâ, bunları çoğu şiirinde ahenk ögesi olarak kullanmıştır. Ancak bunların sadece vezni sağlamak için kullanıldığı da görülmüştür. Bununla birlikte Atâ'nın şiirlerindeki bazı Türkçe kelimelerde (tudag, yaprag, otag kelimeleri gibi) bulunan birincil uzun ünlülerde imale ve med yaptığı ve genellikle kelime sonunda yer alan uzun ünlülerde (nispet i'si gibi) zihaf yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca şair, vezin gereği çalışmada birçok örneği verilen hatt, kadd, mahall, âyîne, düşmân, İskender, mâh gibi kelimelerde tahfif (hat, kad, mahal, ayine, düşmen, Skender, meh şeklinde) yapmış ve ilm, rezm gibi kelimeleri de Türkçe telaffuzlarıyla (ilim ve rezim) kullanmıştır. Üsküplü Atâ, şiirde vezni göz ardı etmemiş ve birçok uygulamayla vezni şiire tatbik etmiştir.

Üsküplü Atâ, şiirlerinde daha çok mücerred ve mürdef kafiyeyi tercih etmiştir. Bunun yanında az da olsa müesses ve mukayyed kafiye örneklerine rastlanmaktadır. Dîvânçede îtâ-yı celî, ikvâ ve bir takım kafiye kusurları bulunmakla birlikte bunlar şiirlerin değerini düşürecek düzeyde değildir. Birçok redifli şiir gördüğümüz dîvânçede, ön kafiye ve redif gibi hususiyetler de dikkat çekmektedir. Bununla beraber Atâ'nın şiirlerinde belâğatin beyân ve bedî konuları içerisinde değerlendirilen edebî sanatların birçoğuna örnek teşkil eden orijinal örnekler bulunduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde özellikle temsîlî teşbihler ve hüsn-i ta'lîller dikkat çekmektedir.

Çalışmamızın esas bölümünün (dîvânçe) oluşturulması aşamasında bahsedildiği üzere başta John Rylands Kütüphanesi'nden edinilen nüsha olmak üzere çeşitli nazîre ve şiir mecmualarından yararlanılmıştır. Bu süreçte her mecmuanın aslına ulaşma imkânından yoksun olduğumuzdan çoğunlukla çeşitli kişilerce çalışılan eserler kullanılmıştır. Ancak bunlardan bir kısmının bazen kendi içerisinde bazen de aynı şiirleri ihtiva eden farklı çalışmalar arasında şiirlerin anlam, vezin, kafiye ve sözcük diziminde uyuşmazlıklar olduğu görülmektedir. Hem bu sebeple hem de bütün şiirleri içeren kapsamlı bir esere sahip olunmadığından metin tenkidinde belli bir kaynak esas alınmamış, bahsi geçen

konularda en kusursuz olduğu düşünölen kaynak kullanılarak diğerleri klasik dipnot sistemiyle gösterilmiştir. Böylece daha az kusurlu metin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda ele alınan Üsküplü Atâ ile aynı yüzyılda yaşadığı bildirilen diğer iki şair ve şiirleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığından yaptığımız derlemede eksiklik veya fazlalıklar mevcut olabilir. İlerleyen zamanda, bahsi geçen bu iki şaire ve Üsküplü Atâ'ya ait daha fazla dokümanın elde edilmesini ve araştırmacıların bu kişi veya kişiler hakkında daha net bilgiler ve incelemeler ortaya koymalarını ümit ediyoruz.

Edinilen bilgiler ve yapılan inceleme sonucunda Üsküplü Atâ'nın dikkate değer bir şahsiyet ve şair olduğu söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

John Rylands Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, 62 Nolu Eser
İzmir Millî Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, 2013 nolu Eser
Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 2456 Nolu Eser
Mehmed Riyazî, **Riyazü’ş-Şu’arâ**, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no:3724.

Diğer Kaynaklar

Akbayar, Nuri (1977), “Ata maddesi” **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/İsimler/Eserler/Terimler)**, I, Dergâh Yayınları, 208.

Akkaya, Mehmet (1996),“ Dîvân Şâirlerinin Gazellerinde Harf Tercihleri ve Redif Hususu”, **İlmî Araştırmalar Dergisi**, 3, 19-24.

Aksoyak, İ. Hakkı (2006), **Ahmed-i Yesevî’nin Rumelili Bir Takipçisi Üsküplü Atâ Tuhfetü’l-Uşşâk**, Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Akün, Ömer Faruk (1994), “Divan Edebiyatı” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, IX, İstanbul, 389-402.

Ambros, Edith Gülçin (1999) “Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: 16.Yüzyılda Durum” **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul: YKY, 1.baskı, 391-395.

Ayan, Hüseyin 1993, “Bir Nazire Mecmûası”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 7, İstanbul, 111-118.

Aydemir, Yaşar ve Çeltik, Halil (2008), “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, **Bilig**, 46, Yaz, Ankara, 193-212.

Bahadır, Savaşkan Cem (2006), **Pervâne Beg Mecmû’atü’n-Nezâ’ir (261a-291a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Banarlı, Nihad Sami (1997), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I.**, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Başer, Tuğba (2004), **Pervâne Beg Nazire Mecmuası Transkriptli, Edisyon Kritikli Metin (557a-580b)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Başpınar, Fatih (2003), **Pervâne Beg Mecmû’atü’n-Nezâ’ir (315a-340a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Beyatlı, Yahya Kemal (1971), **Edebiyata Dair**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Bilgin, Üzeyir (2002), **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (131b-164b) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Çavuşoğlu, Mehmet (1986), “Kaside”, **Türk Dili Dergisi**, Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Divan Şiiri), 414-415-416, Temmuz-Ağustos-Eylül, Ankara, 1-9. <http://alicavusoglu.com/main.php?cat=56> (01.09.2012).

Çetinkol, Fatma Baş (2004), **Pervâne Beg Nazire Mecmû’atü’n-Nezâ’ir (416b-440b) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Demirkazık, H. İbrahim (2002) **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (67b-100b) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Dilçin, Cem (2004), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, Muhammet Nur (2002), **Fuzulî'nin Poetikası**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Elmalı, Hüseyin (1996), "Kaside", **DİA.**, 24, İstanbul, 562-564.

Erdem, Mehmed Dursun (2008) "Birincil Ünlü Uzunlukları ve İmâle", **Turkish Studies**, 3(6), 236-261.

Eren, İdris (2002), **Pervane Beg Nazire Mecmuası (291a-316a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Ergun, Sadeddin Nüzhet, "Atâ (Üsküplü)" **Türk Şairleri**, II.

Erünsal, E. İsmail (2008) "Arşiv Belgelerine Göre XVI. Asır Şairleri" **Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları**, Haz. E. İsmail, Erünsal, Cemal Kafadar, Gönül Alpay Tekin, Cambridge Mass Harvard Üniversitesi, 125-160.

Gıynaş, Kamil Ali (2011), "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 25, 245-260.

Gözükara, Ahmet (2004), **Pervâne Beg Mecmû'atü'n-Nezâ'ir (464b-488a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Güfta, Hüseyin (2002), "Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsali Hz. Ali", **Türk Kültürü ve Hacı Bektâşi Velî Araştırma Dergisi**, Ankara, Kış, 24. 1-43.

Güler, Salim (2006), **Pervâne Beg Nazire Mecmuası (230b-261a) Transkriptli, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Güleryüz, Özlem Seçkin (2008), **Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4078 Numarada Kayıtlı 16.yy'a Ait Bir Şiir Mecmuası (51a-100b) (Çeviriyazılı Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi.

Gültekin, Hasan (2010), “Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû‘a-i Nezâyir”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 27(1), Haziran, 107-122.

Gündoğdu, Betül (2002), **Pervane Beg Nazire Mecmuası (30a-67b) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Hoca, Nazif (1977), “Üsküp”, **İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 122-127.

İpekten, Haluk (1999), **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

İpekten, Haluk ve diğerleri (1958), **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 942.

İpekten, Haluk ve diğerleri (2004), “XVI. Yüzyıl Dîvân Edebiyatına Toplu Bakış” **Büyük Türk Klasikleri**, C.III, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İpekten, Haluk ve İsen Mustafa (1992), “XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı” **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

İsen, Mustafa (1997), **Ötelerden Bir Ses**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (1998), **Sehi Bey Tezkiresi Heşt-Behişt**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2010), **Tezkireden Biyografiye**, İstanbul: Kapı Yayınları.

İsen, Mustafa ve diğerleri (2009), **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları.

İsen Işınso, Tûbâ (2002), **Divan Şiirinde Fahriye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kabaklı, Ahmet (1994), **Türk Edebiyatı**, İstanbul: Acar Matbaacılık.

Kaçar, Mücahit (2009), Necâfî Bey Dîvânı'na Kâfiye Kusurları Açısından Bir Bakış, **I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu –Ölümünün 500. Yılında Şâir Necâfî Anısına- Bildiri Kitabı**, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s.421-432

_____ (2010), **İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belâgat-Üslûp ve Dil Özellikleri-Muhtevâ)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, Hasan (2011), “Bazı Türkçe Kelimelerde Mede Dair Düşünceler”, **Turkish Studies**, 6, 633-647.

Karagöz, Özgür (2004), **Pervâne Beg Mecmû'atü'n-Nezâ'ir (489a-512a) Transkripsiyonlu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kâtip Çelebi (1971), **Keşf-el-Zünûn**, C.I, Haz. M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Kaya, Hasan (2002), **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (165a-199b) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kayabaşı, Bekir (1997), **Kâfzâde Fâ'izî, Zübdetü'l Eş'âr**, Yayınlanmamış Doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keklik, Saadettin (2003), **Pervane Beg Nazire Mecmuası (340b-368a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Kılıç, Filiz (2010), **Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şuarâ (İnceleme-Metin)**, III, İstanbul: MAS Matbaacılık A.Ş.

Kınalızâde Hasan Çelebi (1981), **Tezkiretü's-Şuarâ**, II, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara: T.T.K. Basımevi.

Kıran, Fatih (2011), **Klâsik Türk Şiirine Ait Bir Mecmû'a-i Eş'âr**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köksal, M. Fatih (2001), **Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köprülü, M. Fuad (1966), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1977), "Türkler (Türk Edebiyatı)", **İslâm Ansiklopedisi**, C.12/2, Ankara: M.E.B. Yayınları, 530-627.

_____ (1997), "Atâ" maddesi, **İslâm Ansiklopedisi**, I, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 711-712.

_____ (2004), **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurnaz, Cemal ve Tıncı, Mustafa (2000), **Yesevilik Bilgisi**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Latîfî (2000), **Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ**, Haz. Rıdvan Canım, Ankara: T.T.K. Basımevi.

Macit, Muhsin (1996), **Divân Şiirinde Âhenk Unsurları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996), **Sicil-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye**, Haz. Ali Aktan vd., İstanbul: Sebil Yayınları.

Mengi, Mine (1977) "Bir Şiir Mecmuası Hakkında" **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, 7(1), Ankara, 73-78.

_____ (2000), **Divan Şiiri Yazıları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2003), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Morkoç, Yasemin E. (2003), **Eğridirli Hacı Kemâl'in Camiü'n-Nezâ'ir (Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mustafa Beyânî (1997), **Tezkiretü's-şu'arâ**, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara: TTK Basımevi.

Nureski, Dzuneis (2006), **Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehrinden Yetişen Divan Şairleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, Fatma (2011), **Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt 468-734**, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürkçü, İbrahim (2004), **Pervâne Beg Mecmû'atü'n-Nezâ'ir (580b-603a)**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü.

Pehlivan, Mahmut (2004), **Pervâne Beg Mecmû'a-i Nezâir (439b-464a)**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Saraç, M. A. Yekta, (2011), **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul:
Gökkubbe Yayınları.

_____, (2007), **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, İstanbul: 3F
Yayınevi.

Sevinç, İbrahim (2001), **Pervane Beg Nazire Mecmuası (1a-29b) Transkripsiyonlu,
Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara
Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Sungurhan, Aysun (1994), **Beyanî Tezkiresi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şemseddin Sami (1996), **Kâmûsü'l-A'lâm**, C.IV., Tıpkıbasım, Ankara: Kaşgar Neşriyat.

Şener, H. İbrahim ve Yıldız, Alim (2008), **İslâm Sonrası Türk Edebiyatı**, İstanbul:
Rağbet Yayınları.

Taştan, Erdoğan (2001), **Pervâne Beg Nazire Mecmuası (199b-230b) Transkripli,
Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara
Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Timurtaş, Faruk Kadri (2005), **Eski Türkiye Türkçesi XV. YY. Gramer-Meti- Sözlük**,
Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkmen, Seyfullah (2000), **Uşşâk-nâme Dil İncelemesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tolasa, Harun (2002), **Sehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ünver, İsmail (2008) “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” **Turkish Studies**, 3(6), s.1-46.

Yılmaz, Yakup (2001), **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (99b-129a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Zülfe, Ömer (2011), “Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4(18), 151-169.

SÖZLÜK-DİZİN

A

Āb (F.i.): Su. (k.16/3, k.15/14, g.10/3, g.20/1, g.21/1, g.27/3, g.31/5, g.37/3, g.37/5, g.38/4, g.45/3, g.45/5, g.54/4, g.56/2, g.56/5, g.74/5, g.83/7)

Āb-ı hayât (hayat suyu): 1. İçene ebedî hayat bağışlayan efsanevî su. 2. mec. Çok tatlı ve hafif su. (k.4/8, k.4/14, k.5/23)

Āb-ı Hızır (hayat suyu): 1. İçene ebedî hayat bağışlayan efsanevî su. 2. mec. Çok tatlı ve hafif su (bkz.: âb-ı hayât). (g.10/3)

Āb-ı hayvân (hayat suyu): 1. İçene ebedî hayat bağışlayan efsanevî su. 2. mec. Çok tatlı ve hafif su. (bkz.: âb-ı hayât). (g.10/3, g.84/1, g.87/2)

Abdâl (A.i. bedîl'in c.): Dünya ile ilgisini kesip, Tanrı'ya bağlanmış olan derviş (bkz.: ebdâl). (k.12/3, g.102/4)

Ābdâr (F.b.sf.): 1. Sulu, taze. 2. Parlak. 3. Nükteli. 5. Zarif, güzel ve hoş. 6. Su veren hizmetçi. (k.4/13, k.4/35, k.5/1, k.7/22, k.16/13, g.37/3, g.65/3, g.65/6)

Āb-ı revân: 1. Akarsu. 2. mec. Hayat. (k.9/11, k.15/8)

Āb-ı zer: 1. Altın suyu, ince toz halinde öğütülüp zamkla suda eritilmiş ve yaldızlama işlerinde kullanılmış olan altın

varak. 2. Safran suyu. 3. Altın renkli şarap. (k.12/1, g.94/7)

Āb-ı zülâl: 1. Berrak su. 2. Billur su. 3. Cam. (g.76/4)

Ābile (F.i.): 1. Sivilce küçük çıban. 2. Su kabarcığı. (g.50/3)

Ābnūsî (F.b.sf.): 1. Abanoz; abanozdan yapılmış. 2. Abanoz gibi (siyah) (k.12/8)

‘Acem (A.i.c.: a'câm): 1. Arap olmayan, Araptan gayri olan kavim. 2. İranlılar. (k.1/27)

‘Āciz (A.sf.): 1. Eli erişemez, beceriksiz, kabiliyetsiz. 2. Zayıf, güçsüz. (k.2/8)

‘Acz (A.i.): Beceriksizlik, iktidarsızlık. (k.1/7, g.99/2)

Ādem (A.h.i): 1. Dünyada ilk yaratılan kişi. 2. Adam. (g.16/3, g.57/4, g.71/4, g.88/2)

‘Ādet (A.i.c.: âdât): Görenek, usul, tabiat, alışkanlık. (g.85/4)

‘Add: 1. Saymak. 2. İtibâr etmek. (k.1/20)

Ādem (A.h.i): 1. Dünyada ilk yaratılan kişi. 2. Hz. Âdem. 3. Adam. (k.13/24, g.16/3, g.57/4, g.71/4, g.88/2)

‘Adem (A.i.): Yokluk, bulunmama. (k.16/2, g.21/7, g.47/6, g.59/5, g.67/4, mü.1/4)

‘Adû (A.i.c.: a'dâ'): Düşman, yağı. (k.4/18, k.5/3, k.5/12, k.5/30, k.5/39)

‘Adüvv (A.i.c.: edâdi): Düşman, yağı, hasım. (k.5/32)

Āfāk (A.i.): Ufuklar, gök kenarları, gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yerler. mec. Görüş ve dönüş sınırları. (k.3/2, g.90/3)

Āferīn (F.i.): beğenme, alkış. (g.62/5)

Āfet (A.i.c.: âfât): 1. Büyük felaket, bela. 2. mec. Çok güzel insan. (g.8/4, g.12/4, g.32/3, g.72/3, g.89/3)

Āfet-i devrân: Âşıkların güzeller için kullandıkları bir tâbir. (g.12/4)

Āfitâb (F.b.i.): 1. Güneş. 2. Güneş ışığı. 3. sf. Güzel. 4. Güzel yüz. 5. Şarap. (k.1/53, k.3/16, k.3/28, k.3/29, k.13/5, k.14/3, k.14/11, g.20/1, g.20/2, g.21/1, g.31/1, g.32/1, g.32/3)

Afyūn: Afyon vesaire. (g.94/2)

Aġu (T.): Zehir. (g.33/4, g.92/5)

Aġyār (A.i. gayr'ın c.): Gayrılar, başkalar, yabancılar. (k.9/33 g.8/7, g.80/4)

‘Ahd (A.i.c.: uhûd): 1. Söz verme. 2. And, yemin. 3. Devir, zaman, gün. (g.3/5, g.13/5, g.23/2, g.48/7, g.54/7)

Aġđar (A.sf.): Pek yeşil, yemyeşil. (k.10/5)

Āhen-dil: Demir yürekli, kahraman, merhametsiz. (k.4/15)

Āheng (F.i.): 1. Uygunluk, düzen. 2. Çalıp çağırıp eğlenme, cümbüş etme. (g.38/2, g.53/4)

Āhenīn (F.sf.): 1. Demirden. 2. Demir gibi pek sağlam. (k.4/16, k.5/22, k.5/29)

Āġir (A.sf.c.: âhirīn): Son, sondaki, en sonra. (g.42/2, g.57/5, g.77/5)

Aġker (A.i.): Ateş koru. (k.10/27)

Aġmer (A.sf.): Kırmızı, kızıl. (k.10/7)

Aġsen (A.sf.): Daha, en veya pek güzel. (k.1/23, k.8/28)

Āġū (F.i.c.: âhuvân): 1. Ceylan, karaca. 2. mec. Güzellerin gözü. (g.70/6)

Aġvāl (A.i.): 1. Oluşlar, bulunuşlar, durumlar. (k.5/25, g.10/6)

Āġyār (A.sf. hayr'ın c.): İyi ve faziletli olanlar. (k.1/46)

‘Aġd (A.i.): 1. Bağ, bağlama, düğümleme, bağlanma, düğümlenme. 2. Sözleşme, kararlaştırma. 3. Kurma, düzme. 4. Nikâh. (g.91/5)

‘Āġıl (A.sf.c.: ukâlâ, âkılân, âkılûn): Akıllı kimse. (k.4/31, k.13/22, g.50/6)

‘Aġil (A.i.): Her şeyi bilen. (k.14/8)

‘Aġl-ı evvel: Yaradılıştan olan akıl, Allah. 2. Kendisini en akıllı sanan. (k.14/4)

‘Aġik (A.i.): Çok kere kırmızı renkte olan bir cins değerli taş. (k.2/28)

‘Aks (A.i.c.: ukûs): Çarpma, çarpıp geri dönme. (k.10/27, k.11/18, g.3/8, g.13/7, g.21/1, g.21/3, g.75/3, g.91/4, g.94/3, g.97/2, g.98/2)

Āl (A.i.): 1. Aile. 2. Evlat. 3. Sülale. 4. Hile, düzen, dek. (k.1/65, k.10/6)

Āl-i ‘abā: Peygamberimizin kendisiyle birlikte kızı Fâtıma, damadı Ali, torunları Hasan ve Hüseyinden mürekkep ailesi. (k.9/4)

A‘lā (A.sf.): (daha, pek, en) yüksek. (g.59/2)

Ālām (A.i.): Kederler, elemeler, acılar, sızılar. (g.78/7)

‘Ālem (A.i.c.: âlemîn, âlemûn, âvalîm): Dünya, cihan. (k.1/29, k.1/44, k.1/52, k.1/53, k.1/61, k.1/67, k.2/17, k.2/45, k.3/7, k.3/8, k.3/9, k.3/12, k.3/14, k.3/28, k.5/9, k.5/22, k.5/28, k.6/6, k.8/9, k.8/37, k.10/10, k.11/10, k.12/8, k.12/15, k.13/13, k.13/22, k.14/2, k.14/10, g.2/7, g.3/7, g.7/1, g.8/7-8, g.12/3, g.14/4, g.15/3, g.16/1-2, g.17/4, g.30/4, g.36/5, g.41/3, g.49/1, g.50/7, g.51/4, g.57/7, g.74/1, g.78/2, g.88/4, g.94/4, g.98/3, mü.1/1, mü.1/3)

‘Ālem (A.i.c.: a‘lâm): 1. Nişan, alâmet. 2. Bayrak, sancak. 4. Yüksek dağ. 3.Sınır işareti. (mü.1/2)

‘Ālem-i ma‘nâ: Rüyâ âlemi. (g.51/4)

‘Ālem-ārâ (A.f.b.sf.): Âlemi, dünyayı süsleyen. (k.14/3, k.14/11)

‘Ālem-tâb (A.F.b.sf.): Dünyayı parlatan, aydınlatan. (g.22/1)

‘Alîl (A.sf.): 1. Kör. 2. Sakat. 3. Hasta. (k.14/5)

-Ālūd (F.sf.c.: âlûde-gân): Bulaşmış, bulaşık. (g.56/2, g.92/5)

‘Āmā (A.i.): 1. Körlük, görmezlik; manevî körlük, bilgisizlik. 2. Yağmur bulutları. (k.2/20)

A‘māl (A.i. amel’in c.): İşler. (k.2/59, k.2/60)

‘Āmel (A.i.): 1. İş. 2. Niyet. (k.2/60, k.2/61, k.9/6, g.57/2, g.80/3)

‘Āmil (A.sf. emel’in c.): 1. Sebep. 2. İşleyen. 3. Mütesellim, müteveli. 3. Vali. (k.13/18, k.13/20)

‘Āmiyy (A.sf.): Avâma mahsus, avâmca. (g.63/5)

-Āmîz (F.sf.): ...le karışık, ...yı içine alan. (g.56/1-5, g.59/4)

‘Āmme (A.sf.): Umuma mahsus olan. (k.13/16)

Ān (F.sf.): 1. Güzellik cazibesi, alım. 2. Şu, bu. (g.95/3)

‘Ānâ (A.i.): Zahmet, meşakkat, güçlük. (k.2/55)

‘Ānâşır (A.i.): Elemanlar, öğeler. (k.13/15)

‘Ānber (A.sf.): 1. Ada balığının bağırsaklarından toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde. 2. Güzel koku. 3. Güzellerin saçı. (g.24/4, g.45/3, g.74/3, g.75/1)

‘Ānber-bâr (A.f.b.sf.): Anber yağdıran, güzel koku saçan. (g.55/4)

‘**Anber-efşân** (A.f.b.sf.): 1. Anber saçan (bkz.: anber-efşân). (g.83/1)

‘**Anberîn**, ‘**anberî** (A.F.sf.): Anber kokulu. (g.32/2)

‘**Andelîb** (A.i.c.: anâdil): Bülbül. (g.98/6)

‘**Âr** (A.i.): Utanma. (k.9/33)

‘**Arağ-rîz** (A.F.b.sf.): Ter döken, terleyen. (g.56/1)

‘**Ar‘ar** (A.i.): Dağ servisi, dikenli ardiç ağacı. 2. mec. Güzeldeki boy bos.(k.10/30)

Ârâyiş (F.i.): 1.Süs, bezek, ziynet. 2. Süsleme, süsleyiş, süsleniş. (k.12/5, g.62/2)

A‘râz (A.i. a‘raz’ın c.): 1. İşaretler, alametler. 2. Tesadüfler, hastalık alametleri. 3. Kazalar, felaketler. (k.13/17)

‘**Ârîz** (A.sf.): 1. Gelen. 2. i. Tasadüfi vak’a. 3. i. Dağ, bulut vesaire gibi görmeye mani olan her şey. 4. i. Yanak. (k.11/21, g.21/5, g.27/4, g.34/1, g.38/4, g.65/1, g.85/3, g.85/4)

‘**Ârif** (A.sf. irfân’dan c.: urefâ): 1. Bilen, bilgili, irfan sahibi. (k.12/9, g.1/6, g.1/8, g.7/6, g.22/3)

‘**Arşa** (A.i.c. arasât): Yer, toprak. (g.39/3)

‘**Arûs** (A.i.c.: arâis): 1. Gelin. 2. Hüsrev Perviz’in sekiz hazinesinden biri. (k.5/28, g.35/5)

Ârz (A.i.c.: arazûn): 1. Dünya. 2. Toprak. (g.76/1, g.85/4)

‘**Aşâ** (A.i.c.: a’sâ): 1. Değnek, sopa. 2. Dervişlerin taşıdıkları sopa. (k.3/22, k.9/13)

Âşâr (A.i.): 1. İzler, nişâneler, alâmetler. 2. Âbideler. 3. Hikâyeler; an’aneler, gelenekler. (k.2/6)

‘**Asel** (A.i.): 1. Bal. 2. Cennetteki dört sudan biri. (g.57/1, g.57/7)

‘**Ases** (A.i.): Gece devriye gezen, gece bekçisi. (g.61/4)

Aşfiyâ (A.sf. safî’dan): 1. Samimi, saf, içi temiz, tuttuğu yol doğru olan kimseler. 2. (A.i.) Samimi dostlar, azîzler. (k.1/31)

Aşl (A.i.): 1. Asıl, kök, dip, kütük, temel, esas, kaide, kural; hakikat; soy, nesep; bir şeyin belli başlı kısmı; başlangıç. (k.13/24)

Aşîl (A.i.): 1. Sağlam. 2. İyice kökleşmiş. 3. Kendi adına hareket eden. 4. Edebli, terbiyeli (adam). (k.14/7)

Âsiyâ, **âsiyâb** (F.b.i.): Su değirmeni. (g.31/5, g.37/5)

Âsümân (F.i.): Gök, sema. (k.4/1, k.4/28, g.35/6, g.75/5)

Âsümânî (F.sf.): 1. Göğe, semâya mensup. 2. Açık mavi. (g.32/3)

Âstân, **Âsitân** (F.i.): 1. Eşik. 2. Papuçluk. 2. Dergâh, tekye. (k.14/14, g.3/6, g.13/6, g.52/4, g.97/7)

‘**Āşık-bāz**: Āşıkla oynayan. (g.42/5)
Āşikār (F.sf.): Belli, açık, meydanda.
(k.1/24, k.5/37, k.9/24, g.35/3, g.71/2)
Āşinā (F.sf.): 1. Bildik, tanıdık. 2. Bilen,
taniyan. 3. Yüzücü. (k.1/3, k.1/56)
Āşiyān (F.i.): 1. Kuş yuvası. 2. Mesken,
ev. (k.4/16, g.97/3)
Āşüfte (F.i.): Çıldırırçasına seven, bu
yüzden perişan bir halde, azgın, baştan
çıkılmış, deli gibi olan, iffetsiz kadın,
aşifte. (k.15/4, g.61/2)
‘**Aṭā** (A.i.): Bağışlama, bahşiş, ihsan.
(k.1/47, k.1/58, k.2/56, k.3/31, k.4/32,
k.5/36, k.6/27, k.7/19, k.8/35, k.9/36,
k.10/32, k.11/25, k.12/15, k.13/21,
k.15/13, k.16/13, g.1/9, g.2/7, g.3/9,
g.4/1-5, g.5/7, g.6/5, g.7/7, g.8/9, g.9/5,
g.10/7, g.11/6, g.12/5, g.13/7, g.14/6,
g.15/5, g.16/5, g.17/5, g.18/7, g.19/7,
g.20/7, g.21/7, g.23/7, g.24/7, g.25/7,
g.26/5, g.27/6, g.28/5, g.29/7, g.30/7,
g.31/5, g.32/7, g.33/5, g.34/6, g.35/7,
g.36/7, g.37/5, g.38/5, g.39/5, g.40/5,
g.41/5, g.42/7, g.43/6, g.44/5, g.45/5,
g.46/6, g.47/7, g.48/7, g.49/5, g.50/7,
g.51/5, g.52/5, g.53/5, g.54/7, g.55/5,
g.56/5, g.57/7, g.58/5, g.59/5, g.60/5,
g.61/7, g.62/5, g.63/5, g.64/5, g.65/7,
g.66/5, g.67/5, g.68/5, g.69/7, g.70/7,
g.71/6, g.72/7, g.73/7, g.74/7, g.75/7,
g.76/5, g.77/6, g.78/7, g.79/5, g.80/5,
g.81/7, g.82/5, g.83/6, g.84/6, g.85/5,

g.86/5, g.87/5, g.88/5, g.89/6, g.90/5,
g.91/7, g.92/7, g.93/5, g.94/7, g.95/7,
g.96/5, g.97/7, g.98/7, g.99/7, g.100/5,
g.101/4, g.102/5, mu.1/5, mü.1/5)
Āteş-feşān (F.b.sf.): Ateş saçan, ateş
püsküren. (k.8/8)
Aṭlas (A.i.): Üstü ipek, altı pamuk kumaş.
2. sf. Düz, havsız, tüysüz. 4. Atlas denizi.
‘**Avām u ḥavāş**: Halk ve ileri gelenler.
(g.63/5)
Āvāre (F.sf.): 1. Serseri, boş gezen, işsiz,
güçsüz, aylak. 2. Dağınık, perişan.
(k.13/7, k.13/7, g.8/3, g.17/5, g.98/1,
g.98/5)
‘**Avn** (A.i.c.: a’vân): 1. Yardım. 2. sf.
Yardım eden; yordakçı; kafadar. (k.8/11)
Āvāz (F.i.): Ses, sada. (k.15/6)
‘**Ayān** (A.sf.): Belli, açık, meydanda.
(k.4/33, g.74/2, g.82/1)
Āyet (A.i.c.: âyât): 1. Kur’ân’ın herhangi
bir cümlesi. 2. Alâmet, nişan. 3. Delil,
kanıt. (k.1/25, k.4/6, k.15/7)
Āyine, Āyine (F.i.): 1. Ayna. (k.1/11,
k.2/17, k.2/22, k.2/23, k.3/9, k.2/28,
k.11/12, g.1/6, g.8/9, g.20/1, g.29/3,
g.42/6, g.62/2, g.65/5, g.69/3, g.70/1,
g.75/3, g.75/5, g.91/2, g.99/5, mu.1/1)
‘**Ayn** (A.i.c.: a’yân, uyûn): 1. Göz. 2.
Aslı, kendisi. 3. Bir şeyin eşi, tıpkısı. 4.
Kaynak, pınar. (k.2/22, k.2/55, k.4/8,
k.8/11, k.14/1, g.17/3, g.80/3)

‘**Ayn-ı belâ:** Belanın ta kendisi. (k.2/53)

Ayruk (T.): 1. Başka, diğer, gayri, maada. 2. Artık, bundan sonra, bir daha. (k.2/38)

‘**Ayş ü tarab:** Yeme içme, çalgı çengi, eğlence. (g.47/5)

‘**Ayyâr** (A.sf.): 1. Hilekâr, dolandırıcı. 2. Zeki, kurnaz. 3. Çevik, atik. (g.54/2)

‘**Azâb** (A.i.): İşkence, keder. (g.21/4)

Âzâd (F.sf.): 1. Kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden. 2. Ayıpsız, kusursuz. (g.97/7)

Âzâde (F.sf.c.: âzâdegân): 1. Hür, serbest. 2. ed. Tam bir mânâ anlatan mısra’. (k.9/7, k.12/10)

‘**Azamet** (A.i.): 1. Büyüklük, ululuk. (k.1/19)

‘**Azîz** (A.sf.c. eizze): 1. Muhterem, sayın. 2. Sevgili. (k.3/7)

‘**Azm** (A.i.): Kasıt, niyet, karar. (k.5/19, g.25/4, mü.1/1)

Azmak (T.): 1. Bozulmak, değişmek. 2. Yolunu şaşırarak. 3. Sapkınlığa düşmek. 4. Azgınlaşmak. 5. Ayrı düşmek, ayrılmak. (k.1/61)

B

Bâb (A.i.c.: ebvâb): 1. Kapı. 2. Geçit, boğaz. 3. Bölüm. 4. İş, şekil, mes’ele; yol, mevzu. 5. tas. Tövbe. (k.15/2, g.22/2, g.22/5, g.26/4, g.54/4, g.89/5)

Bâc (F.i.): 1. Vergi, harç. 2. Gümrük vergisi. (g.24/2)

Bâd (F.e.): 1. Yel, rüzgâr. 2. Nefes, soluk. 3. tas. Allah’ın yardımı. 5. Övme; söz. (k.5/31, k.7/1, k.9/10, k.10/14, k.11/3, k.11/6, k.11/20, k.13/1, g.20/4, g.29/1, g.61/7, g.73/6)

Bâd-ı hâzân: Sonbahar rüzgârı. (k.12/4, k.12/14, g.67/5)

Bâd-ı hevâ: Bedâva, boş. (k.2/57, g.46/5)

Bâd-ı şabâ: 1. Doğudan esen hafif, hoş rüzgâr. (g.4/3, g.18/6)

Bâd-ı seher-hîz: Gün doğusundan esen hafif rüzgâr, tan yeli. (k.11/28)

Bâd-ı şubh: Sabah rüzgârı. (k.12/7)

Bâd-ı şimâl: Kuzey rüzgârı. (g.58/2)

Bâdâm (F.i.): 1. Badem. 2. Sevgilinin güzel gözü. (k.6/17, g.3/8, g.13/7)

Bâde (F.i.): 1. Şarap, içki. 2. mec. Aşk, Allah sevgisi. (k.10/7, g.39/4, g.61/7, g.81/2)

Bâg-ı cennet: Cennet, cennet bahçesi. (g.72/1)

Bâg-ı cihân: Dünya bahçesi. (k.10/18, k.11/28, g.19/2, g.28/2, g.67/1)

Bâgbân (F.b.i.): Bahçıvan, bağcı. (k.3/11, g.38/4, g.98/4)

Bahâ (F.i.): Kıymet, bedel, değer. (k.1/15, k.9/25, g.3/7, g.7/5, g.19/2)

Bahîl (A.sf.): Hasis, cimri, tamahkâr. (k.14/14)

Bâhir (A.sf.): 1. Belli, açık, besbelli, apaçık. 2. Işıklı, parlak; güzel. (k.1/41)

Bahr (A.i.c.: bihâr, ebhâr, buhûr, ebhûr): 1. Deniz. 2. Büyük göl veya nehir. (k.1/3, k.1/38, g.53/5 k.6/22, g.25/4, g.36/7, g.59/3, g.62/5, g.85/2, g.86/4)

Bahş (F.i.): Bağış, ihsan. (k.4/20, g.48/1, g.51/4)

Baht (A.i.): Talih, kader, kısmet. (k.3/26)

Baht-ı siyâh: Kara talih. (g.54/6)

Bâ' iş (A.sf.c.: bevâis): 1. Sebep olan. 2. Gönderen. 3. İcâb ettiren. (g.35/7)

Bâkî (A.i.): 1. Allah. 2. sf. Daimî, kalıcı. 3. zf. Artık, fazla, artan, geri kalan, bundan başka. (k.2/63, g.99/1-7)

Bâl (F.i.): 1. Kanat. 2. Kol. 3. Boy bos. (k.1/4, k.8/20, k.10/11, k.12/8, g.69/2)

Bâlâ (F.sf.): 1. Yüksek, yukarı, üst, yüce. 2. i. Boy. (g.41/3, g.55/1, g.77/3)

Bâliş (F.i.): Yastık, yüz yastığı. (k.3/3, k.6/9)

Bâm (F.i.): 1. Çatı, dam, kubbe. (k.15/3)

Bânî (A.sf.): Bina eden, yapan, kuran, kurucu. (k.15/3)

Bâr (F.i.): 1. Allah. 2. Defa, kere. 3. Meyva, yemiş. 5. İzin, müsaade. 6. (F.e) Yağdıran, serpen, saçan, dökten. (k.2/39, k.9/18, k.9/31, g.15/1, g.20/3, g.22/2, g.30/3, g.32/4 g.58/2, g.78/1, g.95/2)

Bârân (F.i.): Yağmur. (k.15/11, g.72/4)

Bârî (F.e.): Hiç olmazsa, bir kere; hâsılı, hülâsa. (g.68/5)

Bârîk (F.sf.): Nazik, dakik, ince. (g.24/2, g.76/5)

Başar (A.i.c.: ebsâr): 1. Göz. 2. Görme. (k.11/26)

Başlu (T.): Yaralı. (k.2/27)

Bay (T.): 1. Zengin, müstagni. 2. Ulu, kibar, soylu. 3. Temiz. (g.29/2)

Bâzîçe (F.i.): 1. Oyuncak. 2. Oyun, eğlence. (k.2/8, g.98/7)

Bâzîçe-nümâ: 1. Oyuncak. 2. Oyun, eğlence. (k.2/8)

Bed-kîş: Dinsiz. (g.88/3)

Bedâhet, Bedâhe (A.i.): 1. Herhangi bir konuya dair birdenbire söz söyleme. (k.13/19)

Bedî' (A.sf.): 1. Eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir şeyi icâd eden. 2. Yeni, garip, eşsiz ve görülüp işitilmemiş. 3. **i. ed.** Sözün güzel olması usûl ve kaidelerinden bahseden ilmin adı, estetik. (k.1/16, k.14/7)

Bedr (A.i.): Ayın on dördüncü gecesi, dolunay. (g.96/3)

Beççe, Beçe (F.i.c. becegân): İnsan veya hayvan yavrusu. (g.5/6)

Behâyim (A.i.c.: behâim, behâyim): Dört ayaklı hayvan. (bkz.: behîme) (k.2/30)

Behr (A.i.): 1. Uzaklık, mesafe. 2. Felaket. 3. Ümidin boşa çıkması. (g.8/8, g.17/5)

Beķā (A.i.): Devam, sebat, evvelki hal üzere kalmak. (k.1/45)

Bend (F.i.): 1. Baē, yular, rabıta, baēlanma. 2. Birini emri altına alma. 3. Su biriktirmek için iki daē arasına yapılan set, baraj. 4. sf. Baēlayan, baēlanmış, baēlı. (g.38/4, g.57/2, g.72/3)

Bende (F.i.c.: bendegān): Kul, kōle, baēlı. (k.5/36, g.26/5, g.39/2, g.72/8, g.82/5)

Benefşe (F.i.): 1. Menekşe. 2. sf. Mor. (k.1/14)

Ber (F.i.): 1. Gōēus, sine. 2. Meyva, yemiş. 4. Kucak. 5. Yaprak. 6. Genē kadın. 7. En, genişlik. (g.28/2, g.36/7)

Ber-güzide (F.b.sf.): Seēme, seēkin. (k.1/62)

Berāt (A.i.c.: berevāt): Rūtbe, nişan ve imtiyaz verildiēini bildiren ferman. (k.8/7)

Ber-bād (F.b.sf.): 1. Perişan, harap, viran. 2. Pis, fena, kirlı. (g.56/2)

Berg (F.i.): Yaprak. (k.7/5, k.7/14, k.7/19, k.9/31, k.12/3, k.12/4, k.12/6, g.20/3)

Berg-i gül: Gül yapraēı. (k.10/17, k.10/28, g.18/6, g.54/3)

Ber-ķarār (F.A.b.sf.): Kararlı, yerli yerinde, devamlı, daimi. (k.9/37)

Berķ (A.i.c. būrūk): Őimşek. (k.4/2, k.5/15, k.5/20)

Berīd (A.i.c.: berīdān): Postacı, haberci, tatar, ulak. (k.13/1)

Berr ü bahır: Kara ve deniz. (k.1/27)

Beste (F.i.): 1. sf. Kapalı, baēlı; bitiştirilmiş, baēlanmış. 2. sf. Donmuş. (g.72/5)

Beşāret (A.i.): 1. Mūjde, muştu. 2. Ćirkin kıyafet; yeni çıkan garip şey. (k.15/6)

Bevā (A.i.): Benzer, beraber, beraber oluş. (g.17/3)

Beyān (A.i.c.: beyānāt): 1. Anlatma, açık söyleme, bidirme. 2. ed. Belāgat ilminin hakikat, mecaz, teşbih, istiare gibi bahislerini öğreten kısmı. (k.3/12, k.8/31, k.14/7, g.50/6)

Beyze (A.i.): 1. Yumurta. 2. Hayā. 3. Demir başlık. (k.8/5, k.10/11)

Beyze-i beyzā: Beyaz yumurta (güneş mânāsında) (g.1/7)

Bezm (F.i.): İçkili, eğlenceli meclis, dernek. (k.4/7, k.10/6, g.17/4, g.20/3, g.25/5, g.96/1)

Bezm-i mey: İçki meclisi. (g.34/2)

Bezzāz (A.sf.): 1. Bezci, kumaş satan, manifaturacı. 2. Ćarşı, bedesten. (k.11/30)

Bî-bedel (F.A.b.sf.): Benzersiz, eşsiz. (g.14/7)

Bî-dil (F.b.sf.): 1. Korkak. 2. Nüktesiz. 3. Âşık. 4. Kalpsiz, gönülsüz. (g.81/4, g.84/7)

Bidâr (F.b.sf.): Uyanık, uyumayan, uykusuz. (g.78/4)

Bidâyet (A.i.): Başlama, başlangıç. (k.1/30)

Bihâr (A.i. bahr'in c.): Denizler. (k.7/16)

Bî-ḥayâ (F.A.b.sf.): Arsız, utanmaz, sıyrık. (bkz.: bî-âr)

Bî-hemtâ (F.b.sf.): Benzersiz. (g.14/6)

Bî-ḥüş (F.b.sf.): 1.Şaşkın, sersem, bi-hoş. 2. Deli. (g.39/4)

Billâh (A. zf.): Allah için. (k.3/20, g.8/7, g.35/1)

Bî-mâr (F.sf.c.: bîmârân): Hasta. (k.2/55, g.52/4, g.78/2, g.78/3, g.91/5)

Bî-mihr (F.b.sf.): Sevgisiz, şefkatsiz. (k.2/11)

Binâ (A.i.c.: ebniye): 1. Yapı. 2. Ev. 3. Yapma, kurma. (k.2/4, g.88/4)

Bî-nevâ (F.b.sf.): Nasipsiz, çaresiz, zavallı, fakir, muhtaç. (g.4/5)

Bî-şebât (F.A.b.sf.): Sebatsız, döneç. (g.31/5)

Bî-ser ü pâ: Başsız, intizamsız, düzensiz, savruk. (k.2/27)

Bî-sütûn (F.i.): 1. Âşık Ferhad'ın, sevgilisi, Şîrîn'in emriyle Keremşah

civarında deldiği dağ. 2. Gökyüzü (g.25/4)

Börk (T.i.): Başa giyilen külah, kalpak gibi şeyler. (g.35/5)

Bû (A.i.): Baba (bkz.: eb) (k.1/47, g.4/3)

Bû-türâb: Hz. İmâm-ı Alî'nin lakabı. (k.1/53)

Bû (y) (F.i.): Koku. (bkz.: buy) (k.1/7, k.6/18, g.71/6, g.74/3, g.75/7)

Bûs u kinâr: Öpme ve kucaklama. (g.38/5)

Bûse (F.i.): Öpme, öpücük, öpüş. (g.5/7, g.29/6, g.53/4)

Bûsitân (F.i.): 1. Gül ve çiçek kokularının çok olduğu yer, bahçe. (bkz: bûstân). (k.1/5, k.4/22, k.7/17)

Bülbül-i gūyâ: Söyleyen bülbül, öten bülbül. (k.14/14, g.79/5)

Bülbül-i şeydâ: Çılgın bülbül. (g.73/1)

Bülend (F.sf.): Yüksek, yüce. (k.9/3)

Bülend-âvâz (F.b.i.): Yüksek ses, haykırma. (g.42/4)

Bünyâd (F.i.): 1. Asıl, esas, temel. 2. Bina, yapı. (g.61/7)

Büt (F.i.c. bûtân): 1. Put. 2. sf. Güzel (g.5/6, g.53/3)

C

Câ (F.i.): Yer, mevki, mekân. (k.5/14, g.13/1)

Cādū (F.i.): 1. Cadı, büyücü. 2. Gulyabani, hortlak. 3. sf. Çirkin kocakarı, acûze. 4. sf. Çok güzel göz. (g.87/3)

Cām (F.i.): 1. Sırça, cam; bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehi. 2. tas. Allah aşığının yüreği. (k.5/24, k.5/25, k.11/18, g.17/2, g.52/1, g.81/1, g.91/2, g.97/4, mu.1/1)

Cām-ı leb (Dudak kadehi): Kırmızı şaraplarla dolu bir kadehe benzeyen dudak. (g.47/1)

Cām-ı muşaffā: Parlak kadeh. (g.41/4)

Cām-ı şabūh: Sabah içkisi içilen kadeh. (g.26/1)

Cām-ı şarāb: Şarap kadehi. (g.20/4)

Cāme (F.i.): Elbise, çamaşır. (k.11/4, k.11/5, g.94/4)

Cāmi' (A.i. cem'den): 1. Cemedan, derleyen, toplayan. 2. İçine alan, içinde bulunduran. (k.2/35)

Cān (F.i.): 1. Cān, ruh. 2. Hayat, yaşayış. 3. Gönül. (k.1/13, k.1/37, k.1/55, k.2/57, k.2/53, k.5/3, k.5/30, k.5/40, k.6/24, k.9/22, k.10/20, k.13/6, g.3/3, g.3/6, g.3/3, g.5/1, g.5/3, g.7/3, g.7/7, g.8/1, g.10/1, g.10/2, g.11/4, g.11/6, g.12/1, g.13/3, g.13/6, g.14/3, g.15/4, g.18/5, g.22/2, g.24/2, g.25/3, g.28/1, g.29/7, g.35/1, g.35/2, g.40/5, g.41/1, g.43/6, g.46/4, g.47/4, g.48/1, g.48/3, g.48/4, g.48/6, g.49/1, g.51/2, g.52/5, g.53/4,

g.55/4, g.56/3, g.56/5, g.60/2, g.61/1, g.62/3, g.63/1, g.63/4, g.64/2, g.66/2, g.66/4, g.67/3, g.69/5, g.69/7, g.70/1, g.71/4, g.71/6, g.72/2, g.72/4, g.72/6, g.73/2, g.73/7, g.74/4, g.74/7, g.74/8, g.77/1, g.77/4, g.77/5, g.80/1, g.81/4, g.83/2, g.84/1, g.84/2, g.87/5, g.88/2, g.89/6, g.90/1, g.91/5, g.92/3, g.92/7, g.93/1, g.98/1, g.98/4, g.98/6, g.98/7, g.99/6, g.99/7, g.100/5, g.101/1, g.101/3, mu.1/1, mü.1/3, mü.1/5)

Cān-baḥş (F.b.sf.): 1. Can veren, hayat bağışlayan, cana can katan, sevgili. 2. h.i. Cenâb-ı Hak. (g.56/1)

Cānā (F.n.): Ey can, ey sevgili. (g.37/2, g.37/4, g.69/6, g.70/2, g.79/1, g.79/4, g.92/5)

Cānān (F.sf.): 1. Sevgili, gönül verilmiş, maşûka. 2. tas. Allah. (g.13/3, g.18/5, g.63/2, g.89/1)

Cān-bāz (F.b.i.c.: cān-bāzān): 1. Can ile oynayan, canını tehlikeye koyan, canbaz. 2. sf. Aldatıcı. (k.2/38)

Cāndār (F.b.sf.): 1. Canlı, diri. 2. Silahlı kimse. 3. i. Muhafız, koruyucu, emniyet memuru. 4. i. Azık. (g.85/4)

Cān-fezā (F.b.sf.): Can artıran, gönüle ferahlık verici, cana can katıcı. (k.3/24)

Cānib(A.i.): Taraf, yan, cihet. (k.2/26, k.2/48, k.10/2, g.18/6)

Cān-sitān (F.b.sf.): Ruh alıcı, can çıkarıcı, insana bela olan, güzel. (k.4/25)

Cây (F.i.): Yer. (bkz.: câ) (g.17/4, mü.1/1)

Câzû (F.i.): 1. Cadı. 2. Sihirbaz, büyücü. (g.62/4)

Cebre'îl (A.i.): Peygamberlere emir ve vahye vasıta ve memur olan dört büyük melekten biri (bkz: Cebrâ'îl, Cibrîl). (k.1/4)

Cebîn (A.sf.): 1. Alın, yüreksiz, alçak. 2. i. Alın. (g.1/2, g.31/3, g.32/6)

Cedd (A.i.c.): Dede, büyük baba, annenin veya babanın babası. (k.2/35)

Cefâ-pîşe (F.b.sf.): 1. Zalim, gaddar. 2. Maşuk, sevilen, sevgili. (g.88/1, g.89/4)

Çeki (T.): 1. Tartı, vezin. 2. Dört kantardan ibaret vezin ki odun ve taş vesaire tartısında kullanılır. 3. Nizam, tertip, müvâzene (k.8/16)

Cekninde (T.): Omuzunda. (k.9/2)

Cem (A.i.): 1. Hükümdar, şah. 2. Şark mitolojisinde şarap ve içkinin icatçısı. 3. Süleyman peygamberin lakabı. 4. Büyük İskender'in lakabı. Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin sene yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir. Yakışıklı ve şanı yüce padişahlar hakkında kullanılan Cem'e Zendavesta'da bir Hind mabudu olarak rastlanır. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı o icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul

etmiş ve nevrûzu yılbaşı ittihaz etmiştir. (k.5/9, g.20/4)

Cem' (A.i.c.: cumû): 1. Toplanma, yığma. 2. Birden fazla insan, hayvan ve eşyayı gösteren isim. (k.2/34)

Cemâl (A.i.): Yüz güzelliği. (k.1/30, k.8/28, k.11/24, k.15/9, k.15/12, g.1/5, g.1/6, g.2/1, g.2/7, g.3/7, g.16/5, g.58/1, g.66/3, g.76/1, g.77/3, g.79/1, g.96/3, mu.1/4)

Cemî' (A.e.): Cümle, bütün, hep. (k.3/2)

Ceng (F.i.): Savaş, vuruşma. (k.5/39, g.62/1)

Cengî (F.i.): Savaş halinde bulunan. (k.8/9)

Ceres (A.i.): 1. Çan. 2. Hayvanın boynuna takılan çingirak. 3. Zindan. (g.61/3, mü.1/4)

Cerî (A.sf.): Cesur, iğit, gözü pek yürekli. (k.3/15)

Cerîde (F.sf.): Yalnız, تنها. (k.1/31)

Cerr (A.i.): 1. Çekme, sürükme. 2. gr. Arapça'da ait olduğu ismi meksûr (kesreli=esreli) okutan harf veya edat. 3. Para, eşya ve sâire çekme. (g.101/1)

Cevân (F.sf.): Genç, taze delikanlı (bkz.: cüvân). (g.83/5, g.101/2)

Cevher (A.i.c. cevâhir): 1. Maya, öz. 2. Elmas, değerli taş. 3. (evvelce) Horasan'da ve Şam'da yapılan kılıçların demirlerinde görülen siyah ve dalgalı

benekler, çizgiler. 4. Hüner, marifet. (k.3/10, k.4/21, k.4/33, k.4/35, k.5/28, k.6/24, k.6/27, k.6/28, k.13/17, k.14/10)

Cevlân, Cevlân (A.i.): Dolaşma, dolanma, gezinme. (g.3/7, g.7/5)

Cevlângeh/gâh (A.F.b.i.): Dolaşılacak yer, dönüp dolaşma yeri; koşu, savaş yeri. (k.8/21)

Cevr (A.i.): 1. Haksızlık, eza, cefa, eziyet, zulüm, sitem. 2. tas. Tarikat adamının ruhan ilerlemesine mânî olan şey. (g.43/1, g.51/1, g.80/1, g.89/6)

Ceyhün (T.i.): Amuderya, Ceyhun. Sovyet Orta Asya'sında 2540 km. uzunluğunda bir ırmak. Pamir dağlarından çıkıp Aral Gölü'ne dökülür. Dîvân edebiyatında aşığın gözyaşları nehirler gibi akar. Nil, Dicle, Aras, Fırat vs. bu türden nehirlerdir. Ayrıca şairin gerçek coğrafi nedenlerden dolayı da bu tür nehirlerden bahsettiği görülür. (g.94/3)

Ceyş (A.i.): 1. Asker, ordu. 2. Ses, seda. (k.1/65, k.5/1)

Cihân (F.i.): 1.Dünyâ, âlem. (k.1/9, k.1/24, k.1/29, k.1/35, k.1/39, k.1/48, k.2/31, k.2/41, k.2/49, k.2/58, k.3/5, k.4/35, k.5/4, k.5/35, k.6/3, k.8/27, k.9/8, k.10/21, k.13/10, k.15/12, k.15/14, k.16/1, g.3/3, g.13/3, g.17/2, g.18/5, g.19/7, g.24/5, g.37/5, g.57/1, g.65/6,

g.69/3, g.75/1, g.78/7, g.84/6, g.91/4, g.98/6, g.101/4, mu.1/5, mü.1/5)

Cihândâr (F.b.sf.): Cihânı, dünyayı tutan hükümdar, pâdişâh. (k.1/27, g.78/5)

Cihân-fürûz: Cihânı aydınlatan (bkz.: efrûz) (k.5/2)

Cihân-gîr (F.b.sf.): 1. Cihânı, dünyayı zapt eden. (g.72/8)

Cihân-nümâ (F.b.i.): 1. Çatının üstünde her yanı gören taraça. 2. Dünyayı gösteren harita. (k.5/25)

Cihân-tâb (F.a.b.sf.): Dünyaya sıcaklık veya ışık veren. (k.2/23)

Cihât-ı sitte: 1. Altı taraf: (Ön, arka, sağ, sol, üst, alt). 2. Yerler, semtler. 3. Görüşler, bakımlar. (k.13/15)

Cihâz (A.i.): 1. Çeyiz. 2. Takım; alet (doğrusu cehâz'dır). (g.35/5)

Cilâ (A.i.): Parlatma, parlaklık. (k.2/18, k.3/9, k.11/12, g.17/2)

Cilveger (A.f.b.sf.): (bkz.: cilve-sâz): cilve eden, cilve yapan, cilveli. (g.76/5)

Cilvekâr (A.F.b.sf.): Cilveli. (k.8/20)

Cinân (A.i.): Cennetler, uçmaklar; bahçeler. (g.67/2, g.98/7)

Cism (A.i.c.: ecsâm): 1. Beden, gövde. 2. Madde. (k.2/31, g.8/2, g.24/2, g.47/7, g.48/2, g.48/3, g.74/8, g.81/5)

Cüd (A.i.): Cömertlik, el açıklığı. (k.6/22, k.7/16, k.16/4)

Cüş (F.i.): Coşma, Kaynama. (k.3/15)

Cûş u ħurûş: Taşıp coşma. (mu.1/2)

Cû (y) (F.i.): Nehir, akarsu, ırmak. (g.59/4)

Cû-be-cû: Yer yer. (k.14/6)

Cüyende (F.sf.): Arayıcı, araştırmacı. (g.86/5)

Cübbe (A.i.c.: cübeb): Din adamlarıyla bazı yaşlı kimselerin giydikleri uzun üstlük. (g.94/6)

Cüdâ (F.sf.): Ayrı, ayrı düşmüş, ayrılmış. (k.3/20, g.11/5, g.44/4, g.46/2, g.77/2)

Cüllâb (F.i.): Gülsuyu (bkz.: cülâb). (g.56/1)

Cümle (A.i.c.: cümel): 1.Bütün, hep, birikiş. (k.1/9, k.1/23, k.1/38, k.1/39, k.2/17, k.2/19, k.2/29, k.2/35, k.2/58, k.10/32, k.13/18, k.13/20, k.14/2, g.12/1, g.89/5)

Cür'a (A.i.): Yudum, içim. (g.45/4, g.69/6)

Cüyûş (A.i. ceyš'in c.): Askerler, ordular. (k.3/15)

Cüz (A.i.c.: eczâ): Kısım, bölük, parça. (g.11/6)

Ç

Çâder (F.i.): 1. Çadır. 2. Kadınların başlarına büründükleri örtü. (k.10/12)

Çâder-i kuĥlî: 1. Gök. 2. Karanlık gece. (k.5/38)

Çağ (T.i.): 1. Zaman, vakit, mevsim, devir. 2. Yaş. 3. Yüzyıl, asır. (g.34/3)

Çâh (F.i.): Kuyu, çukur. (k.2/20)

Çâk (F.i.): 1. Yarık, yırtık. 2. Yırtmaç. (k.10/12, k.10/21, g.26/5, g.94/6, mu.1/1-5)

Çak (T.): 1. Ta, tam, tamam. 2. Sırf, salt, sade, yalnız, saf, halis. (g.34/3)

Çâker (F.i.): Kul, köle, cariye, yanaşma. (g.25/3)

Çâr (F.i.): Dört. (k.3/3, k.11/30, k.13/13)

Çâre-res: Yol, ilaç, yardım ulaşan, erişen. (k.1/61)

Çarĥ (F.i.): 1. Çark, tekerlek. 2. Felek, gök. 3. Ok yayı. 4. sf. Devreden, dönen. (k.3/11, k.4/2, k.4/4, k.8/1, k.8/3, k.8/6, k.10/26, g.9/2, g.12/4, g.18/1, g.31/5, g.53/2)

Çarĥ-ı felek: 1. Sihir, talih. 2. Yanarken dönerek ateş saçan donanma fişeği. 3. Hanımeline benzer bir çiçek. (g.17/5)

Çâr-sû (F.b.i.): Dört taraf, dört tarafı olan şey; pazar, çarşı. (k.10/9, k.12/4)

Çârûb (F.i.): Süpürge. (k.9/14)

Çegzinür (T): 1. Dönmek, dolaşmak, dönüp dolaşmak. 2. Başına, başında dönmek. 3. Hizmet için etrafında dolanmak. (k.8/32)

Çemen (F.i.): 1. Yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen. 2. Ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik. (k.7/18, 19, k.8/20, k.9/1,

k.9/24, k.9/28, k.9/33, k.10/1, k.10/3, k.10/6, k.10/9, k.11/10, k.11/13, k.11/13, k.11/20, k.11/27, k.12/10, k.15/5, k.16/2, k.16/3, k.16/4, g.14/5, g.59/1, g.74/4, 5, g.81/2, g.100/3)

Çerh (F.i.) 1. Çark, tekerlek. 2. Felek, gök. 3. Ok yayı. 4. sf. Devreden, dönen (bkz.: çarh) (g.42/6, g.83/5)

Çeşm (F.i.c.: çeşmân): Göz. (k.5/5, g.3/2, g.3/8, g.5/2, g.13/2, g.13/7, g.32/5, g.33/2, g.58/3, g.59/2, g.59/3, g.61/4, g.68/2, g.69/3, g.70/6, g.73/4, g.80/3, g.85/1, g.85/4, g.86/2)

Çeşme-i hayvân: Âb-ı hayât denilen suyun, bengisu'yun çeşmesi. (g.12/3)

Çeşme-i hürşîd: Güneş, güneşin parıltısı. (bkz.: çeşme-i aftâb, çeşme-i germ)

Çeşm-i mest: Sarhoş göz. (g.87/3)

Çevgân (F.i.): 1. Cirit oyununda atlıların birbirlerine attıkları değnek. 2. Ucu eğri değnek, baston, çevgen. 3. tas. Allah'ın ezeldeki takdiri. (g.23/5, g.23/6, g.57/5)

Çîn (F.i.): Kıvrım, büklüm, çatıklık, buruşukluk. (k.2/50, g.5/6, g.8/3)

Çün ü çirâ: Neden ve niçin. (k.2/13)

Çüb (F.i.): Ağaç deynek, odun, sopa; çöp. (k.1/22)

D

Dâ (A.i.): Hastalık, dert. (k.2/26, g.9/3)

Dâd (F.i.): 1. Adalet, doğruluk. 2. İhsan, vergi. (g.66/3)

Dâğ (F.i.): 1. Yanık yarası. 2. İnsan veya hayvanın vücuduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im. (k.8/33, g.33/1, g.69/4, g.79/2, g.83/4, g.84/7)

Dahl (A.i.): 1. Girme, karışma. 2. Te'sir, nüfuz, niyet, fikir. (k.1/5)

Dâire (A.i.c. devâir) : 1. Çember. 2. Sınır içi. (k.1/10, k.13/12, g.63/3, g.74/5)

Dâll (A.sf.): Delalet eden, gösteren, işaret eden. (k.13/17, g.72/5, g.75/2, g.93/4)

Dâm (F.i.): Tuzak, ağ. (k.2/52, g.35/1, g.61/6)

Dâm-ı belâ: Bela tuzağı. (k.2/52, g.74/7)

Dâmân, Dâmen (F.i.): Etek. (elbisenin, dağın) (k.2/10, k.7/15, k.9/12, g.23/3, g.35/5, g.83/6, g.91/6)

Dânâ (F.sf.c.: dâna-yân): Bilen, bilici, bilgiç. (g.1/8)

Dâne (F.i.): 1.Tane, tohum. 2. Çekirdek. 3. Kurşun gülle. (k.2/52, g.32/2)

Dâniş (F.i.): 1. Bilgi, biliş, ilim. (k.4/6, k.14/5)

-dâr (F.sf.): 1. Tutan. 2. Sahip, malik, ...li. (k.5/4, g.68/1)

Dâr (A.i.c.: dirân): 1. Ev. 2. Yer. 3. Yurt. (k.2/20, g.52/4, g.78/6)

Dâr (F.i.): 1. Darağacı. 2. Ağaç. 3. Direk. (g.70/1)

Dâr-ı beğâ: Ahiret. (k.2/1)

Dâr-ı dünye: Dünya. (g.17/5)

Dār-ı fenâ: Dünya. (k.2/7)

Dārâ (F.i.): 1. Keyâniyân denilen eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu, Keykubad. 2. Hükümdar. (g.71/1)

Ḍarr (A.i.): Zarar. (g.29/3)

Dāstān, Dāsītān (F.sf.): 1. Destan, hikâye, masal. 2. Ün, şöhret. (k.7/23, g.84/6)

Dāsītān-serâ (F.b.sf.): Destan okuyan, destancı (bkz.: Dāstān-serâ). (k.1/1)

Da'vâ (A.i.c.: deâvî): 1. Şikayetçi olarak mahkemeye başvurma. 2. Mesele. 3. İddia. (k.1/34, k.8/34, k.8/35, g.94/5)

Dāye (F.i.): Taya, sürnine, çocuğa bakan dadı. (k.9/10, k.11/7)

Deh (F.sf.): On. (sayı) (k.12/10)

Dehân (F.i.): Ağız. (k.4/9, k.6/15, k.6/21, k.10/19, k.10/30, g.30/4, g.54/4, g.58/3, g.63/3, g.64/5, g.70/7, g.77/5, g.77/6)

Dehen (F.i.): Ağız (bkz.: dehân) (k.6/13, k.6/16, k.8/8, k.10/10, k.10/17, k.10/18, k.10/22, k.11/22, k.11/26, g.34/2, g.53/4, g.68/5, g.74/2, g.81/3)

Dehr (A.i.c.: dühûr): 1. Dünya. 2. Zaman, devir. (k.6/4, k.8/5, k.11/27, k.12/16, g.78/6, g.89/3)

Delâ'il (A.i. delîl'in c.): Delâlet eden şeyler. (k.1/9)

Delâlât (A.i.c.: delâlât): 1. Yol gösterme, kılavuzluk, alâmet olma. 2. İz, işaret. (k.1/41)

Delîl (A.i.c.: delâil, edille): 1. Yol gösteren, klavuz. 2. Şahit, belge, tanık. (k.14/2, k.14/3, g.8/3, g.75/2, g.94/5)

Dellâk (A.i.): Hamamda müşterileri keseleyip, yıkayan kimse, tellâk. (g.8/7)

Dellâl (A.i.): 1. Tellal, satılacak şeyi satan. 2. Alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimse. (k.12/4)

Dem (F.i.): 1. Soluk, nefes. 2. İçki. 3. An, vakit, saat, zaman. 4. Aldatma, hile. 5. Kibir, gurur, büyüklük. 6. Koku. 7. Kuyumcu ve demirci körüğü. (k.1/25, k.1/51, k.2/41, k.3/14, k.2/23, k.4/21, k.5/3, k.5/5, k.5/17, k.5/22, k.5/23, k.6/3, k.7/3, k.9/34, k.12/13, k.13/2, k.13/4, g.1/6, g.4/3, g.9/2, g.16/3, g.20/3, g.22/4, g.23/1, g.25/5, g.27/5, g.29/4, g.34/1, g.41/3, g.43/5, g.51/3, g.53/1, g.56/3, g.60/1, g.61/1, g.64/5, g.71/4, g.78/4, g.83/1, g.99/1, mu.1/2, mu.1/5)

Dem-â-dem (F. zf.): Her vakit, sık sık. (k.2/19, g.47/5, g.95/6)

Dem-be-dem (F.b.zf.): Vakit vakit, daimâ. (k.4/9, k.6/10, k.12/4, g.3/7, g.34/6, g.68/2)

Dem-beste (F.b.sf.): Nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş. (k.7/23)

Dem-sâz (F.b.sf.): Arkadaş, dost; sırdaş. (g.53/1)

Denî (F.sf.): Alçak, rezil, soysuz. (k.2/4, k.11/29)

Depren-(T.): Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak. (k.1/12)

Der (F.e.): 1. -de, içinde. 2. i. Kapı. (k.1/40, k.11/30, g.4/2, g.4/4, g.90/2)

Der-bân (F.b.sf.): Kapıcı, kapıya bakan. (g.48/2)

Derd-i derûn: Gönül kaygısı. (k.12/9, g.17/2, g.92/6, g.97/6)

Dermend (F.b.sf.c.: dermendân): Dert sahibi, tasalı, kaygılı. (g.40/4, g.46/1)

Dermân (F.i.): 1. İlaç. 2. Çare. 3. Takat, kuvvet, güç. (g.23/4, g.49/4)

Dermân-de (F.sf.c. dermândegân): Bîçâre, âciz, becerikriz, zavallı. (g.12/5)

Derûn (F.i.): 1. İç, içeri, dâhil. 2. Gönül, yürek, kalp. (k.1/16, k.4/7, g.14/5)

Dervîş (F.i.): 1. Allah için alçakgönüllülüğü ve fakirliği kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse. 2. Fakir ve ihtiyaçlı kimse. (k.9/8)

Dest (F.i.c.: destân): 1. El. 2. Fayda, menfaat. 3. Zafer, galebe, üstünlük. 4. Yüksek yer, mevki. 5. Güç, kuvvet. 6. Tarz, üslûp. (k.4/14, k.5/3, k.5/10, k.5/20, k.5/28, k.5/31, k.6/31, k.8/7, g.37/3, g.93/4)

Dest-res (F.b.i.): Kuvvet ve zenginlik. (g.73/1)

Destâr (F.i.): Sarık, tülbent. (k.10/6)

Destyâr (F.b.i.): Yardımcı, arka. (k.5/20)

Deşt (F.i.): Bozkır, çöl, kır, ova. (g.39/3)

Devâ (A.i.c.: edviye): İlaç, çare, tedbir. (k.1/60, g.46/1, g.49/4, g.52/3, g.69/7, g.91/5)

Devât (A.i.): Divit, kalem koymak için uzun mâdenî sapı ve ucunda bir de hokkası bulunan alet. (k.10/23)

Devlet (A.i.c.: düvel): 1. Bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasî topluluk. 2. Büyük saadet, zenginlik. 3. Baht, talih. 4. Büyük rütbe, mevki. (k.1/29, k.2/20, k.3/31, k.5/10, k.5/11, k.8/11, k.8/14, k.10/24, k.14/12, g.9/2, g.92/1, mü.1/2)

Devr (A.i.c.: edvâr): 1. Dönme, bir şeyin etrafını dolaşma. 2. Dönüp dolaşma. 3. Bir şeyi başkasına teslim etme. 4. Zaman, çağ. 5. tas. Dünyaya gelme (nüzü'l) ve tekrar geldiği yere dönme (urûc) hâli. 6. F.i. Şarap kadehi. (k.6/19, k.8/18, k.10/25, k.10/34, k.11/7, k.12/5, g.25/7, g.29/2, g.32/2, g.57/3, g.75/1, g.78/5, g.81/2, g.93/2, g.96/4, mü.1/5)

Devr-i kamer: Ay devri, ahir zaman. (Hz. Muhammed (s.a.v)'in devri) (g.35/3)

Devrân (A.i.): Dünya, felek, zaman, talih, kader, devir. (k.8/18, g.25/5, g.62/2, g.89/4)

Deyr (A.i.c.): 1. Manastır, kilise. 2. İnsanlık âlemi, bu dünya. 3. mec. Meyhane.

Deyr-i fenâ: Dünya. (k.2/1, g.19/3, g.57/6)

Dībā (F.i.): Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit kumaş, canfes kumaş. (k.11/30)

Dībāce (A.i.): Başlangıç, önsöz. (k.1/33)

Dibelik (T.): Büsbütün, tamamıyla, ebedî. (mu.1/1)

Dīdār (F.i.): 1. Yüz, çehre. 2. Görme, görüşme. 3. Görüş kuvveti, göz. 4. sf. Açık, meydanda. (g.55/3, g.67/2, g.90/5, g.98/7)

Dīdār-ı yār: 1. Sevgilinin yüzü. (k.1/11, g.86/5)

Dīde (F.i.c.: dīde-gân): Göz. (k.1/40, k.2/26, k.9/35, k.10/24, k.14/3, k.16/12, g.1/7, g.74/8, g.75/3, g.80/5, g.81/1, g.91/4, g.98/1, g.98/2)

Dīrāz (F.sf.): Uzun (k.5/3)

Dik gel- (T.): Muhalefet, itiraz etmek, kafa tutmak. (g.6/3)

Dikḳat (A.i.): Dakiklik, incelik, doğruluk, ehemmiyet verme, ince eleme, ince arama. (k.4/34, k.5/35)

Dil-i sūzān: Yanık, ateşli gönül. (g.47/4)

Dilaverān (F.b.sf.): Yürekli, yiğitler. (k.5/33)

Dil-āvīz (F.b.sf.): gönüle asılan, gönül çeken, câzip, güzel. (k.7/20)

Dil-ber (F.b.sf.c.: dil-berān): Gönül alıp götüren, güzel. (k.8/25, k.9/5, k.11/32, k.12/2, g.2/1, g.2/7, g.3/3, g.14/1, g.22/5,

g.26/3, g.34/3, g.47/1, g.51/1, g.71/6, g.80/2, g.80/5, g.84/7, g.98/7, g.100/1)

Dil-cū (y) (F.b.sf.): Gönül arayan, gönül çeken. (g.46/2)

Dildār (F.b.sf.): Birinin gönlünü almış, sevgili. (k.4/29, k.11/25, g.40/2, g.47/5, g.48/7, g.74/7, g.83/1, g.87/1)

Dil-keş (F.b.sf.): 1. Gönül çekici. (g.92/3)

Dil-rübā (F.b.sf.): Gönül kapan, gönül alan. (g.2/5, g.46/3)

Dil-sūz (F.b.sf.): 1. Gönül yakan, yürek yakıcı. (g.73/1)

Dil-şād (F.b.sf.): Gönül hoş, sevinmiş. (k.15/6)

Dil-teng (F.b.sf.): Yüreği dar, kederli, sıkıntılı. (k.15/6)

Dil-teşne (F.b.sf.): Gönül susamış, pek istekli. (g.50/4)

Dimāğ (A.i.c.: edmiga): 1. Akıl, şuur. 2. Beyin. (k.1/13)

Dimār (A.i.): Helak, mahv. (k.5/39)

Dirgürür (T.): Diriltmek, ihya etmek. (g.61/1)

Dişār (A.i.c.: dūsūr): 1. Üst üste giyilen kaftan, elbise. 2. Yatak çarşafı. (k.9/4)

Dīv (F.i.): Dev, şeytan, cin. (k.6/2)

Dīvāne (F.sf.): Deli, budala, alık. (g.8/6, g.38/4, g.51/5, g.57/2, g.101/3)

Dīvār (F.i.): Duvar. (k.2/4, g.90/2)

Diyār (A.i.): 1. Memleket, ülke. 2. Yabancı haneler, evler. (k.16/2, k.16/8, g.58/5, g.61/4, g.97/5, mü.1/4)

Dūd (F.i.): Duman, tütün. (g.31/1, g.40/4, g.75/2)

Ḍuḥā (A.i.): Kaba kuşluk vakti. (k.2/19, g.19/1)

Ḍuḥān (A.i.): 1. Tütün. 2. Duman. (g.75/2)

Dūn (A.i.): 1. Aşağı, aşağılık. 2. Alçak, soysuz kimse. 3. Altta, aşağıda. (g.94/1)

Dūr-meşo: Uzak olma. (k.11/27)

Dūşīze (F.i.c.: dūşīzegān): Kız, kız oğlan kız, el değmemiş.(k.6/4)

Dü (F.sf.): İki. (k.11/30, g.13/1)

Dü-tā (F.b.i.): İki kat, bükülmüş, eğrilmiş, kamburu çıkmış. (k.1/14, k.2/31)

Dürd, Dürde (F.i.): Tortu, çöküntü. (g.41/4)

Dürīş- (T.): 1. Çalışmak, çabalamak, sebat etmek. 2. Karşı karşıya gelmek, çarpışmak, mücadele etmek (bkz.: dūrüşmek) (g.88/5)

Dürr (A.i.): İnci. (k.9/34, k.15/14, g.14/3, g.21/3, g.27/4, g.50/1, g.85/2, g.98/2)

Dürr-i ‘Aden: Aden incisi. (g.81/7)

Dürr-feşān (A.F.b.sf.): İnci serpen; inci gibi söz söyleyen ağız (bkz.: dürr-eşān) (g.86/4)

Düşnām (F.b.i.): Sövme, sövüp sayma. (g.23/7, g.66/5)

Düzmek (T.): 1. İyice süslemek. 2. Nakşetmek, resmetmek. (k.16/6)

E

Ebkār (A.i. bikr’in c.): 1. Kız oğlan kızlar. 2. Birinci defa söylenmiş mazmunlar. (k.6/26)

Ebnā (A.i. ibn’in c.): Oğullar. (k.2/21)

Ebr (F.i.): Bulut. (k.1/5, k.7/16, k.9/34, k.11/21, k.13/11, k.15/9, g.32/4)

Ebr-i bahār: Bahar bulutu. (k.16/12, g.79/1)

Ebrū (F.i.c.: ebrū-vān): 1. Kaş. (g.1/1, g.69/5)

Ebyāt (A.i. beyt’in c.): İki mısradan meydana gelen manzum sözler. (k.6/26)

Edā (A.i.): 1.Borç veya borç gibi olan bir şeyi ödeme; yerine getirme. 2. ed. tarz, ifade, üslup, şive. 3. Naz, cilve. 4. Münasebetsiz tavır. (k.1/12, k.3/12, g.39/5)

Ef’āl (A.i. fi’l’in cemi): İşler, ameller. (k.2/45)

Efgān (F.i.): İztırab ile haykırma, bağırıp çağırma; inleme, bağırışma. (bkz.: figān). (g.10/6, mü.1/4)

Eflāk (A.i. felek’in c.): 1. Semalar, felekler, gökler, küreler, zamanlar. 2. Bahtlar, talihler. (k.2/12, g.78/4)

Eflākī (F.sf.c.: eflākiyân): Gökte oturan, melek. (k.14/6)

Efsûn (F.i.): Afsun, büyü, sihir, gözbağcılık, arpağ. (g.62/4)

Ehl (A.sf.c.: ehâli): 1. Sâhip, mâlik, mutasarrıf olan. 2. Mahâretli, usta, kabiliyetli, becerikli. 3. Bir yerde oturan. (k.4/34, k.5/23, k.9/5, k.10/16, k.14/4, k.14/13, g.14/5, g.29/3, g.34/1, g.42/4, g.42/7, g.43/1, g.58/5, g.68/3, g.70/2)

Ehl-i dil: Gönül adamı, gönül dilinden anlayan (kimse), kalender. (g.81/1)

Ehl-i hüner: Hünerli, sanattan anlayan kimseler. (k.8/36)

Ejdehâ (F.i.): 1. Büyük yılan. 2. Korkunç ve hayali bir hayvan. (k.15/2)

Ejder (F.i.): 1. Büyük yılan. 2. Korkunç ve hayali bir hayvan. 3. mec. Hiddetli, şiddetli, cesur ve merhametsiz (adam). (bkz.: ejderha, ejdeha) (k.4/9, k.4/10, k.8/8)

Ekşer (A.sf.): En çok, daha ziyâde. (k.6/19, g.61/6)

Ekşerî (A.F.zf.): Eksere mensup, çok defa çoğu. (g.42/5, g.43/2)

Elem (A.i.c.: âlâm): Ağrı, acı, sızı, sancı, keder, dert, maddî ve manevî ıstırap. (g.60/3, g.89/6, g.90/1)

Eltâf (A.i.): İyi muameleler, iyilikler, iyilikseverlikler; okşamalar; nezaketler. (g.14/3)

Em (T.): İlaç, deva, çare. (k.1/60)

Emân (A.i.): 1. Eminlik, korkusuzluk. 2. Yardım isteme, aman dileme. 3. Şikâyet. 4. Rica. (k.4/31, g.34/4)

Emr (A.i.c.: evâmir): 1. İş buyurma, buyruk, buyrultu. 2. İş, şey, husus, vâkıa, hâdise. (k.1/36, k.2/17, k.2/30, k.5/31, k.6/7, k.8/19)

Emîr (A.i. emr'den): 1. Bir kavmin, bir şehrin başı, beyi. 2. Büyük bir hânedâna mensub kimse. (k.1/27, k.4/1)

Emsem (T): Deva. (k.2/3)

Encüm (A.i. necm'in c.): Yıldızlar. (k.2/12, g.78/4)

Emvâc (A.i.): Dalgalar. (g.25/4)

Enâr (F.i.): Nar (k.7/9)

Endîşe (F.i.): Düşünce; vesvese, merak, kaygı; gam, keder; şüphe; korku. (g.16/1, g.88/1)

Enfâs (A.i. nefes'in c.): 1. Nefesler, soluklar. 2. Nebî ve veli uluların irşad edici duaları. (k.2/36)

Envâr (A.i. nûr'un c.): Ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar. (k.14/3)

Enver (A.sf.): 1. Daha (eni pek) nurlu, çok ve pek parlak, çok güzel. (k.6/6)

Ezhâr (A.i.): Çiçekler. (k.2/24)

Ejdehâ (F.i.): 1. Büyük yılan. 2. Korkunç ve hayalî bir hayvan. (bkz: ejder, ejderha). (k.1/22, k.8/10, k.10/2)

El-amân (A.e.): Yardım ve şikâyet edatı olarak "aman, medet" mânâsındadır;

bıktım artık, illallah! Usandım, kâfi, yeter, sus” gibi mânâlarda da kullanılır. (k.4/30)

Erbâb (A.sf. rabb’in c.): 1. Sahipler, malikler. 2. Ehil, muktedir, becerikli; lâyıık (k.1/41)

Esâs (A.i.c.: esâsât): 1. Asıl, temel, dip, kök. 2. Doğruluk, gerçek. (g.31/5)

Esb (F.i.): At, beygir. (mü.1/4)

Esedullâh (Allah’ın aslanı): Hz. Alî. (k.1/53)

Eşer (A.i.c.: âsâr):1. Nişan, iz, alâmet. 2. Te’lif. 3. basılmış kitap. 4. Hadîs-i şerîf. 5. Bir kimsenin meydana getirdiği şey. 7.te’sir. (k.1/9, k.7/21, k.8/31, k.8/32, g.29/1, g.88/4)

Esmâ (A.i. ism’in c.): Adlar. (k.1/18)

Esrâr (A.i. sırr’ın c.): 1. Gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. (k.1/16, k.1/30, k.1/42, k.7/10, g.22/5, mu.1/5)

Eş‘âr (A.i. şîr’in c.): 1. Vezinli kafiyeli sözler. (k.15/13)

Eşcâr (A.i. şecer’in c.): Ağaçlar. (k.11/20, k.15/7)

Eşk (F.i.): Gözyaşı. (k.12/6, g.5/2, g.26/2, g.43/3, g.48/5, g.50/1, g.66/3, g.68/2, g.73/4, g.81/1, g.84/4, g.85/1, g.85/2, g.86/3, g.92/2)

Eşkâl (A.i. şekl’in c.): Biçimler, suretler. (k.13/23)

Eşref (A.sf.): 1.Daha (en, pek) şerefli, onurlu. (k.1/64)

Eşyâ (A.i. şey’in c.): Nesnelere, mevcut olan şeyler, levâzım. (k.1/18, k.2/15, k.13/14, g.16/2)

Etfâl (A.i. tıfl’ın c.): Çocuklar. (k.9/10, k.11/7)

Evliyâ (A.i. velî’nin c.): 1. Kerâmet sahibi olanlar, erenler. 2. Allah’a daha yakın bulunanlar. 3. Emir sahibi bulunanlar. 4. Himaye edenler koruyanlar. (k.1/46)

Evrâk (A.i. varak’ın c.): 1. Yapraklar. 2. Kâğıtlar. (k.10/32, k.12/2, k.12/5, k.12/7, g.20/5, g.94/7)

Evşâf (A.i. vasf’ın c.): Sıfatlar, kaliteler. (g.14/6)

Evsat (A.i. vasat’ın c.): Ortalar. (k.13/23)

Ezel (A.i.): Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik. (k.1/33, k.5/9, g.1/1, g.11/6, g.16/5, g.23/2)

Ezhâr (A.i.): Çiçekler. (k.11/6, k.15/5)

Ezkiyâ (A.sf. zekî’nin c.): lekesizler, halisler, faziletli. (k.13/8)

F

Fâ‘il (A.sf.c. fevâil, faale): 1. İşleyen, yapan. 2. Tesirli. (k.13/18)

Fâ‘il-i muhtâr: İstedini yapmakta serbest olan. (Allah) (k.2/13, k.13/18)

Fâik (A.sf. fevk'den): fevkinde bulunan, mânevî olarak üstünde olan. (g.30/7)

Faḥr-ı enbiyâ: Hz. Muhammed (s.a.v.). (k.1/7)

Faḫîh (A.sf.): 1. Fıkıh (din, şeriat), ilminin üstadı. (g.63/5)

Fakîr (A.sf. fakr'den): 1.Zengin olmayan, yoksul, parasız. 2. Dilenci. 3. Zavallı, bîçâre, aciz. (k.1/22)

Fakr (A.i.): Fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık. (k.13/21)

Fâl (A.i.): 1. Uğur, talih, deneme; kahve fincanına, iskambile bakmak gibi bir takım garip usullerle insanın talihine ait şeyler söyleme. (g.75/6)

Fânûs (A.i.c.: fevânîs): 1. Küre veya silindir şeklinde cam kapak. 2. İçinde mum yakılan büyük fener, camlı mahfaza, abajur. (g.47/4, g.76/1, g.77/1)

Fark (A.i.c.:furûk): 1. Ayrılık, başkalık;iki veya daha çok şey arasındaki ayrılık. 2. Ayrılma, ayırma, seçme. 3. Baş, kafa. (k.8/14, k.9/2, k.11/4)

Faṣîh (A.sf.c.:fusuhâ): 1. Güzel, düzgünü açık konuşan, iyi söz söyleme kabiliyeti olan (kimse), uzdilli. 2. Aşîkâr, sarîh, açık. (k.14/1)

Faşl (A.i.c.: fusûl): 1. Ayrıntı; ayırma, ayrılma; kesme; kesinti, bölüm. 2. Halletme, neticelendirme. 3. Bir kitabın bölümlerinden her biri. 4. ed. Kelimeler, terkipler ve cümleler arasında bağlantı

edatı bulunmadan yazı yazma usûlü. (g.89/5)

Faşl-ı bahâr: Bahar mevsimi. (k.11/13)

Faşl-ı ḥazân: Sonbahar, güz. (k.12/1)

Fâş (F.i.): Meydana çıkma, duyulma, açığa vurma, dile verme. (g.92/2)

Fazl (A.sf.c.: fuzûl): 1. Fazla, ziyâde, artık, bâki. 2. Fazlalık, üstünlük. 3. İyilik, fazilet, erdem, lütuf. (k.1/20, k.1/55, k.1/65, k.2/37, k.14/11)

Felek (A.i.c.: eflâk): 1. Gökyüzü, sema. 2. Âlem, dünya. 3. Tâlih, baht, kader. (k.2/32, k.3/3, k.4/5, k.8/4, k.9/38, k.14/9, g.9/3, g.18/3, g.21/1, g.48/4, g.75/6, g.78/5, g.93/5)

Fem (A.i.c.: efmâm): 1. Ağız. 2. Nehir ağzı, menfez. (g.77/3, g.80/3)

Fenâ (A.i.): 1. Yok olma, yokluk, geçip gitme. (k.1/45, k.1/62, g.52/1)

Fenn (A.i.c.: fûnûn): 1. Nevi, çeşit. 2. Sınıf, tabaka, türlü. 3. Hüner, marifet, sanat, ilim. (g.8/4, g.30/7)

Fer (F.i.): 1. Parlaklık, aydınlık. 2. Ziyinet, süs, bezek. 3. Kuvvet, nüfuz, iktidar. (k.8/33, k.11/10, g.95/3)

Fer^c (A.i.c.: fûrû): 1. Dal, budak. 2. Tomurcuk. 3. Bir aslın neticesi. 4. İkinci derecede önemi olan şey. (k.2/48)

Feraḥ (A.i.): Gönül açıklığı, sevinç, sevinme. (g.63/1)

Ferîd (A.sf. ferd'den c.: ferâid): 1. Tek, eşsiz, eşi olmayan; kıyas kabul etmez, ölçüsüz; üstün. (k.13/8, g.8/4)

Ferruhterîn (A.f.b.sf.): En uğurlu, en kutlu. (k.1/1)

Fermân-ber (F.b.sf.): Aldığı emri yerine getiren. (g.39/2)

Feryâd-res (F.b.sf.): Feryad edenlerin imdadına yetişen. (g.61/2)

Ferzâne (F.sf.): 1. Hâkim, filozof, bilgili kimse. 2. tas. Nefsanî bağlantılardan sıyrılmış derviş. (mü.1/4)

Feşâhat (A.i.): Açık seçik ve berrak halde bulunma. 2. ed. kelimelerin telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi, mânâsının da açık olmasıdır. (k.14/14)

Feth (A.i.c.: fütûh): 1. Açma, açılma. (k.15/2, g.22/2, g.101/3)

Fetîl (A.i.): 1. Lamba fitili. 2. Ovarak deriden çıkarılan yuvarlak kir. 3. Yaralara konulan tiftik. 4. Örgü. (g.91/1)

Feyz (A.i.c.: füyûz): 1. Bolluk, bereket, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma. 2. İlim, irfân. (k.1/20, k.7/16, k.14/2)

Fezâ (A.i.): 1. Ucu bucağı bulunmayan boşluk, dünyanın sonsuz olan genişliği. (k.1/36, g.32/3)

Fidâ (A.i.): Bir esiri kurtarmak için verilen şey, fidye (bkz.: fedâ). (g.5/1-7)

Figân (F.i.): İztırap ile bağırıp çağırma, inleme. (k.1/5, g.10/6, g.73/3, mu.1/5)

Fihrist (A.i.c.: fehâris): Bir kitabın içinde neler bulunduğunu gösteren ve kitabın ya başına ya da sonuna konulan cetvel, indeks. (k.1/33)

Fi'1 (A.i.c.: ef'âl, fiâl): İş, kâr, amel. (k.2/45)

Firâk (A.i.): 1. Ayrılık, ayrılma; sevişenlerin ayrılığı. 2. Hüzün, keder, sıkıntı. (g.27/5, g.27/6, g.37/1, g.50/4, g.81/6, g.89/6, g.102/5)

Firdevs (A.i.c.: ferâdis): 1. Cennet, uçmak. 2. Bostan, bahçe. (g.48/5, g.75/4)

Fiten (A.i.): Fitneler, ayartmalar, azdırmalar, ara bozular. (g.82/3)

Fitne (A.i.c. fiten): 1. Bela, mihnet, sıkıntı. 2. Ayartma, azdırma. 3. Fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilal. (k.10/10, g.8/4, g.11/1, g.32/4, g.35/3, g.56/3)

Fuhûl (A.i. fahl'in c.): 1. Aygırlar. 2. Erler, erkekler. 3. sf. Akıllı ve zeki (adamlar). 4. Beyit, hadîs ve rivayetleri çok iyi anlatan kimseler. (k.13/8)

Fukâ': Şarap. (k.10/9)

Fukâ'î: Şarap satıcısı. (k.10/9)

Fuşûl (A.i. fasl'in c.): 1. Ayrıntı, ayırma, ayrılma; kesme, kesinti; bölüm. 2. Halletme, neticelendirme. 3. Aleyhte bulunma, adam çekiştirme. 4. Bir kitabın

bölümlerinden her biri. 5. Dört mevsimden her biri (bkz.: fasl). (k.13/13)

Fülfül (A.i.): Karabiber. (g.97/5)

Fülk (A.i.): 1. Gemi. 2. Sandal, kayık. 3. Nûh'un gemisi. (g.26/2)

Fürkat (A.i.): Dostlardan vesâireden ayrılık, ayrılış (bkz.: firkat). (g.22/2, g.36/1, g.49/3, g.49/4, g.67/5, g.91/7, g.99/4)

Fürû' (A.i.c. fûru'): 1. Dal, budak. 2. Tomurcuk. 3. Bir aslın neticesi. 4. İkinci derecede önemi olan şey. (bkz.: fer'). (k.13/15, k.14/7)

Fütâde (F.sf.c.: fütâde-gân): 1. Düşmüş, düşkün. 2. Tutkun, müptela. 3. Bîçare. (k.14/10, g.52/5)

Fütûh (A.i.c.: fütûhât): 1. Zafer, galibiyet, üstünlük. 2. Açma, açılma, ferahlama, gönül ferahlığı. (g.26/1)

G

Gabgab (A.i.c.: gabâgıb): Çene altı, çifte gerdan. (g.32/2, g.101/3)

Gaddâr (A.sf.): 1. Çok gadreden, zulmeden, merhametsiz, kıyıcı. 2. Çok pahalı mal satan. (k.2/11)

Gâfil (A.sf.): Gaflette bulunan, ihmal eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, ihtiyatsız, dalgın, tembel. (k.2/55, g.39/5, mü.1/2)

Gâflet (A.i.): 1. Gafillik, boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik, ihtiyatsızlık. 2. İhmal, endişesizlik. (k.2/46)

Gâlaṭ (A.sf.c.: galatât): Yanlış, yanılma. (g.66/5)

Gâltân (F.sf.): Yuvarlanıcı, yuvarlanan, tekerlenen. (g.23/5, g.39/3)

Gâmgîn (A.F.b.sf.): Kederli, tasalı, hüznü. (g.26/1)

Gâm-ḥâr (A.f.b.sf.): Gam yiyen, kederlenen, tasalanan. (g.5/3)

Gâmmâz (A.sf.): Birine iftira ederek zarar veren, münafık, fitneci, koğucu. (g.92/2)

Gâmze (A.i.): 1. Süzgün bakış. 2. Çene veya yanak çukurluğu. (k.4/24, k.4/29, k.4/31, k.8/30, g.11/4, g.29/4, g.39/3, g.46/4, g.51/2, g.51/3, g.52/2, g.56/3, g.57/4, g.61/4, g.63/2, g.83/2, g.92/4, g.93/1)

Gâni (A.sf.c.: aḡniyâ): 1. Zengin, varlıklı, bol, doygun. 2. i. Allah'ın adlarından biri. 3. zf. Bol bol, çok çok. (k.1/22, k.6/8)

Gânnâc (A.sf.): Çok nazik, çok işveli. (k.11/14)

Gârb (A.i.c.: gurûb): 1. Güneşin battığı taraf, günbatısı, batı. (k.3/1, k.5/20)

Gâret (A.i.c.: garât): Çapul, yağma; akın, (eski zamanlarda) düşman toprağına yağma için yapılan saldırı. (g.34/4)

Ġark (A.i.): 1. Suya batma, batma, batırma. 2. Boğulma, boğma. (k.4/12, k.8/18, g.26/2, g.41/5, g.85/2)

Ġarīb (A.sf. gurbet ve garâbet'den): 1.Kimsesiz, zavallı. 2. Tuhaf, şaşılacak, bambaşka. (k.1/16, g.2/2, g.19/6, g.40/3, g.47/2, g.92/4, g.100/2)

Ġarrā (A.sf.): 1. Alnında beyaz bir lekesi olan (at ve saire). 2. Ak, parlak, güzel, gösterişli, nümayişli, şatafatlı. (g.57/7)

Ġarre (A.i.): Gururlanmak. (mü.1/4)

Ġavā (A.i.): Yolu şaşırmış, sapmış. (k.1/34)

Ġavvāş (A.i.): Dalgıç, inci, sünger bulmak veya denize düşen bir şeyi çıkarmak veyahut rıhtım gibi deniz altında yapılan inşaatın temellerini düzenlemek üzere suya dalan, denizin dibine inen kimse. (g.62/5, g.63/4)

Ġayb (A.sf.c.: guyûb): 1. Gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp. 2. Belirsiz, bilinmeyen şeyler. (k.15/3)

Ġāyet (A.i.c.: gayât): 1. Nihayet, uç, son. 2. zf. Çok, fazla, son derece. (g.26/5, g.81/6, g.89/2, mü.1/3)

Ġayr (A.sf. agyâr): 1. Ayrı, başka, özge, artık, diğer, değil. 2. Yabancı, bildik olmayan. (k.1/63, k.2/12, g.6/4, g.36/5)

Ġazā (A.i.c.: gazavât): Din uğruna savaş. (k.3/15, k.5/26, k.5/40)

Ġazāle (A.i.): Dişi geyik. (k.16/13)

Ġazī (A.i.): 1. Gaza eden, ordunun başına geçen, savaşan; savaşta sağ ve muzaffer dönen. 2. Böyle bir ordunun başkumandanı. 3. Kadınların gerdanlarına taktıkları II. Sultan Mahmud devrinden kalma bir çeşit süs altını. (şim. yok)

Gedā (F.sf.c.: gedâyân): Dilenci, yoksul. (k.2/42)

Genc (F.i.): Hazine, define. (k.2/62, k.13/21, g.29/2, g.93/3)

Gencīne (F.i.): Hazine, define (bkz.: genc). (k.3/5, mü.1/2)

Gendūm (F.i.): Buğday. (k.2/15)

Gerd (F.i.): 1. Toz, toprak. (g.62/2)

Gerden (F.i.): 1. Gerdan. 2. Boyun. (k.14/12, g.8/7, g.91/5)

Gerdīş (F.i.): Dönüş, dönme, dolaşma. (g.78/2)

Gerdūn (F.sf.): 1. Dönücü, dönen, devreden. 2. Felek, dünya, sema. (k.6/5, k.8/5, g.94/1)

Germ (F.sf.): Sıcak. (k.5/38, k.6/3, g.38/3, g.84/4)

Germ-ābe (F.i.): Sıcak su hamamı, kaplıca, ılıca, kaynarca. (g.39/1)

Geşt (F.i.): Gezme, dolaşma, seyretme. (k.1/5, k.11/16, k.12/3, g.6/3, g.18/6, g.25/7)

Gev (F.sf.c. gevân): Kahraman, bahadır, yiğit. (k.10/4)

Gevher (F.i.): 1.Elmas, cevher. 2. İnci. 3. Değerli taş. 4. Bir şeyin aslı, esası. (k.1/38, k.4/6, k.4/20, k.10/14, k.12/7, k.14/10, g.14/3, g.15/5, g.45/5, g.62/5, g.94/7)

Gevher-feşân (F.b.sf.): Cevher saçan (bkz.: gevher-feşân). (g.98/1)

Gey (T.): 1. Çok, pek, gayet, pek çok. 2. İyi, iyice, hakkıyla. 3. Uygun, layık, muvafık, doğru, yerinde. 4. Büyük, muhteşem (bkz.: key).(g.42/6, g.70/6, g.96/3)

Ġiriv (F.i.): Bağırma, bağrışma. (k.13/11)

Ġıřş (A.i.): 1. Karışıklık, hile. 2. sf. Saf olmayan. 3. Hainlik. (k.11/19)

Gidermek (T.): Uzaklaştırmak, çıkarmak, yok etmek, kaldırmak, def etmek. (g.17/2)

Girân (F.sf.): 1. Ağır, sakil (maddî/manevî). 2. Fena; kokmuş. 3. Bıktırıcı, usandırıcı. 4. Sert katı. (g.24/2)

Gird-bād (F.b.i.): Dönerek çevrinti ile esen şiddetli rüzgâr, kasırga, tulumba, hortum. (k.9/21)

Girbân (F.i.): Elbise yakası. (g.93/2, g.101/4)

Giriftâr (F.sf.): 1. Tutulmuş, yakalanmış, esir. 2. Düşkün, uğramış, tutkun. (g.61/6)

Girih (F.i.): Düğüm, bağ. (g.2/3, g.16/1, g.16/4, g.88/5)

Girih-gir (F.b.sf.): “Düğüm tutmuş”: düğümlü, dolaşık. (g.72/5)

Girye (F.i.): Ağlama, ağlayış, gözyaşı. (k.16/12)

Giyâ (F.i.): Nebat, bitki, taze ot. (bkz.:giyâh) (k.2/29)

Ġonce (F.i.): Gonca, tomurcuk, açılmamış çiçek [bilhassa gülün açılmamışı]. (k.1/12, k.7/23, k.10/1-34, k.11/26, k.11/31, k.15/6, g.32/1, g.35/5, g.42/1, g.42/4, g.50/5, g.77/5, g.97/1)

Ġonce-fem (F.b.sf.): Ağzı gonca gibi küçük ve güzel olan, gonca ağızlı. (bkz.: gonce-dehân, dehen) (g.32/1)

Ġonce-leb (F.b.sf.): Dudakları gonca gibi olan, gonca dudaklı. (g.24/3, g.25/1)

Göynük (T.): 1. Acı, yanık, yanmış, yanma, kızarmış, ıstırap, keder. 2. Hararet. (g.21/6, g.37/2, g.69/4)

Göyin- (T.): Yanmak. (g.45/2)

Ġubâr (A.i.) Toz. (k.5/19, k.9/14, k.9/21, g.29/1, g.65/1)

Ġulgule (A.i.): 1. Gürültü, şamata, bağırıp çağırma. (g.50/5)

Ġunc (A.i.): Naz, cilve, eda, kırıtmâ. (g.77/5)

Ġunc ü delâl: Naz ve eda. (g.77/5)

Ġurbet (A.i.): 1. Gariplik, yabancılık. 2. Yabancı bir memleket, yabancı yer, vatan dışı. (g.36/6)

Güş (F.i.): 1.Kulak. 2. İşitme, dinleme. (k.7/20, k.8/19, k.9/17, k.10/14, k.11/24, k.15/10, g.3/4, g.94/7, mü.1/3)

Güşdâr (F.b.sf.): Kulak tutan, kulak veren, sözü layıkıyla dinleyen. (k.7/20)

Güşvâr (F.b.i.): Küpe. (k.9/17, k.11/24)

Güşe-gîr (F.b.i.): Bir köşeye çekilen. (g.96/5)

Güy (F.i.): 1. Acemlere mahsus bir çeşit oyun topu; yuvarlak şey. 2. sf. Söyleyen, söyleyici. (k.4/17, g.23/5)

Güzât (A.sf. gazî'ni n c.): (bkz.: gazî) (k.5/39)

Güftâr (F.i.): Söz. (g.55/1, g.90/1)

Güher (F.i.): Gevher'in hafifletilmiş. (k.5/6, g.8/1, g.40/3, g.68/1, g.76/5, g.86/4)

Güher-bâr (F.b.sf.): Cevher yağdıran. (bkz.: gevher-bâr).

Gül-âb (F.b.i.): Gül suyu. (g.20/3, g.27/4, g.45/2, g.56/1, g.74/8)

Gülâc (F.i.): 1. Nişastadan yapılan ince yufka, güllaç. 2. İçerisine toz halindeki acı ilaçları koymak üzere eczacıların kullandıkları, nişastadan yapılmış küçük ve yuvarlak mahfaza. (g.24/3)

Gül-berg (F.b.i.): Gül yaprağı. (k.11/32, g.56/1)

Gül-berg-i ter: Taze gül yaprağı. (k.11/21)

Gül-bün (F.b.i.): Gül kökü, gül biten yer. (k.7/11, k.12/11, g.7/2, g.98/4)

Gül-gün (F.b.sf.): 1. Gül renkli, pembe. (k.6/20, g.84/4, g.94/7)

Gül-i ter: Taze gül. (k.10/1)

Gülistân (F.b.i.): 1. Gül bahçesi, gül tarlası. (bkz.: gülsitân, gülzâr). (k.1/5, k.1/32, k.5/31, k.7/8, k.10/27, g.48/5, g.49/5, g.98/6)

Gülsitân (F.b.i.): 1. Gül bahçesi, gül tarlası (bkz.: Gülistân). (k.5/14, k.9/37, g.6/3, g.44/4, g.74/1, g.98/6, g.74/1)

Gül-izâr (F.b.sf.): Gül yanaklı, al yanaklı. (k.5/2, k.7/14, k.9/22, k.16/11)

Gül-nihâl (F.b.i.): Gülfıdanı. (k.4/25, k.9/18)

Gül-rû (y) (F.b.sf.): Gül yüzlü, al yanaklı. (g.76/1)

Güüzâr (F.b.i.): Gül bahçesi, gül tarlası. (k.1/2, k.11/24, g.3/7, g.5/4, g.18/6, g.27/4, g.34/1, g.55/2, g.65/1, g.75/4, g.85/5)

Güüzşen (F.b.i.): 1. Gül bahçesi. (k.1/7, k.2/24, k.5/7, k.9/27, k.9/35, k.10/5, k.10/7, k.10/20, k.10/26, k.10/33, k.11/3, k.11/16, k.11/31, k.12/1, k.12/3, k.12/4, k.12/7, k.15/1-14, k.16/7, g.3/4, g.7/5, g.8/5, g.10/5, g.13/4, g.14/4, g.48/6, g.75/4, g.91/3, g.91/4, g.94/7, g.95/3)

Günbed (F.i.): Kümbet, kubbe, üstü yuvarlak şekilde olan bina veya çıkıntı. (k.1/14, g.19/3)

Güvâ (F.sf.): Şâhit, delil, tanık ["güvâh'ın hafifletilmiş]. (k.1/9)

Güzer (F.i.): 1. Geçme, geçiş. 2. sf. Geçen, geçici. (k.11/15, k.11/20, k.11/28, k.16/12, g.63/2)

Güzergâh (F.b.i.): Geçilen yer, geçit, derbend; uğrak. (mü.1/1)

H

Ḥāb (F.i.): Uyku, rü'yâ. (g.21/7, g.54/6, g.56/3, g.58/3)

Ḥāb-ı gâflet: Gaflet uykusu. (mü.1/3)

Ḥabâb, Ḥabâbe (A.i.): Su üzerinde olan hava kabarcıkları. (g.20/4, g.32/2, g.52/1, g.59/4)

Ḥabb (A.i.c.: hubûb): 1. Tane, tohum, çekirdek. 2. Yutulacak yuvarlak ilaç, hap. (g.32/2)

Ḥabbe (A.i.c.: habbât, hubeb): Buğday, arpa ve saire gibi ufak ve yuvarlak olan şeyler. (k.1/52, k.2/24, k.2/25)

Ḥaberdâr (A. zf.): Haberli. (g.78/7)

Ḥabîb (A.sf.): Sevgili, seven, dost. (k.1/58, k.1/59, g.13/1)

Ḥacc (A.i.): İslâm'ım beş şartından biri ve muayyen zamanda Mekke'deki "Kâbe-i Şerîfe"yi ziyaret etmek üzere yola çıkma farîzası. (g.64/3)

Ḥāce (F.i.c: hâcegân): 1. Hoca efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, öğretmen, molla, ev sahibi. 2. Tüccar. (g.21/3, g.98/2)

Ḥâcet (A.i.c.: hâcât, havâyic): İhtiyaç, lüzum, gereklik, muhtaçlık. (k.14/9, g.14/7)

Ḥadd (A.i.c. hudûd): 1. Sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. 2. Derece. 3. Gerçek değer. 4. Bir şeyin nihayeti, sonu. (k.2/35, k.13/22, k.13/23)

Ḥadd (A.i.c.: hudûd): Yanak. (k.8/29, k.9/35, g.47/2, g.54/3, g.59/3, g.61/5, g.75/1, g.76/3, g.85/2, g.95/1)

Ḥadeng (F.i.): 1. Kayın ağacı. 2. Kayın ağacından yapılmış ok. (k.4/31, g.52/, g.85/1)

Ḥadîs (A.i.c.: ehâdis): Peygamberimizin kutsal sözleri. 2. Hadîsten bahsedilen ilim. (k.1/50, g.50/6)

Ḥâdisât (A.i. hâdisê'nin c.): Hâdiseler, olaylar. (k.13/15)

Ḥāk (F.i.): Toprak. (k.1/40, k.3/10, k.6/20, k.6/27, k.6/29, k.7/2, k.7/18, k.9/21, k.12/12, k.13/1, k.14/10, g.2/2, g.4/2, g.4/4, g.8/2, g.16/2, g.19/5, g.43/4, g.43/6, g.45/5, g.59/3, g.75/7, g.83/6, g.94/6, g.99/6, mu.1/1)

Ḥāk-i pây: Ayak toprağı, tozu. (k.3/25, k.13/3, g.29/1, g.59/3, g.89/2)

Ḥakk (A.i.c.: hukuk): 1. Allah. 2. Doğruluk ve insaf. 3. Dâvâ ve iddiâda hakikate uygunluk; doğruluk. (k.1/8, k.1/19, k.1/49, k.1/55, k.1/58, k.1/62, k.1/64, k.2/12, k.2/19, k.2/26, k.2/27,

k.2/33, k.2/51, k.2/56, k.2/59, k.9/37, k.9/38, k.11/32, g.3/9, g.14/1, g.25/7, g.42/3)

Ḥakkāk (A.i.): Hakmeden, mühür ve sâire kazıyan kimse. (k.8/3)

Ḥākī (F.sf.c.: hâkiyân): Toprak rengi, toprakla ilgili. (g.73/7)

Ḥakîr (A.sf.): İtibarsız, değersiz, aşağı, âdî, bayağı. (k.1/8, k.2/25)

Ḥākister (F.i.): 1. Kül, ateş külü. 2. mec. Bülbül. (k.5/13)

Ḥāl (A.i.c.: ahvâl): 1. Oluş, bulunuş, keyfiyet, durum. 2. Şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman. (k.2/24, k.4/23, k.6/25, k.12/9, k.13/7, k.14/6, k.14/9, g.13/4, g.50/5, g.60/1, g.61/4, g.77/4, g.77/6, g.78/7, g.89/5)

Ḥāl-i perişân: Perişan, acınacak durum. (g.72/5, g.93/4)

Ḥāl (F.i.): Vücutta meydana gelen ben, nokta. (k.2/52, k.12/5, g.1/2, g.24/4, g.32/2, g.58/1, g.69/3, g.73/5, g.75/1, g.76/3, g.77/3, g.98/2)

Ḥāl-i siyâh: Siyah ben. (g.66/1)

Ḥall (A.i.): Çözme, çözülme, karışık bir meselenin içinden çıkma; karar verip neticeye varma. (g.81/3)

Ḥalâş (A.i.): Kurtulma, kurtuluş. (g.62/3, g.63/2)

Ḥâlet (A.i.c.: hâlât): Hâl, sûret, keyfiyet, nitelik, dikkate değer hâl. (g.69/6, g.99/6)

Ḥalḥāl (A.i.c.: halâhil): Arap kadınlarının süs olarak bileklerine taktıkları, gümüşten veya altından halka, ayak bileziği. (k.7/11, k.12/2)

Ḥālī (A.sf.): 1. Tenha, boş, sahipsiz yer. 2. Açık yer. (...g.35/4)

Ḥālil (A.sf.c.: ahillâ ve hullân): 1. Samimi (dost). 2. İbrahim aleyhisselâm. (g.12/2)

Ḥalk (A.i.): Yaratma, yaratılma. 2. İcat. 3. İnsanlar. 4. İnsanlardan bir bölük. (k.1/37, k.2/17, k.2/58, g.3/8)

Ḥalka-be-güş (A.F.b.sf.c.: helka-be-güşân): Kulağı halkalı, küpeli, mec. köle. (g.72/8)

Ḥall (A.i.): 1. Çözme, çözülme, karışık bir meselenin içinden çıkma; bir karar verip neticeye varma. (g.2/3)

Ḥalvet (A.i.): 1. Yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık. 2. Tenha olan yer. 3. Hamamın sıcak bölmesi. (k.3/7)

Ḥâliyâ (A.zf.): Hâlî, boş olduğu halde, boş olarak. (g.99/2)

Ḥam (F.sf.): Eğri, bükülmüş. (g.77/3)

Ḥamd (A.i.): Allah'a olan şükran duygularını bildirme. (k.1/12, k.1/20)

Ḥâme (F.i.): Kalem. (k.9/16)

Ḥamûl (A.sf. haml'den): Tahammüllü, sabırlı, dayanıklı (kimse). (k.13/21)

Ḥâmuş (F.sf.c.: hâmûşân): Susmuş, sessiz. (k.7/25)

Ḥān (F.i.c.: hânân): Hükümdar, hakan.

(mü.1/2)

Ḥān (F.i.): 1.Yemek sofrası, üstüne yemek konulan tepsi, sini. 2. Ahçı dükkânı. 3. Yemek. (k.1/21, g.92/5)

Ḥancer (A.i.): Ucu sivri, iki yanı keskin bıçak, hançer. (k.1/1-35, k.6/30, k.6/31, k.10/15, g.7/2, g.9/1, g.26/5, g.59/1)

Ḥandân (F.sf.): 1. Gülen, gülücü, güler, sevinçli. (k.15/6)

Ḥande (F.i.): Gülme, gülüş. (k.11/9, g.1/3)

Ḥâne (F.i.): 1. Ev. 2. Bir şeyin bölündüğü, ayrıldığı kısımlardan her biri. (k.14/2, g.23/4, g.24/7, g.34/6, g.48/3, g.73/7, g.78/6, g.88/4)

Ḥānmân (F.i.): Ev, bark, ocak. (k.5/13)

Ḥār (F.i.): Diken. (k.4/25, k.5/14, k.7/15, k.9/33, k.10/13, k.10/15, k.10/34, k.11/29, k.15/12, g.7/2, g.55/2, g.83/3)

Ḥār u ḥas: Ot kırıntısı, çalı çırpı, çerçöp. (g.61/5, g.73/3)

Ḥār (F.sf.): 1. Hor, hakir, aşağı, bayağı. 2. Yiyen, yiyici. (k.6/27)

Ḥarāb (A.sf.): Yıkık, virane. (g.20/7, g.31/4, g.37/2, g.54/1)

Ḥarāb-ender-ḥarāb: Büsbütün bozulmuş, yıpranmış. 2. Geçkin, sarhoş. (g.20/7)

Ḥarāc (A.i.): Vaktiyle Müslüman olmayan teb'adan alınan vergi. 2. Haraç mezat satılığa çıkarma. (g.24/5)

Ḥarāmī (A.sf.): Hırsız, haydut, yol kesen. (g.63/2)

Ḥarem (A.i.): 1. Herkesin girmesine izin verilmeyen, saygıdeğer ve kutsal yer. 2. Hac zamanında ihrâma girilen yerden itibaren Kâ'be'ye doğru olan kısım. 3. [evvelce] İslâm konaklarında bulunan kadınlar dâiresi. (k.1/4, k.6/26, k.6/26, g.50/2)

Ḥarf (A.i.c.: hurûf): 1. Alfabe oluşturulan işaretlerden her biri. 2. Söz, lakırdı. (g.69/5)

Ḥargeh, Ḥargāh (F.i.): Büyük çadır, otlak. (k.10/5)

Ḥarīf (A.i.): Meslektaş, sanat arkadaşı. 2. Adî ve bayağı adam. 3. Teklifsiz dost. (k.4/10)

Ḥas (F.i.): Ot kırıntısı, çerçöp. (k.12/12, g.73/7)

Ḥāşş (A.sf.c.: havâs): 1. Mahsus *özel. 2.Saf, hâlis. (g.62/1, g.62/5, g.63/1, g.63/5)

Ḥasen (A.sf.): Hüsünlü, güzel. (g.74/6, g.81/6)

Ḥāşıl (A.i.): Husule gelen, peyda olan, çıkan, üreyen, türeyen, biten. (g.66/4, g.78/6)

Ḥasūd (A.sf.): Hasetçi, kıskanç, çekemeyen. (k.13/10)

Ḥaşr (A.i.): 1. Toplanma, cem' etme. 2. Ölüleri diriltip mahşere çıkarma; kıyamet. (k.1/44, k.15/10, g.5/3)

Ḥâtem (A.h.i.): 1. Mühür, üstü mühürlü yüzük. (k.6/1-31, g.63/3)

Ḥâtr (A.i.): 1. Zihin, fikir. 2. Hal, keyif. 3. Gönül 4. tas. Kalbe gelen manevi kitap. (k.1/59, g.12/2)

Ḥatm (A.i.): 1. Hitâma erdirme, bitirme. 2. Mühürleme, mühürlenme. 3. Kur'ân'ı başından sonuna kadar bitirme. (k.6/19)

Ḥatt (A.i.c.: hutût): Çizgi. 2. Satır. 3. Yol. 4. Yazı. 5. Padişah yazısı, ferman, buyruk. 6. Sıra, saf. 7. Gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal. (k.1/10, k.2/52, k.3/30, k.4/23, k.5/22, k.6/15, k.8/24, k.8/25, k.8/29, k.9/19, k.10/23, k.11/22, k.16/8, g.1/2, g.1/4, g.11/1, g.32/4, g.34/3, g.34/4, g.35/3, g.47/2, g.54/3, g.58/1, g.63/3, g.65/1-7, g.66/1, g.72/1, g.74/5, g.75/1, g.75/5, g.81/2, g.95/1, g.96/3)

Ḥatt-ı ğubâr: Bir yazı stili. (k.6/8, k.6/15, k.16/4, g.65/2)

Ḥatt-ı leb: Genç çocuğun dudağının üstünde çıkan tüy. (g.65/3, g.65/6)

Ḥavâdiş (A.i.): İlgi ile karşılanan haber; yeni söz. (k.2/7)

Ḥavâşş (A.sf.): 1. Hassalar, keyfiyetler. 2. Muhterem, saygın olanlar. (g.62/4, g.63/3)

Ḥâver (F.i.): Şark, doğu yönü, gün doğusu. (k.6/3)

Ḥâverî (F.sf.): Şarkla, doğu ile ilgili. (k.5/37)

Ḥavf (A.i.): Korku; korkma. (k.11/8)

Ḥavî: Tatlı, açık saçık, ekilebilen tarla, çayır, otlak. (k.11/11)

Hây (F.n.): Vay! , eyvah! (g.96/2)

Ḥayâ (A.i.): 1. Utanma, sıkılma. 2. Âr, nâmus, edep. 3. Allah korkusu ile günahdan kaçınma. (k.1/5, k.10/12)

Ḥayf (A.e.): 1. Haksızlık, cevir, zulüm. 2. Yazık ki, heyhat, vah! 3. Ah, beddua. (k.11/27)

Ḥayl (A.i.c.: ahyâl, hüyûl): 1. At. 2. At sürüsü. 3. Atlı sürüsü. 4. Zümre, takım, güruh. (g.29/4)

Ḥayr (A.i.): İyilik, iyi, faydalı iş, fayda. 2. sf. İyi, faydalı, hayırlı. (k.2/13, k.8/13, g.2/4, g.95/4)

Ḥayrân (A.sf.): 1. Şaşmış, şaşa kalmış, şaşırmış. 2. Çok tutkun.3. Afyon sarhoşu. (k.13/6, g.7/1)

Ḥayy (A.i.): 1. Allah'ın adlarındandır. 2. sf. Canlı, diri. (g.16/3)

Ḥazân (F.i.): Sonbahar, güz.(k.7/1, k.7/14, k.12/15)

Ḥazîn (A.sf.):1 Hüzünlü, mahzun olarak, kederli, gamlı. 2. Hüzün verici. (k.3/20, g.53/2)

Hâzır (A.sf.c.: huzzâr, hâzırûn): 1. Huzurda, meydanda, göz önünde olan, bizzat bulunan. 2. Yapılmış bir halde satılan (elbise, ayakkabı gibi şeyler). (g.43/3)

Hazz (A.i.c.: huzûz, huzûzât): 1. Hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnurluk. 2. Baht, tâlih, nasîp, saâdet, kıymet. (g.67/1-5)

Hebâ (A.i.): 1. Gayet ince toz, zerre. 2. Yok yere, boş, nafîle. (k.2/58)

Helâk (A.i.): 1. Mahvolma, ölme. 2. Harcama. 3. Çok yorulma. (g.63/4, g.80/4)

Hem-dem (F.b.i.): Sıkı fıkı, canciğer arkadaşı. (g.11/5, g.43/2, g.43/3, g.90/5)

Hem-‘inân (F.A.b.sf.): Dizgini bir, atbaşı beraber olan, yan yana birlikte bulunan, arkadaşı. (g.84/4)

Hemîn (F.e.zf. ve sf.): Bu bile, tıpkı bu, bu; çok. (k.1/46, k.4/21, g.55/3)

Hemîşe (F.zf.): Daimâ, her vakit. (k.4/11, k.5/30, k.5/40)

Hem-ser (F.b.i.): 1. Arkadaş, kafadar. 2. Erkek ve kadın eşlerden her biri. (k.9/27, g.47/3)

Hengâm (F.i.): Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim. (g.81/2)

Hercâyi, Hercâi (F.sf.): Kararsız, Sebatsız. (k.16/11, g.46/3)

Hevâ (A.i.): Heves, istek, arzu, sevgi, hoşlanma. (k.1/37, k.2/49, k.9/11, k.9/12, k.9/20, g.5/5, g.7/2, g.19/5 g.52/1)

Hevâdâr (F.b.sf.): 1. Havadar, etrafı açık, rüzgârlı yer. 2. Yar, dost. (g.78/1)

Heyhât (A.n.): Yazık, ne yazık; ne kadar uzak. (g.51/4)

Hezâr (F.i.c.: hezârân): 1. Bülbül. 2. sf. Bin, pek çok. (k.4/34, k.5/3, k.7/15, k.7/23, k.9/20, k.16/1, k.16/11)

Hezârân (F.i.c.: hezârân): 1. Bülbüller. 2. sf. Binler. (k.7/23, k.10/5, k.15/3)

Hıfz (A.i.): Saklama. 2. Ezberleme. (k.15/7)

Hılt (A.i.c.: ahlât): 1. Eski hekimlerin insan vücudunda var saydığı: safra, sevda, dem, balgam gibi dört unsurdan her biri. (k.2/51)

Hınnâ, Hına (A.i.): Kına. (k.3/6, k.5/12, k.12/3)

Hıred (F.i.): Akıl, us. (k.2/8, k.2/37, k.2/47, k.2/37, k.2/47, g.69/2, g.82/4)

Hışm (F.i.): Kızgınlık, öfke. (g.16/3, g.32/3)

Hicâb (A.i.c.: hücüb): 1. Utanma, sıkılma. 2. Perde. (g.20/6)

Hicâz (A.i.): müz. Türk müziğinin 8 numaralı basit makamıdır, en eski zamanlardan olup, halen de büyük bir rağbetle kullanılmaktadır. (g.53/4)

Hicr (A.i.): 1. Ayrılık. 2. Sayıklama, saçmalama. (k.15/12, g.45/5, g.3/9, g.6/1, g.6/2, g.15/4, g.18/2, g.18/4, g.21/4, g.21/6, g.26/5, g.27/2, g.27/3, g.47/7, g.49/4, g.51/5, g.71/6, g.89/5, g.92/5, g.93/4, g.96/2)

Hicrān (A.i.): 1. Ayrılık. 2. Unutulmaz acı, keder, iç acısı. (g.10/4, g.50/7, g.61/2)

Hiddet (A.i.): 1.Öfke. 2. Keskinlik. (k.4/34, g.7/4)

Hidmet (A.i.c.: hidemât): 1. İş, hizmet, vazife. 2. İş görme, birinin işini görme. (k.2/31, k.11/23)

Hikâyet, Hikâye (A.i.c.: hikâyât): 1. Anlatma. 2. Roman. 3. Masal. 4. Olmuş bir hadise. (k.15/4)

Hikmet (A.i.): Hâkimlik, sebep. (k.2/59, k.12/11, k.14/5, g.94/2)

Hilâf (A.i.): Karşı, zıd. (k.2/43)

Hilâl (A.i.c.: ehille): 1. Yeni ay. (k.8/5, g.58/4, g.75/1, g.76/2)

Hil'at (A.i.c.: hila'): Eskiden padişah veya vezir tarafından takdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan. (k.1/17)

Hilm (A.i.): İnsanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık. (k.14/13)

Hindû (F.i. ve sf.): 1. Hintli. 2. Ben, benek. (k.5/21, g.21/3, g.24/4, g.48/2, g.98/2)

Hink (A.i.): Kır at. (g.18/3)

Hirmen (F.i.): Harman. (g.44/1, g.91/4)

Hisâb, Hēsâb (A.i.c.: hisâbât): Hesap, sayma. (k.1/52, k.7/18)

Hişâr (A.i.): 1. Kuşatma, etrafını alma. 2. Kale, etrafı istihkâmlı kale, bent. (k.9/1)

Hisse (A.i.c.: hısas): Pay, nasip. (k.1/58)

Hiz (F.sf.): Coşkunluk, dalgalanama. (g.59/1)

Hoğça (A.i.): İçine mürekkep konan maden, cam veya topraktan yapılmış küçük kap. (k.2/9, k.10/8)

Hoş (F.sf.): Güzel, iyi, tatlı. (k.2/56, k.3/14, k.6/18, k.15/7, g.7/3, g.8/1, g.18/7, g.34/1, g.43/5, g.53/3, g.67/3, g.78/3, g.88/4, g.92/1, g.95/3)

Hoş-âb (F.i.): 1. Hoşaf. 2. sf. Parlak, berrak. 3. İnci, yakut, elmas gibi şeylerin parlaklığı. (g.21/3)

Hoş-bû (F.b.sf.): Güzel kokulu, güzel kokan. (g.87/1, g.87/5)

Hoş-hâl (F.a.b.sf.): Hali vakti yerinde, geçimi yolunda olan. (k.12/6, g.69/6)

Hoş-hurâm (F.b.sf.): Güzel gidişli, yürüyüşlü. (g.28/2)

Hüb (F.i.c.: hûbân): Güzel, hoş, iyi. (k.6/17, k.9/15, k.9/25, k.11/16, g.1/9,

g.5/4, g.14/5, g.20/2, g.31/3, g.33/4, g.43/2, g.48/7, g.74/6, g.80/1)

Ḥuceste (F.sf.): Uğurlu, kutlu, meymenetli, saadetli. (k.4/7, k.13/3)

Ḥudā (F.h.i.): Allah. (k.1/48, k.2/17, k.2/23, k.2/24, k.2/25, k.2/36, k.3/31, g.19/7, g.46/2, g.91/7)

Ḥudāvendigār (F.i.): 1. Âmir, hükümdar. (k.5/29)

Ḥudūd (A.i. hadd'in c.): Sınırlar, uçlar, bucaklar. (k.13/22)

Ḥuffāş (A.i.c.: hafâfiş): Yarasa, gece kuşu. (k.14/3, g.1/7)

Ḥulk (A.i.c. ahlâk): Huy, tabiat. (k.13/9, g.16/5)

Ḥumār (A.i.): İçkiden sonra gelen baş ağrısı, sersemlik. (k.5/24, k.7/7, k.16/6)

Ḥumret (A.i.): Kırmızılık, kızılık. (k.13/17)

Ḥūn (F.i.): 1. Kan. 2. Öldürme, Öç. (k.2/51, k.5/12, k.5/16, k.5/5, k.5/40, k.10/16, g.23/6, g.23/7, g.25/2, g.25/7, g.59/4, g.80/5, mu.1/3)

Ḥūn-rîz (F.b.sf.): Kan döken, kan dökücü. (g.7/4, g.9/1)

Ḥūr (F.i.): 1. Güneş. 2. Yiyecek, yiyinti. (k.8/37, k.11/14, mu.1/4)

Ḥūr (A.i.): 1. Âhû gözlüler, gözlerinin akı karasından çok olanlar. 2. Cennet kızları, hûriler. (g.98/7)

Ḥūrî (F.i.c.: hûriyân): 1. Cennet kızı. 2. Sevgili. (k.2/44, k.11/27, g.55/2, g.69/3)

Ḥūrşîd (F.i.): Güneş (k.2/23, k.3/3, k.8/1)

Ḥuşk ü ter: 1. Kuru ve yaş. 2. Kaba, soğuk. (g.36/7)

Hüdâ (A.i.): 1. Doğru yol gösterme. 2. Kur'ân-ı Kerîm. (k.1/24)

Hüdhüd (A.i.c.: hedâhîd): Çavuşkuşu, ibibik, Süleyman Peygamber ile Sebâ Melikesi Belkîs arasında haber getiren götüren kuş. (k.1/4)

Hükûm (A.i.c.: ahkâm): Hüküm, emir. (k.1/36, k.3/2, k.8/2, k.8/7, k.8/19, k.8/27, k.8/29, k.13/19)

Hümâ (F.i.): 1. Devlet kuşu. 2. Saadet, kutluluk. (k.1/36, k.2/38, k.3/23)

Hümâyûn (F.sf.): 1. Mübarek, kutlu. 2. Padişaha ait. (k.3/2, k.3/23)

Hürmet (A.i.): 1. Saygı. 2. Haramlık (k.14/13)

Hüsâm (A.i.): Keskin kılıç. (k.5/21)

Hüsûn (A.sf.): 1. Güzel, iyi. 2. i. İyilik, güzellik. (k.2/6, k.3/18, k.3/27, k.9/6, k.9/25, k.10/26, k.11/10, k.11/16, k.13/9, k.15/1, k.16/1, k.16/8, g.1/1, g.1/3, g.1/9, g.7/5, g.10/5, g.14/4, g.14/6, g.16/2, g.19/2, g.20/1, g.20/2, g.20/3, g.22/5, g.24/4, g.29/2, g.29/3, g.30/4, g.32/6, g.34/4, g.39/2, g.44/1, g.48/5, g.50/2, g.66/3, g.69/3, g.72/8, g.76/4, g.84/6,

g.92/1, g.92/3, g.94/5, g.95/2, g.95/4,
g.95/7, mu.1/3, mu.1/4)

Ĥüs (A.i.): Zarar, ziyan, kayıp. (k.9/3)

Ĥüsrev (F.i.): Padişah, hükümdar, sultan.
(k.6/3, k.8/1, k.8/23, g.58/1, 5)

I

‘İkd (A.i.c.: ukud): 1. Gerdanlık. 2. İnci dizmeye mahsus iplik. 3. İnci dizisi. (g.76/5)

İklīm (A.i.c.: ekalim): 1. Bir bölgenin ortalama hava şartlarıyla beliren hali. 2. Memleket, diyar, ülke. (k.8/2, g.58/1, g.71/1, g.101/3)

İrmak (T.): 1. Ayırmak, cüda kılmak. 2. Ayrılmak, geçmek, uzaklaşmak. (g.100/2)

İştıfā (A.i.): 1. Bir şeyin halisini, temizini seçip alma. 2. Seçme, seçkinlik. 3. Ayıklama ayıklanma. (k.1/24)

İ

‘İbādet (A.i.c.: ibādât): Allah’ın emirlerini yerine getirme, tapma, tapınma. (g.24/6)

‘İbret (A.i.c.: iber): 1. Kötü bir hadiseden alınan ders. 2. Acayip, tuhaf. (k.2/1)

İbrişim: 1. İpek ipliği, bükülmüş ipek. 2. İbrişimden yapılmış. (g.24/2)

İbtidā (A.i.): 1. Başlama. 2. Başlangıç. 3. zf. İlkin, en önce, başta. (g.2/1)

İbtilā (A.i.): Müptelalık, bir şeye düşkün olma, düşkünlük, tiryakilik. (k.1/41)

İ‘cāz (A.i.c.: i‘cāzât): 1. Aciz bırakma, acze düşürme. 2. Şaşırtma. (k.1/41)

‘İd (A.i.c.: a’yâd): Bayram. (k.13/10, g.7/7)

‘İd-ı ekber: Arefesi cumaya rastlayan kurban bayramı. (k.5/12)

İdrāk (A.i.): 1. Anlayış, akıl erdirme. 2. Yetişme, erişme. 3. Olgunlaşma. (k.14/4, k.14/8)

İftihār (A.i.): 1. Övünme, koltuk kabartma. 2. Şeref, şan. (k.5/8, k.7/3)

İftikār (A.i.): 1. Fakirlik gösterme. 2. Büyük, çok ihtiyacı olma. 3. Alçak gönüllülük. (k.7/6)

İgen (T.): Duran, zaman, çok, gayet, ziyade. (k.7/26, k.10/22, g.78/2)

İhlāş (A.i.): 1. Halis, temiz, doğru sevgi. 2. Gönülden gelen dostluk, samimiyet, doğruluk, bağlılık. (k.15/7)

İhsān (A.i. hasen’den): 1. İyilik etme. 2. Bağış, bağışlama. 3. Verilen, bağışlanan şey. 4. Lütuf, iyilik. (k.1/23, g.23/7, g.89/2)

İhtifā (A.i. hafi’den): Saklanma, gizlenme. (k.1/16)

İhtiyār (A.i.): 1. Seçme, seçilme. 2. Katlanma. (k.5/21, k.9/7, k.13/19)

İkdām (A.i.): 1. Gayret, sebatla çalışma, devamlı çalışma. 2. İlerleme. (k.2/48)

İktibās (A.i.c.: iktibāsâ): 1. Ödünç alma. 2. ed. Bir kelimeyi, cümleyi veya bunların mânâlarını olduğu gibi alma, aktarma. (k.3/29)

İktidā (A.i.): Tâbî olma, uyma. (k.1/39)

İktidār (A.i.): Güç verme, yapabilme. (k.5/9, k.9/3)

İlāh (A.i.c.: âlihe): Mitolojide Tanrı. (bkz.: ma'bû d)

İlāhî (A.sf.): 1. Allah'a mensup, Allah ile ilgili. 2. İlâhi. (k.14/4, g.1/7)

İ'lām (A.i.): 1. Bildirme, bildirilme, anlatma. (g.10/6)

İllet (A.i.c.: ilel): 1. Hastalık; sakatlık. 2. Sık sık tepen hastalık. 3. Sebep. 4. Gaye, hedef. (k.13/16)

İlticā (A.i.): Sığınma, barınma. (k.3/23)

İltifāt (A.): 1. Yüzünü çevirip bakma. 2. Dikkat. 3. Hatır sorma, gönül alma. 4. Sözü başka bir şahsa çevirme. (k.1/63)

İltmek (T.): İletmek. (k.12/14)

İmān (A.i.): 1. İnanma, inanç. 2. İslâm dinini kabul etme. (k.2/44, g.49/2, g.88/3)

İmāret (A.i.): 1. Umran, bayındırlık. 2. Yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş olan hayır evleri, aşevleri. (k.15/3)

İmdād (A.i. meded'den): 1. Yardım. 2. Yardıma gönderilen kuvvet. (k.1/20)

İmlā (A.i.): 1. Doldurma, doldurulma. 2. Söyleyip yazdırma, yazdırılma. 3. Bir

dilin cümlelerini, kelimelerini doğru yazma bilgisi (g.1/2)

İnāyet (A.i.): 1. Dikkat, gayret, özenme. 2. Lütuf, iyilik, ihsan. (k.1/58)

İnkılāb (A.i.): 1. Değişme, bir halden, başka bir hale dönme. 2. Devrim. 3. astr. Gündönümü.(g.32/7)

İnşāf (A.i.): 1. Merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet. 2. Ortalama davranış. (k.9/31, g.14/1)

İnşā (A.i.): 1. Yapma, yapılma, vücuda getirme. 2. Kaleme alma. 4. Nesir yazı. 5. Mektup yazma. 6. ed. güzel nesir yazma veya güzel yazılmış nesir. (g.1/1)

İntikāl (A.i.): 1. Bir yerden başka bir yere geçme, göçme. 2. Geçme, birinden diğerine geçme. 3. Ölme, öbür dünyaya göçme. 4. Babadan kalma miras. 5. Bir bahisten başaka bir bahse geçme. 6. Bir hasatalığın yer değiştirmesi. (k.14/8)

İntizār (A.i.): 1. Bekleme, beklenilme. 2. Gözleme, gözlenilme. (k.5/10, k.9/29)

İrādet (A.i.): 1.İrade, dileme. 2. Gönül isteği. (k.15/13)

İrfān (A.i.): 1. Bilme, anlama. 2. tas. İlâhî bir feyiz olarak kâinatın sırlarını bilme kudreti. (k.6/23, k.14/1, g.39/4, g.93/5)

İrgür- (T.): Ulaştırmak, eriştirmek. (bkz.: irürmek). (g.4/3, g.75/7)

İrte (T): Ertesi, gelecek sabah, şafak sökme zamanı, yarın. (k.2/14)

İşār (A.i.): 1. İkrām; bahşış. 2. Cömertlikle verme. 3. Dökme, saçma, serpme. (k.11/20, k.12/7, g.5/2, g.8/1, g.15/5, g.81/7)

İslām (A.i.): 1. Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğine me'mur olduğu din. 2. Bu dinde olan kimse, Müslüman.

İsnād (A.i.c. isnādât): 1. Bir şeyi, birisi için yaptı deme. 2. İftira etme. (k.2/12)

İsrā (A.i. sirayet'den): Geceleyin yürütme, yürütülme; gönderme. (Mi'râc). (k.1/42)

İş (A.i.): 1. Yaşama, yaşayış. 2. Ekmek, gıda. 3. Yaşama tarzı, zevk ve safâ. (g.88/4)

İştihâ (A.i. şehvet'den): 1. Meyil, istek. 2. İştah, yemek yeme isteği. (k.1/21)

İşve (A.i.): Güzelin, gönül aldatan, gönül çelen naz ve edası. (k.9/14)

İtâb (A.i.): Azarlama, tersleme, paylama; darılma. (g.54/7, g.56/4)

İti (T.): 1. Sert, keskin, şiddetli. 2. Şiddet, keskinlik, sertlik. (g.100/4)

İ'tibār (A.i.): 1. Saygı gösterme. 2. Ehemmiyet verme. 3. Şeref, haysiyet. 4. Bir şeyin hakiki değil kararlaştırılan değeri. 5. şeref, haysiyet. (k.5/22, k.7/26, k.9/8)

İttişāl (A.i.): 1. Bitişme, kavuşma, ulaşma. 2. Birbirine dokunma. 3. Yakınlık. (g.77/2)

İ'tizār (A.i.): Özür dileme. (k.7/27)

İmtiyāz (A.i.c.: imtiyâzât): 1. Başkalarından ayrılma, farklı olma. 2. Ayrıcalık. (k.8/24)

İnân (A.i.c.: einne): 1. Dizgin. 2. İdare etme, yürütme. (k.8/26)

İşvekār (A.f.b.sf.): İşveli, nazlı, edalı. (k.12/16)

İzâfet (A.i.c.: izâfât): 1. İki şey arasındaki bağ, ilgi. (k.1/17)

İzār (A.i.): Belden aşağıya mahsus örtü, peştamal. (k.1/19)

İzār (A.i.): Yanak. (k.16/13, g.64/5, g.95/3)

İzhâr (A.i. zuhûr'dan): 1. Gösterme, meydana çıkarma. 2. Yalandan gösteriş. (k.1/7, k.2/9)

İzhâr-ı 'acz et-: İktidarsızlığını itiraf etmek. (k.1/7)

İzzet (A.i.): 1. Değer, kıymet; yücelik ve ululuk. 2. Kuvvet, kudret. 3. Hürmet, saygı; ikram. (g.99/2)

J

Jâle, jâl (F.i.): Kırağı, çiğ. (k.11/24, k.12/6)

Jeng (F.i.): Pas, kir, küf. (k.11/12, g.65/5)

K

Ḳabā (A.i.c.: akbiye): Üste giyilen elbise, cübbe, kaftan. (k.1/17, k.3/4, k.9/4, k.10/6, g.101/4)

Ḳadd (A.i.): Boy. (k.2/31, k.4/27, k.9/20, k.9/24, k.9/28, k.9/31, k.9/32, k.9/35, k.12/11, g.1/4, g.13/1, g.13/2, g.15/1, g.22/2, g.53/5, g.55/1, g.69/5, g.70/3, g.76/3, g.84/5, g.93/4, g.97/3)

Ḳadd-i mevzūn: Mevzun, biçimli boy. (g.94/4)

Ḳadeḥ (A.i.c.: akdâh): 1. Bardak; küçük bardak, içki bardağı. (k.11/18, g.25/1-7, g.31/2)

Ḳadem (A.i.c.: akdâm): 1. Ayak. 2. Adım. 3. Yarım arşın uzunluğunda bir ölçü. 4. Uğur. (g.22/4)

Ḳâdir (A.i.): 1. Kudret sahibi; kudretli, kuvvetli, güçlü. 2. h.i. Allah. (g.43/6)

Ḳadr (A.i.): 1. Değer, itibar. 2. Onur, şeref, haysiyet; meziyet. 3. Rütbe, derece. (k.8/7, k.9/38, k.10/26, k.10/31, k.14/10, k.14/11, g.59/2, g.86/3, g.94/1)

Ḳâfi (A.sf.): Elveren, yetişen; yeter, yetecek. (g.14/5)

Ḳâfile (A.i.c.: kavâfil): 1. Birlikte yolculuk eden topluluk; zümre, fırka. 2. Takım takım, sıra sıra gönderilen şeylerin her parçası. (g.50/1, mü.1/1-5)

Ḳâfir (A.i. ve sf.): 1. Hakkı tanımayan, bilmeyen. 2. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan. 3. Küfreden, küfredici. 4. İyilik bilmeyen, nankör.

(k.3/15, k.5/24, g.5/6, g.34/3, g.51/1, g.87/3)

Ḳâhir (A.sf. kahr'dan): 1. Kahreden, zorlayan. 2. Üstün gelen, ezen, ezici. 3. Yok eden, ortadan kaldıran. (k.1/41)

Ḳahr (A.i.): 1. Zorlama, zorla iş gördürme. 2. Üstün gelerek mahvetme, helâk etme, batırma, ezme. (k.1/22, g.1/8)

Ḳâh-rübâ (F.b.i.): "Saman kapan, saman kapıcı" kehlibar. (k.2/28)

Ḳâ'id (A.sf.): Oturucu, oturmuş, oturan. (k.2/33)

Ḳâ'ide (A.i.c.: kavâral): 1. Esas, temel. 2. Usul, nizam, yol. 3. Taban, ayaklık. 4. Yaprakların köke bitiştirği yer.

Ḳâ'il (A.sf. kav'l'den): 1. Söyleyen, diyen. 2. Rız olmuşt, boyun eğmiş. 3.sf. İnanmış, aklı yatmış. (k.15/13, g.6/5)

Ḳâ'im (A.sf.): 1. Ayakta duran, ayakta bulunan. 2. Birini, yerini tutan, birinin yerine geçen. 3. Namaz kılan, vaktini namaz kılmakla geçiren. 4. Bir işte sebat eden. (k.2/33)

Ḳâ'inât (A.i.): 1. Var olan şeylerin cümlesi, hepsi *yaratıklar. 2. Dünyâ. (k.1/8, k.1/16, k.1/31, k.1/38, k.1/64)

Ḳâkül (F.i.): Alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, kâhkül, perçem. (g.54/2, g.97/3)

Ḳâl'a (A.i.c. kılâ'): 1. Kale, hisar. 2. mec. Bir şeyin esasının, temelinin,

güvenliğinin sürdürüldüğü nesne. (k.8/9, g.101/3)

Kalb (A.i.c.: kulûb): 1. Yürek. 2. Yürek hastalığı. 3. Gönül. 4. mec. Bir şeyin ortası, ehemmiyetli, alıcı noktası. 5. Değiştirme, çevirme. (k.5/15, k.5/27, k.6/8, g.1/6, g.17/1, g.17/2, g.17/3, g.17/3, g.17/4, g.17/5, g.20/7, g.53/2, g.56/5, g.101/2)

Kalender (F.sf.): 1. Dünyadan elini çekip başıboş dolaşan (derviş). 2. Dünyadan elini eteğini çekip her şeyi boş gören (kimse) (k.7/12)

Kamer (A.i.c.: akmâr): Ay. (k.6/30, k.8/4, k.8/26, g.32/4, g.86/1, mu.1/3)

Kâmet (a.i.c.: kamât): Boy, boy bos. (k.1/14, k.9/19, k.10/10, k.11/25, k.15/10, g.1/4, g.12/1, g.15/2, g.28/4, g.32/5, g.40/2, g.41/3, g.42/4, g.48/6, g.62/1, g.75/3, g.91/3)

Kamet-i bâlâ: Uzun boy. (k.2/53, g.3/2)

Kâm-yâb (F.b.sf.): Kâm bulucu, bulan, talihli, isteğine ulaşmış, bahtiyar, mutlu. (k.5/8)

Kân (F.i.): 1. Maden ocağı, maden kuyusu. 2. Bir şeyin menbaı, kaynağı. (k.4/20)

Kanâ'at (A.i.): Kısmete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe. 2. Görüş, tahmin. (g.36/7)

Kand (A.i.): Şeker, şeker kamışının donmuş usaresi. (g.27/1)

Kânûn (A.i.): Kanun (müzik aleti). (k.14/5)

Karâr (A.i.): 1. Durma. 2. Rahat. 3. Devamlılık, süreklilik. 4. Ölçülülük. 5. Tahmin. 6. Tam ölçü, ne az ne çok. (k.2/16, k.2/39, k.5/7, k.9/26, k.10/3, k.16/10, g.65/5, g.87/3)

Karîn (A.i.c.: kurenâ): 1. Yakın. 2. Bir şeye sahip olan. 3. Hısım, komşu, arkadaş gibi yakın olanlardan her biri. (k.4/20)

Kâr-nâme (F.b.sf.): 1. İş, menfaat gösteren. 2. Usta çıkacak çırağların ustalıklarını göstermek üzere yaptıkları örneklik iş. (k.1/33)

Karzâr (F.i.): Ceng, kavga, savaş. (k.5/27)

Karz (A.i.): 1. Ödünç verme, ödünç alma. 2. Ödünç verilen veya alınan şey; borç. (g.64/2)

Kâse-i ser: Kafatası. (k.1/21)

Kaşd (A.i.): 1. Niyet, kurma. 2. Bile bile yapma. 3. Bir işe bilerek isteyerek girişme. 4. Dövme, öldürme, yaralama gibi işlere kalkışma. (k.5/32, g.48/3, g.51/2, g.93/1)

Kâşîd (A.sf.): 1. Kasededen, tasarlayan, kıyan. 2. i. postacı, haberci, tatar, ulak. (g.3/3, g.13/3)

Kaşr, Kaşır (A.i.c.: kusûr): Köşk, kâşâne, saray. (k.11/14)

Kāşāne (F.i.): 1. Mükemmel ev, köşk, mâlikâne. 2. Yuva. (g.79/1)

Kāşif-i esrâr: Sırları keşfeden. (g.68/5)

Ķat (A.i.): 1. Kesme, kesilme, biçme. 2. Halletme, karar verme, sona erdirmeye, bitirme. (k.2/13, k.7/15)

Ķat'â (A.zf.): Hiçbir vakit, asla. (g.71/5)

Ķatâr (A.i.): Birbiri ardınca sıralanmış hayvan sürüsü, dizisi. 2. Bir lokomotifin arkasında bulunan, vagonların hepsi, tren. (k.9/35)

Ķatı (T.sf.): 1. Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet. 2. Ağır acı. 3. Haşin, şiddetli, sert, kırıcı. (k.2/11, g.67/3)

Ķatife (A.i.c.: katâif): 1. Kadife. 2. Bir çiçek türü. (k.11/11)

Ķatre (A.i.c.: kater, katarât): Damla, damlayan şey. (k.1/11, k.2/23, k.4/13, k.5/7, k.7/16, k.12/6, g.1/5, g.21/5, g.37/3, g.77/2)

Ķavl (A.i.c.: akvâl): söz. (k.1/57, k.6/11)

Ķavs (A.i.c.: akvâs): Yay, keman. (g.52/2, mü.1/1)

Ķazâ (A.i.): 1. Olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi. 2. Davaları görme işi, hüküm, hüküm verme. (k.1/36, k.2/61, k.4/19, g.26/4, g.52/2 mü.1/1)

Kebg (F.i.): Keklik. (k.1/36)

Kebg-i derî: Bir çeşit keklik. (k.11/9)

Kebg-refâr (F.b.sf.): Keklik gibi yürüyen, keklik gibi seken, keklik yürüyüştü. (g.5/5)

Kebûd (F.sf.): Gök rengi, mavi. (k.10/7)

Kec-rây (F. A.b.sf.): Reyi, düşüncesi sakat olan. (k.2/54)

Kefen (A.i.c.: ekfân): Ölüyü sardıkları bez. (g.74/8)

Keff (A.i.c.: küfûf): 1. El içi, el ayası, avuç. (k.6/22, k.7/16, g.86/4)

Keff-i dest: El ayası. (k.9/34)

Kej-râ (F.sf.): Eğri, çarpık. (g.81/3)

Kelâm (A.i.): 1. Söz, lakırdı. 2. Söz, ibare, fikra, cümleler veya cümlecikler. (k.13/21, k.14/7)

Kem (F.sf.): 1. Az, eksik. 2. Fena, kötü; bozuk. (k.11/29)

Kemâl (A.i.c.: kemâlât): 1. Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik. 2. En büyük değer, mükemmellik, değer, baha. (k.1/55, k.1/65, k.2/37, k.4/34, k.13/9, k.13/21, k.15/1, g.36/6, g.58/5, g.60/2)

Kemâlât (A.i. kemâl'in c.): İnsanın bilgi ve ahlak güzelliği bakımından olgunluğu. (k.2/35)

Kemân (F.i.): 1. Yay (ok atan). 2. Kavis. 3. Keman. (g.52/2, k.4/27, g.70/3, g.70/5, g.84/5, g.96/5, g.98/3, mü.1/1)

Kemân-ebrû (F.b.sf.): Kaşları yay gibi güzel, biçimli olan, keman kaşlı. (g.66/2)

Kem-yâb (F.b.sf.): Nâdir, az bulunan. (k.5/35)

Kemîne (F.sf.): 1. Noksan, eksik. 2. Aciz, hakir; zavallı. (g.60/4)

Kenâr (F.i.): 1. Kıyı, çevre. 2. Deniz kıyısı. 3. Köşe, bucak. 4. Nihayet, son. 5. Kucaklama, kucağa alma. 6. Çenber. (k.16/4, k.16/8, g.15/4, g.25/4, g.73/4)

Kerâmet (A.i.c. kerâmât): 1. Kerem, bağış. 2. İkrâm, ağırlama. 3. Velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalâde hal. 4. Ermişçesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz. (k.3/10)

Kerem (A.i.): 1. Asalet, asillik, soyluluk. 2. Cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşiş. (k.2/63, k.5/28)

Kerîm (A.sf.): 1. Kerem sahibi, cömert, eli açık. 2. Ulu, büyük. (k.5/10, k.5/28, k.7/27)

Kesb (A.i.): 1. Çalışıp kazanma. 2. Edime, peydahlama, kazanma. (g.36/6)

Keşf (A.i.c.: keşfiyyât): 1. Açma, meydana çıkarma. 2. Gizli bir şeyi bulma. 3. Bir sırrı öğrenme. 4. Bir şeyin olacağını önceden anlama. 5. Allah tarafından ilham olunma. (k.14/8)

Keşşâf (A.sf.): 1. Çok keşfeden, edici, gizli bir şeyi meydana çıkaran. 2. Sırları çözen. 3. Meşhur bir tefsir. (k.14/8, g.14/4)

Keştî (F.i.): Gemi. (g.25/4)

Ketm (A.i.): 1. Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma. (k.16/2)

Kevşer (A.i.): 1. Maddî, manevî çokluk; kalabalık nesil. 2. Cennette bir havuzun adı. (k.6/13)

Keyfiyyet (A.i.c.:): 1. Nitelik. 2. Bir şeyin iyi veya kötü olma ciheti. 3. Bir hadisenin geçişi. 4. Madde, husus, iş. (g.37/1)

Ķible-i ħacât: (Hacet kıblesi): Bir arzunun gerçekleşmesi için başvuru makam. (k.14/14)

Ķinnîş (T.): Naz, eda, işve, kırtış. (g.88/2)

Ķirân (A.i.c.: kırânât): 1. Yakınlık. 2. İki şeyin birleşmesi. (k.4/20)

Ķism (A.i.c.: aksâm): 1. Bölük, parça, takım; çeşit, nevi. 2. Fasil, bahis. (k.5/9, k.13/17, g.11/6)

Ķışşa-ħân (A.f.b.i.): Kıssa, hikâye, masal söyleyen kimse. (k.15/4)

Ķıţ'a (A.i.c.: kıtaât): Parça, bölük, cüz. (k.1/31)

Ķiyâmet (A.i.): 1. Dünyanın sonu, bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman. 2. Büyük sıkıntı, bela, gürültü, patırtı. (g.58/4, g.72/1, g.99/4)

Ķiyâs (A.i.): 1. Bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme, bu yolda verilen hüküm, bir tutma. 2. Karşılaştırma. (k.13/22)

Ꞓızıl (T.): 1. Altın (para). 2. Bakır. 3. Kırmızı. (k.4/12, k.5/14, k.10/27, g.33/3, g.35/2, g.35/6, g.70/4)

Kıbrıyâ (A.i.): Büyüklük, ululuk. (k.1/19, k.1/30)

Ꞓıl u Ꞓâl, Ꞓâl u Ꞓıl: Dedikodu. (k.14/9)

Kilk (F.i.): Kamış kalem. (k.9/36)

Kinâr (F.i.): Kucaklama. (g.79/3)

Kirişme (F.i.): Naz, işve. (k.15/10)

Köhne (F.sf.): 1. Eski, eskimiş. 2. Zamanı, modası geçmiş. (k.1/26, g.30/5)

Ꞓudret (A.i.): Kuvvet, takat, güç. 2. Allah'ın ezeli gücü. 3. Varlık, zenginlik. 4. Ehliyet, kabiliyet. (k.2/15)

Ꞓuds (A.i.): Temizlik, parlaklık, arılık. 2. Kutsallık, mübareklik. (k.1/2)

Küdürât (A.i. küdur'un cemi): 1. Kederler, kasâvetler, gamlar, tasalar, kaygılar (bkz.: ekdâr). (g.56/5)

Ꞓufl (A.i.c.: akfâl, kufûl): Kilit, sürgü. (k.15/3)

Küh (F.i.): Dağ. (k.2/45, g.14/2, g.94/6)

Küh-ı Ꞓâf: 1. Kafdağı. 2. mec. Erişilemeyen yer. (g.14/1)

Küh-ken (F.b.sf.): Dağ kazıcı, dağ kazan (Ferhad). (g.84/6)

Kuhsâr (F.b.i.): Dağlık, dağ tepesi. (g.83/4)

Ꞓumrî (A.i.c.: kamârî): Kumru. (k.15/7, g.97/3)

Ꞓurb (A.i.): Yakın olma, yakınlık, yakın bulunma. (k.1/34, k.1/57)

Ꞓurbân (A.i.): 1. Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan şey. 2. Eti, fukarâya parasız dağıtmak niyetiyle farz, vâcib veya sünnet olarak kesilen (koyun, keçi, sığır, deve... gibi) hayvan. 3. Bir gaye uğrunda feda olma. (g.7/7, g.58/4, g.62/3)

Küs-ı riħlet: Göç davulu, ölüm anı. (mü.1/1-5)

Küşe (F.i.): Köşe, bucağ. (k.4/11, k.10/5, g.8/2)

Ꞓût (A.i.c.: akvât): 1. Yaşamak için yenilen şey. 2. Yiyecek. (g.10/1)

Ꞓuṭb (A.i.c.: aktâb, kutûb): 1. Dönen bir çarkın aksi. 2. Dünya yuvarlağının ekvatorunda en uzak olan ve yer ekseninin geçtiği varsayılan noktasından her biri. 3. Bir tarikatın ulusu. 4. Bir mevzuda geniş bilgisi ve salâhiyeti olan kimse. 5. Bir grubun, kavmin başı, büyüğü. (k.1/55, g.7/1, g.36/5)

Ꞓuvâ (A.i. kuvvet'in c.): Kuvvetler, güçler, takatler. (k.2/36)

Küy (F.i.): 1. Köy. 2. Mahalle ve işlek yol; sokak. 3. Sevgilinin bulunduğu yer. (g.15/4, g.23/6, g.50/3, g.55/3, g.64/3, g.67/2, g.73/6, g.75/4)

Küfr (A.sf.): 1. Allah'a ve dine ait şeylere inanmama. 2. Dinsizlik, imansızlık. 3.

Sövüp sayma, fena, kaba söz söyleme. 4.
Örtme ve gizleme. (k.5/26, g.88/3)

Küffâr (A.sf.): Kâfirler, hak dinini inkâr edenler(k.5/39)

Külâh (F.i.): 1. Külâh, eskiden giyilen, ucu sivri veya yüksek başlık, başa giyilen şey. (k.8/6)

Külhan, külhen (F.i.): Külhan han, hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı. (g.8/6)

Kün (A.f.i.): Ol, olsun! (k.4/20)

Künc (F.i.): 1. Köşe, bucak. 2. Elbise veya kilim gibi şeylerde meydana gelen buruşukluk. 3. Kambur. 4. Ev altı bodrumu. (k.13/21, mü.1/2, mü.1/3)

L

Lâ-büdd (A.sf.zf.): Lâzım, gerekli, gerek (Aslında “ayrılık yok” demektir.). (g.85/3)

Lâ-cerem (A.sf.zf.): Şüphesiz; besbelli, elbette. (k.7/21, g.27/2)

Lafz (A.i.c.:elfâz): Söz. (k.14/1, g.15/1)

Lahza (A.i.): 1. Göz ucu ile bakış. 2. Göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman. (k.2/1, k.2/32, g.66/5)

Lâl (A.sf.): Dilsiz. (k.12/10, g.69/4)

La‘1 (A.i.): 1. Kırmızı, al. 2. Kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3. Dudak. (k.2/28, k.5/18, k.6/15, k.6/18, k.6/25, k.6/28, k.7/9, k.10/14, k.10/19, k.11/17, k.11/18,

g.5/1, g.5/7, g.25/6, g.29/6, g.32/4, g.39/4, g.54/5, g.55/1, g.56/1, g.57/1, g.68/1, g.79/3, g.87/2, g.90/1, g.92/5)

La‘1-i nâb: Saf dudak, kıpkırmızı dudak. (k.10/7)

La‘1-i revân: Şarap. (g.48/1, g.51/4)

La‘1-gün (A.F.b.sf.): Kırmızı renkli, al. (g.23/6)

Lâle-ruḥ (F.b.sf.): 1. Lale yanaklı, yanağı lale gibi kırmızı olan. (k.12/5)

Lâleveş (F.sf.): Lale gibi, laleye benzeyen. (k.12/10, g.69/4)

Lâlezâr (A.b.i.): Lâlelik, lâle yetişen yer, lâle bahçesi. (k.1/15, k.16/7, g.79/2)

La‘lîn (A.sf.): Kırmızı renkli. (k.11/4)

Latîf (A.sf.): 1. Allah’ın isimlerindedir. 2. Yumuşak, hoş, güzel; nazik. (g.14/3, g.54/5)

Laṭîfe (A.i.c.: letâif): 1. Güldürecek tuhaf ve güzel söz, hikaye ve şaka. (g.28/1)

Leb (F.i.): Dudak. (k.10/23, k.11/17, k.11/18, k.11/22, k.13/6, g.3/8, g.13/7, g.24/3, g.25/6, g.27/1, g.28/1, g.28/3, g.29/6, g.31/2, g.37/4, g.42/1, g.47/3, g.47/5, g.51/4, g.54/1, g.54/5, g.56/1, g.57/1, g.64/2, g.68/1, g.70/7, g.73/5, g.79/3, g.81/2, g.81/4, g.84/1, g.87/2)

Leb-i cânân: Sevgilinin dudağı. (g.49/1)

Leb-i cū(y): Irmak kenarı. (k.11/29)

Leb-i cūybâr: Su kenarı. (k.16/9)

Leben (A.i.): Süt. (g.81/4)

Lehv (A.i.): Oyun, eğlence, faydasız iş. (k.2/49)

Lem-yezel (A.b.sf.): Zeval bulmaz, zail olmaz, bâkî, kalıcı (Allah'ın sıfatlarındandır). (k.1/33)

Lenger (F.i.): Gemiyi yerinde mihlamak için denize atılan zincir ve zincirin ucundaki çapa. (k.6/22)

Leşker (F.i.): 1. Asker. 2. mec. Yiğit, kahraman, cesur. (k.5/37, k.10/2, g.34/4)

Leşker-şiken (F.b.sf.): Düşman askerini kıran. (k.5/21)

Letâfet (A.i.): 1. Lâtiflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık. (g.85/5)

Levh (A.i.c: elvâh): Yassı, düz, üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesne. (g.64/5, g.79/4)

Levha (A.i.): 1. Bir yere asılmak üzere yazılmış veya yapılmış yazı veya resim. 2. mec. Manzara, görünüş. (k.1/31, g.31/3, g.32/6)

Leyl (A.i.c.: leyâil, leyâl, leyâli): Gece. (k.3/14)

Likâ (A.i.): 1. Görme, rast gelip kavuşma. 2. Yüz, çehre. (k.1/11, k.2/44, g.69/3)

Likin (F.e.): Lâkin. (k.1/3, g.47/3)

Livâ (A.i.c.: elviye): Bayrak. (k.3/1, k.9/38)

Lu'b (A.i.): Oyun, eğlence. (k.2/49)

Luţf (A.i.): 1. Hoşluk, güzellik. 2. İyi muâmele; iyilik. (k.1/22, k.1/37, k.2/19, k.2/23, k.4/25, k.4/26, k.5/7, k.9/24, k.10/28, k.12/14, k.14/11, k.15/3, k.16/3, g.1/8, g.4/3, g.16/5, g.56/4, g.58/2)

M

Mâ' (A.i.c.: miyâh): Su. (k.1/3, k.1/34, k.1/43, k.12/13)

Ma'ân (A.i.): Mekân. (k.14/8)

Ma'ânî (A.i. ma'nâ'nın c.): Mânâlar. (g.62/5)

Mâḍall: Yolun kaybolduğu yer. (k.1/34)

Ma'den (A.i.c.: maâdin): Mâden. (g.14/3)

Mâcerâ (A.i.): Cereyan eden, geçen, olup geçen şey. (k.1/44)

Mâ-fât (A.i.): Fevt olan, kaybolan, elden çıkan şey. (k.13/4)

Mağrûr (A.sf.): 1. Gururlu. 2. Bir şeye güvenen. 3. Güvenilmeyecek bir şeye güvenip aldanan, kendini beğenmiş (kimse). 4. Büyüklük taslayan. (k.12/13)

Mağz-ı bādâm: Badem içi. (g.81/5)

Mâh (F.i.): 1. Ay. 2. Senenin on ikide bir kısmı, ay. (k.8/37, k.13/1, k.15/5, k.16/9, g.20/2, g.44/2, g.60/5)

Maḥabbet (A.i.): Sevgi. (k.1/62, k.15/11, g.9/5, g.10/2, g.30/1, g.36/2, g.39/3, g.61/7, g.64/2, g.100/4)

Maḥall (A.i.): Yer. (k.2/13, k.9/26, g.57/5)

Maḥbūb (A.sf.): 1. Muhabbet olmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili. 2. Erkek sevgili. (g.32/5)

Maḥfi (A.sf. hafi'den): Gizli, saklı. (g.70/7)

Maḥfil (A.i.c.: mahâfil): 1. Oturulacak, görüşülecek, yer, toplantı yeri. 2. Büyük camilerde hükümdarlara ve müezzinlere ayrılmış, etrafı parmaklıklarla çevrilmiş olan, yerden biraz yüksek yer. (k.15/7)

Māhī (F.i.c.: mâhiyân): 1. Balık. 2. Güneybalığının alfa yıldızı. 3. Aylık. (k.5/16)

Māh-liḳā (F.b.sf.): (bkz.: mehlîkâ) (k.6/10)

Maḥlūk (A.sf. ve i.): Halk olunmuş, yaratılmış, yaratık. (k.13/9)

Maḥmil (A.i.c.: mahâmil): 1. Mahfe, deve üzerine konulan –iki kişinin bineği– sepet. 2. Her yıl Haremeyn'e hacı kafilesiyle gönderilen armağanlar. (mü.1/5)

Maḥmūl (A.sf.): 1. Haml olunmuş, yüklenmiş. 2. Bir şey üzerine kurulmuş. (k.13/19)

Māh-rū (y) (F.b.sf.c.: māh-rûyân): Ay yüzlü, yüzü ay gibi olan. (k.4/2, g.10/6, g.22/1, g.89/3)

Maḥşūş (A.sf. hiss'den): 1. Hissedilen, beş duyudan biriyle duyulan, anlaşılan,

duyulur. 2. Belli, âşikâr, meydanda. (k.1/19, k.1/46)

Maḥşer (A.i.): 1. Haşrolunacak, toplanılacak yer; kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yer. 2. Çok kalabalık. (g.23/3)

Māh-tāb (F.b.i.): 1. Ay ışığı, mehtap. 3. On dört gecelik Ay. 3. Maytap, şenlik gecelerinde yakılan renkli kibrit veya fişek. (g.32/1)

Maḥz (A.i.): 1. Su katılmamış, hâlis süt. 2. Hâlis, katkısız, sade; tam; ta kendisi, aslı. (k.8/13)

Maḥzâ (A.sf.): Ancak, yalnız, tek, sade. 2. Hâlis, katkısız, tam. (g.64/4)

Maḥzen (A.i.): 1. İçinde eşya saklanacak yer, yer altı, bodrum. 2. sf. Havasız ve karanlık yer. (k.2/16, k.15/3)

Maḳāl (A.i. kav'l'den): 1. Söz. 2. Söyleme, söyleyiş. (k.15/13)

Maḳām (A.i.): 1. Kıyam edilen, durulan, durulacak yer; durak. 2. Memuriyet, memurluk yeri. 3. Ermişlerden birinin mezarı sanılan yer. (g.36/5, g.53/3, g.73/7)

Maḳarr (A.i.): 1. Karar edilen, durulan yer, karargâh. 2. Oturulan yer. 3. Ocak, merkez. 4. Payitaht, başkent. (k.8/11, k.11/29, mü.1/1)

Ma'ḳul (A.sf.): Akıllıca, akla uygun, akıllıca iş gören, anlayışlı, mantıklı. (k.14/7)

Maḳbūl (A.sf.): 1. Kabul olunmuş, alınmış, alınan. 2. Beğenilen, hoş karşılanan; geçer. (k.2/11, k.13/7)

Māl-ā-māl (A.zf.): Çok dolu, dopdolu. (k.12/7)

Māl ü menāl: Varı yoğu, bütün varlığı. (g.60/3)

Ma'lūl (A.sf.): 1. Hallolunmuş, çözülmüş, dağılmış. 2. Erimiş, eritilmiş. 3. Sahipsiz maaş veya memurluk. (k.13/16)

Ma'mūl (A.sf.): İmal edilmiş, yapılmış, işlenmiş. (k.13/18, k.13/20)

Ma'mūr (A.sf.): Bayındır, şenlikli. (g.12/2, g.20/7, g.93/3)

Ma'nā (A.i.c.: ma'ânî): 1. Mânâ. 2. İç, iç yüz. 3. Rüya, düş. 4. Akla yatkın sebep. (k.2/30, k.2/48, k.3/30, k.8/35, k.11/15, g.4/1)

Mā'nī (F.i.): (bkz.: ma'nâ). (g.36/2, g.36/4, g.39/4)

Mānend (F.i.): Benzer, eş. (k.12/11, g.20/4, g.20/6, g.35/6, g.61/3, g.66/3, g.92/3, mu.1/3)

Mānende (F.sf.): Benzeyen. (k.11/32)

Ma'nevī (A.sf.): 1. Madde dışı olan, mânâya ait. 2. Ruha ve içe ait olan (k.1/45, k.1/57)

Manzūr (A.sf. nazar'dan): 1. Nazar olunan, bakılan, bakılmış, görünen,

görünmüş. 2. Gözde olan beğenilen. (k.2/51)

Mār (F.i.c.: mârân): Yılan. (k.4/9)

Marāz (A.i.c.: emrâz): Hastalık; mec. Dert, bela, dayanılması güç durum. (g.62/3)

Ma'rifet (A.i.c.: maârif): 1. Herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen husûsiyet, ustalıkla yapılmış olan şey. 2. Bilme, biliş. 3. Hoşa gitmeyen hareket. 4. Vasıta, aracı, ikinci el. (k.13/8, g.15/5, g.36/6)

Marīz (A.sf.): Marazlı, hasta, hastalıklı.

Maṭla' (A.i.): 1. Doğacak yer. 2. Güneş ve sair yıldızların doğması. 3. ed. kaside ve gazelin kafiyeli olan ilk beyti. 4. tas. Kur'ân'ı ezbere okuyan ermiş bir kimseye Allah'ın tecelli etmesi. (k.1/33, k.3/16, k.4/21, k.6/11, k.9/17, g.2/1, g.93/2)

Māye (F.i.): 1. Maya, asıl ve lüzumlu madde; asıl, esas. 2. Para, mal. 3. İktidar, güç. 4. Bilgi. (g.53/3)

Mazhar (A.i. zuhûr'dan): 1. Bir şeyin görüldüğü çıktığı yer. 2. Nâil olma, şereflenme. (k.1/8, k.2/18, k.2/23)

Me'ân (A.i.): Belâgatin üç unsurundan biri. Lafzın muktezâ-yı hâl ve makama uygunluğuna mahsus bir ilim. (g.50/6)

Mebde' (A.i.c.: mebâdî): 1. Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur; ilmin ilk kısmı. 2. tas. Bir sâlikin Allah gerçeğine

erişmek için hareket ettiği başlangıç noktası. (k.1/10)

Mecâl (A.i.): 1. Güç, kuvvet, tâkat. 2. Fırsat, imkân. (k.13/5, g.60/1)

Mecbûl (A.sf.): 1. Yaratılmış. 2. Yaratılışında bir hal ve sıfat bulunan. (k.13/9)

Meclâ (A.i.): 1. Çıkma yeri, görünme yeri, toplanılacak yer. 2. Görüşülecek bir mesele için bir araya gelmiş insan topluluğu. (k.2/18)

Mecmû' (A.sf. cem'den): 1. Cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm. 2. i. Bir yazı stili. (k.1/31, k.2/30, k.2/34, k.2/36, k.2/59)

Mecmû'a (A.i.c.: mecâmî): 1. Toplanıp biriktirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi. 2. Seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma eser. (k.10/32, g.57/7, g.85/5)

Mecrûh (A.sf.): 1. Cerholunmuş, yaralanmış. (g.26/5)

Medâr (A.i.): 1. Bir şeyin döneceği, devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta. 2. Bir seyyarenin güneş etrafında dönerken çizdiği daire. (k.5/25)

Medîne (A.h.i.): 1. Şehir. 2. Hicaz'da Hz. Muhammed (s.a.v.) türbensin bulunduğu şehir. (k.1/54)

Medh (A.i.): Övme, birinin iyi şeylerini söyleme. (k.4/33, k.5/34)

Medlûl (A.sf.): 1. Delil getirilmiş şey. 2. Delalet olunan, gösterilen şey. 3. Bir kelimededen veya işaretten anlaşılan. (k.13/17)

Mefreş (A.i.): Meşinden veya çadır bezinden yapılmış harar (göç sırasında yatak ve şilte taşımaya yarar). (g.35/5)

Mef'ûl (A.sf.): 1. İşlenmiş, yapılmış, kılınmış. 2. Bir failin yaptığı, işlediği iş üstünde belli olan. (k.13/18)

Meftûh (A.sf.): 1. Fethedilmiş, açılmış, açık. 2. Raptedilmiş, ele geçirilmiş. (g.26/4)

Meges (F.i.): Sinek. (g.73/5)

Meh (F.i.): Ay. (bkz.: mâh) (k.5/16, k.9/33, g.2/4, g.24/5, g.46/2, g.46/3, g.57/5, g.59/2, g.64/1, g.76/2)

Meh-likâ (F.b.sf.): Ay yüzlü, güzel. (k.3/11, k.3/17, g.3/1, g.4/1)

Meh-rû (F.b.sf.c.: mehrû-yân): Ay yüzlü, güzel. (bkz.: mâh-rû, mâh-likâ) (g.1/1, g.81/6)

Mehveş (A.i.c.: mehâviş): Karışık ve kalabalık yer. (g.35/3)

Mekîn (A.sf.): 1. Temekkün eden, oturan, yerleşen. 2. Vakarlı, temkinli, vakar, iktidar sahibi. (g.101/4)

Mekremet (A.i.): 1. Kerem, izzet, şeref, onur. 2. Cömertlik, ağırlama, saygı. (k.13/9)

Melâhat (A.i.): Güzellik, yüz güzelliği. (g.85/5, g.98/4)

Melâl (A.i.): 1. Usanç, usanma, bıkmak. 2. Sıkılma, sıkıntı. (g.97/4)

Melûl (A.sf.): 1. Melalli, usanmış, bıkmış, bezmiş. (k.13/10)

Menâr (A.i.): 1. Nur, ışık yeri. 2. Fener kulesi. 3. Yol işaretleri. (g.76/3)

Menba' (A.i.): 1. Kaynak. 2. Pınar. (k.4/14)

Menkûl (A.sf.): 1. Nakledilmiş, bir yerden bir yere taşınmış, taşınan. 2. Ağızdan ağza geçmiş (söz, haber, hikaye...). (k.13/14, k.13/24, k.14/7)

Menzil (A.i.): 1. Yollardaki konak yeri. 2. Ev. 3. Bir günlük yol, konak. 4. Mesafe. (g.16/1, mü.1/5)

Merâtib (A.i. mertebe'nin c.): Rütbeler, dereceler. (k.1/18)

Merd (F.i.): 1. Adam, insan. 2. Özü, sözü doğru, kabadayı, yiğit. (g.14/7, g.39/5, g.68/3)

Merd-âne (F. zf.): Ere, erkeğe yakışacak yolda, mertçe, erkekçe. (g.56/3)

Merdüm (F.i.c.: merdümân): 1. İnsan, adam. 2. Gözbebeği. (k.13/2, g.69/3)

Merdüm-i çeşm: Gözbebeği. (g.10/1, g.43/3, g.75/1)

Mergüb (A.sf.): 1. Rağbet edilmiş, beğenilmiş, herkesçe sevilip aranılmış. 2. İstenilen, sevilen. (g.24/4, g.97/5)

Merhabâ (A.n.): 1. Genişlenin, rahat oturun. Mânâsında bir selamlaşma sözü. 2. Günaydın, hoş geldiniz. 3. Nazımda övülen kimseye hitâb olarak kullanılır. (g.2/6, g.3/3, g.13/3, g.46/1)

Merhûm (A.sf.): 1. Allah'ın rahmetine kavuşmuş, Allah'ın rahmetiyle müjdelenmiş. 3. Ölmüş, ölü. (k.1/65)

Merk (F.i.): Ölüm, vefat. (k.5/33)

Mesâ (A.i.): Akşam. (k.3/17)

Meşabe (A.i.): Derece, rütbe; kadar. (k.5/4)

Mesâ'il (A.i.): Meseleler. (k.13/14)

Meşel (A.i.c.: emsâl): 1. Örnek, benzer, nümûne. 2. Dokunaklı ve mânâlı söz.

Mesîl (A.i.): Suyun aktığı, geçtiği yer. (k.14/6)

Mesken (A.i.): Sakin olacak, oturulacak yer, oturlan ev. (g.8/3, g.29/4, g.48/2)

Mesned (A.i.c.: mesânid): 1. İsnâd edilen, dayanılan şey. 2. Rütbe, derece, paye, makam. (k.3/3)

Mest (F.sf.c.: mestân): Sarhoş. (k.4/31, k.7/7, k.16/10, g.54/1)

Mest-i lâ-ya' kıl: Sızmış, sarhoş. (mu.1/1-5)

Mestâne (F.zf. ve sf.): Sarhoşa yakışacak şekilde, sarhoşça, sarhoşçasına. (g.54/6)

Mestür (A.sf.): 1. Setrolunmuş, örtülü, kapaklı, gizli. 2. Açık saçık gezmeyen, namuslu kadın. (k.15/9, g.20/1)

Meş' ale (A.i.): 1. Aydınlatıcı alet, lamba, kandil. 2. Ucunda, alev çıkararak yanan bir madde bulunan değnek, sopa. (g.50/1)

Meşâmm (A.i.): Burun, koku alacak yer. (g.71/6)

Meşreb (A.i.c.: meşârib): 1. İçecek yer. 2. Yaradılış, tabiat, mizaç, huy, ahlak. (g.19/4)

Meşşâta (A.i.): Gelini süsleyen, gelin tuvaleti, kadın tuvaleti yapan kadın (k.10/14)

Mezâk (A.i.): 1. Zevk alma, tad duyma, tadma. 2. Zevk, lezzet. 3. Tad duyulan yer, damak. (g.28/1)

Mezra' a (A.i.): Ziraat olunacak, ekilecek tarla, yer. (k.2/43)

Me'vâ (A.i.): Yurt, mesken, yer, makam, sığınılacak yer. (g.16/1)

Mevhûm (A.sf.): Vehm olunmuş, aslı esası yokken zihinde kurulmuş olan, kuruntuya dayanan. (g.74/2, g.81/3)

Mevkûf (A.sf.): 1. Vakfedilmiş. 2. Durdurulmuş, alıkonulmuş. 3. Tutulmuş, hapsedilmiş. 4. Ait, bağlı.

Mevzû' (A.i.): Konu. (k.13/19)

Mey (F.i.): Şarap. (k.6/17, k.11/19, g.33/4, g.57/1, g.69/6, g.81/1)

Mey-i gül-gün: (Gül renkli şarap) Kırmızı şarap. (g.69/1)

Mey-gün (F.b.i.): Şarap renginde olan, kırmızıya çalan. (g.54/1)

Mey-hâne (F.b.i.): Şarap, içki içilen ve satılan yer. (g.81/1)

Meyl (A.i.c.: müyûl): 1. Eğilme, eğiklik; akıntı. (k.14/6, g.8/8, g.60/5, g.63/5)

Meyyit (A.i.): 1. Ölmüş. 2. Çok zayıf. (g.74/8)

Mezellet (A.i.):Zelillik, horluk, hakirlik; alçaklık, itibarsızlık. (g.99/2)

Mîh (F.i.): Mîh, çivi, enser, kazık. (k.10/28)

Mîkrâz (A.i.c.: mekârîz): Kesecek alet, makas. (g.64/2)

Mısri (A.sf.): 1. Mısır ülkesiyle ilgili. 2. i. Mısırlı. (k.3/4, k.5/21)

Midâd (A.i.): Yazı mürekkebi; yazı yazmaya mahsus siyah veya renkli sulu madde. (k.5/22, k.10/23)

Miğfer (A.i.c.: magafir): Savaşta başa giyilen demir tas, miğfer, çelik başlık, tulga. (k.9/2, k.10/4)

Mihmân (F.i.): Misafir, konuk. (g.48/3, mü.1/2, mü.1/5)

Mihr (F.i.): 1. Güneş. 2. Sevgi. (k.2/29, k.6/1, k.6/2, k.6/4, k.8/5, k.8/12, k.8/14, k.13/9, g.1/5, g.2/2, g.7/1, g.18/1, g.20/1, g.22/1, g.24/5, g.24/7, g.35/6, g.42/5, g.48/4, g.60/5, g.61/7, g.74/6, g.90/3, g.94/1, g.99/6)

Mihr ü meh (mâh): Güneş ile ay. (g.91/2)

Mihr-i giyā (sevgi otu): mec. Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini ifade etmek için kullanılır. (k.2/29)

Mihnet (A.i.c.: mihen): 1. Zahmet, eziyet. 2. Gam, musibet, keder, sıkıntı, dert. 3. Bela. (k.2/52, g.14/2, g.23/4, g.36/2, g.78/2, g.78/3, g.90/5)

Minḳār (A.i.): 1. Yırtıcı kuş gagası. 2. Taşçı kalemi. (k.4/16, k.5/30)

Minnet (A.i.c.: minen): 1. Bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme. 2. Görülen iyiliğe karşı teşekkürde bulunma. 3. Şükür, teşekkür etme. (g.34/6)

Mi' rāc (A.i.c.: maârîc): 1. Merdiven, 2. Göğe çıkma. 3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) göğe çıktığı gecedir. (k.1/42)

Mir'ât (A.i.c.: merâî, merâyâ): 1. Ayna. 2. Meşhur bir çeşit lale. (g.1/5, g.14/6)

Mişāl (A.i.c.: emsîle): 1. Örnek. 2. Masal. 3. Rüya, düş. 4. sf. Benzer, andırır. (k.9/28, k.12/15, g.75/5)

Misk (A.i.): Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde. (g.40/3)

Miskîn (A.sf.): 1. Âciz, zavallı, beceriksiz, hareketsiz (adam). 2. Cüzzam hastalığına tutulmuş olan. 3. Miskli. (k.8/22, g.3/2, g.3/4, g.8/3, g.69/7)

Miyān (F.i.): 1. Orta. 2. Meyan, ara, aralık. 3. Bel, kemer yeri. (k.8/31, g.40/2, g.59/5, g.63/5, g.64/4, g.67/4)

Mizāc (A.i.): 1. Bir şeyle karıştırılmış olan başka şey. 2. Huy, tabiat. 3. Sıhhat. (g.24/1)

Mū (y) (F.i.): Kıl. 2. Kıl kadar, pek az. (g.102/4)

Mu' allaq (A.sf.): 1. Ta'lik edilmiş, asılmış, asılı. 2. Havada, boşta duran (bir yere dayanmadan). 3. Sürüncemede kalmış (iş). 4. Bağlı. (g.32/2)

Mu' anber (A.sf.): Anberleşmiş, güzel kokan, güzel kokulu. (k.6/10, k.6/18)

Mu' azzam (A.sf.): 1. Kocaman, koca. 2. Ulu, koskoca. (k.2/31)

Mū-be-mū (F.b.zf.): Kıl kıl, tel tel, birer birer, çok dikkatle, inceden inceye. (g.72/5)

Mūcib (A.sf.): 1. İcabeden, lazımgelen, gereken, gerektiren. 2. i. Sebep, vesile (k.2/60)

Mu' ciz (A.sf.): Acze düşüren, başkaları,- bir şey yapmada- geri bırakan; kimsenin yapamayacağı yolda olan. (k.1/57, g.16/4)

Muḡannî (A.sf.i.): 1. Şarkıcı. 2. Güzel öten kuş. (k.14/5)

Muḡayyer (A.sf.): Tagyir edilmiş, değiştirilmiş, başkalaştırılmış. (k.13/24)

Muhakkak (A.sf.): 1. Tahkik olunmuş, hakikati, gerçekliği, doğruluğu belli olmuş; doğru. 2. Her halde ne olursa olsun. 3. Hüsn-i hatta bir yazı çeşididir. (g.65/6, g.66/1)

Muhâl (A.sf.): Mümkün olmayan, olamaz, olmayacak. (g.81/4)

Muhâlif (A.sf.): 1. Muhalefet eden, ayrılık gösteren, uymayan, uygun olmayan. 2. Birinin düşüncesine zıt düşüncede olan. (g.53/2)

Muhammer (A.sf.): 1. Tahmir olunmuş, mayalanmış, ekşiyip kabarmış. 2. Yoğrulmuş, şarap gibi kaynayıp kıvamını bulmuş. (k.6/24)

Muharrer (A.i.): Tahrir olunmuş, yazılmış, yazılı. (k.6/15)

Muhîr (A.sf. ve i. havt'dan. c. muhîrât): 1. İhata eden, etrafını çeviren, kuşatan. 2. Allah'ın adlarındandır. (k.1/10, k.2/31, k.6/22)

Muhtefî (A.sf.): İhtifâ eden, saklanan, gizlenen, gizlenmiş, saklanmış. (k.3/12)

Muhakkak (A.sf.): 1. Tahkik olunmuş, hakikati, gerçekliği, doğruluğu belli olmuş; doğru. 2. Herhalde, ne olursa olsun. (k.16/4)

Mukâbil (A.sf.): 1. Karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan. 2. Bir şeye karşı, bir şeye karşılık yapılan. 3. i. Karşılık. 4. zf. Karşılığında. (g.74/4)

Mukârin (A.sf.): Bitişik, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş. (k.9/34)

Mukarrer (A.sf.): 1. Kararlaştırılmış. 2. Şüphesiz, sağlam. 3. Anlatılmış, bildirilmiş. (k.6/2, k.10/3)

Mukbil (A.sf.): 1. İkbali, kutlu, mutlu. (g.24/4)

Mukrî (A.sf.): 1. (Kur'ân) okuyan. 2. Kur'ân okumasını öğreten veya ezberleten (birine)(k.15/7)

Muktedâ (A.sf. kadv'den): 1. İktidâ edilen, uyulan; örnek tutulan. 2. Önde bulunan, kendisine uyulan [imam, reis vb.] (k.1/23)

Muktezâ (A.sf. kazâ'dan): 1. İktizâ etmiş, lâzım gelmiş. 2. Kanun îcâbına göre yazılan yazı, derkenar. (k.1/18)

Muktezî (A.sf. kazâ'dan): İktizâ eden, lazım gelen, gereken, gerektiren. (k.1/18)

Muntazır (A.sf.): İntizar edilen, gözleyen, bekleyen. (mü.1/3)

Murtaza (A.sf.): 1. İrtizâ edilmiş, beğenilmiş, seçilmiş. 2. Hz. Alî'nin lakabı. (k.1/54)

Muşâhib (A.sf.): 1. Biriyle musâhabe eden, sohbetinde bulunan, konuşan, arkadaş. 2. Büyük bir zatın yanında bulunarak onu sözüyle sohbetiyle eğlendiren. 3. Padişahların özel işlerinde bulunanlardan her biri. (k.13/8)

Muṣavver (A.sf.): 1. Tasvirli, resimli. 2. Tasarlanmış, düşünülmüş. (k.6/17, k.6/21)

Muṭarrā (A.sf.): Tarâvetli, taze. (k.11/32, g.1/3)

Mu'teber (A.sf.): 1. İtibarlı, hatırı sayılır, saygın. 2. İnanılır, güvenilir. 3. Yürürlükte olan, geçer. (k.8/10)

Muṭrib (A.sf.): 1. İtrâb eden, çalgı çalan, çalgıcı. 2. Şarkıcı, şarkı okuyan. (g.53/2)

Muttaşıl (A.sf.): 1. İttisal eden, ulaşan, bitişen. 2. Aralıksız, hiç durmadan. (g.83/3)

Mūy (F.i.): Kıl. (g.1/2, g.40/2)

Muẓaffer (A.sf.): Zafer, üstünlük kazanmış, üstün. (k.4/6)

Mübhemât (A.i.c.): 1. Müphem olan şeyler. (k.14/4)

Mübtelâ (A.sf.): 1. Düşkün (fena şeylere). 2. Tutkun, tutulmuş. (g.19/6)

Mücellâ (A.sf.): Cilalı, parlatılmış, parlak. (g.1/6)

Mücevher (A.sf.): 1. Cevher ile süslenmiş, elmaslı. (k.6/4)

Mücrim (A.sf.): Cürüm işlemiş, suçlu. (g.85/4)

Müdam (A.sf.): 1. Devam eden, süren, sürekli. 2. Devam eden, arası kesilmeyen. 3. Şarap. (k.5/40, k.11/23, g.25/3, g.31/2, g.34/2, g.94/3)

Müdevvâ (A.i.): Deva arama, hastaya bakıp ilaç verme. (k.2/3)

Müdevver (A.sf.): 1. Tedvir olunmuş, döndürülmüş. 2. Yuvarlak, tekerlek, değirmi. (k.6/5, k.6/30, k.10/26)

Mü'eşsir (A.sf. eser'den): 1. Te'sir yapan, iz bırakan. 2. İşleyen hükmünü yürüten. 3. eser sâhibi. (k.1/9)

Müferriḥ (A.sf.): 1. Ferahlık veren, içi açan, iç açıcı. 2. Ferahlık veren ilaç. (k.10/8)

Mühre (F.i.): 1. Bir çeşit yuvarlak şey. 2. Cam, boncuk. 3. Deniz böceği kabuğu. 4. Kâğıt vesaire cilalamak için kullanılan billur top. (k.2/9, g.42/5)

Müjde-gānī (F.b.i.): 1. Müjdeye karşı verilen bahşiş. (k.15/5)

Müje (F.i.c.: müjgân): Kirpik. (k.4/30, k.5/5, g.48/3, g.68/4, g.84/3, g.95/6)

Müjgân (F.i. müje'nin c.): Kirpikler, kirpik. (g.21/3, g.70/5, g.84/5)

Mükedder (A.sf.): 1. Bulandırılmış, bulanık. 2. Tekdîr edilmiş, azarlanmış. 3. Kederli, üzüntülü, tasalı. (k.6/8)

Mül (F.i.): Şarap. (k.10/34, k.13/17, g.21/5, g.97/4, mu.1/2)

Mülâzım (A.sf.): 1. Bir yere veya kimseye sarılıp ayrılmayan, tutunup kalan. 2. Stajyer, bir yere maaşsız gidip gelen. (g.36/4)

Milket (A.i.): Ülke. (k.2/36)

Mü'min (A.sf. ve i.): İman etmiş, İslâm dinine inanmış, İslâm, Müslüman. (g.51/1)

Mümtâz (A.sf.): 1. İmtiyazlı, ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş. 2. Seçkin. (k.6/14, g.42/7)

Münâfık (A.sf.): 1. Nifak sokan, ikiyüzlülük eden, ikiyüzlü. 2. Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında kâfirlikte devam ettiği halde kendisini Müslüman gösteren. (g.30/6)

Münakkaş (A.sf.): 1. Nakşedilmiş, nakışlı, resimli, işlemeli. 2. i. Renkli dokuma motiflerle süslü kumaşların umûmî adı. (g.33/3, g.35/6)

Münevver (A.sf.): 1. Tenvir olunmuş, nurlandırılmış, parlatılmış, aydınlatılmış; ışıklı. 2. Aydın (kimse) (k.6/1, k.10/24, k.14/2)

Münîr (A.sf.): 1. Nurlandıran, ışık veren, parlak. (k.3/29, k.6/2)

Münkir (A.i.): İnkâr eden, kabul etmeyen. (g.16/4)

Münşî (A.sf. ve i.): 1. İnşa eden, yapan. 2. Yapısı, üslubu güzel olan, iyi kâtip. (g.1/1)

Müntehâ (A.sf. nihâyet'den): 1. Nihâyet bulmuş; bir şeyin varabileceği en uzak yer, son derece, son katre. 3. Son, uc. (k.1/10)

Mürâ'î, Mürâyî (A.sf.): İkiyüzlü (kimse). (k.9/13)

Mürde (F.sf. ve İ.c.: mürde-gân): Ölü, ölmüş. (g.61/1)

Mürekkeb (A.sf.): 1. Terkîbedilmiş, iki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen. 2. Yazı mürekkebi. (65/3)

Mürğ (F.i.c.: mürgan): kuş. (k.2/52, k.4/16, k.9/12, k.12/8, g.17/4, g.35/1, g.59/4, g.74/7, g.98/3)

Mürğzâr (F.b.i.): Kuş yatağı, kuşu bol olan yer. (k.9/15)

Mürğ-i ziyrek: (Anlayışlı kuş): Sığırcık kuşu. (g.61/6)

Müselmân (F.i.): İslâm dininde olan. (g.34/3)

Müşennâ (A.sf.): 1. İki kat, iki katlı, ikili, iki kısımdan meydana gelmiş. 2. i. gr. İki şahsa veya şeye delalet eden kelime ve iki noktalı harf. (g.1/4, g.15/2, g.32/6)

Müsta'idd (A.sf. uddet'den): 1. İstidatlı, kabiliyetli, bir şeye kabiliyeti olan. 2. Akıllı, anlayışlı. (k.2/20)

Müstakîm (A.sf.): 1. Doğru, düz, dik. 2. Temiz, namuslu, doğru. (k.9/6)

Müstecâb (A.sf.): İsticâbe edilmiş. 2. Kabul olunmuş (dileği). (g.32/5)

Müstenid (A.sf.): 1. İstinad eden, dayanan, yaslanan, güvenen. 2. Bir delili, şahidi olan. (k.13/18)

Müşâbih (A.sf.): Benzer, benzeyen. (k.6/21, k.8/29)

Müşerref (A.sf.): 1.Şereflendirilmiş, kendisine şeref verilmiş, şerefli. (k.15/5, g.90/5)

Müşevveş (A.sf.): Belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık. (g.35/1)

Müşg (F.i.): Misk. (g.1/4, g.6/4, g.14/2, g.27/5, g.74/3)

Müşg-bū (F.b.sf.): Misk kokulu. (k.16/8)

Müşgīn (F.sf.): 1. Miskli, misk kokulu. 2. Siyah, kapkara şey. (k.12/5, g.37/4, g.45/3)

Müşkīl (A.sf.): 1. Güç, zor, çetin. 2. i. Engel, güçlük, zorluk, çetinlik. (g.2/3)

Müte'allik (A.sf.): 1. Asılı, bağlı. 2. Taallûk eden, ilgili, ilişiği olan. (k.2/21)

Mütelevven (A.sf. levn'den): 1. Renkli, boyalı. 2. Renkten renge giren, bir halde durmayan, sebatsız, kararsız. (k.2/5)

Müttekā (A.i.): İttikā olunacak, dayanılacak alet, koltuk değneği, asa. (k.3/3)

Müyesser (A.sf.): Kolayı bulunup yapılan, kolay gelen, kolaylıkla olan. (k.6/31, k.7/14, g.70/3)

Müzeyyen (A.sf.): 1. Zînetlendirilmiş, süslenmiş, süslü. (g.1/3)

Müzñib (A.sf. zenb'den): Günah, suç işleyen, suçlu. (k.1/23)

Mişāl (A.i.c.: emsīle): 1. Örnek. 2. Masal. 3. Rüya, düş. 4. sf. Benzer, andırır. (k.7/6)

N

Nā-çīz (F.b.sf.): 1. Hiç hükmünde olan, değersiz, ehemmiyetsiz, çok küçük (şey). (k.2/19)

Nāb (F.sf.): 1. Halis, saf, arı. 2. Katıksız. 3. Berrak. (g.27/1, g.27/5, g.92/5)

Nā-çār (F.b.sf.): 1.Çaresiz, ister istemez. 2. ...zorunda kalmış. 3. Zavallı. (g.68/4)

Nādān (F.b.sf.): 1. Bilmez. 2. Kabalık. (g.1/8)

Nāf (F.i.): 1. Göbek. 2. mec. Orta. (g.14/2)

Nāfe (F.i.): 1. Misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk. 2. mec. Sevgilinin, güzelin saçı. (k.2/50, g.27/5, g.74/3, g.87/1)

Nağamāt (A.i. nağme'nin c.): Âhenkler, ezgiler, güzel sesler. (k.1/6)

Nā-geh (F.b.s): 1. Vakitsiz. 2. zf. Ansızın, birdenbire (bkz.: nâ-gâh). (k.2/62, g.97/6, g.102/1)

Nāgehān (F.zf.): Ansızın, birdenbire. (k.3/8, g.72/6)

Naḥçīr (F.i.) : 1. Av. 2. Yaban keçisi. 3. Av yeri, avlak. (g.70/6, g.72/6)

Naḥs (A.i.): 1. Uğursuzluk, yümünsüzlük. 2. sf. Uğursuz, bahtsız. (g.74/6, g.81/6)

Naḥd (A.i.c.: nukud): 1. Akçe, maden para. 2. Para olarak bulunan servet. 3. Peşin para. (g.4/5, g.15/3, g.24/5)

Nakḫāş (A.i.): 1. Yağlı boya ile duvarları yapan usta, süsleme sanatkârı. 2. i. Nakış işleyen, nakış yapan kimse. (g.70/2, g.92/3)

Nakş (A.i.): 1. Resim. 2. Duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı. 3. İpekle, sırma ile işleme. 4. mec. Hile, renk. (k.2/2, k.6/20, k.6/21, k.7/8, k.9/16, k.11/15, k.16/3, k.16/5, g.30/3, g.34/6, g.70/2, g.74/8, g.79/1, g.92/3, g.94/7, g.97/2, g.99/5)

Nakşibendi (A.F.b.sf.): 1. Nakışbendîlik, ressamlık, süslemeli dokuma sanatı. 2. Şeyh Muhammed Bahâüddin Nakşibend'in kurduğu zühde, mürâkabeye ve hafî zikre dayanan tarikatına girmiş kimse. (k.9/8, g.48/5)

Nāl (F.i.): 1. Kamış düdük. 2. Kamış. 3. Kalemin içindeki saz. 4. Şeker kamışı. 5. sf. İnleyen, inleyici. (g.46/5, g.69/5)

Na'1 (A.i.): 1. Ayakkabı, papuç. 2. Nal. 3. Oturulacak yerlerin en aşağısı. (k.8/5, k.10/28, g.31/4)

Nālān (F.sf.): İnleyen, inleyici. (g.69/5)

Nāle (F.i.): İnleme, inilti. (k.7/15, k.13/11, g.3/4, g.53/1, g.55/5, g.60/3, g.61/3, g.73/5, g.79/5, g.92/6)

Nāmdār (F.b.sf.c.: nām-dārân): Namlı, ünlü. (k.5/23, k.5/36)

Nāmver (F.b.sf.c.: nāmverân): Namlı, adlı, ünlü. (k.8/24)

Nāme (F.i.): 1. Mektup. 2. Sevgiye ve aşka dair yazılmış mektup. 3. Kitap, mecmûa. (k.13/10, g.1/1, g.1/2, g.7/6, g.9/5, g.80/5, g.92/1)

Nār (A.i.): 1. Ateş, od. 2. Cehennem. (k.7/21, g.50/4, g.75/2, g.79/2, g.85/3)

Naşb (A.i.): 1. Dikme, saplama. 2. Bir memurluğa tayin. 3. gr. İsmi'nin ir'âbı, harfin üstün (e) okunması. (k.13/20, k.15/2, g.101/1)

Naşîb (A.i.): 1. Pay, hisse. 2. Birinin elde edebildiği şey. 3. Allah'ın kısmet ettiği şey. (k.1/40, k.5/9, g.2/7, g.39/4, g.53/5)

Naşş-ı ḳâtı: Mânâsı sarîh, açık olan Kur'ân ayetlerinden delil olarak gösterilen ayet. (g.94/5)

Nāşî (A.sf.): 1. Neş'et eden, edici, ileri gelen. 2. Delil, dolayı, ötürü, sebebiyle. 3. Geceleyin meydana galip zahir olan şey. 4. Yetişmiş kız veya oğlan (g.102/1, 3, 5)

Nāṭıḳ (A.sf.): 1. Söyleyen, konuşan. 2. İdrak eden, düşünen. 3. Bir ifadesi olan. 4. Bir şeyi gösteren. 5. tas. Allah'ın insanda dile gelme durumu. (g.30/4)

Nāvdān (F.b.i.): Oluk. (k.4/14)

Nā-yāb (F.b.sf.): 1. Bulunmaz. 2. Benzeri olmaz. (g.74/2)

Nāz (F.i.): Kendini beğendirmek için takınılan yapmacık tavır. 2. Bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükmek. 3. Şımarıklık. 4. Yalvarma, rica. (k.13/12,

k.15/10, g.2/4, g.3/1, g.30/5, g.42/4, g.43/1, g.54/1-7, g.56/4, g.77/4, g.88/2, g.89/6, g.94/4, g.102/1)

Nazar (A.i.c.: enzâr): 1. Bakma, göz atma. 2. Düşünme. 3. Göz değme. 4. İltifat, itibar. 5. Yan bakış. . 6. sf. Güzel, dilber. (k.1/11, k.1/18, k.2/5, k.2/20, k.2/26, k.3/10, k.4/29, k.6/27, k.11/8, k.11/14, k.11/27, g.4/4, g.21/1, g.27/3, g.29/3, g.30/3, g.43/3, g.54/3, g.61/5, g.68/2, g.75/5, g.92/1, g.94/1)

Nazargâh (A.f.b.i.): Nazar edilen, bakılan veya bakılacak yer. (k.2/25)

Nâzenîn (F.sf.): 1. Cilveli, oynak. 2. Çok nazlı yetiştirilmiş, şımarık. 3. Narin, ince yapılı. (k.3/6, k.7/17)

Nâzûk-mizâc (F.A.b.sf.): Nazik tabiatlı (bkz.: nâzik-mizâc). (g.25/6)

Nâzır (A.sf.): 1. Nazar eden, nezâket eden, bakan, gözeten. 2. i. Vekil, bakan. 3. Bir yüzü bir tarafa olan. (k.8/27, g.92/6)

Nazîr (A.sf.): Benzer, eş. (k.14/9)

Nazîre (A.i.c.: nazâir): 1.Örnek, karşılık. 2. ed. Bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede olmak üzere yapılan benzer. (k.7/24, g.39/5)

Nazm (A.i.): 1. Dizme, tertip etme, sıraya koyma. 2. Sıra, tertip. 3. ed. Vezinli, kafiyeli söz. (k.4/21, k.4/35, k.7/20,

k.7/22, k.7/24, k.15/14, g.6/5, g.8/1, g.14/7, g.51/5, g.58/5, g.76/5)

Nebât (A.i.c.: nebâtât): Toprakta biten, çıkan her türlü şey, bitki.(k.13/16, k.13/20)

Nebâtât (A.i.c.: nebâtât): 1. Nebat (bitkiler). (k.2/29)

Neberd (F.i.): Harb, savaş. (k.5/14)

Nebî (A.i.): 1. Haberci. 2. Peygamber. (k.1/51, k.1/57)

Necât (A.i.): Kurtulma, kurtuluş. (k.5/26, g.68/3)

Necm (A.i.c.: encâm, encüm, nücûm): 1.Yıldız. 2. Kur'ân. (k.1/42, k.2/9)

Nedîm (A.i.c.: nedmân, nüdemâ): 1. Meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı. 2. sf. Büyükleri, fıkra ve hikâyeleriyle eğlendiren. 3. sf. Güzel hikâye anlatan, tatlı konuşan. (g.63/1, g.97/4)

Nefs (A.i.c.: enfûs, nüfûs): 1. Ruh, can, hayat. 2. İnanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçları. 3. Kendi, şahıs. 4. Asıl, maya, cevher (k.2/37, k.2/46, g.101/1)

Nehâr (A.i.c.: enhür, nühûr): Gündüz. (k.5/15, g.79/1)

Neheng (F.i.c.: nehengân): zool. Timsah. (g.63/4)

Nemed-püş (F.b.sf. ve i.): Keçe veya kebe giyen; derviş. (g.8/9)

Nergis-i şehlä: Şehla göz, güzel ve baygın bakışlı göz. (k.11/26)

Nesīm (A.i.): Hafif rüzgâr. (k.1/37)

Nesme (A.i.): 1. Soluma, soluk alıp verme. 2. Rüzgârın hafif hafif esmesi. 3. Nefes, ruh. (k.1/37)

Nesrīn (F.i.): 1. Yaban gülü, Ağustos gülü. 2. Mısır gülü. (k.11/4, g.61/5)

Nev (F.sf.): 1. Yeni. 2. Yeni, son zamanlarda çıkmış 3. Taze, körpe. (k.8/25)

Nevā (F.i.): Ses, sadâ, makam, âhenk, nâme. (k.1/1, g.53/3)

Nevāl (A.i.): 1. Talih, kısmet. 2. Bahşış, bağış. (k.1/21)

Nevāle (A.i.): 1. Vergi, bağış. 2. Nasib, tâlih, kısmet. 3. Yiyecek, içecek. (k.1/1)

-Nevāz: (F.sf.): “Okşayan, okşayıcı” mânâlarıyla kelimelere eklenir. (g.53/2)

Nevāziş (F.i.): Okşama, gönül alma, iltifat. (g.66/5)

Nevbet (A.i.c.: nüveb): 1. Sıra; sıra ile görülen iş. (F.i.): Resmi yerlerde muayyen zamanlarda çalınan davul, dümbelek gibi şeyler, bando. (k.2/14)

Nevk (F.i.): Sivri uç. 2. Kuş gagası. 3. Kirpiğin ucu. (k.8/28)

Nevmīd (F.sf.): Ümitsiz, ümidi kırık. (g.99/7)

Ney (F.i.): 2. Kamış. 3. müz. Ney, kamıştan yapılmış düdük. (g.42/3, g.69/5, g.92/6, mu.1/5)

Ney-şeker (F.b.i.): Şeker kamışı. (k.4/28, k.11/23, g.28/4)

Nigār (F.i.): 1. Resim. 2. (resim gibi güzel) sevgili. 3. sf. Resmedilmiş, resmi yapılmış. 4. Put. (k.3/31, k.5/40, k.7/13, k.7/24, k.9/1, k.9/9, k.9/16, k.11/15, k.16/3, g.4/5, g.21/2, g.28/5, g.30/4, g.34/6, g.48/5, g.63/3, g.65/2, g.95/1, g.95/7, g.96/3)

Nigār-hāne (F.b.i.): 1. Resim veya heykellerle süslenmiş olan yer; resim ve heykel sergisi. 2. Puthāne. 3. Güzelleri çok olan yer. 4. Resim yapanların çalıştıkları atölye.

Nigīn (F.i.): 1. Yüzük. 2. Mühür. 3. Yüzük kaşısı. (k.6/3, k.6/14)

Nihāl (F.i.c.: nihâlân): 1. Taze, düzgün, fidan, sürgün. (k.7/3, k.10/20, k.11/7, k.12/2, k.12/14, k.16/9, g.28/3, g.75/3, g.83/3, g.97/1)

Nihāle (F.i.): 1. Yeni yetişmiş düzgün fidan. 2. Avcı korkuluğu. 3. Döşeme, döşenecek şey. 4. Sahan altlığı. (k.9/14)

Nihān (F.sf.): 1. Gizli, saklı. 2. Bulunmayan, görünmeyen. (k.4/3, mu.1/5)

Nihāyet (A.i.c.: nihâyât): Son uc, son derece. (k.1/30, g.10/1)

Nikāb (A.i.): Peçe, yüz örtüsü. (k.11/10, g.20/6, g.62/2)

Nīl (A.h.i.): Mısır’dan geçen, Akdeniz’e dökülen meşhur nehir. (g.73/4)

Ni‘me’l-bedel: Ne güzel bedel, karşılık. (g.75/4)

Ni‘me’n-nevāl: Ne güzel talih, kısmet, bağış. (g.75/4)

Nisā (A.i. mere’nin c.): Kadınlar. (k.2/21)

Nişār (A.i.): 1. Saçma, serpmeye. 2. Saçı, düğünde dağıtılan para. (k.3/18, k.5/5, k.6/20, k.7/1, k.7/4, k.9/36, g.4/5, g.71/4)

Nisbet (A.i.): 1. Bağlılık, ilgi. 2. Kıyaslama, ölçü. 3. İnat olsun diye yapılan iş. (k.5/36, g.10/3)

Nişān (F.i.): 1. Nişan, iz, belirti. 2. İşaret. 3. Yara izi. 4. Amaç, hedef, vurulması istenilen nokta. 5. Ferman, tuğra. (k.4/23, k.6/4, k.8/1-37, g.52/2, g.84/7)

Nişīn (F.sf.): “Oturana, oturmuş” mânâsıyla kelimeleri sıfatlandırır. (k.4/11, k.5/33)

Niyām (F.i.): Kın, kılıç kını; kılıf. (k.5/10)

Niyāz (F.i.): 1. Yalvarma, yakarma. 2. Duâ. (k.1/2, k.7/19, g.54/4)

Nuḳat (A.i.): Noktalar. (g.66/1)

Nuḳûş (A.i. nakş’ın c.): Nakışlar, resimler. (g.19/3)

Nūn (A.h.): 1. Balık. 2. Mürekkep hokkası. 3. Kılıç, kılıç sırtı. 4. Kaş. (g.73/4)

Nūr-ı dīde: Pek sevgili kimse (k.4/8)

Nūş (F.i.): 1. Tatlı; bal. 2. İçki, iştret. 3. sf. içen, içen mânâlarında birleşik isimler yapar. (k.10/34, g.21/5, g.41/4, g.84/1)

Nūh (F.sf.): Dokuz. (k.14/9)

Nūkte (A.i.c.: nikât, nūket): 1. Herkesin anlayamadığı ince mânâ. 2. İnce mânâlı, zarif ve şakalı söz. (k.1/30)

Nūkte-perdâz (A.F.b.sf.c.: nūkte-perdâzân): Nükteli söz bulup söyleyen. (g.42/4)

Nūşha (A.i.c.: nūshah): 1. Yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret.(k.1/15, k.12/1)

Nūzûl (A.i.): 1. Aşağı inme. 2. Konağa inme, konaklama. (k.13/2)

Nuḳta (A.i.c.: nikat, nukat): 1. Nokta. 2. Yer.3. mevzu *konu. 4. Hal, durum. (k.1/10, k.1/30, k.12/5, g.16/2, g.22/5, g.81/3)

O

Oran (T.): 1. Ölçü, nispet, had, derece, miktar, hesap, tahmin. 2. Ölçülü, hasaplı. (g.89/6)

Otağ (T.i.) : Çadır, büyüklere özgü çadır. (g.33/3)

Ö

Ögren- (T.): Ülfet etmek, alışmak. (g.18/4)

‘Ömr-i ‘azīz: Değerli hayat. (g.66/4)

‘Ömr-i câvidân: Ebedî hayat. (k.4/8)

‘**Ömr-i dirâz**: Uzun ömür (g.32/7, g.53/5)
Öndin (T.): 1. Önce, ilk önce, önceden, önden, daha önce. 2. Avans. (g.23/4)

P

Pâ (y) (F.i.): 1. Ayak. 2. İz. (k.2/30, k.12/2, k.12/2, g.70/6, g.96/4)

Pâ(y)-būs (F.b.sf.): 1. Ayak öpen, ayak öpücü. 2. Ayak öpme töreni. (g.50/3)

Pād (F.sf.): 1. Saklayan, hıfzeden. 2. Koruyan, bekleyen. Büyük, ulu. (k.4/12)

Pād-şâ (F.b.i.): Padişah, hükümdar. (bkz.: pād-şâh) (k.1/49, k.3/2)

Pâ-mâl (F.b.sf.): Ayakaltında kalmış, çiğnenmiş. (k.12/12, g.69/1)

Pâk (F.sf.): 1. Temiz, arık, pak. 2. Saf, halis; hilesiz. 3. Kutsal, mübarek. (g.56/5, mu.1/1)

Pâre (F.i.): 1.Parça. 2. Sayı, bölük. (k.2/28, k.10/16, g.8/7, g.38/3)

Pâş (F.i.): 1. Gecenin sekizde biri. 2. Bekleme, gözetleme. 3. Gam, keder, gönül üzüntüsü, iç sıkıntısı. (g.62/2)

Pâyân (F.i.): 1. Son, nihayet. 2. Uç, kenar. 3. tas. Sofinin ulaşacağı birlik noktası. (g.80/5)

Pây-mâl (F.b.sf.): Ayakaltında kalmış, çiğnenmiş. (mü.1/4)

Pehlû (F.i.): Vücudun iki yanından biri yan. (g.39/1)

Pejmürde (F.b.sf.): 1. Eski, püskü, yırtık. 2. Dağınık. 3. Süfli, perişan. 4. Solgun, solmuş. (g.10/4)

Per, Perr (F.i.): 1. Kanat. 2. Yelek, kuşkanadının büyük tüyleri. (k.1/4, k.6/9, k.8/20, k.9/26, k.10/11, k.11/25, k.11/31, g.7/5, g.10/5, g.72/6)

Perdedâr (F.b.sf.): Perdecî, büyük bir kimsenin kapısında bekleyip içeri gireceklere kapı perdesini açmakla vazifeli kimse. (k.5/38)

Perde-der (F.b.sf.): Perde yırtan, hayâsız. (k.5/38)

Perhîz (F.i.): 1. Perhiz. 2. Dince yasak edilen şeylerden tamamıyla uzak kalma. 3. İncitici sözlerden kaçınma. (g.81/2)

Perhîzkâr (F.b.sf.): Mahrem olan şeylerden kaçınan, sofu. (k.9/6)

Perî (F.i.): 1. Cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farz edilen dişilerine verilen bir ad. 2. mec. Çekici güzelliği olan çok alımlı kız veya kadın. (g.70/1)

Perî-rû (F.b.sf.): Peri yüzlü, çok güzel. (g.18/7)

Perişân (F.sf.): 1. Dağınık, karışık, dağınık saç. 2. Bozuk, düzensiz. 3. Kederli, kaygılı. (mu.1/2)

Perrî (F.i.): Kanatlı, kanatları olan hayvan. (g.72/6)

Pertev (F.i.): Işık, parlaklık, yalım. (mu.1/4)

Pertev-i mihr: Güneş ışığı, parlaklığı.
(g.43/4)

Pervāz (F.i.): 1. Uçma, uçuş. 2. Saçak (dam, elbise). 3. Hücre. 4. Ayna. 5. Dolap. 6. Aynalı ince ve uzun tahta.
(g.42/2, g.69/2, g.74/7)

Pes (F.i.): 1. Ard, arka, geri. 2. zf. Öyle ise; imdi. 3. zf. Sonuç olarak. (g.25/7)

Peşşe (F.i.): Sivrisinek. (k.1/21)

Peyk (F.sf.): Haber getiren, mektup getirip götür. (k.1/2, k.13/4)

Peykân (F.i.): 1. Temren, başak, okun ucundaki sivri demir. 2. mec. Sevgilinin kirpiği. (k.9/23, k.10/20, k.11/31, g.7/3, g.10/2, g.10/4, g.23/1, g.28/3, g.29/7, g.33/2, g.77/2, g.95/6, g.97/1)

Peyker (F.i.): 1. Yüz, surat. 2. Şekil. (k.10/2, k.15/2)

Peymân (F.i.): Yemin, and. (g.23/2, g.48/7)

Peymâne (F.i.): Büyük kadeh; şarap kadehi. (g.23/2)

Peyveste (F.sf.c.: peyveste-gân): 1. Ulaşmış, bitişik. 2. zf. Daima. (g.94/3)

Piç (F.i.): Büklüm, kıvrım, dolaşık. (g.54/2)

Pîr (F.sf.c.: pîrân): 1. Yaşlı, ihtiyar. 2. i. Bir tarikatın kurucusu. 3. Her meslek ve sanatın kurucusu, öncüsü. (k.3/13, k.6/10, g.70/7, g.82/4)

Pîr-i muğân: Meyhanecilerin en yaşlısı, en eskisi. (mu.1/1)

Pîrâhen (F.i.): Gömlek. (g.91/1)

Pîrehen (F.i.): Gömlek (bkz.: pîrâhen). (g.81/5)

Pîre-zen (F.b.i.): Kocakarı. (k.6/4, g.83/5)

Pîrûze (F.i.): Fîrûze, mavi renkli ve değerli bir süs taşı. (k.10/2, k.10/8, k.10/23)

Pîşe (F.i.c.: pîşe-gân): 1. San'at, meslek. 2. İş. 3. Huy, tabiat, adet, alışkanlık. (g.80/1)

Pîşe (F.sf.): “Alışmış, huy edinmiş” mânâlarına gelerek birleşik kelimeler meydana getirir. (g.89/1)

Pîşekâr (F.b.i.): 1. Sanatkâr, oyuncu. (k.8/5)

Pîşvâ (F.i.c.: pîşvâyân): Reis, başkan. (k.1/29)

Piyâle (F.i.): Kadeh, şarap bardağı. (g.25/3)

Post (F.i.): 1. Tüylü hayvan derisi. 2. mec. Makam, mevki, sandalye. (g.40/3)

Pül (F.i.): Köprü. (g.73/4)

Pür- (F.sf.): 1. Dolu. 2. çok fazla. 3. Sâhip, mâlik [birleşik kelimeler yapar]. (k.1/8, k.1/13, k.1/15, k.1/26, k.2/10, k.4/7, k.4/32, k.5/6, k.5/28, k.6/6, k.7/5, k.10/7, k.10/8, k.10/9, k.10/16, k.10/25, k.11/21, g.19/6, g.21/5, g.22/1, g.86/4, g.91/6)

Pür-dil (F.b.sf.c.: pür-dilân): Yürekli, cesur. (g.7/3)

Pür-süz (F.b.sf.): 1. Çok yanık. 2. Fazla yakıcı. (g.11/3)

R

Rabb (A.i.): Efendi, sahip. A.h.i. Allah. (Yâ Rabb: Allah'ım!). (g.1/9, g.60/2, g.62/4)

Rabb-i celîl: Ulu Allah. (k.14/13)

Rabbânî (A.sf.): 1. Rab'la ilgili. (k.13/21)

Râci' (A.sf. rüçû'dan): 1. Geri dönen. 2. Münasebeti, ilgisi olan. (k.2/45)

Ra'd (A.i.): Gök gürlemesi. (k.1/5)

Râh (F.i.): 1. Yol. 2. Tutulan yol, meslek, usul. (g.47/6, mü.1/4)

Râh-ı fenâ: Yokluk, ölüm. (mü.1/1)

Râh (A.i.): Şarap. (g.88/4)

Rahm (A.i.): Acıma, esirgeme, koruma. (g.13/4, g.13/6)

Rahmet (A.i.): Acıma, esirgeme, koruma. (k.15/9, g.72/4)

Rahne (F.i.): 1. Gedik, yarık, yırtık ve bozuk yer. 2. Zarar, ziyan, bozukluk. (g.70/2)

Rahşân (F.sf.): Parlak. (g.48/4)

Rakkâş (A.sf. raks'dan): Oynayan, dans eden, köçek. (g.25/1, g.62/1, g.63/1)

Râm (F.sf.): 1. İtaat eden, oyun eğen, kendini başkasının emirlerine bırakan. 2.

tas. İnsanın bütün benliğiyle Allah'a bağlanması. (k.8/26)

Ramağ (A.i.): 1. Hayat kalıntısı, ancak nefes alacak kadar vücutta kalan hayat. 2. Pek az şey. (g.66/4)

Râst (F.sf.): 1. Doğru. 2. Sağ. 3. Uygunluk. (k.9/8, k.9/31, g.1/4, g.48/7, g.53/2, g.53/3)

Ravza (A.i.c.: ravzât, riyâz): Ağacı, çayırı bol olan yer, bahçe. (k.1/51, g.91/3, g.99/3)

Rây (A.i.): 1. Rey, fikir, oy. 2. Sancak, bayrak. (k.4/7, k.14/4, g.17/3)

Râz (F.i.): Sır, gizlenilen şey. (k.1/24, k.8/31, g.53/3, g.63/5, g.74/2, g.92/2)

Rebâb (A.i.): müz. Gövdesi hindistancevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemançe. (g.21/6, g.31/1)

Recâ (A.i.): 1. Ümit, umma. 2. Yalvarma. 3. İstek, dilek. (k.1/66, k.1/67, k.2/43, g.17/4,)

Redîf (A.sf.): 1. Hayvanda birisinin arkasına binen. 2. Arkadan gelen, birinin ardından giden. 3. ed. Her beytin sonunda kafiye den sonra tekrarlanan kelime. (k.8/34, g.57/7)

Ref (A.i.): 1. Kaldırma, yüceltme. 2. Yukarı kaldırma. 3. Lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma. (k.13/20, g.101/1)

Refi' (A.i.): 1. Kalkındırma, yüceltme. 2. Yukarı kaldırma. 3. Lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma. (k.9/3)

Refîk (A.i.): Arkadaş, yoldaş. (k.1/51)

Reftâr (F.i.): Gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edalı yürüyüş. (g.55/1, g.84/4, g.90/4)

Reh-i ‘aşk: Aşk yolu (bkz: rāh-aşk).

Reh-nümâ (F.b.sf.): Yol gösteren, kılavuz. (k.1/2, k.1/61)

Remmâl (A.sf.): Remil döken, fal açan, kayıptan haber vermek iddiasında bulunarak dolandırıcılık eden (adam). (k.12/15)

Remz (A.i. rümûz, rümûzât): 1. İşaret, işaretle anlatma. 2. Gizli ve kapalı bir sûrette söyleme. (k.1/24)

Renc (F.i.): 1. Ağrı, sızı. 2. Zahmet, eziyet, sıkıntı. 3. Hışım, öfke, gazap. (k.3/21)

Rengin (F.sf.): 1. Renkli, parlak, renkli; boyalı. 2. Lâlif, hoş. 3.Süslü. (k.1/13, k.3/11, g.37/1, g.39/4, g.76/5, g.95/2)

Resen (F.i.): İp, urgan, halat. (g.100/4)

Resm (A.i.): 1. Yazma, çizme; desen. 2. Eser, iz, nişan, alâmet. 3. Sûret. 4. Tertip, plan, taslak. (k.5/15, g.14/1, g.19/3, g.24/1, g.70/2)

Resûl (A.i.c.: rûsul, rûselâ, ersûl): 1. Elçi. 2. Peygamber, yalvaç. (k.13/3)

Reşk (F.i.): Kıskanma, hased günü. 2. sf. Kıskanılmış. (g.2/6, g.73/5)

Revâ (F.sf.): Yakışır, uygun, yerinde. (k.1/13, k.2/35, k.2/51, g.81/2, g.88/3)

Revâc (A.i.): Sürüm, geçerlik. 2. Kıymet, değer. (g.24/4)

Revân (F.sf.): 1.Yürüyen, giden, akan, su gibi akıp giden (söz). 2. İ. ruh, can. (k.3/2, k.4/21, k.4/26, k.5/27, g.4/5, g.12/1, g.66/3, g.74/4, g.83/7, g.84/2)

Revân-bağış (F.b.sf.): Canlandırıcı, can bağışlayıcı. (g.73/6)

Reviş (F.i.): 1. Gidiş, yürüyüş. 2. Tarz, üslûp. 3. Tutum, yol. 4. Geçiş, oluş. (g.7/5)

Revzen (F.i.c.: revâzin): Pencere. (g.91/2)

Reyâhîn (A.i. reyhân’ın c.): Fesleğenler. (k.11/30)

Rezân (A.sf.): 1. Ağır, ağırbaşlı, vakarlı, temkinli (kimse). (k.12/6)

Rezm (F.i.): Kavga, savaş, cenk. (k.4/7)

Rezzâk (A.sf.): 1. Bütün mahlûkların rızkını veren Allah. (g.16/5)

Rızâ (A.i.): Hoşnutluk, memnunluk. (k.2/59)

Ri‘âyet (A.i.): 1. Gütme, gözetme. 2. Sayma; saygı. 3. Ağırılama. (k.15/8)

Ridâ (A.i.): 1.Belden yukarı örtülen örtü. 2. Hırka. 3. Dervişlerin omuzlarına attıkları post. (k.1/19)

Rihlet (A.i.): 1. Göç, göçme. 2. Ölme. (mü.1/3)

Rikâat (A.i.): 1. Rakiklik, yufkalık, incelik. 2. Merhamet, acıma. (g.3/4)

Risâlet (A.i.): 1. Elçilik, sefâret. 2. Peygamberlik. (k.13/1)

Rişte (F.i.): İplik, tire. 2. İlgi, bağ. 3. Sanatkârâne yapılmış bir yazıyı veya yapılmış bir minyatürü çevreleyen tezhibin iç kısmına sınır olarak tek, çift, eşit veya farklı kalınlıklarda çekilen çizgi. (g.10/2, g.21/3, g.76/5, g.81/7, g.91/5)

Riyâ (A.i.): Özü sözü bir olmama, ikiyüzlülük. (g.26/4)

Riyâzet (A.i.): Nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından sakınma, perhiz. (k.4/11, k.9/6)

-Rîz (F.sf.): “Döken, saçan, akıtan” mânâlarıyla birleşik kelime yapar. (g.59/3)

Rîzân (F.sf.): Dökülen, akan. (k.12/6)

Rû (y) (F.i.): Yüz, çehre. (k.3/10, k.5/2, g.8/5, g.11/5, g.55/3)

Rû(y)-ı nigâr: 1. Sevgilinin yüzü. 2. Pembe taneli bir cins üzüm. 3. Bir çeşit zambak. (g.92/7)

Rûy-ı zemîn: Dünya, yeryüzü. (k.14/6)

Rûh (A.i.c.: ervâh): 1. Can, nefes. 2. Canlılık, his, duygu. 3. En mühim nokta, öz. (k.1/17, k.2/36, k.4/23, k.5/27, g.17/2, g.26/3, g.84/2, g.88/4)

Rûh-ı revân: Canlı ruh. (g.8/2, g.74/4)

Ruḥ (F.i.): 1. Yanak, yüz, çehre. (k.3/26, k.11/26, k.11/32, g.1/2, g.41/1, g.49/3, g.57/3, g.69/1, g.69/2, g.74/1, g.74/8,

g.75/2, g.75/3, g.91/2, g.91/4, g.92/3, g.96/1, g.98/1)

Rûḥânî (A.sf.): 1. Ruha ait, ruh ile ilgili. 2. Gözle görülemeyen, cismi olmayan. 3. Mezhep işlerine ait, ahretle ilgili olan. (k.13/8)

Rûḥ-fezâ (A.F.b.sf.): 1. Ruha tazelik veren, cana can katan. (bkz.: rûh- efzâ). (k.6/13)

Ruḥsâr (F.i.): 1. Yanak. 2. Yüz, çehre. (k.16/12, g.8/5, g.31/3, g.35/3, g.44/2, g.56/1, g.75/4, g.90/3, g.97/5)

Rûşen (F.sf.): 1. Aydın, parlak. 2. Belli, meydanda. (k.1/40, k.1/50, k.3/12, k.2/28, k.3/30, k.4/7, k.5/4, k.8/8, k.14/2, g.8/9, g.24/7, g.50/1, g.72/1, g.77/1, g.82/4, mu.1/4)

Rûşenâ (F.sf.) (kkz. rûşen). (k.3/25)

Rû-yi zemîn: Yeryüzü, dünya. (k.16/4)

Rûz (F.i.c.: rûzân): 1. Gün. 2. Gündüz. (k.5/9, k.6/2, k.8/7, k.8/37, g.23/3, g.61/2, g.80/4)

Rûz-ı cezâ: Kıyamet günü. (k.2/33, g.45/5)

Rûz-ı ḥaşr: Kıyamet günü. (k.1/52, k.5/11)

Rûz-ı kıyâmet: Kıyamet günü. (g.99/4)

Rûkû (A.i.): Öne doğru eğilme. 2. Namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısını yere müvâzî gelecek şekilde eğilme hareketi. (k.2/30)

Rümmânî (A.sf.): 1. Narçiçeği rengine olan. 2. Kır ile doru arasında bir donu olan at. (k.7/9)

Rüste (F.sf.): “Bitmiş, çıkmış, yetişmiş” mânâlarıyla bileşik kelimeler yapar. (k.12/11, g.30/5, g.81/4, g.98/3)

Rüsvâ (F.sf.): Rezil, itibarsız, haysiyetsiz. (mu.1/5)

Rü’yet (A.i.): 1. Görme, bakma, görülme. 2. İdare etme, çevirme, yöneltme. 3. Araştırma. (g.99/7)

Rüzigâr (F.i.): 1. Zaman, devir. 2. Dünya. 3. Yel. (bkz.: rüzgâr) (k.7/8, k.9/28)

S

Sa’âdet (A.i.): Mutluluk. (k.8/23, k.15/10, g.93/3)

Sâat (A.i.c.: sâât): 1. Saat. 2. Vakit, zaman. 3. Muayyen vakit. 4. Kıyamet. (mü.1/3)

Şabâ (A.i.): Gün doğusundan esen hafif ve lâtif rüzgâr. (k.1/4, k.11/3, k.11/30, g.2/3, g.28/5, g.75/7, g.88/5, g.95/4)

Şabb (A.i.): Dökme, dökülme, boşaltma, boşatılma. (k.1/48)

Şad (F.sf.): Yüz (sayı). (k.5/3, k.9/20, g.26/5)

Şadâ (A.i.): Ses, yankı. (k.1/26, k.2/45, mü.1/3)

Şadef (A.i.c.: esdâf): Sedef, inci kabuğu. (k.5/6, g.85/2)

Şadık (A.sf.): 1. Doğru, gerçek. 2. Sadakati, içten bağlılığı olan. (k.8/2)

Şad-pâre (F.b.sf.): Yüz parça; parça parça olmuş. (g.24/3)

Şadr (A.i.c.: sudûr): 1. Göğüs. 2. Yürek. 3. Her şeyin önü, başı, ilerisi, en yukarı en baş. 4. Baş, başkan. (k.1/48, k.5/33, g.48/3, g.99/2)

Şâf (A.sf.): 1. Temiz, hâlis, katıksız, karışık olmayan. 2. Kolay aldatılabilen, kurnazlığa akli ermeyen. (k.6/8, g.14/5, g.14/6)

Şafâ (A.i.): 1. Saflık, berraklık. 2. Gönül şenliği, kedersizlik, neş’e, zevk, eğlence. (k.1/53, k.1/56, k.2/22, k.3/7, k.3/8, k.13/3, k.13/9, k.16/13, g.4/4, g.17/1, g.19/4, g.25/1, g.56/5, g.77/4, g.77/6, g.87/5)

Şaff (A.i.c.: sufûf): Dizi, sıra; câmide cemâatin sırası. (k.5/15, g.40/5)

Şaff-ı düşmen: Düşman safı. (k.5/15)

Şaff-der (A.F.b.i.c.: saff-derân): Düşman saflarını yaran yiğit. (g.25/5)

Şafi (A.sf.): 1. Duru, temiz, katıksız; bir şeyle karışık olmayan, katıksız. 2. Samimi, saf. 4. zf. Sadece, yalnız. (k.2/22, k.4/7, k.11/19, g.57/1)

Şafha (A.i.c.: safahât): 1. Bir şeyin düz yüzü. 2. Bir cismin görünen tarafları. 3. Yazılmış veya yazılabilir sahife. 4. İnce, yassı ve geniş cisimi levha, yufka. 5. Bir

hadisede bir biri ardınca görülen hallerin her biri. (k.8/1, g.31/3, g.65/7)

Sāgar (F.i.): 1. Kadeh, içki bardağı. 2. tas. Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü. (k.10/34, k.11/19)

Şahābe (A.i.): 1. Sahipler, sahip çıkanlar, tutanlar. (k.1/56)

Sāhir (A.sf.): 1. Büyücü. 2. Büyüleyici te'sir yapan güzel. (g.62/4, g.70/6)

Şahn (A.i.c.: suhûn, sıhân): 1. Avlu, evin ortasındaki açıklık. 2. Orta, meydan, aralık. 3. Büyük kâse, sahan. 4. Sahne. (k.1/26, k.1/36, k.7/18, k.8/20, k.9/16, k.9/20, k.10/7, k.11/20, k.12/7, g.3/7)

Şahrâ (A.i.c.: sahârâ, sahârî, sahrâvât): Kır, ova, çöl. (g.33/3)

Sâ'il (A.sf.): 1. Sual eden, soran. 2. i. Dilenci. 3. Akan, akıncı. (k.7/6, k.9/29)

Sâ'ir/Sâyir (A.sf.): 1. Seyreden, harekette olan, yürüyen. 2. Bir şeyden kalan başka şey. 3. Geçen, dolaşan. 4. Diğer, başka gayri. (k.7/5)

Sâk (A.i.c.: sikân, sûk): Baldır, incik. (k.12/2)

Sâki (A.sf.): 1. Su veren, su dağıtan. 2. Kadeh, içki sunan. 3. İnsan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse. (k.11/18, g.19/4, g.25/4-6, g.96/4)

Sakim (A.sf.): 1. Hasta, hastalıklı. 2. Yanlış. 3. Rivayeti doğru, sağlam olmayan (hadîs). (k.3/22)

Sâl (F.i.): Yıl. (k.12/13)

Sâlâr (F.i.): Baş, kumandan, başbuğ, en büyük âmir. (k.1/27)

Sâlik (A.sf.): 1. Bir yola giren, bir yolda giden. 2. Bir tarikata girmiş bulunan. (k.2/54, k.3/8, mü.1/1)

Sâlûs (F.sf.): Riyakâr, ikiyüzlü. (g.22/3, mu.1/5)

Sâmi'ü'd-du'â: (Duâyı işiten): Allah (c.c.). (bkz.: semi'üd-duâ) (k.1/65)

Şan (T.): Sanki, güyâ. (g.7/3)

Şan'at (A.i.c.: san'ât): 1. San'at, ustalık, hüner, marifet. 2. Bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel ve beğenilir olması için uygulanan kurallar. (g.2/3, g.38/4)

Şanc- (T.): 1. Batmak, saplanmak. 2. ...ile kesilmek. (k.4/28, g.92/4)

Sancağ (T.i.): Alay bayrağı. (k.10/2)

Şanem (A.i.c. esnâm): 1. Put. 2. Güzel kimse (sevgili) (k.6/21, k.7/20, k.9/32, k.16/5, k.16/8, g.46/4, g.74/4, g.88/2, g.100/1)

Şanevber (A.i.): 1. Çam fıstığı ağacı. 2. Çam fıstığı kozalağı. 3. Sevgilinin boyu bosu. (k.10/31)

Şarf (A.i.): 1. Harcama, masraf etme, gider. 2. Para bozma. 3. Çevirme, döndürme. 4. Değişme. (g.15/3, g.64/3)

Şarrâf (A.sf.c.: sarrâfân): 1. Sarfeden. 2. i. sarraf. 3. Anlayan, değer veren. (g.15/3)

Şarşar (A.i.c.: sarâsır): Şiddetli, gürültülü rüzgar. (k.6/20)

Şavlecân (A.i.c.: savâlic): Çevgân, çirit oynanılan sivri sopa. (k.4/17)

Sa'y (A.i.c.: mesâî): 1. Çalışma, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme. 3. Koşma, yürüme. (g.12/2, g.64/5)

Şayd (A.i.): 1. Av. 2. Avlama, avlanma. (g.61/6)

Şaydgeh (A.F.b.i.): Avlanacak yer, avlak. (g.72/6)

Sâye (F.i.): 1. Gölge. 2. koruma, sahip çıkma. 3. Yardım (k.1/35, k.3/23, k.9/37, g.19/2, g.90/2, g.93/3)

Sâyedâr (F.b.sf.): 1. Gölgesi, gölgesi olan, gölge eden. 2. Koruyan, sahip çıkan. (k.9/38)

Şayyâd (A.i.): Avcı. (k.9/12)

Sâz (F.i.): 1. Müz. Çalgı. 2. Silah. 3. At takımı. 4. Sıra, düzen. 5. Kuvvet, kudret. 6. Öğrenme. 7. Ustalık. 8. Hile. 9. Eş, benzer. (g.53/3, g.53/1)

Sâz (F.sf.): “Yapan, uyduran, düzen” mânâlarına gelerek birleşik kelimeler yapar. (k.6/11)

Sâz (T.sf.): Sarı (g.42/3)

Sebâ (A.h.i.): Hz. Süleyman'ın zevcesi Belkîs'in Yemen'de hükmü altında bulundurduğu mâmur olan şehir. (k.1/4)

Şebât (A.i.): Yerinde durma, kımıldamama, sözünden, kararından vazgeçmeme. (g.37/5)

Sebîl (A.i.c.: sübül, sübûl): 1. Yol, büyük cadde. 2. Sebil, su dağıtılan yer. 3. Hayret olarak parasız dağıtılan su. (k.14/1-14, k.14/4)

Sebük-bâr (F.b.sf.): Yüku hafif, eşyası az olan. (g.68/3)

Sebz (F.sf.): Yeşil, yeşil renkli. (k.7/5, k.9/1, k.9/4, k.9/14, k.10/6, k.10/32, k.11/11, k.11/22)

Sebze (F.i.c.: sebze-vât): 1. Yeşillik, çimen. (k.1/12, k.2/24, k.5/31, k.7/19, k.9/3, k.9/9, k.9/10, k.9/25, k.9/37, k.10/8, k.10/13)

Sebzezâr (F.b.i.): 1. Yeşillik, çayırılık, çimenlik. 2. Sebze tarlası, bostan. (k.9/38)

Sefâ'in (A.i.): 1. Gemiler. 2. mec. Türlü konuları içine alan kitaplar. (k.6/22)

Sefer (A.i.c.: esfâr): 1. Yolculuk. 2. Savaşa gitme. 3. Savaş. 4. Askerin savaş halinde veya savaşa hazır bulunması hali. 5. tas. İnsan gönlünün Allah'a yönelişi. (k.8/17, g.28/5, g.36/6, g.94/2, g.95/5, mü.1/1)

Seg (F.i.): Köpek. (k.6/16, g.9/4, g.50/3)

Seger- (T.): 1. Koşmak. 2. Hafif kımıldamak, kıpırdamak, seğirmek. (bkz.: segirmek)(g.41/1)

Sehâ (A.i.): Cömertlik, el açıklığı. (k.3/5)
Seher (A.i.c.: eshâr): 1. Tan yeri ağırmadan önceki vakit. (k.3/1-31, k.4/1, k.8/2, k.11/16, k.11/28, g.29/1, g.35/6, g.76/3, g.83/5, g.95/4, mu.1/3)
Seherî (A.sf.): Sabah ve şafakla ilgili. (k.11/6)
Sehî (F.i.): 1. Düz, doğru. 2. Fidan gibi. (k.15/10)
Sehî-ğadd (F.A.b.sf.): Boylu boslu, düzgün endamlı. (g.42/1)
Sehv (A.i.c.: sehviyyât): 1. Yanlış. 2. Yanılma. (k.2/50, g.65/2)
Sekre (A.i.): 1. Sarhoşluk. 2. Şaşma. 3. Şiddet. 4. Dalgınlık, baygınlık. (k.13/17)
Selâm (A.i.): 1. Barış, rahatlık. 2. Sonu iyi ve hayırlı çıkma. 3. Fani, gelip geçici olmama (Allah'ın isimlerinden biri). 4. Aşinalık, bildik. 5. Selam, esenleme. (g.56/4)
Selâset (A.i.): ed. [sözün] akıcı olma hali, akıcılık, kolay anlaşılma hali. (k.7/22)
Sem (T): Zehir. (k.2/3)
Semâ (A.i. sümüvv'den): Gökyüzü. (k.1/26, k.1/64, k.2/9, k.2/15)
Semen (F.i.): Yasemin. (k.11/5, k.16/5, g.74/1)
Şemen (A.i.c.: esmân): Baha, değer, kıymet, tutar. (g.74/1)

Semen-ber (F.b.i.): Göğsü yasemin gibi beyaz olan, yasemin göğüslü (sevgili) (k.6/12, k.12/12)
Şemer (A.i.c.: esmâr, simâr): 1. Meyva, yemiş. 2. Mahsul, verim. 3. Netice. (k.2/44, k.8/25, g.28/3, g.95/2)
Şenâ (A.i.c.: ensiye): Övme, övüş. (k.1/2, k.1/6, k.1/12, k.1/20, k.4/33, k.5/34)
Senedî (A.i.c.: senedât): 1. Dayanak. 2. Kuvvetli delil olabilecek söz. (k.1/28)
Seng (F.i.): Taş. (g.2/5, g.78/6)
Seng-i mezâr: Mezar taşı. (k.8/30)
Sengîn (F.sf.): 1. Taştan, taştan yapılmış. 2. Yavaş, ağır. (k.4/18, g.2/5)
Ser-gerdân (F.b.sf.): 1. Baş dönen, serser, şaşkın. 2. Perişan. (k.13/6, g.9/3)
Ser (F.i.): 1. Baş, kafa, kelle. 2. Baş, başkan. 3. Tepe, doruk. 4. Uç, kenar. 5. Nihayet, son. (k.3/1, k.6/11, k.8/16, k.9/27, k.10/1, k.11/23, g.20/3, g.23/5, g.23/6, g.29/2, g.47/4, g.57/5, g.68/3)
Ser-tirâş: Berber. (g.102/2)
Ser-i kûy: Sevgilinin bulunduğu yer. (g.9/4, g.53/4, g.99/3)
Ser-i mü: 1. Kıl ucu. 2. Pek az şey. (k.2/50)
Ser-â-ser (F.zf.): 1. Baştanbaşa, büsbütün. 2. Altın ve gümüş telle dokunmuş bir çeşit kıymetli kumaş. (k.10/8)
Ser-bâz (F.b.sf.c.: ser-bâzân): 1. Cesur, yiğit. 2. İran'da bir sınıf asker. (g.7/2)

Serdâr (F.b.i.c.: serdârân): Asker başı, kumandan, komutan. (k.8/6, g.68/3)

Ser-defter (F.A.b.i.): Defterin başında yazılı olan, en başta bulunan, en ileri geçen.

Ser-efrâz (F.b.sf.): Başını yukarı kaldıran, yükselten, benzerinden üstün olan. (g.93/3)

Ser-firâz (F.b.sf.): Başını yukarı kaldıran, yükselten, benzerinden üstün olan (bkz.: ser-efrâz). (k.9/28)

Ser-gerdân (F.b.sf.): 1. Başı dönen, sersem, şaşkın. 2. Perişan. (g.7/1)

Ser-geşte (F.b.sf.): 1. Başı dönen, sersem, şaşkın. 2. Perişan. (bkz.: ser-gerdân) (g.13/1)

Ser-keş (F.b.sf.): Dikbaşı, başkaldıran; inatçı, itaatsiz. (g.35/1, g.46/5)

Sermâye (F.b.i.): 1. Anamal. 2. Anapara. 3. Bilgi, ustalık. (g.60/3)

Sermedî (F.sf.): 1. Daimi, sürekli. (bkz.: sermed) (g.12/3)

Ser-nigûn (F.b.sf.): 1. Başaşağı olmuş, ters dönmüş. 2. Talihsiz, bahtsız. (g.74/6)

Ser-tîz (F.b.sf.): Ucu, baş tarafı sivri olan; keskin. (g.59/1)

Serâ (F.i.): 1. Saray. 2. Büyük konak (bkz.: serây). (k.14/9)

Serv (F.i.): Servi, selvi. 2. mec. Sevgilinin boyu (k.4/16, k.4/22, k.7/13, k.7/17, k.7/18, k.9/1-38, k.11/8, k.11/17,

k.11/29, g.1/4, g.6/4, g.42/4, g.46/5, g.55/1, g.79/3, g.93/3, g.97/3)

Serv-i âzâd: Çok uzayan düz bir selvi; düzgün, başı dik. (k.11/25)

Serv-i çemen: Naz ve eda ile salına salına yürüyen sevgili. (g.74/4)

Serv-i hırâmân: 1. Nazlı sallanan selvi; 2. mec. Naz ve eda ile salına salına yürüyen sevgili. (g.48/6)

Serv-i nâz: Dalları yana sarkan servi; mec. Uzun boylu sevgili. (g.42/1)

Serv-i revân: 1. Yürüyen selvi. 2. mec. Uzun boylu sevgili. (k.11/20, g.33/5, g.41/5, g.67/1, g.98/4)

Serv-i sehî: Doğru büyümüş iki daldan ibaret selvi (güzellerin boyu buna benzetilir). (k.2/29, k.4/26, k.16/9)

Serv-i ser-firâz: Başı yüksek servi, baş çeken servi (k.1/32)

Serv-ı kadd (F.A.b.sf.): Servi boylu. (g.19/2)

Server (F.i.c.: serverân): 1. Baş, başkan, reis, ulu. (k.8/6, k.10/1)

Ser-verâ (F.i.): Başlık, riyâset. (k.6/11, k.6/31)

Ser-te-ser (F. zf.): Baştanbaşa, hep, bütün. (bkz.: ser-â-ser, ser-tâ-ser) (k.8/18, k.9/15)

Sevâd (A.i.): 1. Karanlık, siyahlık, karartı. 2. Yazı, karalama. 3. Uzaktan karartı halinde görülen kalabalık. 4. Bir

şehrin çevresindeki karartı halinde görülen bağ, bahçe ve bostanlar. 5. sf. Kara, siyah. (k.3/12, g.88/3)

Sevdâ (F.i.): 1. Aşk, sevgi. 2. Aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık. 3. İstek, heves, arzu. (k.2/25, k.3/14, k.8/32, g.41/2)

Seydî: Efendim. (g.26/3)

Seylâb, Seylâbe (F.i.): Sel, sel suyu. (k.12/13)

Seyr (A.i.): 1. Yürüme, yürüyüş, gitme, hareket. 2. Yolculuk. 3. Gezme, gezinme. 4. Eğlenmek üzere bakma. 5. Uzaktan bakıp karışmama. 6. Gezilecek görülecek şey. (k.1/6, k.1/36, k.2/31, k.7/17, k.9/29, k.9/30, k.11/3, k.11/22, k.11/26, k.15/4, g.5/4, g.8/5, g.27/3, g.36/5, g.47/4, g.55/3, g.56/2, g.59/1, g.76/4, g.77/1, g.79/2)

Seyrân (A.i.): 1. Gezinme. 2. Bakıp seyretme. (g.8/2, g.14/5, g.42/2)

Seyyâre (A.i.c.: seyyârât): 1. Güneş etrafında dolaşan gezegen. 2. Kervan, kabile. (k.9/38)

Seyyidî (A.sf.): 1. Seyide mensub, seyyid'le ilgili. 2. n. "Ey benim efendim!" hitâbı. (k.1/28)

Sezâ (F.sf.): Münâsip, uygun yaraşır. (k.1/6, k.2/34, k.2/63, k.3/29)

Şıdk (A.i.): 1. Doğruluk, gerçeklik. 2. İç, yürek temizliği. (k.1/53, k.3/7, k.13/9)

Şıfat (A.i.): 1. Hal, durum, keyfiyet, sûret, şekil, varlık. 2. Nişan, alamet. 3. Yüz ve kılık. 4. Bir şahıs veya şeyin hali. 5. Lakab, unvan. (g.53/1, g.55/2, mu.1/4)

Şıhhat (A.i.): 1. Sahihlik, doğruluk, gerçeklik. 2. Sağlamlık, sağlık. 3. Ed. Sözün yanlış ve eksik olmaması. (g.36/3)

Şımak (T.): 1. Kırmak. 2. Bozmak, nakz etmek. 3. Yenmek, mağlup etmek, tepelemek. 4. Aşağı görmek. 5. Gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek. 6. Yıkarak harap etmek. (g.5/6, g.23/2)

Şınâb (A.i.): Hardal. (k.4/11)

Şınuç (T): 1. Kırık. 2. Mağlup, yenik, bozguna uğramış. (bkz.: sınıuç, şınıç, sınıç). (g.7/2)

Şırça: Cam, billur. (k.9/32)

Şıb (F.i.): Elma. (g.101/2)

Şikke (A.i.c.: sikek): 1. Para üzerine vurulan damga. 2. Madenî para, akçe. (g.30/6)

Silsile (A.i.c.: selâsil): 1. Zincir, zincirleme olan şey. 2. Art arda gelen şeylerin meydana getirdiği sıra. 3. Soysop, ocak. 4. Babadan oğla sırayla yazılarak meydana gelen kuşak, soy defteri. (g.50/2, g.57/2)

Şım (F.i.): 1. Gümüş. 2. Gümüş para. 3. sf. Gümüştan, sırmadan, gümüş taklidi sırma veya maden tel. (k.3/6, k.6/1, k.6/9, k.10/29, g.2/5, g.5/2, g.24/5)

Sîm ü zer: Gümüş ve altın. (k.3/5, g.43/6)

Sîmâ (F.i.): 1. Yüz, çehre, beniz. 2. Kimse. (k.6/9, k.16/9)

Sîmâr (A.i.): Meyveler, yemişler. (k.7/5)

Sîm-beri (F.b.sf.c.: sîm-berân): Göğsü gümüş gibi olan. (k.11/17, k.11/18, k.11/19, k.11/20)

Sîm-ten (F.b.sf.): Gümüş tenli. (g.6/1)

Sîmîn (F.sf.): Gümüştten, gümüş gibi, gümüşe benzer. (k.7/11, k.11/6, g.31/3, g.32/6, g.38/5, g.40/1)

Sinân (A.i.c.: esinne): 1. Mızrak, süngü. (k.4/22)

Sîne (F.i.): Göğüs, yürek. (k.4/8, k.9/20, k.9/22, k.9/23, g.7/4, g.8/6, g.21/6, g.26/5, g.31/1, g.31/4, g.33/3, g.37/2, g.39/1, g.40/4, g.40/5, g.43/4, g.51/3, g.56/5, g.60/3, g.70/3, g.71/2, g.79/3, g.79/4, g.84/7, g.85/3, g.92/4, g.97/1, g.102/4)

Sipâh (F.i.c.: sipâhân): 1. Asker. 2. Ordu. (k.16/2, g.72/1)

Sipeh-keş (F.b.sf.): “er güder”, başkumandan. (k.5/37)

Siper (F.i.): 1. Arkasına saklanılacak şey. 2. Koruyucu engel. 3. Gizlenilip savaşılan yer veya şey. 4. sf. Kuytu, korunabilen (yer). (k.3/5, k.5/2, k.8/6, k.8/10, k.10/4, k.10/25, g.40/5)

Sipih (F.i.): Gökyüzü. 2. Talih. (k.1/55, k.8/12, k.8/26, k.14/11)

Sirâc (A.i.c.: sürüc): Işık, kandil, mum. (g.24/7)

Sirişki (F.i.): Gözyaşı. (g.30/1)

Şît (A.i.): 1. Ün, iyi şöret. 2. Çatırtı, patırtı. (k.1/26)

Sitâre (F.i.c.: sitâregân): Yıldız. 2. Talih, baht, kader. (k.8/23, g.75/6)

Sitemkâr (F.b.sf.c.: sitem-kârân): zulüm ve haksızlık eden. (g.83/5)

Sivâr (A.i.c.: esâvir, esâvire, esvire): Bilezik. (k.5/6, k.5/28, k.7/11)

Siyâdet (A.i.): 1. Seyyidlik, efendilik, sahiplik. 2. Hz. Hasan vasıtasıyla Hz. Muhammed’in soyundan olma hali. (k.9/4)

Siyehkâr (F.b.sf.): Günahlı, suçlu. (bkz.: siyâhkâr) (k.6/17, g.5/1, g.54/2)

Siyeh-püş (F.b.sf.): 1. Karalar giyinmiş. 2. Yaşlı, matemli. 3. i Seyis, uşak. (g.73/5)

Siyeh-rû (F.b.sf.): Kara yüzlü, yüzü kara; ayıbbı olan. (g.20/6)

Şoĥbet (A.i.): Görüşme konuşma; arkadaşlık. (g.25/7, g.36/1, g.62/1, g.63/1)

Şoñ ucu (T.) (sonuç): Netice, en son, akıbet, en sonra, sonunda. (k.9/27)

Su‘bân (A.i.c.: saâbîn): 1. Büyük yılan, ejderha. (mü.1/2)

Şubĥ (A.i.c.: esbâh): Sabah, sabah vakti. (k.8/2, k.10/31, g.93/2, mu.1/3)

Şubh-dem (A.f.zf.): Sabah vakti. (k.3/25, k.4/4, k.5/1, k.8/1, g.79/5)

Südmend (F.b.sf.): Faydalı, kazançlı, karlı. (g.94/2)

Şüfi (A.i. ve sf.c. sūfiyân): 1. Tasavvuf ehli. 2. Sofu. (g.67/4)

Sūhte (F.sf.): 1. Yanmış, tutuşmuş, yanık. 2. i. Softa, medrese talebesi. (g.40/4)

Sultân-ı ‘âlem: (Cihana hükmeden): Allah. (k.1/20)

Sultân-ı enbiyâ (Peygamberlerin sultanı): Hz. Muhammed (s.a.v). (k.1/29)

Şun^c(A.i.): 1. Yapma, yapış. 2. Kudret, tesir. (k.9/37)

Sür (F.i.): 1. Dügün. 2. Ziyafet. 3. Şenlik. (k.8/9)

Süre (A.i.c.: süver): Ku’ân’ın ayrıldığı 114 bölümünden her biri. [süre, aslında İbrânîce olup: 1)duvarda, dizilmiş bir taş tabakası; 2) Yazı satırı; 3) Yazılmış; nesne mânâlarına gelir.] (k.1/25, k.1/32)

Şüret (A.i.c.: suver): 1. Biçim, görünüş, kılık. 2. Tarz, yol, gidiş. 3. Çare. 4. Resim. 5. Yazı veya resim kopyası. 6. Surat, aksilik, yüz ekşiliği. (k.6/10, k.9/16, k.12/16, k.16/10, g.30/6, g.32/4, g.32/7, g.35/7, g.36/4, g.57/6, g.72/2, g.76/5, g.92/3, g.99/5)

Şüret-bâz (A.F.b.sf.): Eski Türklerde kukla oynatan kimse. (g.42/6)

Şüretâ (A.zf.): Görünüşte. (k.6/21, g.36/2)

Süsen (F.i.): Susam. (k.12/10, g.79/4)

Şuvar- (T.): Sulamak, su vermek. (k.2/44)

Şuver (A.i. sûret’in c.): Sûretler. (g.19/3)

Süz (F.i.): 1.yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık. 2. dert, ızdırıp, acı. (F.sf.): “yakan, yakıcı” anlamlarına gelerek birleşik kelimeler yapar. (k.2/57 k.2/58, g.56/2, g.60/3, g.61/2, g.85/3, g.90/3, g.91/1)

Süzân (F.sf.): 1. Yakan, yakıcı. 2. Yanan, yanıcı. (g.8/6, g.39/1)

Süfehâ (A.sf.): Sefihler, zevk ve eğlenceye düşkün, parasını pulunu israf eden akılsızlar. (k.2/62)

Sühâ (A.i.): 1. Büyükayı yıldız kümesinden en küçük yıldız. (eskiden, gözlerin görüş derecesi bu yıldızla tecrübe olunmuş.) (k.3/27)

Sühân (F.i.): söz. (k.2/56, k.2/58, k.6/11, k.6/13)

Sühân-dân (F.b.sf.): söz bile, güzel söz söyleyen. (g.39/5)

Sühânver (F.b.sf.): Düzgün konuşan. (k.6/11, k.10/11)

Sükker (A.i.): Şeker. (k.6/16, g.47/3, g.65/3)

Sükkerî (A.s ve i.): 1. Şekerle ilgili. 2. Şekerden yapılan tatlı. (g.3/8, g.13/7)

Sünbül (F.i.): 1. Sübül. 2. Güzellerin saçı. (k.3/11, k.3/26, k.6/18, k.9/5, k.10/30, k.11/21, g.1/4, g.32/6, g.45/3, g.57/3, g.72/5, g.83/1, mu.1/2)

Sürh (F.sf.): 1. Kırmızı, kızıl. 2. Kırmızı mürekkep. 3. Bab ve fasılları kırmızı mürekkeple yazılmış olan yazma kitap. (k.2/5, k.10/23, g.8/5)

Sürh-âb (F.b.i.): 1. Kırmızı su (kan ve şarap); allık. 2. mec. Keder, gözyaşı. (g.59/4)

Sürür (A.i.): Sevinç. (k.4/8, k.13/10)

Süveydâ (A.i.): 1. Kalbin ortasında bulunduğu sanılan kara benek. 2. Kalpteki gizli günah. (k.2/25)

Süyül (A.i.): Seller. (k.13/11)

Ş

Şād (F.sf.): Sevinçli. (k.3/21, g.66/5, g.88/4, g.97/4)

Şādī (A.i.): 1. Mahkeme hademesi; mübaşir. 2. Vaktiyle sultan sarayına odun götüren yeniçeri; odun ambarı memuru. 3. Nağme ile şiir okuyan. 4. İlimden, edebiyattan hissesi olan. (g.63/1)

Şādmān (F.sf.): Sevinçli. (k.4/11)

Şāh (F.i.c.: şāhân): 1. Padişah. 2. İran veya Efgan hükümdarı. (k.1/23, k.4/5, k.4/12, k.6/2, k.8/11, k.10/1, k.10/3, k.11/11, k.11/14, g.24/5, g.30/2, g.33/3, g.42/2, g.56/4, g.60/4, g.75/6, g.76/1)

Şāh (F.i.): 1. Dal, budak. 2. Geyik ve benzeri hayvanların dallı boynuzu. 3. Parça. 4. Kadeh. 5. Pamak uçlarından koltuğa kadar insan eli. 6. Alın. 7. Büyük boy ney. (k.15/2)

Şāh-beyt (F.a.b.i.): ed. Bir gazelin en güzel beyti. (k.1/31)

Şāh-ı enbiyā: Hz. Muhammed (s.a.v.) (k.1/35)

Şāh-ı encüm: astr. Güneş. (g.18/3, g.72/8)

Şāhāne (F.zf.): 1. Hükümdara ait, hükümdarla ilgili. 2. Hükümdara yakışacak şekilde olan, çok mükemmel. (mü.1/4)

Şāh-bāz, Şeh-bāz (F.b.i. ve sf.): 1. Bir cins iri ve beyaz doğan. 2. sf. Yiğit, şanlı, gösterişli. (k.5/30, k.7/25)

Şāhī (F.sf.): 1. Şaha, hükümdara mensup, ait, şah ile ilgili. 2. i. Şahlık, hükümdarlık. 3. Bir tür İran parası. (mü.1/2)

Şāhid (F.sf.): 1. Sevgili. 2. Güzel. (g.25/6, g.62/1)

Şām u seher: Akşam sabah.(g.24/5, g.86/5)

Şāmî (T.): 1. Şamlı. 2. Şam şehriyle ilgili. (k.3/4)

Şān (A.i.): 1. Şan, şöret, ün. 2. Hal, keyfiyet. 3. Gösteriş. 4. Tabiat, huy, âdet. (k.1/34, k.9/3)

Şāne (F.i.): Tarak. (g.1/3, g.88/5)

Şark (A.i.): 1. Doğu. 2. Avrupa kültürü dışında kalan Müslüman ülkesi. (k.5/20)

Şark u ğarb (doğu ile batı): Bütün dünya. (k.1/27, k.3/1)

Şatt (A.i.c.: şütût): Büyük nehir. (g.66/3)

Şeb (F.i.c.: şebân): Gece.(k.3/18, k.5/15, k.6/2, k.8/37, g.44/2, 47/4, g.83/1)

Şeb-dîz (F.b.sf.): (Gece renkli) 1. Karayağız at. 2. Hüsrev Pervîz'in meşhur atının adı. (g.84/4)

Şeb-külâh (F.b.i.): Gecelik külâh. (g.30/2)

Şecer (A.i.c.: eşcâr): Ağaç. (k.11/7, k.11/13)

Şecere (A.i.c.: şecerât): Şecereler. (k.9/4)

Şebih (A.i.): Benzer, benzeyiş. (k.10/19)

Şebîh (F.sf.): Benzeyen, benzeyici. (k.9/3)

Şebnem (F.b.i.): Çiy. (k.14/11)

Şehd (A.i.c.: şihâd): 1. Bal. 2. Gümeç balı. (g.45/1, g.55/1, g.92/5)

Şefâ'at (A.i.): Birinin suçundan geçilmesi veya dileğinin yerine getirilmesi için edilen aracılık. (k.1/58, k.1/59)

Şeft-âlû (F.b.i.): 1. Semiz erik, şaftali. 2. mec. Öpücük.

Şeh (F.i.c.: şâhân): 1. Padişah. 2. İran veya Efgan hükümdarı. (bkz.: şâh) (k.4/23, k.5/9, k.5/21, k.8/24, k.8/27, k.8/33)

Şeh-i encüm: astr. Güneş. (bkz.: şâh-ı encüm). (k.4/3)

Şehâ (F. n.): Ey şah! Ey padişah! (k.5/35,k.8/25, g.40/1)

Şeh-bâz (F.b.i. ve s) (bkz.: şâhbâz). (k.1/36, k.2/40, g.5/5, g.42/2)

Şehd (A.i.c.: şihâd): 1. Bal. 2. Gümeç balı. (g.45/1, g.55/1)

Şehen-şeh /şâh (F.b.i.): En büyük padişah, şah, padişahlar padişahı, şahlar şahı. (bkz.: şâhen-şâh) (k.8/18)

Şehlâ (A.i.): 1. Elâ göz, koyu mavi göz. 2. sf. Elâ gözlü (kadın). (g.16/3, g.41/1)

Şehryâr (F.b.i.c.: şeh-r-yârân): Padişah, hükümdar. (k.5/12, k.7/25, g.71/1)

Şehvâr (F.b.sf.): 1. Şaha, hükümdara yakışacak surette. 2. i. İri ve iyi cins inci. (g.85/2)

Şehvet (A.i.c.: şehvât): 1. Aşırı istek. 2. Nefis. (k.2/21)

Şeker-bâr (F.b.sf.): Şeker yağdıran, etrafa şeker saçarcasına tatlı. (g.5/1, g.68/1, g.90/1)

Şeker-leb (F.b.sf.): 1. Dudağı şeker gibi tatlı. 2. Tatlı dudaklı, tatlı sözlü. (g.27/1, g.33/4, g.34/2, g.74/5)

Şeker-şiken (F.b.i.): Tatlı konuşan, tatlı söz söyleyen. (g.6/5)

Şekl (A.i.c.: eşkâl): 1. Şekil, biçim, kılık. 2. Resim, plan, taslak. 3. Türlü, cins, nevi çeşit. 4. Çehre, beniz. 5. Hal, durum. (k.13/23, g.32/7)

Şem' (A.i.c.: şümü'): 1. Balmumu. 2. Mum. (k.5/4, k.6/6, g.24/6, g.30/1, g.91/1, mu.1/3)

Şemîm (A.sf. şemm'den): Güzel kokan, güzel kokulu; güzel koku. (k.1/37)

Şemme (A.i.): 1. Bir kere koklama. 2. Pek az şey. (k.1/37, k.3/18)

Şems (A.i.c.: şumûs): Güneş. (k.1/8, k.2/19, k.6/30, k.8/3, k.8/23, k.9/19, k.13/20, g.19/1)

Şems ü kamer: Güneş ile ay. (g.40/1)

Şemşîr (F.i.): Kılıç. (g.37/3, g.70/4, g.72/3)

Şer' (A.i.): Allah'ın emri, âyet, hadis, icmâ-i ümmet ve kıyâs-ı fukahâ esasları üzerine kurulmuş olan din kaideleri. (k.1/36)

Şer (A.sf. ve i.c.: eşrâr): 1. Fena, fenalık eden adam, kötü adam. 2. Daha (pek, en) kötü. (k.8/13, g.32/4, g.35/7)

Şerâr (A.i.): Kıvılcım. (k.4/32, k.5/13)

Şerer (A.i. şerâre ve şerere'nin c.): Kıvılcımlar. (k.8/8, k.9/30)

Şerh (A.i.c.: şürûh): 1. Açma, ayırma. 2. Açıklama. 3. Bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap. 4. Açık anlatma. (g.14/4, g.51/3, g.60/1)

Şerî'at (A.i.): 1. Doğru yol. 2. Allah'ın emri. 3. Âyet, hadîs ve icmâ-i ümmet esaslarına dayanan din kaideleri. (k.2/44)

Şerîf (A.sf. şeref'den): 1. Şerefli, mübarek, kutsal. 2. Soylu, temiz. (k.1/24, k.8/22)

Şerm-sâr (F.b.sf.): Utangaç. (k.5/11, k.7/10, g.71/3)

Şevk (A.i.c.: eşvâk): Şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç. (k.5/18, k.16/11, k.16/13, g.5/3, g.7/6, g.25/4, g.50/2, g.55/5, g.60/2, g.80/5, mu.1/3)

Şeydâ (F.sf.): Aşktan aklını kaybetmiş, dîvâne, düşkün, şaşkın. (g.1/5)

Şeyh (A.i.): 1. Yaşlı adam, ihtiyar. 2. Bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse. 3. Kabile ve aşiret reisi. (g.22/3)

Şikâr (F.i.): 1. Sv. 2. Avlanma. 3. Ganimet. 4. Ender bulunan şey. (k.1/36, k.2/40, k.5/30, k.9/12)

Şiken (F.i.): Büklüm, kıvrım. 2. "kıran, kırıcı" mânâlarına gelerek birleşik kelimeler meydana getirir. (k.11/21, g.24/4)

Şîrîn (F.sf.): 1. Tatlı. 2. Sevimli, cana yakın, sempatik. (g.21/2, g.27/1, g.27/4, g.27/6, g.28/1, g.28/4, g.34/2, g.37/4, g.47/3, g.57/1, g.73/5, g.73/7, g.81/5)

Şîrîn (F.h.i.): Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinin kadın kahramanı. (g.84/6)

Şîrînterîn (F.b.sf.): En şirin, en sevimli, en tatlı. (k.1/1)

Şirinter (F.b.sf.): Daha şirin, daha sevimli, daha tatlı. (k.6/15)

Şitâ (A.i.): Kış. (k.2/6)

Şive (F.i.): Naz, eda. (k.9/31, k.11/3, k.11/25, k.13/12, k.15/10, k.16/1, g.1/2, g.2/3, g.10/5, g.19/2, g.54/2, g.54/3, g.94/4)

Şivekâr (F.b.sf.): 1. Şiveli, işveli, cilveli. (k.9/18)

Şuâ' (A.i.c.: eşi'a, şîâ, şuâât): 1. Işın, güneşten veya başka bir ışık kaynağından alınan tel tel ışıklar. (k.8/12, k.9/19)

Şu'bede-bâz (F.b.i.): Hokkabaz. (k.2/8)

Şüh (F.sf.): 1. Hareketlerinde serbest. 2. Neşeli, şen ve oynak. 3. Açık saçık, hayasız. (k.11/14, k.15/2)

Şu'ledâr (A.F.b.sf.): Aevli, aevlenmiş. (k.5/32)

Şür (F.sf.): 1. Tuzlu. 2. Kekresi. 3. Şamata, gürültü. (g.35/7)

Şürîde (F.sf.): 1. Karışık, perişan. 2. Âşık, tutkun. (k.5/18, k.9/11)

Şümâr (F.i.): Hesap, sayı. (k.7/18, k.9/32)

Şütür (F.i.): Deve. (mü.1/4)

T

Tâ'at-güzâr: Allah'ın emirlerini yerine getiren, ibadet eden. (k.4/17)

Tâb (F.i.): 1. Güç, kuvvet, takat. 2. Işık, parlaklık. 3. Hararet. (k.3/18, k.13/5, g.20/1, g.22/1, g.54/2, g.85/3, g.91/2)

Tâb' (A.i.): 1. Tabiat, huy, yaratılış. 2. Mühür, damga, basma. (k.4/34, k.5/35, k.14/5, g.62/5, g.87/4, g.87/5, g.95/3, mü.1/2)

Tâbâyi' (A.i.): Tabiatler (k.13/14)

Tâbdâr (F.b.sf.): 1. Parlak, ışıklı. 2. Kıvrımlı, bükümlü. 3. Kederli, üzüntülü, sıkıntılı. (k.9/19)

Tâbnâk (F.b.sf.): Parlak, ışıklı. (g.71/5)

Ta'bir (A.i.): 1. İfade, anlatma. 2. Bir mânâsı olan söz. 3. Deneyim. 5. Rü'yâ yorma. (g.77/4)

Tâbiş (F.i.): Parlayış, parıldayış. (g.48/4)

Tâcdâr (A.F.b.sf. ve i. tacdârân): Taçlı, taç giyen, padişah, şehensâh, hükümdar. (k.7/12, k.9/1)

Tahayyül (A.i.): Hayale getirme, hayalde canlandırma, canlandırılma, hayale dalma. (g.64/4)

Tahkîk (A.i.): 1. Doğru olup olmadığını araştırma. 2. Doğru olup olmadığını meydana çıkarma. 3. sf. Doğru, gerçek. (g.77/6)

Tâhir (A.sf.): Temiz. (k.1/39)

Tâ'ir-i kudsî: Cebrâil aleyhisselâm. (g.69/2) (bkz.: *Tâ'ir-i kudüs*)

Tâk (A.i.c.: tâkat, etvâk, tîkan): 1. Bina kemeri. 2. Yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü. 3. Kubbe, künbet. (k.3/3, g.31/4)

Ṭakḍir (A.i. kader'den): 1. Beğenme, değer biçme, değer verme, verilme. 2. Değerini, ehemmiyetini, lüzumunu anlama. 3. Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler. (k.2/61, g.72/7)

Ṭal'at (A.i.): 1. Yüz, surat, çehre. 2. Güzellik. (k.15/5, g.21/5)

Ṭāli' (A.i.): 1. Nişangâhın arkasına düşen ok. 2. Tulû' eden. 3. Talih, kısmet, kader, baht. (k.4/7, g.41/4, g.74/6, g.75/6, g.81/6, g.93/2)

Ta'lim (A.i. ilm'den): 1. Öğrenme, öğretme, öğretim, öğretilme. 2. Okutma, ders verme. 3. Meşk ile yetiştirme. (g.90/4)

Ṭammak (T.): Damlamak, damla damla akmak. (g.71/4)

Ṭamzır- (T.f.): Damlatmak (bkz.: tamzur). (g.85/1)

Ṭa'n (A.i.): Sövme, yerme, ayıplama. (g.29/5)

Ṭañ (T.): Hayret, şaşma. (k.1/40, k.3/19, k.3/21, k.3/31, k.4/5, k.5/20, k.9/33, k.10/21, g.7/1, g.7/1, g.21/6, g.23/5, g.35/5, g.35/7, g.36/4, g.42/5, g.49/3, g.66/1, g.76/1, g.82/1, g.85/2, g.102/5)

Târ (F.sf.): Karanlık. (k.3/18, g.83/1)

Târ-mâr (F.sf.): Karmakarışık; dağınık; perişan. (bkz.: târ ü mâr) (g.55/4)

Târ u mâr (F.b.sf.): Karmakarışık, dağınık, perişan. (k.9/5)

Ṭarâb-engîz (A.f.b.sf.): neşe uyandıran; sevindirici, coşturucu. (k.2/56)

Ṭârem (F.i.): Kubbe, künbet, dam. (k.9/3)

Ṭarîk (A.i.c.: turuk): Yol. (k.1/49, k.3/8, k.4/32, k.9/7, g.22/4)

Ṭarî (A.sf.): 1. Körpe, yaş, taze. (k.11/32)

Ṭâs (A.i.): tas. Su kabı. (k.1/26, k.2/10)

Taşavvur (A.i.): 1. Zihinde şekillendirme, kurma. 2. Göz önüne getirme. 3. İstek, arzu. (k.13/19, g.70/2)

Taşvîr (A.i.): 1. Resmini yapma. 2. Resim; figür; portre. 3. ed. yazıyla tarif etme. (g.70/1, g.70/2, g.72/2)

Taş (T.): Dış (g.47/5, g.92/6)

Ta'vîd (A.i.): Adet ettirme, ettirilme. (k.8/13)

Ṭāvûs (A.i.c.: etvâs, tavâvis): Tavus kuşu. (k.8/20, g.3/7, g.7/5, g.10/5)

Ṭâyır (A.i.c.: atyâr, tuyûr): kuş. (k.2/39)

Ṭayy (A.i.): 1. Dürüp bükme, dürülüp bükülme, sarma, katlama. 2. Atlama, üzerinden geçme. (k.6/19)

Ṭayy-i zamân: Zamanı atlarcasına geçme. (k.1/45)

Ṭayy-i mekân: Mekânı atlarcasına geçme. (k.1/45)

Teb (F.i.): 1. Hararet. 2. Sıtma. (g.47/7, g.91/5)

Tebâh (F.i. ve sf.): 1. Bozuk, çürük, berbat, harap, mahvolma. 2. Yıkılmış yıkıntı; tükenme. (g.47/7)

Tebdîl (A.i.): Değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme. (k.9/8)

Tecellâ (A.i.): 1. Görünme; belirme. 2. Kader, talih. 3. Allah'ın lûtfuna nail olma. 4. tas. Hak nurunun tesiriyle makbul kulların kalbinde ilahî sırların ayan olması hali (bkz.: tecellî). (mu.1/4)

Tecrîbe (A.i. cerb'den): Deneme, tecrübe, sinama. 2. Görgü. 3. Görmüş geçirmişlik. (g.65/4)

Tefsîr (A.i.): 1. Yorum. 2. Kur'ân-ı Kerîm'in mânâ bakımından izahı. 3. Kur'ân'ı izah eden kitap. (g.50/6)

Tehlîl (A.i.): İslâm dininin tevhid akidesini özetleyen Lâ ilâhe illâllah sözünü tekrarlama. (k.2/32)

Tekye (A.i.): 1. Dayanma. 2. Güvenme. 3. Tekke. (g.62/3, mü.1/5)

Telh (F.sf.): Acı. (g.27/1-6)

Telkîn (A.i.c.: telkînât): (fikir) Aşılama, kulağına koyma. (g.70/7)

Temâşâ (F.i.): 1. Bakıp, seyretme. 2. Gezme. (k.11/18, k.11/27, k.11/32, k.15/1, g.1/6, g.1/9, g.41/5, g.97/2, g.98/1)

Temcîd (A.i.): 1. Ululama, ağırlama. 2. Sabah namazı vaktinden evvel minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi. (İlkönce Hz. Bilâl-i Habeşî tarafından söylenilmiştir.) (g.76/3)

Ten (F.i.): 1. İnsan vücudunun dış yüzü, gövde, vücut, beden. (k.1/17, k.2/40, k.3/14, k.4/28, k.5/27, k.6/24, g.14/3, g.26/2, g.71/4, g.73/7, g.79/2, g.79/4, g.84/2, g.91/1, mü.1/5)

Teng (F.sf.): 1. Dar, sıkıntılı (şey, yer). 2. Küçük. 3. i. Denk, eşya, yük dengi. 4. Sıkı yapışık. 5. Zavallı. 6. Nadir. 7. Zor. 8. İnce. (g.37/4, g.86/2)

Tenhâ (F.sf.): 1. Yalnız, ıssız, boş. 2. Yalnız, tek. (g.7/1, g.14/5, g.40/5)

Ter (F.sf.): 1. Yaş, ıslak, rutubetli. 2. Taze. (k.8/35, k.10/14, k.10/18, k.10/20, k.10/28, k.10/33, k.11/16, g.25/6, g.54/5, g.75/1, g.95/2, g.95/7)

Terahhüm (A.i.): Merhamet etme, acıma. (g.3/6)

Tesbîh (A.i. sebh'den): 1. Sübhânallah kelimesini söyleyerek Allah'a ta'zîm etme. 2. Tesbih. (k.2/32, k.9/13)

Te'sîr (A.i. isr'den): 1. alâmet, nişan bırakma. 2. işleme, dokuma, içe işleme. (k.2/57)

Teşbîh (A.i. şibh'den): Benzetme, benzetime. (k.8/8)

Teşdid (A.sf.): 1. Şiddetlendirme, şiddet ve kuvvet verme, verilme. 2. Şeddeleme, şeddelenme. (g.1/3)

Teşrîf (A.i. şeref'den): 1. Şerefendirme, şerefendirilme, şeref verme, verilme. 2. Gelmesiyle bir yere şeref verme, gelme, gitme. (k.1/17)

Teşne (F.sf.c.: teşne-gân): 1. Susamış. 2. Çok istekli. (g.101/2)

Tevekkül (A.i.): İşi Allah'a bırakıp kadere razı olma. (g.78/5)

Tev'emân (A.i.): 1. İkizler (çift). 2. Bir yazı stili. (k.4/19)

Tevhîd (A.i. vahdet'den): 1. Bir kılma, bir etme, birleştirme, birleştirilme. 2. Bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma. 3. Allah'ın birliğine inanma. (k.1/7, k.1/9)

Tevsen (F.i.): Başı sert at; mec. Dik başlı adam. (k.8/26)

Tezvîr (A.i.): 1. Yalan dolan. 2. Ara bozmak ve bilhassa fenalık kasdıyla yapılan kovuculuk. (g.72/1)

Ṭıbb (A.i.): Hastaları iyi etme ilim ve sanatı, hekimlik. (k.5/33)

Ṭılsım (A.i.c.: telâsim, tılsımât): 1. Tılsım, esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey, kimse. 2. Çare, tedbir. 3. Sihir, büyü. (k.6/7, g.62/4, g.63/3)

Ṭıfl (A.i.c. etfâl): Küçük çocuk. (k.11/6, g.30/5, g.42/5, g.81/4, g.98/3)

Ṭıyn (A.i.): Çamur, balçık. (k.1/48)

Ṭığ (F.i.): Kılıç. (k.3/1, k.4/30, k.5/1-40, k.8/12, g.7/4, g.8/7, g.13/6, g.14/2, g.39/1, g.39/3, g.40/1, g.68/1, g.71/3, g.71/4, g.71/5, g.79/4, g.86/4, g.102/2, g.102/3, g.102/5)

Ṭır (F.i.): Ok. (k.2/30, k.4/19, k.4/27, k.9/22, k.9/23, k.10/20, k.15/11, g.7/3, g.28/3, g.35/4, g.40/5, g.46/4, g.51/2, g.52/2, g.56/3, g.66/2, g.70/3, g.70/5, g.71/2, g.72/4, g.72/6, g.79/3, g.80/4, g.84/5, g.97/1, mü.1/1)

Ṭırâş (F.i.): 1. Tıraş. 2. Üstten ve düz olarak yontma. 3. sf. Üstten yontan ve yontarak düzelten. (g.102/1)

Ṭır ü kemân: Ok ile yay (sevgilinin kirpiği ve bakışı). (g.98/5)

Ṭüb (A.i.): 1. Tuğla. 2. Kiremit. (g.30/5)

Ṭübâ (A.i.): 1. Güzellik, iyilik, hoşluk. 2. Rahatlık. 3. Cennet'de Sidre'de bulunan ve dalları bütün cenneti gölgeleyen ilâhî ağaç. (k.11/13, g.91/3)

Ṭüfan (A.h.i.): 1. Hz. Nûh zamanında yoldan çıkmışları tedfîbetmek için Allah tarafından hem gökten hem de yerden kaynatarak bütün dünyayı kaplayan su. (g.10/7, g.26/2)

Ṭufeyl (A.i.): 1. Dalkavuk zümresinin pîri sayılan kimsenin adı. 2. Küçük çocuk. 3. Misafir. (k.1/38)

Ṭuğ (F.i.): Tuğ. (k.9/2)

Ṭuğrâ (T.i.): Tuğra (g.1/1, g.92/1)

Ṭül (A.i.): 1. Uzunluk, boy. 2. Zaman çokluğu, uzun müddet. (g.64/4)

Ṭül-ı emel: Hırs, tamah, tükenmez arzu. (g.53/5, g.57/3)

Ṭūmār (A.i.c.: tavâmîr): Tomar, dürülmüş nesne. (g.34/1)

Ṭūr (A.i.): 1. Dağ. 2. Sînâ yarımadasında Allah'ın tecelli ve Hz. Musa ile tekellüm ettiği dağ. (k.1/45, k.2/56, mu.1/4)

Ṭurre (A.i.): 1. Alın saç. 2. Kıvrıkcık saç lülesi. 3. Kumaşın etrafına çekilen kılaptan süs. (g.1/3, g.22/1, g.77/3)

Ṭuş, Düş, Tüş (T.): 1. Taraf, cihet, yön, yol. 2. **-olmak**: Yönelmek, rast gelmek, karşılaşmak, erişmek. (g.2/4)

Ṭütî (F.i.c.: tûtiyân): Dudu, papağan cinsinden taklit yapan bir kuş. (k.10/11, k.11/22, k.15/13, g.6/5, g.90/4)

Tûtiyâ (A.i.): Kadınların gözlerine çektikleri sürme. (k.1/40, g.4/2)

Tutuḳ (T.i.): 1. Perde, peçe, yamak, duvak. 2. Kapalı, örtülü. (k.10/5)

Türâb (A.i.c.: etribe, tirbân): Toprak. (k.1/53, k.13/24, g.45/4, g.56/2, g.56/5)

Tüvânger (F.b.sf.): Zengin, paralı. (k.10/29)

U

‘Ûd (A.i.c.: a'vâd, îdân): 1. Ağaç, odun. 2. Öd ağacı. 3. müz. Ut. (g.53/1)

‘Uḳûl (A.i. akl'ın c.): Akıllar, zihinler, uslar. (k.13/6)

Ulü'l-elbâb: Akıllı kimseler. (g.22/2)

‘Umḳ (A.i.): Derinlik. (g.64/4)

Umûr (A.i. emr'in c.): 1. İşler, hususlar, maddeler, şeyler. 2. Önem verme, aldırma, üzerinde durma, iş sayma, iş edinme. (k.13/16)

‘Uryân (A.i.): Çıplak. (k.5/18, g.8/9, g.39/1)

Uşûl (A.i. asl'ın c.): 1. Asıllar, kökler. 2. Bir ilmin veya tekniğin asıl mevzûundan önce öğrenilmesi gereken esas. 3. Başlangıç. 4. Yol, yöntem, tertip, metod, nizam, düzen. 5. Birinin soyundan gelme kimseler. (k.13/12, k.13/15, k.14/7)

Uş (T.): 1. İşte, şimdi. 2. Çünkü. 3. Ancak (bkz.: üş). (k.2/49, k.11/21, g.43/1)

Uşanmaḳ (T.): Kırılmak, parçalanmak, ufamak, dağılmak, kopmak, toz haline gelmek. (g.97/6)

Uşbu (T.): Bu, işte bu. (g.88/2)

‘Uşşâḳ (A.i. âşık'ın c.): Âşıklar. (k.7/21, k.9/9, k.11/32, g.9/5, g.23/5, g.31/4, g.60/2)

Ü

Ûftâde (F.sf.c.: Ûftâde-gân): 1. Düşmüş, düşkün, bîçâre. 2. Âşık. (g.14/2, g.74/7)

Ûmmet (A.i.c.: ümem): 1. Bir peygambere inanıp bağlanan cemaat, tâife. 2. Bir dilde konuşan insanların hepsi. (k.1/23, k.1/46, k.1/57, k.1/65)

‘**Ünvân** (A.i.): 1. Kitap, mecmûa, makale başlığı. 2. Ad, isim, lakap, san. 3. Şöhret. (g.7/6)

V

Vâ (a.n.): “Vah, yazık!” anlamlarına gelerek esef, hayıf, hasret gibi kelimelerle kullanılır. (k.2/3)

Va’de (A.i.): 1. Bir iş için önceden verilen zaman. 2. Bir iş geciktirmek için belirtilen zaman. 3. Ecel. 4. (eski) söz verme. (g.38/5, g.48/7)

Vahdet (A.i.): 1. Yalnızlık, teklik, birlik. 2. tas. Allah’a yakınlık ve O’na ulaşma. (k.1/38, mü.1/3)

Vahşî (T.): 1. Yabanî, insandan kaçan. 2. Ürkek, korkak. 3. Merhametsiz, duygusuz. (g.42/2)

Vâkıf (A.sf.): 1. Duran, ayakta duran. 2. Arafat’da vakfeye duran. 3. Bir şeyi elde eden; bir işten haberli olan. 4. Bir şey vakfeden. (k.14/9)

Varak (A.i.c.: evrâk, vırâk): 1. Yaprak. 2. Kâğıt veya kitap yaprağı. 3. Yazılmış kâğıt. 4. Altın, gümüş vesâir madenden dövülerek yapılan ince yaprak. (k.8/20, k.12/1, k.12/8, k.12/9, k.12/14)

Vaşf (A.i.c.: evsâf): 1. Nitelik, bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hal, sıfat. 2. Bir kimsenin veya şeyin durumunu anlatarak tarif etme. 3. Övme. (k.10/17,

k.10/23, k.10/30, k.11/16, k.11/17, g.2/1, g.2/7, g.14/6, g.30/4, g.60/1, g.73/1)

Vâsîfî (A.i.): tas. İyi cins bir kamyş kalemi. (g.65/4)

Vaşl (A.i.): 1. (Bir şeyi başka bir şeye) ulaştırma, birleştirme, ulaşma, birleşme. 2. Kavuşma. (k.3/31, k.8/12, g.4/5, g.15/3, g.22/2, g.27/6, g.48/7, g.49/4, g.50/4, g.55/3, g.61/1, g.64/5, g.67/2)

Vaşle (İ.): tar. Mevlevî tarikatine mahsus bir çeşit elbise (k.8/4)

Vaz’ (A.i.c.: evzâ’): Koyma, konulma. (k.1/49, k.6/19)

Vebâl (A.i.): 1. Şiddet, ağırlık, azap. 2. Günah. (g.60/4)

Vecd (A.i.): 1. Kendinden geçecek derecede dalgınlık. 2. tas. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma. 3. Aşırı heyecan. 4. Kederlenme. (g.77/6)

Vech (A.i.c.: vücûh): 1. Yüz, surat, çehre. 2. Üst, satıh, düz. 3. Üslup, tarz. 4. Sebep, vesile. (k.1/63, k.8/31, k.15/8, g.30/1, g.54/3, g.97/2, g.97/5)

Veda’ (A.i.): Ayrılma, ayrılış, Allah’a ısmarladık, Allah’a emanet olun! (g.84/7)

Velî (F.e.): Velâkin, amma, fakat. (k.2/2, k.4/10, k.7/8, g.2/3, g.8/8, g.33/4, g.34/2, g.70/3, g.77/2, g.81/6)

Velî, Veliyy (A.i.c. evliyâ): Ermiş, eren kimse. (k.1/53)

Verd (A.i.c.: evrâd, virâd, vürd): Gül.
(g.75/4)

Vey (F.e.): “Ve ey!” yerinde “ey” karşılığı olarak şiirde kullanılır. (k.1/30, k.1/32, k.1/61)

Virân (F.sf.): 1. Yıkık, yıkılmış. 2. Kederli, üzgün. (g.12/2, g.93/3)

Vird (A.i.c.: evrâd): Belli zamanlarda okunması adet olan Kur’ân cüzleri, duâlar. (k.1/2, k.1/32)

Vişâl (A.i.): 1. Ulaşma, bitişme. 2. Sevgiliye kavuşma. (g.7/7, g.18/4)

Vukûf (A.i. vakf’dan): 1. Durma, duruş. 2. Bir halde olduğu gibi kalma, ilerleyip veya gerilememe. 3. Anlama, bilme, öğrenme, haberli olma, bilgi. (k.1/42)

Vuşûl (A.i.): Ulaşma, gelme, varma, erişme, yetişme. (k.13/5)

Vuşlat (A.i.): 1. Bir şeye ulaşma, yetişme. 2. (sevgiliye) kavuşma. (k.15/12, g.36/1, g.92/5, g.101/1)

Vuzû’ (A.i.): Abdest alma, abdest. (k.5/17)

Vücûd (A.i.): 1. Bulunma, varolma, varlık. 2. İnsan veya hayvan gövdesi, ten. (k.1/64, k.16/2, g.52/1, g.59/5, g.81/3)

Vücûh (A.i.): 1. Yüzler, çehreler, suratlar. 2. Bir memleketin ileri gelenleri. (k.13/15)

Y

Yâd (F.i.): 1. Hatırlatma, anma. 2. Hâtır, gönül. (g.10/3, g.53/4, g.79/5)

Yâdigâr (F.b.i.): 1. Yadigar, bir kimseyi veya nesneyi hatırlatacak şey. 2. mec. sevilmeyen şey. (k.9/23)

Yağî (T.i.): Düşman. (g.34/4, g.70/4)

Yakîn (A.i.): Sağlam, bilgi, iyi, kat’î olarak bilme. (g.64/5)

Yâl (F.i.): Boyun, gerdan. (k.10/27)

Yalıñ (T.): 1. Çıplak, açık, kapsız, örtüsüz. 2. Yalçın, sarp. 3. Alev. (g.35/2, g.40/1, g.68/4)

Yanası (T.i.): Tarafı, yanı. (g.37/5)

Yâr (F.i.c.: yârân): 1. Dost. 2. Sevgili. 3. Tanıdık, ahbab. 4. Yardımcı. (k.1/11, k.2/42, k.16/1, g.3/7, g.6/1, g.7/7, g.12/4-5, g.14/4, g.14/6, g.17/3, g.18/4, g.19/5, g.20/6, g.23/6, g.24/2, g.28/2, g.28/5, g.34/4, g.36/1, g.38/2, g.43/2, g.43/6, g.48/6, g.52/3, g.52/4, g.54/7, g.63/1, g.64/5, g.65/1, g.65/7, g.66/4, g.66/5, g.67/2, g.67/3, g.68/2, g.75/7, g.77/6, g.78/1, g.78/7, g.83/3, g.84/6, g.85/1, g.87/2, g.92/1, g.93/2, g.99/1, g.99/5)

Yâr-i gâr: (mağara dostu): Hicret esnasında Hz. Muhammed’e mağarada arkadaşlık etmiş olan Hz. Ebû Bekir; mec. Çok vefalı arkadaş. (k.1/47)

Yârân (F.i. yâr’ın c.): Dostlar. (g.15/5)

Yarar (T.): 1. Yarayan, faydalı. 2. Güvenilir, güvenilen. 3. Mümkün, muhtemel, olabilir. 4. Kahraman, cesur, muktedir, yetkili.(k.5/35)

Yaraşdurmak (T.): 1. Düzenlemek, uygun biçimde yapmak. 2. Layık görmek. 3. Uydurmak, yakıştırmak. (g.14/7)

Yasdanmak (T): Yaslamak, dayamak, yastık edinmek. (g.18/2)

Yâsemen, Yâsemîn (F.i.): Beyaz ve sarı renkli bazen pembe çiçek açan bir ağaç ve bu ağacın güzel kokulu çiçeği. (k.11/5, g.74/1)

Yavuz (T.): 1. Kötü, fena. 2. Sert, azgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli. 3. Kötülük, fenalık. (k.11/8)

Yazuğ (T.): Günah, cürüm, suç. (bkz.: yazuğ veya yazık) (g.21/4)

Yed-i beyzâ (En beyaz el): Hz. Mûsâ'nın Fir'avun'a karşı, mucize olarak ışıklı görünen eli. (k.6/6)

Yeksân (F.b.sf.): 1. Düz. 2. Bir, beraber. 3 Her zaman. (k.12/12)

Yeldâ (F.sf.): 1. Uzun. (k.3 /24)

Yemm (A.i.c.: yümûm): Deniz. (k.5/25)

Yemîn (A.sf.c.: eymân): 1. Sağ, sağ taraf; sağ el. (k.6/31, k.7/4)

Yerin- (T.): Kederlenmek, üzölmek, mahzun olmak, tasalanmak (bkz.: yirinmek)(g.45/4)

Yesâr (A.i.): 1. Varlık, zenginlik. 2. Sol, sol taraf. (k.6/31, k.7/4)

Yetîm (A.sf.c.: eytâm, yetâmâ): 1. Yalnız, tek, eşsiz, bir tek. 2. Babası veya anası-babası ölmüş (çocuk). (g.40/3)

Yevmiyye (A.i.): Günlük, gündelik, her gün. (k.13/15)

Yören- (T.): 1. Dolaşmak, yaklaşmak, bir şeyin çevresinde dolaşmak. 2. Hatıra gelmek, gönlü kaplamak. (g.41/3)

Yüz tut-: Yönelmek, teveccüh etmek, meyletmek, rağbet etmek. (k.16/1-13, g.20/7)

Z

Za' ferân (A.i.c.: zeâfir): Safran. (g.74/8)

Zâğ (F.i.c. zâgan): Karga. (k.9/26)

Zâhid (A.sf.): 1. Çok, aşırı sofu; kaba sofu. (k.9/6, g.26/4, g.29/3, g.29/5, g.49/2, g.67/1, g.87/4)

Zâhir (A.sf.): 1. Görünen, görünücü, açık belli, meydanda. 2. zf. Elbette, şüphesiz, öyledir ya. 3. zf. Galiba, zannederim, umulur ki. 4. zf. Görünüşe göre, anlaşılan, meğer. 5. i. Dış yüz, görünüş. (g.43/4, g.92/6)

Zahm (F.i.): Yara. (g.9/1, g.33/2, g.95/6)

Zahm-ı sine: Göğüs yarası. (g.70/4)

Zahr (A.i.c.: zuhûr, zuhrân): 1. Arka, sırt. 2. Kâğıt ve sâirenin arka tarafı, gerisi. (k.8/26)

Ẓa‘īfe (A.sf.): 1. Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz, takatsız, kansız, arık. 2. Gevşek. 3. Tembel. (g.101/2)

Zākir (A.sf.): 1. Zikredici, anan, zikreden. 2. Tekkelerde zikir esnasında dervişleri teşvik için ilahi okuyan kişi. (k.2/24)

Zāl (F.sf.): 1. İhtiyar, aksakallı, zalim, acımasız. 2. (h.i.) eski Fars kahramanlarından meşhur pehlivan Rüstem’in babasının adı. (k.12/16)

Ẓamīr (A.i.c.: zamâir): 1. İç, içyüz. 2. Kalp, vicdan. 3. Gönülde gizli olan sır. (k.1/54, k.3/28, k.3/29)

Ẓamm (A.i.): 1. Artıkma, katma, ekleme. 2. gr. Bir harfin mazmum, zammeli (yani o ile) okunması. (g.101/1)

Zār (F.sf.): 1. (sesle) Ağlayan, inleyen. 2. Zayıf, dermansız. 3. İnleme, ağlayış. (k.11/31, k.16/7, k.16/10, g.38/1, g.42/3, g.50/5, g.55/5, g.78/2, g.79/5)

Zāt (A.sf.c.: zevât): 1. Sâhip, mâlik. (k.1/9)

Zāt (A.i.): 1. Kendi. (k.1/9, k.1/24, k.1/19)

Zebân (F.i.): 1. Dil, lisan. 2. Lügat, lehçe. (k.4/7, k.4/9, k.5/3, k.5/34, k.10/17, k.12/9, k.12/10)

Zeberced (A.i.c.: zebâric): Zümrütten daha açık yeşil olan ve zümrüt kadar değerli olmayan bir süs taşı. (k.10/3)

Zebûn (F.sf.): Zayıf, güçsüz, âciz. (k.2/37)

Zehr-âlûd (F.b.sf.): Zehirli, zehir gibi. (g.71/2)

Zehr-i mâr: Yılan zehiri. (g.71/6)

Zekâ (A.i.): Saflık, duruluk; hal düzgünlüğü. (k.1/50)

Zekân (A.i.c.: ezkan, zükun): İki çene kemiğinin aşağıda birleştiği nokta; yüzün alt ucu; çene. (g.101/2)

Zer (F.i.): 1. Altın. 2. Akçe, para. 3. Sarı. 4. tas. Nevbet, oruç, çile. (k.1/13, k.4/5, k.4/20, k.5/18, k.6/1, k.7/11, k.8/1, k.10/25, k.10/29, k.11/4, k.12/2, k.12/4, k.12/7, g.2/2, g.24/5, g.30/6, g.46/6)

Zer-feşân (F.b.sf.): 1. Altın saçıcı. 2. Altın kakmalı. 3. i. Makbul bir lale nevi. 4. Kitap ciltlerinde görülen bir süsleme motifi (bkz.: zer-eşân). (g.40/1)

Zer-nigâr (F.b.sf.): 1. Altınla işlenmiş, yaldızlı. (k.5/1, k.9/30, g.71/5)

Zer-nişân (F.b.i.): Kılıç, kalemtırış gibi şeylerin üzerine kakma altınla yapılan işleme, süs, yazı. (k.4/1, k.4/32)

Zerd (F.sf.): 1. Sarı. 2. Solgun, soluk. (k.2/5, k.12/1, k.12/2, g.2/2, g.15/3)

Zerger (F.b.i.c.: zer-gerân): Kuyumcu. (k.6/30)

Zerre (A.i.c.: zerrât): Pek ufak parça, molekül. (k.1/8, k.1/40, k.2/19, k.2/23, k.3/9, k.3/18, k.3/27, k.10/19, k.11/12,

k.13/5, g.1/5, g.24/3, g.30/4, g.48/4, g.68/5, g.72/7, g.94/1)

Zerrîn (F.sf.): 1. Altından yapılmış, altı. 2. Altın gibi sarı. 3. Parlak. (k.3/1, k.5/2, k.8/1, k.8/6, k.8/15, k.12/8, g.30/2)

Zevâl (A.i.): 1. Yerinden ayrılıp gitme. 2. Zail olma, sona erme. 3. Güneş'in başucunda bulunma zamanı, öğle vakti, saat tam 12:00. (k.3/17, g.19/1, g.60/5)

Zevi'î-İslâm: Din sahipleri, Müslümanlar. (g.22/2)

Zevk u şafâ: Eğlenme, keyif etme, eğlence. (g.51/3)

Zeyl (A.i.c.: ezyâl, züyûl): 1. Etek. 2. Son. 3. Kuyruk. 4. Bir şeyin alt, devamı, eki. (k.9/10)

Zeyn (A.i.): Süs, bezek. (k.2/5, k.4/35, k.5/28, k.6/1, k.6/23, k.7/3, k.7/11, k.9/30, k.9/35, k.10/8, k.11/3, k.11/30, g.5/4, g.10/5, g.31/3, g.74/1, g.91/3)

Zıll (A.i.c.: ezlâl, zılâl, zulûl): Gölge, mec. Koruma, sahip çıkma. (k.2/36, k.3/23)

Zırh (F.i.): Zırh, demirden örme veya dökme savaş elbisesi. (k.9/2)

Zîb (A.i.): Süs, bezek. (k.6/23, k.11/10, g.7/5, g.10/5, g.95/3)

Zîbâ (F.sf.): 1. Süslü 2. Yakışıklı, güzel. (k.8/28, g.41/1, g.75/6, g.79/2, g.96/3)

Zih-gîr (F.b.i.): Ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka, yüzük (kemikten, fildişinden ve boynuzdan yapıldı).

Zihî (A.e.): 1. Ne güzel, ne hoş. 2. Âferin, bravo! (g.70/5)

Zîkr (A.i.c.: ezkâr): 1. Anma, anılma. 2. tas. Allah'ın adlarını anarak duâ etme. 3. Kur'ân-ı Kerîm. (k.1/13, g.36/3, g.47/5, g.53/4, g.70/7, g.100/3)

Zîkr-i hafî: Gizli olarak yapılan zikir. (k.1/47)

Zindân (F.i.): 1. Karanlık, yer altı hapisanesi. 2. Pek karanlık, sıkıntılı yer. (g.63/2)

Zinhâr (F.e.): Sakın! Asla, olmaya, aman! (g.83/6)

Zînet (A.i.): Süs, bezek. (k.1/15)

Zinhâr (F.e.): Sakın, asla, aman! (k.2/52)

Zîr (F.i.): Alt, aşağı. (k.6/3)

Zîver (F.i.): Süs, bezek. (k.10/9)

Zîyâ (A.i.): Işık, aydınlık. (k.1/8, k.2/10, k.3/28)

Ziyân (F.i.): Zarar, kayıp. (k.4/10)

Zuhûr (A.i.): Görünme, meydana çıkma. Baş gösterme, türeme. (k.2/18)

Zulmât (A.i. zulmet'in c.): Karanlıklar. (g.12/3)

Zulmet (A.i.c.: zülümât, zulemât): Karanlık. (k.2/10, k.3/12, g.24/7)

Zübâb (A.i.c.: Zibbân): Sinek. (g.37/4)

Zülâl (A.i.): Saf, hafif, soğuk, güzel, tatlı su. (k.14/1)

Zülf (F.i.): 1. Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi. 2. Sevgilinin saçı. (k.1/25, k.4/29, k.8/32, k.9/26, k.15/9, g.3/2, g.4/3, g.5/1, g.8/3, g.11/1, g.11/5, g.13/1, g.13/2, g.16/1, g.16/4, g.27/5, g.29/2, g.29/5, g.32/5, g.35/1, g.41/2, g.44/2, g.44/5, g.47/4, g.47/5, g.53/5, g.54/2, g.55/2, g.55/4, g.57/2, g.57/5, g.63/4, g.69/5, g.71/6, g.72/5, g.74/3, g.75/2, g.77/3, g.80/3, g.85/4, g.87/1, g.88/3, g.88/5, g.91/5, g.91/6, g.93/4, g.95/5, g.97/5)

Zülfekâr (A.i.): Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği ucu çatallı kılıç. (k.9/2)

Zü'l-hayâ: Edep sahibi. (k.1/51)

Zümürüd (A.i.): 1. Zümrüt. 2. sf. mec. pek yeşil (renk) (k.9/1)

Zünnâr (A.i.c.: zenânîr): Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak. (g.5/6)

KİŞİ ADLARI

Âdem (A.h.i): 1. Dünyada ilk yaratılan kişi. 2. Hz. Âdem. 3. Adam. İlk insan ve ilk peygamberdir. Rivayetlere ve mukaddes kitapların beyanlarına göre, Cenâb-ı Allah Âdem'i topraktan, eşi Havvâ'yı da Âdem'in kürek kemiğinden yarattı. Melekler gibi hayat geçirmelerini, ibadet etmelerini ve yalnız memnû meyveden yememelerini ferman etti.

Hatta Âdem'in zatını tebcil için bütün meleklerle Âdem'e secde etmelerini ferman buyurdu. Sadece meleklerin hocası olan Şeytan –ki Azâzil'dir- Âdem'in topraktan kendisinin ateşten yaratıldığını, ateşin ulvî, toprağın süflî olduğunu söyleyerek secde etmedi; âsî oldu. (k.13/24)

Cem (A.i.): 1. Hükümdar, şah. 2. Şark mitolojisinde şarap ve içkinin icatçısı. 3. Süleyman peygamberin lakabı. 4. Büyük İskender'in lakabı. Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin sene yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir. Yakışıklı ve şanı yüce padişahlar hakkında kullanılan Cem'e Zendavesta'da bir Hind mabudu olarak rastlanır. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı o icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevrûzu yılbaşı ittihaz etmiştir. (k.5/9, g.20/4)

Cemşid (F.h.i.): Cemşasb'ın babası. İran'ın Pişdâdiyan sülalesinden dördüncü padişaktır. Tahmurs'un oğludur. Babasının ölümüyle tahta çıkan Cem, evvela savaş aletleri yapmaya başlıyor. Zekâsı sayesinde demiri yumuşatıp ondan kalkanlar, zırhlar, silahlar imal ettikten sonra, keteni, ibrişimi ve kıl ipliği eğirerek değerli kumaşlar, ardından da devlere su ile toprağı kardırıp kerpiçler,

tuğlalar saraylar yaptırıyor. Daha sonra kıymetli taşları işlemeyi öğreniyor ve güzel kokular icat ediyor. Hastalığın ve sağlığın sırlarını keşfediyor. Gemi ile dünyayı dolaşılıyor, öyle yüceliyor ki artık aklın alabileceği bütün sırlara vakıf oluyor. Saltanatına uygun bir taht yaptırarak onu müğcevherlerle süslüyor ve tahtın üstüne havadaki güneş gibi oturuyor, halk ona mücevherler sunuyor ve bugüne Nevruz adını veriyorlar. (k.8/33, g.20/4)

Dârâ (F.i.): 1. Keyâniyân denilen eski Fars hükümdarlarından dokuzuncu ve sonuncudur. 2. Keykubâd ve Ekber de derler. 3. Hükümdar. 4. Cenâb-ı Hak'ın bir adı. Dârâ, İskenderle yaptığı bir harpte mağlup olmuş ve vefatıyla da sülalesi sona ermiştir. (g.71/1)

Ferhad: Metinde “Kûh-ken” (F.b.sf.):

Dağ kazıcı, dağ kazan. Çok eski Acem efsanesine göre, gûyâ Hüsrev-i Pervîz'in ma'sûkası olan Şîrîn'in diğer aşığıdır. Husrev tarafından bir dağın arkasına hapsolünmüş ise de, Şîrîn'e kavuşmak için dağı yarmış ve Şîrîn'in emriyle Cûy-ı şîr adlı suyu getirmiştir. Veya süt akıtmıştır. Sonra külüngünü kazmasını havaya atıp başını altını tutarak beyni parçalanıp ölmüştür. Şark edebiyatında aşk uğrua en büyük müşkülleri yenen kahraman olarak zikrolunur. Bir adı da

dağ delici demek olan Kûhken'dir. (g.84/6)

Fir'avn (A.i.c.: ferâine): 1. Eski zamanlarda Mısır hükümdarlarına verilen unvan. 2. Allahlık iddiasında bulunduğu için Hz. Mûsâ'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı. 3. sf. Pek kibirli, gururlu ve inat (adam). (g.16/4)

Hâtem (A.h.i.): 1. Mühür, üstü mühürlü yüzük. 2. Arap kabileleri arasında tanınmış “Tayyi” kabilesine mensup ve cömertliğiyle meşhur olan “İbnü Abdillâh Bin Sa'd"ın lakabı. 2. sf. Çok cömert (adam). (k.6/19)

Hüsrev (F.h.i.): 1. Eserlerini Farsça yazmış bir Türk şairi ve edîbi olup 651 (1253) de Hindistan'da doğmuştur (1253-1325). Eş'âr ve kemâlâtıyla iştihar kesbettikten sonra Şeyh Nizâmüddîn'e intisâbla tasavvufa dair birçok eser yazmıştır. Eş'ârının dört yüz bin beyte ulaştığı mervidir. Edebiyatımızda sultân-ı suarâ mevkiindedir. (k.7/8)

Hüsrev (F.i.): 1. İran şahlarından birinin adı (Hüsrev ü Şîrîn'in mesnevisinin erkek kahramanı). 2. Padişah, hükümdar, sultan. Nûşirevân'ın torunu, Hürmüz'ün oğludur. Balığı çok sevdiğinden Pervîz de denilmiştir. (k.6/3, k.7/8, k.8/1, k.8/23, g.58/1)

Hz. Alî: Metinde *Esedullâh* (Allah'ın aslanı): (k.1/53), *Bû-türâb* (toprağın

babası): (k.1/53) ve *Haydar*: 1. Aslan. 2. Hz. Ali. 3. Cesur, yiğit adam (k.1/53) gibi sıfatlarla zikredilmektedir. Hz. Ali, Hazret-i Peygamberin amcasının oğlu, damadı ve dördüncü halifesi olan ve İslâmların arasında ilim ve fazilet, mürüvvet ve fütüvvetle mümtaz bulunan zattır. Allah'ın arslanı, şîr-i Yezdân, Esedullâh, şîr-i Hudâ, Hayder, Hayder-i Kerrâr, Sâkî-i Kevser, Şâh-ı velayet, Murtezâ gibi birçok lakabı vardır. 8-10 yaşlarındayken İslâm'ı kabul ettiği ve yüzünü hiç puta döndürmediği için "Keremallahu veche" diye tazim olunur. Yaşarken cennetle müjdelenen on kişiden birisidir. Rivayete göre kâinatın sırrı Kurân'da, Kurânın sırrı besmelede, besmelenin sırrı be harfinde, be'nin sırrı, altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali'dedir. Peygamberimiz, "Ben ilmin şehiyim, Ali de onun kapısıdır. O halde ilim isteyen kimse kapıya gelsin." Buyurmuştur. Hz. Ali, edebiyatımızda gerek kahramanlık gerekse velilik ve imamlık yönleriyle birçok teşbihe konu edilmiştir. Bunun yanında tasavvufi edebiyatta Hz. Ali'nin ayrı bir yeri vardır. Birçok tarikatların silsile yoluyla Hz. Ali'ye ulaştırılması ve Âl-i abâ, 12 imam, 14 masûm düşünceleri sonucunda edebiyatta köklü bir yer edinmiştir. (k.1/53)

Hz. Ebû Bekr Teymoğulları kabilesinden olan Ebu Bekir-i Sıddık'ın (r.a.) asıl adı Abdülkâbe olup İslâm'dan sonra Hz. Muhammed'in ona Abdullah adını verdiği kaydedilir. Azaptan azat edilmiş mânâsına atık, dürüst, sadık, emir ve iffetli olduğundan dolayı da sıdık lakabıyla anılmıştır. Hz. Ebu Bekir, ilk Müslümanlardan ve ilk halifedir. Hz. Muhammed 622'de Mekke'den Medine'ye hicret ederken Ebu Bekir O'na eşlik etmiştir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de "...mağarada bulunan iki kişiden biri..." (et-Tevbe 9/40) ayetiyle şahsından bahsedilir. Bu vesileyle o, yâr-ı gâr yani mağara arkadaşı olarak anılmaktadır. (k.1/47)

Hz. Bilâl: Bilâl bin Hamâme bin Rebâh. Peygamberimizin azatlı kölesi, müezzini, ilk Müslümanlardan, sahâbeden Habeşli bir zâttır. Sesi gayet güzel ve müessirdi. Peygamberin vefatından sonra ezan okudukça dinleyenleri ağlatırdı. (g.76/3)

Hz. Hızır, Hızır (A.h.i.): İçenlere ölmezlik veren âb-ı hayât'ı içmiş bulunan ve sıkıldığı zaman imdadına yetişmekle meşhur olan Peygamber. Bir nebidir. Bunalan hûlus erbâbının imdâdına yetişir. İki Hızır diğeri İlyâs. Rivayete göre câvidânî hayâta mazhar(k.5/26, g.10/3, g.74/5, g.87/2)

H.z. ‘İsâ (A.h.i.): Kendisine kitap verilen (H.z. Davut (Zebur), H.z. Mûsâ (Tevrat) ve H.z. Muhammed (Kur’ân-ı Kerîm)) dört peygamberden biridir. H.z. Îsâ’ya- vahiy yoluyla- İncil nâzil olmuştur. Annesi H.z. Meryem Cbrâil’in bir üfürmesiyle gebe kaldığı için babasız dünyaya gelmiştir. H.z. Îsâ, ölüleri nefesiyle diriltir, körlerin gözlerini açar ve el-aşâ hastalıkları giderirdi. Mesîh, Rûhullah, İbn-i Meryam de unvanlarıdır. Cibril’in nefhi, Îsâ’nın diriltme mucizesi şark edebiyatının başlıca mazmûn mevzularındandır. (g.61/1)

H.z. Muhammed (s.a.v): Metinde “Fahr-i enbiyâ” (k.1/7), “Mustafâ” (k.1/27), “Sultân-ı enbiyâ” (k.1/29) ve “Şâh-ı enbiyâ” (k.1/35) gibi adlandırmalarla zikredilir. [(A.sf. safvet’den): h.i. H.z. Muhammed’in adlarından biri.] şeklinde zikredilmektedir. Sonuncu Peygamber ve İslâm dininin kurucusu olan H.z. Muhammed (s.a.v.) 571 yılında Mekke’de dünyaya geldi. O, Mekke’nin soylu Haşimoğulları ailesindendir. Doğmadan babası vefat eden H.z. Muhammed’in yetişmesini önce dedesi Abdülmuttalib daha sonra da amcası Ebu Talib üstlendi. Yirmi beş yaşında H.z. Hatice ile evlendi. Bu evlilikten Kasım, Abdullah, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm, Fatıma adında altı çocuğu oldu

ancak Kasım ve Abdullah küçük yaşta vefat etti. 610 yılında H.z. Muhammed (s.a.v.) 40 yaşındayken Hira mağarasında gelen vahiyle O’na peygamberlik verildi. Kendisine öncelikle eşi H.z. Hatice, H.z. Ali, Zeyd bin Harise ve Ebu Bekir iman etti. Mekke’nin Müslümanlığı kabul etmeyen ileri gelenleri tarafından yapılan zulüm ve baskılar sebebiyle Medine’ye hicret edildi. Bundan sonra müşriklerle sırasıyla Bedir, Uhud ve Hendek savaşı yapıldı. 628 yılında Mekkeli müşriklerle Hudeybiye Barış Antlaşması yapıldı. 629 yılında Hayber Kalesi ve 630 yılında da Mekke şehri fethedildi. Böylece Arabistan yarımadası hızla Müslümanların kontrolüne girdi. Bundan sonra Huneyn zaferi, Taif kuşatması ve Tebük seferi yapıldı. H.z. Muhammed (s.a.v.) gittiği son hacda Müslümanlara veda hutbesi niteliğinde bir konuşma yaptı. 632 yılında da Medine’de Hakk’ın rahmetine kavuştu. Kabri şu an Medine’de Ravza-ı Mutahhara’da bulunmaktadır.(k.1/27)

H.z. Mûsâ (A.h.i.): 1. Sînâ yarımadasında Eymen vadisinde Tûr dağında Allah’ın lutfuna mazhar olarak kavmine “Evâmîr-i aşere” (on emir) adı altında ahlak ve prensip kaidelerini bildiren peygamber. [Mısır’da Firavunların İsrâil oğullarına zulmettikleri sırada dünyaya gelmiş ve

ölümünden kurtulması için bir sepet içinde Nil Nehri'ne atılmış, kurtarılıp büyüdüktan sonra Firavun'a, asasını (asâyı Mûsâ'yı) yılan şekline sokmak mucizesini göstermiş ve bu suretle kavmini Mısır'dan dışarı çıkarmak müsaadesini almıştır. Kızıldeniz kıyısına gelince asâsıyla denizi yarararak kavmini geçirmiş ve arkadan gelen Firavun ve adamları tekrar birleşen su içinde kalmıştır.] (g.16/4)

Hız. Nûh (A.h.i.): Nûh Peygamber, Kur'ân'daki kronolojik sıraya göre yirmi beş peygamberin baştan üçüncüsü. Divan şiirinde daha çok Hz. Nûh'a, gemisine ve tûfâna işaret edilir. Ayrıca, yediyüz veya bin sene yaşadığı hakkındaki rivayet başlıca mazmûnlarıdır. (g.26/2)

Hız. 'Osmân (A.i.): İslam'ın üçüncü halifesi olup yaşarken cennetle müjdelenen on kişiden birisidir. Mekke'li Beni Ümeyye ailesinden Affan'ın oğludur. Soyu dördüncü göbekten Abd-i Menâf'tan Peygamberimize ulaşır. Kaba sakallı, buğday benizli bir kişi olduğu rivayet edilir. İlk Müslümanlardan olan Hz. Osman, ticaretle uğraşan zengin bir zat idi. Peygamberimizin iki kızı (Rukiyye ve Ümmü Gülsüm) ile evlendiği için "Zü'n-Nûreyn (iki nurun sahibi)" ünvanıyla anılır. Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra halife olmuştur. 556 yılında 82 yaşındayken Kur'ân

okurken şehit edildi. İslam tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'i çoğaltıp belli merkezlere göndermesiyle önemli bir hamle yapmıştır. Utangaç, hayâ ve hilm sahibi bir kişidir. (k.1/51)

Hız. Ömer: Metinde "Fârûk" (A.i.): Hz. Ömer'in lakabı. (Haklıyı haksızdan ayırt ederek adaleti yerine getirmekle ün kazandığı için bu kelimeyle adlandırmıştır.). Hz. Ömer, İslam'ın ikinci halifesi olup yaşarken cennetle müjdelenen on kişiden birisidir. Orta boylu, göbekli, saç seyrek, gür sakallı bir zat olduğu rivayet edilir. Mekkeli Hattab'ın oğludur. Önceleri aşırı bir İslâm düşmanı iken 26 yaşındayken kırkıncı kişi olarak Müslüman olmuştur. Onun İslam'ı seçmesiyle İslâm açıktan açığa söylenir olmuştur. Hz. Ebubekir'den sonra halife olmuştur. Halifeliği zamanında divân ve kadılık sitemleri kuruldu ve birçok cami ve mescid yapıldı. Halifeliği boyunca doğruluk ve adaletten ayrılmadı ve bu sebeple kendisine Fârûk lakab verildi. Hz. Ömer fakir bir hayat yaşadı ancak halifeliği döneminde bir huzur devri yaşandı. (k.1/49)

Hız. Süleymân: Benî İsrâil peygamberlerindedir. Nübüvvetle saltanatı birleştirmiş, bahtiyardır. Menkuldür ki, ism-i a'zam yazılı hâtemi (yani yüzüğü) ile dünyaya, hatta bütün

mahlûkata, rüzgârlara hüküm etmiştir. Tahtını rüzgârlar taşımıştır. Menkıbesi edebiyatımızda belli başlı mazmûnlardandır. (k.6/2, k.7/22, mü.1/2)

Hz. Yûsuf (A.h.i.): 1. İsrâiloğullarından Hz. Ya'kub'un oğlu olup kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Mısır'da köle diye satılan, sahibinin karısı Zelîha'nın sevgisine karşılık göstermediği için zindana atılan, Mısır hükümdarının rü'yasını yormakla zindandan çıkıp Mısır'ın idaresini ele ala meşhur peygamber. Güzelliğin sembolüdür. Yûsuf ve Zelîha hikâyesi, Kur'ân'da da anlatıldığı gibi, şark müelliflerinin mühim mevzularından biri olmuştur. (g.66/3)

Leylâ (A.h.i.): Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı. (g.72/2, g.94/6)

Mânî (F.h.i.): Meşhur Çinli nakkaşın adıdır. Behram Şâpûr zamanında İran'a gelip Zerdüş ve İsâ dinleri halitası olan batıl mezhebini neşre başlamış olduğundan idam olunmuştur. "Erteng", Erjeng" adlı eserleri meşhurdur. (g.92/3)

Mecnûn (A.h.i.): Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı. Asıl adı Kays-ı Âmirî olan Mecnûn, Leylâ'nın aşığıdır. Şark edebiyatında aşk timsalidir. Bunun aşkına dair Arap, Acem ve Türk

edebiyatında sayısız hikâyeler yazılmıştır. (g.72/2, g.94/6)

Nemrûd (A.h.i.): Bâbil'in kurucusu denilen hükümdar (M.Ö. 2640) olup Hz. İbrahim'i ateşe attirmiştir. [Bâbil Kulesi'nin bunun zamanında yapıldığı söylenir. İlahlık davasında bulunan ve Hz. İbrahim'im dine davetine ehemmiyet vermediği gibi onu yakalayıp mancınıkla ateşe atan cebbârdır. Rivayete göre Hz. İbrahim -Allah'ın emriyle- ateşte yanmamış, ateşe gülistan olmuş, Nemrûd da sivrisinekler tarafından öldürülmüştür. (k.1/21)

Selmân: Selmân-ı Sâvecî lakabıyla meşhur Hoca Cemâleddin b. Hoca Alaaddin İranlı şairlerdendir. Zamanının ferîdi idi. Birçok nevâdir ve mülâfetleri menkuldür. Cemşîd ü Hurşîd, Firaknâme adlı manzumeleri, pek çok makbul şiiri vardır. (k.7/22)

Sikender (F.h.i.): Makedonya kralı Phylippe'nin oğlu olup, Aristo'dan ders almış ve yirmi yaşında hükümdar olmuştur. Edebiyatımızda, İskender-i zü'l-karneyn (iki boynuzlu İskender) veya İskender-i Rûmî olarak geçer. Yunanistan'ı, İran'ı, bütün Anadolu'yu ve Suriye'yi, Mısır'ı, Hindistan'ı istila eden bu meşhur kumandan 33 yaşında ölmüştür. (bkz.: İskender) (k.5/25, k.6/7)

Sultân Selîm: I. Selim (Yavuz), Osmanlı hanedanının dokuzuncu hükümdarı ve İslâm halifelerinin yetmiş dördüncüsüdür. Babası, Bayezîd (II), annesi de Dulkadiroğlu ‘Ala’ al-Davla’nın kızı Ayşe Hatundur. Babasının sancak beyi bulunduğu Amasya’da 1470’de dünyaya gelmiştir. Şehzadelğinde devrin âlimlerinden mükemmel bir tahsil ve terbiye almıştır. Arap, Fars dilleriyle yüksek din ve fen ilimleri öğrenmiştir. Uzun boylu, geniş omuzlu, kalın kemikli ve omuzlarının arası geniş, yuvarlak başlı, kırmızı yüzlü, uzun bıyıklı ve yiğit bir padişahı. Sert tabiatlı ve cesurdu. Bu sebeple kendisi “Yavuz” lakabıyla anılırdı. Selim, harpten hoşlanan, mütevazı, gösterişten hoşlanmayan ve devlet malını israf etmeyen bir kişiydi. Trabzon sancakbeyi olan Selim, birçok mücadelenin ardından 1512’de tahta çıktı. O, 1515 senesinde şarkî Anadolu’nun fethini tamamladı. Bundan sonra ölüm tarihi olan 1520’ye kadar hiç durmadan genellikle doğu yönlü seferler düzenledi. Mısır’ın fethiyle beraber halifeliğin, kutsal toprak ve emanetlerin Osmanlı hâkimiyetine geçmesini sağladı. (k.8/22)

Şîrîn (F.h.i.): Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinin kadın kahramanı. Ferhad’ın ma’şûkasıdır. Anadolu’da şâyi efsaneye ve Acem basması kitaplara göre Ferhad- Şîrîn

muâşakası Amasya’ya geçmiştir. Hatta bugün bile –eski bir su yolunu- Ferhâd’ın Şîrîn aşkına dağları delerek geçirdiği ve getirdiği suyun mecrası olarak gösterirler. (g.84/6)

Vaşşâf: Ünlü İranlı edib ve tarihçi. İsmi Abdullah bin Fadlullah eş-Şîrazi’dir. Vassâfî’l-Hadra (saray meddahı) lakabıyla da tanınır. 1264 (H.663) senesinde Salgurlu Atabeglerinin merkezi Şîraz’da doğdu. 1433 (H.735) senesine orada vefat etti. Vassaf, tahsilini Salgurlu Atabeglerinin himayesinde Şîraz’da tamamladı. Moğol emiri Takaçar’ın naibi Sa’düddin Saveci’nin teşvik ve himayesini gördü. Vassaf’ın Tecziyetü’l Emsar Tezciyetü’l A’sar adlı 5 ciltlik eseri (1297/ H. 697) vardır. Bazı ilavelerle genişlettiği eseri, Tarih-i Vassâf adıyla meşhur olmuştur. Farsça olan eserin daha iyi anlaşılması için esere birçok şerh, zeyl ve lügatler yazılmıştır. (g.14/4)

Yâkût (Yâkût-ı Musta’sımî): Abbasî halifesi Musta’sım zamanında saray hattatı olan Türk asıllı bir kişidir. (öl. 1299). Hat sanatının en köklü hamlesini gerçekleştirerek hat sanatına matematik ve geometrik boyutlar kazandırdı. Ahlâm-ı sitte Yâkût’un kalemiyle gerçek şekillerini buldu ve asırlarca bu ölçülerle kullanıldı. Divan şiirinde hat sanatıyla ve büyük hattatlar arasında anılır. (g.65/6)

YER ADLARI

‘**Aden** (A.i.): Güney Arabistan’da Kızıldeniz’e bitişik bir sahil şehridir. Burada eskiden beri inci çıkarılmış. Bugün hâlâ o bölgede inci üretimi yapılmaktadır. Edebiyatta inci ile birlikte kullanılır. Metinde “dürr-i ‘Aden” şeklindedir. (g.81/7)

A‘râf (A.i.): Cennet ile cehennem arasındaki bir yer. (A.i. örfün c.): Âdetler, usuller, ihtiyatlar. 3. Sırt, tepe. (g.15/4)

Aras: Doğu Anadolu’nun kuzey kısmında doğup aldığı birçok kollarla büyüyerek, Türkiye içinde 441 km. yol kat ettikten sonra Kafkasya’nın güneydoğusunda Mugan önüne geçerek Hazar denizine dökülen ve toplam uzunluğu 920 km olan ırmağ. Aras ırmağı ile ilgili birçok efsane vardır. Aras vadisi, ilk çağlardan beri yerleşim merkezi olmuştur. İranlılar, Nehr-i Aras, Araplar Al-Ras derler. İlk ismi Arakres’tir. Aras’tan eski arih ve din kitaplarında da bahsedilir. Rivayetlere göre Aras vadisinde bin şehir ve beş bin köy kalıntısı vardır. Aras, Nil, Dicle ve Fırat’tan sonra dördüncü kutsal akarsu kabul edilir. (g.73/4)

Hind (A.h.i.): Hintli, Hint, Hindû şeklinde de kullanılan bu kelime Hindistan ahalisini anlatır. Hintlilerin

siyahî ırktan olmaları nedeniyle divan şiirinde birçok güzellik unsurları hindûya benzetilmiştir. Bu bakımdan köle, tüccar, asker, perdedâr, çapulcu, hırsız vs. anlamlar yüklenmiştir. Divan şiirinde sevgilinin beni ve saçları çok zaman hindûya benzetilir. Bunun nedeni siyah renkli oluşlarıdır. Yine kirpikler yan yana dizilmiş Hind askerlerini andırırlar. Hindistan’da yakut çıkarılmasından dolayı dudak üzerine dökülen zülüfler, yakutla oynayan bir hindûyub andırırlar. Saba yeli ise sevgilinin kokusunu getirdiği için ilaç ve baharat getiren bir tüccara benzer. Hindistan’ın sıcak olması nedeniyle yüz güneşe, gözler de güneş altında yatan Hintlilere teşbih olunur ki mahmur şekilleriyle, kendinden geçmiş ve sıcaktan bunalmış bir Hintli gibi dururlar. Gecenin rengi kara olduğundan ve hırsızlar gece faaliyet gösterdiklerinden birer hindûdurlar. (k.3/13, k.4/1, g.97/5)

Cehennem (A.i.): 1. Ahirette, günahkâr kulların gideceği azap yeri, tamu. 2. Çok sıcak yer. (g.15/4)

Cennet (A.i.c.: cinân, cennât): 1. Uçmak. 2. Bahçe. 3. Çok ferah ve havadar yer. (k.2/60, k.2/61, k.10/21, k.10/26, k.11/13, k.14/14, k.15/1, g.15/4, g.34/1, g.55/2, g.55/3, g.73/6, g.75/3, g.76/4, g.91/6, g.98/7, g.99/3)

Ceyhûn (T.i.): Amuderya, Ceyhun. Sovyet Orta Asya’sında 2540 km.

uzunluğunda bir ırmak. Pamir dağlarından çıkıp Aral Gölü'ne dökülür. Dîvân edebiyatında aşğın gözyaşları nehirler gibi akar. Nil, Dicle, Aras, Fırat vs. bu türden nehirlerdir. Ayrıca şairin gerçek coğrafi nedenlerden dolayı da bu tür nehirlerden bahsettiği görülür. (g.94/3)

Çin (F.i.): Çin ülkesi. (g.14/2, g.40/3, g.53/3)

Engürüs (H.i.): 1. Macar. 2. Macaristan. (k.5/13)

Hotan (F.h.i.): Şarkî Türkistan'da büyük bir şehir olup ahalisi Müslüman'dır. (g.74/3)

Kâ'be (A.h.i.): 1. Hicaz'da, Mekke-i Mükerreme'de Harem-i Şerîf'in hemen hemen ortasında bulunan kutsal bir bina. (Aslında Hz. Âdem yapısı iken, Tûfân'da yıkılmış; Hz. İbrahim ve İsmail tarafından ihya olunup bütün Müslümanlar için kutsal sayılmıştır). 2. Müslümanların namaza başlarken yöneldikleri taraf. 3. Müslümanların hacı olmak üzere muayyen zamanda gidip ziyaret ettikleri yer. (g.12/2)

Ķâf Dağı: 1. Kafdağı. 2. mec. Erişilemeyen yer. Masallarda, zümrüd-i anka kuşunun yaşadığı rivayet olunan dağ. Şark kavimleri kozmolojisinde Arzın etrafını çepeçevre kuşatan dağın adı. Dünyanın etrafını çevrelediğine ve

aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciri. Efsaneye göre Ye'cûc ile Mec'cûc, anka, cinler ve şeytanlar bu dağın arkasındadır. Masallarda çok anılır. Ejdeha melekler tarafından bu dağların arkasına atılmış. Bu dağların yüksekliği 500 fersah imiş. Birçok yerleri su içindeymiş. Güneşin ışıkları bu dağa çarptıkça yeşile boyanır ve oradan aksedince de maviye bürünürmüş. Gökyüzündeki mavilik de bu ışıkların okyanuslardan yansımalarıyla ortaya çıkarmış. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak şiirlerde Anka ile birlikte anılır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Kaf sûresi (nr. 5) "Kaf" harfi ile başlar. Bazı müfessirler bu harfi "Kaf dağı" olarak tefsir etmişlerdir ki yeşil zabercetten olduğunu ve semanın onun üzerinde bulunduğunu söylerler. İsrailiyyâtta olmak üzere bu dağın ucu, dünyanın altında bulunan kayaya değermiş ki zelzelelerin kaynağı burasıymış. Tasavvufta Kaf dağı mürşid-i kâmilin vücûdudur. (g.14/1, g.15/1, g.59/2)

Mağrib (A.h.i.): Garb, batı tarafında olan memleketler; Afrika'nın Mısır ötesindeki şimal, kuzey kısmı, İspanya, Portekiz. (k.5/1)

Mısr (A.h.i.): 1. Mısır şehri. 2. (Mısır'daki) Kahire şehri. Dîvân şiirinin coğrafyası içinde Mısır'dan çok

bahsedilir. Yûsuf ile Züleyhâ maceresi da orada geçmiştir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Ken'ân, Rûm, Bağdad, Şam, Habeş gibi adlarla yan yana bulundurulur. Şeker kamışı Mısır'da çok olur. Mısır'da yapılan kılıçlar da eskiden çok değerli kabul edilirdi. Kelimenin "ülke, memleket" anlamıyla da çok zaman tevriye yapılır. (g.66/3)

Rûm (A.i.): 1. Romalı. 2. Arap dilinde başka ilden olan kimse. 3. Anadolu. 4. Osmanlı. (k.4/23, k.8/16, g.24/4, g.30/7, g.47/2, g.97/5)

Şâm (A.i.): Şam şehri. Kelimenin Farsçası "akşam" anlamına gelir. Bu nedenle çok zaman tevriyeli kullanılır. Hatta Mısır, Bağdâd ve Rûm gibi kelimelerle de tenasüp yapılır. Sevgilinin saçı ile Şam çok zaman birlikte bulunur. Şam'ın şişesi, zırhı ve gülsuyu da ünlüdür. (k.3/4)

KAVM ADLARI

'**Acem** (A.i.c.: a'câm): 1. Arap olmayan, Araptan gayri olan kavim. 2. İranlılar. (k.1/27)

'**Arab** (A.i.c.: a'rab veya urbân ve urub): Irk, Şam ve Ceziret'ül Arab, Hicaz, Yemen ile Mısır'da ve Afrika'nın şimâlinde bulunan semitik kavmin genel adı. (k.1/27, g.26/3, g.47/2)

Habeş (A.h.i.): Afrika'nın doğusunda, Yemen'in karşı kıyısında bulunan ve halkının çoğu Müslüman olan, Habeşistan kıtasında yaşayan yerli halk. (k.4/23, k.5/37)

Hindü (F.i. ve sf.): 1. Hintli. 2. Ben, benek. Bkz.: Hind. (k.5/21, g.21/3, g.24/4, g.48/2, g.98/2)

Mısırî (A.sf.): 1. Mısır ülkesiyle ilgili. 2. i. Mısırlı. (k.3/4, k.5/21)

Şâmî (T.): 1. Şamlı. 2. Şam şehriyle ilgili. (k.3/4)

EKLER

که این نیت نواله و فرسخ نیت نواله
در دنیا زود و در شتاب دل در آستان
که از آن قدس بیاید و در آن
بکنند و بیاید آنکه دل می طلبد
بسیار بیاید اولی که در آن
بسیار بیاید اولی که در آن

که از آن قدس بیاید و در آن
بکنند و بیاید آنکه دل می طلبد
بسیار بیاید اولی که در آن
بسیار بیاید اولی که در آن
بسیار بیاید اولی که در آن
بسیار بیاید اولی که در آن
بسیار بیاید اولی که در آن
بسیار بیاید اولی که در آن

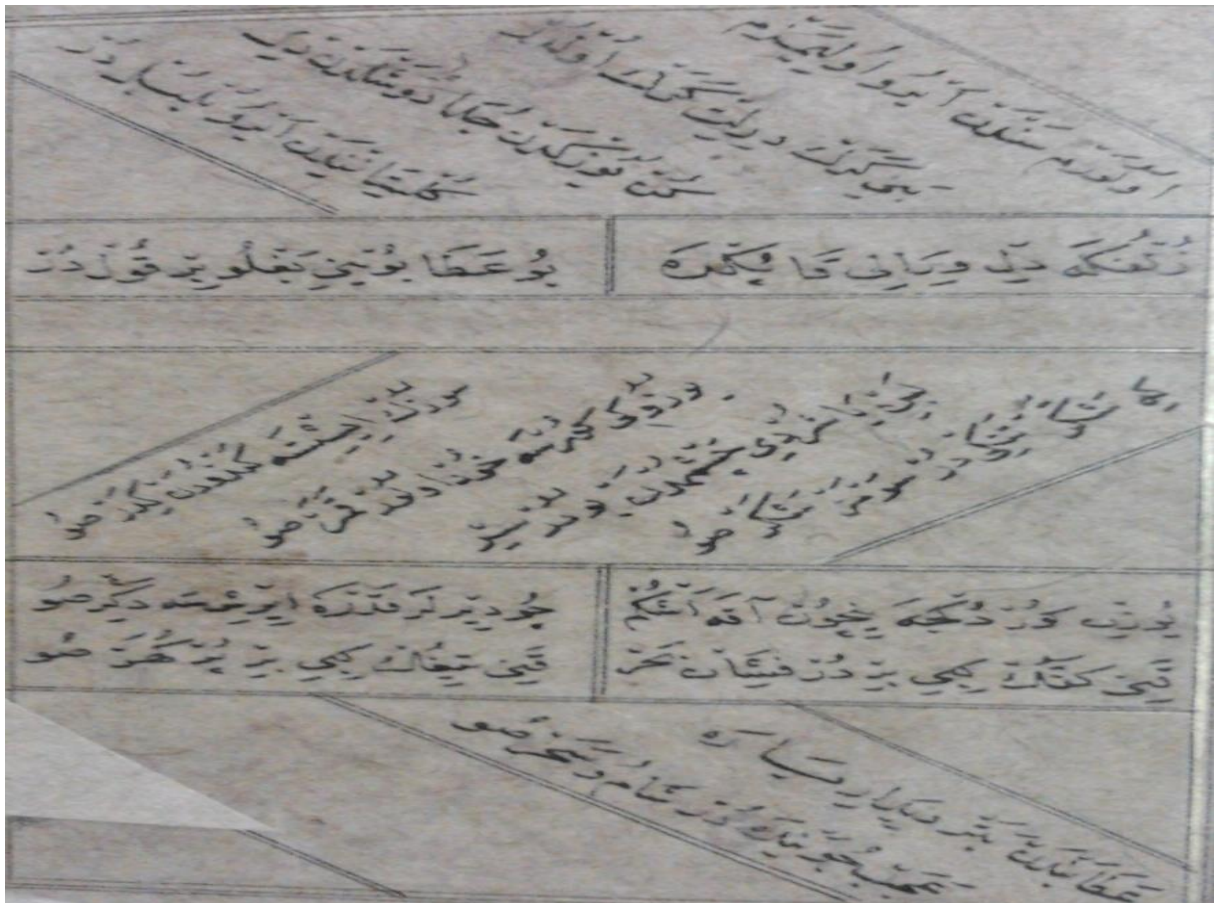
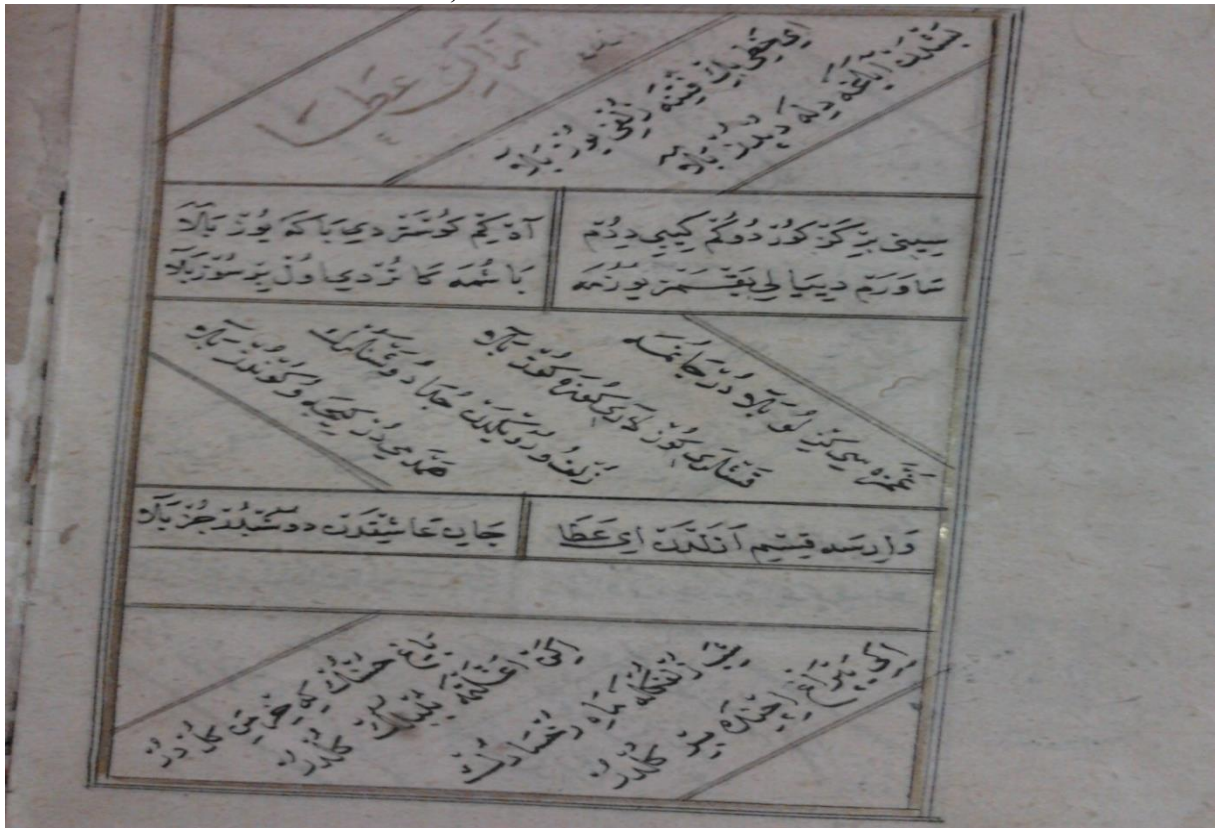
در کتب و قول جهان زده شد که تامل کن
 ای بیستون عالم سلطان استیا
 انقضا برایت تمام حال است
 روی نماند نه باقی کار کردی
 ای لاجرم جزیه بجمع کلانیت
 روی سگانه بیت طلعه در بران
 ای که در سفر از کلماتان فایده
 روی در دایغ سوره و آنچه آرد این

صحت و صلاحی صحتی است ای بر ای
 صحتی است ای صحتی است ای بر ای
 صحتی است ای صحتی است ای بر ای
 صحتی است ای صحتی است ای بر ای

در کتب و قول جهان زده شد که تامل کن
 ای بیستون عالم سلطان استیا
 انقضا برایت تمام حال است
 روی نماند نه باقی کار کردی
 ای لاجرم جزیه بجمع کلانیت
 روی سگانه بیت طلعه در بران
 ای که در سفر از کلماتان فایده
 روی در دایغ سوره و آنچه آرد این

در کتب و قول جهان زده شد که تامل کن
 ای بیستون عالم سلطان استیا
 انقضا برایت تمام حال است
 روی نماند نه باقی کار کردی
 ای لاجرم جزیه بجمع کلانیت
 روی سگانه بیت طلعه در بران
 ای که در سفر از کلماتان فایده
 روی در دایغ سوره و آنچه آرد این

در کتب و قول جهان زده شد که تامل کن
 ای بیستون عالم سلطان استیا
 انقضا برایت تمام حال است
 روی نماند نه باقی کار کردی
 ای لاجرم جزیه بجمع کلانیت
 روی سگانه بیت طلعه در بران
 ای که در سفر از کلماتان فایده
 روی در دایغ سوره و آنچه آرد این

اولور اقدی قندہ ایسه کسکر لذند
 شیرین مذاق جانہ کبوک بزنجبر لذند
 شیرین لطیفه در بوکه سوز کسکر لذند
 بر پینه اوردی سینه اول یار خوش خورام
 باغ حمانده برچدم بود قدر لذند
 سکن تیر پی کبکری یار دی یاره ملک
 نریا خیال تازده دن اولور شور لذند
 دود ای کبی قاطی شیرین اولسه اوله
 چون با شدت آینه دک اولور نیکر لذند
 جانوک عطا صبا بلکه کوند رخساره
 بر یار ناز کیله اولور چون سفولذند
 شیرین باقی سولجک نکتہ کر لذند
 کنیز شوکاله بر و پره بر شاخ تر لذند
 سنک جفا پی لذتی قندہ وصفه ایدم
 اولور بخت مینو بری اولقد کذند
 در د و محکله نه هر بکا نوش جان اولور
 کی اچی شرتی شکو ووشها یکر لذند
 طومار شعری نوله اکن قومسه یار
 دوتی صیغ اولده کلور نیکر لذند
 خجتر که صبح وصله ایریسه شو قدن اولور
 وقت سحرده اوینج اولور دستلر لذند
 غنندر عشقه کولم نه ماله نه مناله وار
 نه وصل یاره خندا نه نه هجران دن ماله وار

جمله صفا حی آنک بر خطه خایه نکر
 بوم وراق او دینه نیش کبابه نکر
 کیفیله یا شم کلین شرابه نکر
 پریرا و جانی قالمش شعری خواجه نکر
 کلر خلیزنده یارک ظاهرا و کن عوقل
 سین حمال اولور نه در خوشابه نکر
 شیرین کبلده جانا سول قاره قار بکلر
 تنکی شکرده قوشه کلین نه باب نکر
 بو پی بقا جمانک یوتدر عطا شافی
 آب اولور نه در بقا پی بر آسیا به نکر
 نه عام مسله نلفک ابر بقا به نکر
 سول خالکوه دوشمش لعله ای شکر لب
 شیطان صفت رقیبی مه یوز که بقند
 تن جیمه سن پور دی غم مرموی کلین
 بر بجه دوندی چشمه باشه و له دوه کلر
 چون عود بند و غنندن جنک عکله چیم
 کاشند در رس حنک او قوتنه خلیفه
 هر شاخ النده بر کل اچوق کتابه نکر

ÖZGEÇMİŞ

10.05.1987 tarihinde Çorum'un Alaca ilçesinde doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Alaca'da, Denizhan İlköğretim Okulu'nda ve lise öğrenimimi de Alaca Mehmet Çelik Anadolu Lisesi'nde tamamladım. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandım. 2009 yılında lisans eğitimimi tamamlayarak aynı yıl burada yüksek lisans programına kaydoldum. 2009-2010 eğitim yılında bir yıl İngilizce hazırlık ve 2011-2012 yılları arasında da pedagojik formasyon eğitimi aldım. Yabancı dilim İngilizcedir.